

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ
ΝΕΑΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ**

**ΤΟΥ
Dr. Sportwiss. ΤΟΣΟΥΝΙΔΗ ΑΝΤΩΝΗ
ΕΕΠ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΙΑΣ**

2020

Τίτλος
Εισαγωγή στην Επιστημη του Ελεύθερου χρόνου με εμφαση στην
Παιδαγωγική του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού

Συγγραφή
Αντώνιος Π. Τοσουνίδης

Συντελεστές έκδοσης
ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αντιγόνη Α. Τοσουνίδου, φιλόλογος

Copyright © 2020 Αντώνιος Π. Τοσουνίδης

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 3.0. Για να δείτε ένα αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον ιστότοπο <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

ISBN: 978-618-00-2105-9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος περιεχομένων

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</u>	<u>5</u>
<u>1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>8</u>
<u>2. ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ - ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>13</u>
<u>2.1 ΧΡΟΝΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥΣ.....</u>	<u>13</u>
<u>2.2 ΕΛΛΕΙΨΗ ΧΡΟΝΟΥ - ΑΝΑΓΚΗ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ.....</u>	<u>15</u>
<u>2.3 ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΝΕΟΥ (-ΑΣ).....</u>	<u>17</u>
<u>2.4 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ.....</u>	<u>19</u>
<u>2.5 Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>23</u>
<u>2.6 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.....</u>	<u>23</u>
<u>3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>25</u>
<u>3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>25</u>
<u>3.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>27</u>
<u>3.3 ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ.....</u>	<u>38</u>
<u>3.4 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΥΕΛΙΞΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....</u>	<u>41</u>
<u>3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΣΥΝΕΧΕΙΑ 24ΩΝ ΩΡΩΝ.....</u>	<u>44</u>
<u>3.6 Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>49</u>
<u>3.7 ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>55</u>
<u>4 Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>59</u>
<u>4.1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....</u>	<u>59</u>
<u>4.2 ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>64</u>
<u>4.3 ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΓΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ.....</u>	<u>65</u>
<u>4.4 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>68</u>
<u>4.5 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ.....</u>	<u>69</u>
<u>4.6 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΖΩΗΣ.....</u>	<u>72</u>
<u>4.7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ (-ΑΣ).....</u>	<u>73</u>
<u>4.8 Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ.....</u>	<u>75</u>
<u>4.9 ΧΡΟΝΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ.....</u>	<u>80</u>
<u>4.10 Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΑΠΟ ΜΑΘΗΜΑ ΧΡΟΝΟΣ.....</u>	<u>84</u>
<u>4.11 Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ.....</u>	<u>86</u>
<u>4.12 ΜΟΝΤΕΛΟ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ - ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.....</u>	<u>90</u>
<u>4.13 ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>93</u>
<u>5. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>95</u>
<u>5.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>95</u>

<u>5.2 ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.....</u>	<u>106</u>
<u>5.3 Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>110</u>
<u>5.3.1 Η ΕΜΨΥΧΩΤΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>110</u>
<u>5.3.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΜΨΥΧΩΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ.....</u>	<u>113</u>
<u>5.4 ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ.....</u>	<u>116</u>
<u>5.5 ΣΤΟΧΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>118</u>
<u>5.6 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΝΕΑΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....</u>	<u>120</u>
<u>5.6.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΜΕ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΝΕΑΝΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>120</u>
<u>5.7 ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΝΕΑΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ.....</u>	<u>122</u>
<u>5.7.1 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ.....</u>	<u>122</u>
<u>5.7.2 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΖΩΗΣ</u>	<u>124</u>
<u>5.7.3 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΣΤΥΛ ΖΩΗΣ.....</u>	<u>125</u>
<u>6. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ.....</u>	<u>128</u>
<u>7. ΟΔΗΓΟΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΝΕΩΝ – ΑΘΛΟΥΜΕΝΩΝ.....</u>	<u>130</u>
<u>8. Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ.....</u>	<u>132</u>
<u>9. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ.....</u>	<u>134</u>
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....</u>	<u>144</u>
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</u>	<u>148</u>

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η διεπιστημονική προβληματική που έχει αναπτυχθεί γύρω από τα ζητήματα της επιστήμης του Ελεύθερου Χρόνου στην Παιδαγωγική Επιστήμη και ειδικότερα η σημασία και η λειτουργία του ελεύθερου χρόνου, τόσο στη σχολική όσο και στην εξωσχολική ζωή των νέων, μαθητών και φοιτητών – σπουδαστών (-τριών) όταν αναφερόμαστε στον Αθλητισμό της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Τα ζητήματα που αναφέρονται στον ελεύθερο χρόνο του νέου σχετίζονται με την ποιότητα ζωής, με τον πολιτισμό, την μάθηση, κινητική αγωγή, και έχουν άμεση ή / και άλλες φορές έμμεση σχέση με την αριστοτελική ολιστική διάσταση της σωματικής, ψυχικής, συναισθηματικής και πνευματικής υγείας του και βρίσκονται σήμερα στο επίκεντρο της επικαιρότητας.

Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί στις σύγχρονες δυτικές «αναπτυγμένες» κοινωνίες μία κατάκτηση όλων των κοινωνικών ομάδων και όλων των ηλικιών του πληθυσμού. Η διεύρυνση θα πρέπει να είναι προσανατολισμένη τόσο ως προς την χρονική διάρκεια του (δηλαδή ποσοτικά), αλλά και ως προς τα περιεχόμενα του, τη σημασία του, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του. Ο ελεύθερος χρόνος αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς δεν γίνεται πλέον κατανοητός ως ένα διάστημα που μένει ως υπόλοιπο μετά τον χρόνο εργασίας, παρά ως χρόνος αυτοπραγμάτωσης, ατομικής καλλιέργειας και ανάπτυξης της προσωπικότητας, ως χρόνος ζωής εξίσου σημαντικός με αυτόν της εργασίας, του σχολείου, των σπουδών, του επαγγέλματος. Από τη στιγμή που η εργασία δεν αποτελεί αυτοσκοπό, υπόκειται σε μία νέα αξιολόγηση. Δεν αποσκοπεί μόνο στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών αλλά και στην ικανοποίηση των αναγκών του ελεύθερου χρόνου¹.

Σε αντίθεση με τον χώρο της εργασίας, στον ελεύθερο χρόνο ο χρόνος δράσης για ατομική ελευθερία είναι πολύ μεγαλύτερος. Ο ελεύθερος χρόνος αποκτά ένα ξεχωριστό νόημα, αναδεικνύεται σε χρόνο χειραφέτησης, αυτοδιάθεσης και αυτομόρφωσης. Ταυτόχρονα η αλλαγή της δομής και η αύξηση του ελεύθερου χρόνου σε σχέση με παλαιότερες εποχές επηρέασε τον τρόπο ζωής του ανθρώπου μέσω της μεταβολής αξιών και της δημιουργίας νέων αναγκών και νέων προβλημάτων. Η αξιοποίηση του συνεχώς διευρυνόμενου ελεύθερου χρόνου προϋποθέτει μια συνειδητή αντιμετώπιση και μια διαφοροποιημένη συμπεριφορά, έτσι ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες που προκύπτουν από τον ελεύθερο χρόνο και να αντιμετωπίζεται η εξωγενής εκμετάλλευση και εμπορευματοποίηση του².

Η μεγάλη σημασία που έχει αποκτήσει στην εποχή μας ο ελεύθερος χρόνος έχει συντελέσει στην ανάδειξη του σε ένα πολύ σημαντικό και ουσιαστικό κοινωνικοπολιτικό και παιδαγωγικό θέμα, που χρήζει διεπιστημονικής ολιστικής προσέγγισης. Η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου στους μαθητές αλλά και στους φοιτητές (Α.Ε.Ι. και Α.Τ.Ε.Ι.) απαιτεί νέους τρόπους συμπεριφοράς και νέο προσανατολισμό των Επιστημών της Αγωγής, όσον αφορά τον ελεύθερο και τον σχολικό χρόνο (χρόνο φοίτησης) και τη σχέση τους με τον συνολικό χρόνο. Μια διαφορετική προσέγγιση στη σύγχρονη πραγματικότητα της κοινωνίας και του σχολείου, όπως αυτή διαμορφώνεται με την αύξηση του ελεύθερου χρόνου, επιχειρείται μέσα από την ανάπτυξη της διεπιστημονικής επιστήμης του ελεύθερου χρόνου και πιο εξειδικευμένα της επιμέρους επιστήμης, της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου χαρακτηρίζεται ως ένας

¹ Θωίδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος. Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ. 6.

² Θωίδης, Ι. (2000), ο.π.

επιμέρους κλάδος της Παιδαγωγικής, του οποίου η ιδιαίτερη αποστολή πηγάζει από τον ελεύθερο χρόνο και έχει ως αντικείμενο τη διδασκαλία και τη μάθηση στα πλαίσιο δραστηριοτήτων.

Η κοινωνική αυτή διάσταση απαιτεί και μια παιδαγωγική αντιμετώπιση του ελεύθερου χρόνου του νέου μέσα από την σωματική, ψυχική, συναισθηματική κίνηση και άσκηση. Ακόμη παιχνίδι, διασκέδαση και κοινωνικότητα συνδέονται με μία παρακινητική, ενεργητική, ευχάριστη και δημιουργική διαδικασία απόκτησης γνώσεων (δια βίου ή μη), κοινωνικής δραστηριοποίησης, πολιτιστικής ανάπτυξης, δημιουργίας κριτικής και υπεύθυνης στάσης, και γενικότερα αποβλέπει στην συνολική ανάπτυξη του ατόμου. Βέβαια έχει αποτυπωθεί η παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου κατά καιρούς στην καταναλωτική αγωγή, στην αγωγή υγείας, στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, στην θεατρική αγωγή, στην μουσειοπαιδαγωγική και ολυμπιακή παιδεία, έτσι όπως εφαρμόστηκαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Καλείται λοιπόν αυτό το βιβλίο, χρησιμοποιώντας ακριβώς τις ίδιες τις βασικές μεθόδους της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου, την Συμβουλευτική πληροφόρηση, την Επικοινωνιακή εμπύχωση και τον Συμμετοχικό σχεδιασμό με το εμπειρικό κομμάτι και την έρευνα πεδίου, να ενημερώσει συνολικά και ολοκληρωμένα τους μαθητές, τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, τους ερευνητές και γενικά όλους τους ενδιαφερόμενους σε θέματα παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου και ποιότητας ζωής. Καλείται επίσης να βοηθήσει ώστε να αναλυθεί ο ελεύθερος χρόνος των μαθητών, ώστε να ενημερωθούν οι εκπαιδευτικοί αλλά και οι εξωσχολικοί φορείς ή ομάδες ατόμων (π.χ. αθλητικοί σύλλογοι, δημοτικές επιχειρήσεις αθλητισμού, τουριστικές επιχειρήσεις, ιδιωτικές – κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, γονείς) συνολικά και ολοκληρωμένα για όλα τα θέματα της σχολικής υγιεινής και της υγιεινής του ελεύθερου χρόνου.

Ένας άλλος λόγος, που τεκμηριώνει την αναγκαιότητα αυτού του ηλεκτρονικού βιβλίου είναι η διαμόρφωση ενός επιστημονικού πλαισίου πάνω στο οποίο θα τεθεί ο προβληματισμός για την δημιουργία και λειτουργία του μαθήματος της Παιδαγωγικής του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ως αυτούσιο μάθημα ή σε συνδυασμό με άλλα γνωστικά αντικείμενα, όπως της Αγωγής της Υγείας, συμπεριλαμβάνοντας βασικά στοιχεία της «Υγιεινής του ελεύθερου χρόνου».

Το φαινόμενο του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος αυξάνεται σε σχέση με τον εργασιακό, είναι ευδιάκριτο και στη χώρα μας. Ωστόσο, αν και ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί σήμερα ένα από τα σημαντικά θέματα της Παιδαγωγικής σε διεθνές επίπεδο, στην Ελλάδα τα θέματα του ελεύθερου χρόνου δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης και έρευνας και δεν έχουν απασχολήσει μέχρι σήμερα σοβαρά την Παιδαγωγική. Η διαπίστωση του κενού που παρατηρείται στον χώρο της ελληνικής παιδαγωγικής έρευνας όχι μόνο δικαιολογεί αλλά και επιβάλλει την εκδήλωση ενδιαφέροντος για τη μελέτη και την έρευνα του ελεύθερου χρόνου ως σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος γενικότερα και ειδικότερα ως θέματος που συνδέεται με την αγωγή και τη μόρφωση των νέων. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας η διερεύνηση του προβλήματος του ελεύθερου χρόνου εστιάζεται στον χώρο του νέου (-ας) πάνω από 18 ενήλικα, φοιτητή (-τρια) και η προσέγγιση του επιδιώκεται με βάση την εκτίμηση των εξής παραγόντων:

- τη νέα διάσταση του ελεύθερου χρόνου στην εποχή μας,
- τη συμβολή της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στο Παν/μιο, Δημόσιο ή Ιδιωτικό ΙΕΚ,
- τον ελεύθερο χρόνο ως χρόνο μάθησης, έκφρασης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας,
- τη σημασία του σχολείου στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου,

- τη συμπεριφορά των νέων – φοιτητών, σπουδαστών στον ελεύθερο τους χρόνο και τους παράγοντες που την επηρεάζουν³.

Μεθοδολογικά η προσέγγιση του θέματος συντελείται σε ένα θεωρητικό επίπεδο και επιδιώκεται ερμηνευτικά, μέσω αξιοποίησης του δευτερογενούς υλικού (ελληνική και ξένη βιβλιογραφική έρευνα), η αποσαφήνιση, κατανόηση και ανάλυση του προβλήματος. Η αξιοποίηση της διεθνούς βιβλιογραφίας όσον αφορά την παιδαγωγική μελέτη του προβλήματος, επικεντρώνεται κυρίως στη ευρωπαϊκή βιβλιογραφία, και αυτό γιατί η επιστημη που αφορά τον ελεύθερο χρόνο απέκτησε παιδαγωγική κατεύθυνση και εξελίχθηκε ως κλάδος της Παιδαγωγικής κυρίως στην κεντρική Ευρώπη (Γαλλία, Γερμανία, κ.ά.). Η παρούσα εργασία στηρίχθηκε ουσιαστικά στις απόψεις των Γερμανών παιδαγωγών και κοινωνιολόγων του ελεύθερου χρόνου, W. Narhrsted, H. Oraschowski, H. Giesecke, W. Tokarski και του Γάλλου κοινωνιοπαιδαγωγού J. Dumazedier, των Έλλνων Ι. Θωϊδης, Ε. Κορωναίου, Γ. Κρασανάκη οι απόψεις των οποίων εκφράζουν τις σημαντικότερες τάσεις στην Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης επιδιώκεται η εννοιολογική αποσαφήνιση βασικών όρων, όπως ο χρόνος και ο ελεύθερος χρόνος και η συνειδητοποίηση του χρόνου με κύριο χαρακτηριστικό του χρόνου στις κοινωνίες την μελλοντική του προοπτική.

Με την πολυπλοκότητα των συστημάτων του χρόνου γίνεται ολοένα πιο επιτακτική η ανάγκη χρονικού συγχρονισμού σε κάθε άτομο αλλά και στους νέους, μαθητές και φοιτητές. Ο χρόνος μπορεί δύσκολα να διατεθεί σε επιθυμίες και κοινωνικές ανάγκες για τον λόγο ότι τα χρονικά συστήματα αλληλοαναιρούνται. Για αυτό το λόγο στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται τα Χρονικά συστήματα και η σύγκρουση τους, η έλλειψη χρόνου οδηγεί στην ανάγκη του χρονικού συγχρονισμού, το Μάνατζμεντ του χρόνου και Αυτομάνατζμεντ ενός νέου (-ας) είναι θέματα που αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Επίσης επιχειρήται μια εισαγωγή στις τεχνικές και μεθόδους του Μάνατζμεντ του χρόνου και Αυτομάνατζμεντ ενός νέου (-ας). Στην βιβλιογραφία του Μάνατζμεντ του χρόνου καταγράφονται οι λεγόμενοι κλέφτες του χρόνου, οι οποίοι εμφανίζονται σε κάθε άτομο, άρα «πλήτουν» και τους φοιτητές, σπουδαστες - μαθητές. Επίσης περιγράφεται ένα ενδεικτικό περιεχόμενο μαθήματος σχετικά με την συνειδητοποίηση του χρόνου, το Μάνατζμεντ του χρόνου, άρα και την εξοικονόμηση ελεύθερου χρόνου του νέου.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην Ιστορική εννοιολογική αναδρομή του ελεύθερου χρόνου, περιγράφονται οι φάσεις εξέλιξης του ελεύθερου χρόνου τις τελευταίες δεκαετίες και γίνεται μια εισαγωγή στην Ευελιξία του χρόνου εργασίας. Γίνεται λόγος για το αυξανόμενο στρες και την αυξανόμενη ανάγκη για χρόνο σε μια κοινωνία, που τουλάχιστον στις αναπτυγμένες χώρες, έχει μεταβληθεί σε κοινωνία ολόκληρου του 24-ώρου. Τέλος αναλύονται οι επιδράσεις στον ελεύθερο χρόνο και στον εξωσχολικό Αθλητισμό απο την μεταβολή των αξιών της κοινωνίας.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στις Βασικές αρχές της θεωρίας του ελεύθερου χρόνου και της σχέσης του με τον χρόνο εργασίας, περιγράφονται οι Μορφές του ελεύθερου χρόνου, οι ανάγκες του νέου για ελεύθερο χρόνο. Καταγράφονται οι Λειτουργίες του ελεύθερου χρόνου, οι παράγοντες που επηρεάζουν την συμπεριφορά του ατόμου στον ελεύθερο χρόνο. Επίσης περιγράφεται η σύνδεση του Ελεύθερου χρόνου με το στυλ ζωής. Παρατίθενται τα χαρακτηριστικά του ελεύθερου χρόνου του νέου, (-ας). Καταγράφεται η δομή του περιεχομένου του ελεύθερου χρόνου του νέου και το Χρονικό Ισοζύγιο του. Σημειώνεται η σημερινή κατάσταση του ελεύθερου χρόνου του νέου και παρατίθεται ένα βασικό Μοντέλο ενσωμάτωσης της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στο “σχολείο”,

³ Θωϊδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος. Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ. 16.

στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Παν/μιο, ΙΕΚ και τέλος περιγράφεται ο σχολικός αθλητισμός με κατεύθυνση τον ελεύθερο χρόνο – εξωσχολικό Αθλητισμό.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου, τα γνωστικά πεδία της. Αναφέρονται οι στόχοι την Επιστήμης και γίνεται η συστηματοποίηση της.

Η Διδακτική του ελεύθερου χρόνου επιδιώκει μία διεύρυνση της μέχρι σήμερα έννοιας της Διδακτικής, υπό την έννοια της εμπυχωτικής (animative) Διδακτικής. Η διδασκαλία και μάθηση **στον** ελεύθερο χρόνο και **για τον** ελεύθερο χρόνο και ειδικότερα στον εξωσχολικό νεανικό Αθλητισμό προϋποθέτουν την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η αγωγή του ελεύθερου χρόνου μπορεί να αποτελέσει μία διδακτική αρχή για όλα τα μαθήματα αλλά και ένα ξεχωριστό μάθημα με αντικείμενο τον ελεύθερο χρόνο. Ο ελεύθερος χρόνος στο σχολείο περιορίζεται στα διαλείμματα, στις σχολικές εορτές και στις εκδρομές. Στους Νέους (-ες) που έχουν τελείωσει το Λύκειο, επεκτείνεται στα χρόνια της φοίτησης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (προπτυχιακό – μεταπτυχιακό), της φοίτησης σε ένα Δημόσιο ή Ιδιωτικό Ι.Ε.Κ. ή γενικά στην χρονική περίοδο απο 18 έως 35 χρονών. Στο κεφάλαιο αυτό το σχολείο εξετάζεται ως χώρος μάθησης και βίωσης του ελεύθερου χρόνου και ο εκπαιδευτικός ως παιδαγωγός ελεύθερου χρόνου με επιπρόσθετες αρμοδιότητες και καθήκοντα που τον καθιστούν ταυτόχρονα δάσκαλο, εμπυχωτή, σύμβουλο και οργανωτή. Περιγράφονται τα ειδη της έρευνας του ελευθερου χρόνου που διακρίνονται σε έρευνα του χρονικού ισοζυγίου, του χρόνου ζωής και των στυλ ζωής.

Το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία εισαγωγή στα Ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Ο ελεύθερος χρόνος παρουσιάζει πολλές φορές κάτω από κάποιες συνθήκες Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, που τα κυριότερα είναι η μοναξιά, η πλήξη, το άγχος και διάφοροι σωματικοί τραυματισμοί.

Στο έβδομο κεφάλαιο περιγράφεται ένας χρηστικός οδηγός υγιεινής των νέων αθλουμένων.

Στο όγδοο κεφάλαιο περιγράφεται το πως ο ελεύθερος χρόνος είναι ένας οικονομικός παράγοντας. Ο Αθλητισμός, μαζί με τον Πολιτισμό, τα Μ.Μ.Ε., τον Τουρισμό και την Κατανάλωση / Διασκέδαση είναι ένα βασικό πεδίο της επιστήμης του ελεύθερου χρόνου και της ολοένα αναπτυσσόμενης οικονομίας του.

Τέλος στο ένατο κεφάλαιο περιγράφεται μια εμπειρική ενδεικτική ανάλυση του ελεύθερου χρόνου των νέων (μαθητών, φοιτητών).

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ο χρόνος είναι μια έννοια πολυδιάστατη και πολυσυζητημένη στα πλαίσια διαφόρων φιλοσοφικών, κοινωνιολογικών, παιδαγωγικών, οικονομικών, ψυχολογικών και οικολογικών θεωριών. Όπως όμως την χρησιμοποιούμε στην καθημερινότητα, ταυτίζεται συνήθως με αυτό που αποτυπώνει το ρολόι, την εφεύρεση του ανθρώπου. Αυτός ο κατακερματισμός της μέρας από τους Αιγυπτίους, σε ώρες αρχικά και αργότερα σε λεπτά, σε δευτερόλεπτα, σε κλάσματα του δευτερολέπτου, σε ακρίβεια μέτρησης, καταμέτρησης και ο οργανωμένος χρόνος είναι εφεύρεση του ανθρώπου και δεν αποτελεί ένα αντικειμενικό δεδομένο της φυσικής δημιουργίας, ούτε μια έμφυτη μορφή βιώματος και μια αμετάβλητη πραγματικότητα της ανθρώπινης φύσης⁴. Η εικόνα του χρόνου που έχει κάθε άνθρωπος εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης των κοινωνικών θεσμών, καθώς και από τις εμπειρίες τις οποίες ο μεμονωμένος άνθρωπος

⁴ Elias, N. (1984): *Über die Zeit*. Arbeiten zur Wissenssoziologie II, 2 Aufl., Suhrkamp. Frankfurt am M. σ. IX.

έχει βιώσει από μικρός. Ο χρόνος δεν μπορεί να αλλάξει, αλλά αλλάζει η αίσθηση του ατόμου για τον χρόνο.

Ο χρόνος είναι μια διάσταση του πολιτισμού ασυνείδητη, όπως η γεύση και το φυσικό περιβάλλον⁵. Στις σύγχρονες δυτικές ανεπτυγμένες κοινωνίες η έννοια του χρόνου βασίζεται στον ορισμό του Νεύτωνα. Συγκεκριμένα, στον πρώτο νόμο κατά τον οποίο «κάθε σώμα σε κανονική κατάσταση κινείται σε μία ευθεία γραμμή και δεν αλλάζει την τροχιά του, αν δεν ενεργήσει πάνω του μια εξωτερική δύναμη». Το τελικό αποτέλεσμα είναι ότι, οι δείκτες σε ίσους χρόνους διανύουν ίσες αποστάσεις. Ο χρόνος κατευθύνει όχι μόνο τις δραστηριότητες του ανθρώπου αλλά και την ίδια την ύπαρξή του, εκείνο που δεν μπορούμε να κάνουμε είναι να τον ορίσουμε. Στην Ψυχολογία ο χρόνος είναι μια έκφανση της συνειδήσεως, το μέσο με το οποίο το άτομο βάζει σε τάξη την εμπειρία του. Για την φυσική ο χρόνος είναι μια από τις τρεις θεμελιώδεις ποσότητες (οι άλλες δύο είναι η μάζα και η απόσταση) με τις οποίες μπορούμε να περιγράψουμε κάθε τι στο σύμπαν. Για την φιλοσοφία ο χρόνος είναι αυτά και άλλα πράγματα ακόμη. Ωστόσο το αίνιγμα και το παράδοξο του ανεπίδεκτου ορισμού του χρόνου συνοψίζεται στα λόγια του φιλοσόφου και Αγίου αργότερα Αυγουστίνου πριν 1500 χρόνια : «Τι είναι λοιπόν χρόνος;..... αν κάποιος με ρωτήσει, ξέρω. Αν θελήσω να το εξηγήσω σε κάποιον που με ρωτάει, δεν ξέρω». Δέκα πέντε αιώνες δεν ήταν αρκετοί για να απαντηθεί το πρόβλημα του Αυγουστίνου.

Στις δυτικές ανεπτυγμένες κοινωνίες ο χρόνος θεωρείται ως κίνηση στο σύμπαν, ως ένα **καταναλωτικό αγαθό**. Πολλές φορές γίνεται λόγος για «**ισοζύγιο χρόνου**», όπως για το οικονομικό, ή απλά ότι ο χρόνος είναι χρήμα. Το κύριο χαρακτηριστικό του χρόνου στις κοινωνίες είναι η **μελλοντική του προοπτική**⁶.

Από κοινωνιολογικής θεώρησης στον δυτικό πολιτισμό δεν υπάρχουν βασικές διαφορές στην πολιτιστική άποψη για τον χρόνο, αλλά υπάρχει άλλου επιπέδου ορθολογική αίσθηση της αποδοτικής κατανομής του χρόνου, η οποία δεν εκφράζεται μόνο από την συναίσθηση της ταχύτητας, αλλά και από τον παιδαγωγικό κανονισμό του ελεύθερου χρόνου⁷.

Ο χρόνος θέτει συνεχώς διάφορα προβλήματα του τύπου⁸, ότι κάποιος:

- δεν μπορεί να τον αποταμιεύσει και αργότερα να τον χρησιμοποιήσει,
- δεν μπορεί να τον δανείσει,
- δεν μπορεί να τον αποκαταστήσει,
- δεν μπορεί να αποφασίσει γι' αυτόν,
- δεν μπορεί να τον καταφέρει. Αλλά.....

Στο Μάνατζμεντ του χρόνου συχνά χρησιμοποιείται το χρήμα δίνει χρόνο, μαζί με το ο χρόνος είναι χρήμα. Ο χρόνος είναι ένα αγαθό φθινό με την έννοια ότι είναι **δωρεάν**, από το οποίο κάθε άνθρωπος έχει στην διάθεση του την ίδια ποσότητα. Ταυτόχρονα όμως είναι το πιο πολύτιμο πράγμα, το οποίο έχει ο άνθρωπος, χρόνος είναι η ίδια η ζωή. Γι' αυτό χρησιμοποιείται συχνά ο όρος «οικονομικότητα του χρόνου» και «ορθολογικός υπολογισμός της οικονομίας του χρόνου», όροι που υποδηλώνουν

⁵ Hall, E. (1985): The cultural Patterning of time. In: Gregg Y. J.: Communication and Culture, Behavior and Human Relationship. Belmont, California σ. 32.

⁶ Hall, E. (1985). ο.π. σ. 36.

⁷ Τα συμπεράσματα αυτά αναφέρονται εκτός από την συγκριτική μελέτη του Μάνατζμεντ του χρόνου των εθνικών προπονητών Γερμανίας και Ιαπωνίας από την διδακτορική διατριβή Tosunidis (1997) σ. 150 και σε άλλους ερευνητές Athos, A. / Paskuale, R. (1981): Geheimnis und Kunst des Japanischen Managements, Kompaktwissen. Heyne. Frankfurt.

⁸ Mackenzie, R.A. / Maldo, K.C. (1984): Die doppelte Zeitfalle. Sinnvolle Zeitnutzung in Beruf und Haushalt. Heidelberg. σ. 5.

ακριβώς ότι ο χρόνος είναι ένας πόρος περιορισμένου μεγέθους. Ο ελεύθερος χρόνος εν' μέρει οργανώνεται σύμφωνα με τον «ορθολογικό υπολογισμό της οικονομίας του χρόνου»⁹.

Ο χρόνος είναι στον κινηματογράφο εκείνο που βλέπουμε, είναι χιλιάδες στατικές εικόνες, έτσι και στην πραγματικότητα βλέπουμε τον κόσμο στον χρόνο ως μια άλλη-λουχία εκατομμυρίων εικόνων, που αν μειώσουμε τον αριθμό των εικόνων ανά 1" θα παγιδευτούμε στο τέλμα την λεπτομέρειας. Έτσι ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να κερδίσει χρόνο αν μειώσει τον χρόνο για σκέψη και δράση, παρά να αναλύει βλέποντας αυτές τις εικόνες. Εκτός από το εξωτερικό ρολόι ο κάθε άνθρωπος είναι εφοδιασμένος με ένα «βιολογικό ωρολόγι», που ρυθμίζεται από τον ήλιο. Στο κέντρο του εγκεφάλου, στον υποθάλαμο, βρίσκεται το κεντρικό βιολογικό ωρολόγι που ρυθμίζεται από τα οπτικά ερεθίσματα που λαμβάνει από το μάτι και από τον κύκλο του ηλίου. Το ανθρώπινο σώμα είναι γεμάτο από ωρολόγια. Το κάθε όργανο έχει διαφορετικό ωρολόγι, όπως το συκώτι, το οποίο τις μεσημεριανές ώρες διασπά πιο γρήγορα το αλκοόλ. Άλλο παράδειγμα είναι τα διάφορα παυσίπονα που έχουν καλύτερη επίδραση το πρωί. Ο άνθρωπος χρειάζεται περισσότερο χρόνο και αυτό μπορεί να το κάνει μόνο αν παρατείνει τον χρόνο της ζωής του ή όπως μερικά είδη εντόμων, τα οποία παγώνοντας τον χειμώνα, παγώνουν και τον χρόνο ζωής τους. Είναι γνωστή η μέθοδος του υγρού αζώτου κατά την οποία, σε θερμοκρασία μείον 196°C παγώνουν και συντηρούν οι επιστήμονες τα ωάρια. Βέβαια ο καλύτερος τρόπος για να κερδίσει χρόνο ο άνθρωπος, από την στιγμή που δεν μπορεί να τον παρατείνει, είναι να περνάει καλά στο χρόνο που έχει στην διάθεση του. Οι άνθρωποι που περνάνε καλά, που μένουν νέοι στην καρδιά, που γελάνε πολύ έχει βρεθεί ότι μπορεί να παρατείνουν την ζωή τους κατά 20 χρόνια. Ωστόσο ο άνθρωπος λόγω της βιολογικής του φθοράς προσπαθεί να κερδίσει χρόνο μεταβάλλοντας κάποιους παράγοντες. Ο άνθρωπος αναπνέει 10.000 φορές την μέρα αλλά μαζί με το οξυγόνο που χρειάζονται τα κύτταρα προσλαμβάνονται και οι λεγόμενες «ελεύθερες ρίζες» που ευθύνονται για το γήρας, την σήψη, την φυσιολογική διαδικασία φθοράς. Ο αναμενόμενος χρόνος ζωής του προϊστορικού ανθρώπου ήταν μόλις 40 χρόνια. Στα νεότερα χρόνια στην δυτικές κοινωνίες ο αναμενόμενος χρόνος ζωής έχει ξεπεράσει τα 80 χρόνια κατά μέσο όρο. Ο βασικός παράγοντας που «έδωσε» χρόνο στην ζωή του ανθρώπου είναι η καλή διατροφή. Ο σύγχρονος άνθρωπος άρχισε να προσέχει την διατροφή του και καταναλώνει πολλά πράσινα φυτά όπως τα φασολάκια, μπρόκολο κ.ά. Σε σχέση με την διατροφή και γενικότερα την εξοικονόμηση χρόνου ο άνθρωπος απέδειξε την φοβερή ορμή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ορμής του ανθρώπου για εξοικονόμηση χρόνου και των ανεξέλεγκτων διαστάσεων της είναι η ανακάλυψη και η χρήση της φωτιάς. Η ανακάλυψη και η χρήση της φωτιάς επέφερε αποτελέσματα που ξεπέρασαν ακόμα και τον ίδιο το άνθρωπο. Με την φωτιά ο άνθρωπος αποψίλωνε την γη πιο γρήγορα κερδίζοντας χρόνο και κόπο, τα φυτά χρειάζονταν λιγότερο χρόνο για να αναπτυχθούν, με αποτέλεσμα να διαταραχθεί η σχέση της φύσης με τον άνθρωπο. Η φωτιά λοιπόν ήταν το πρώτο τέχνασμα του ανθρώπου στην προσπάθειά του να εξοικονομήσει χρόνο. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η αλλαγή των κλιματολογικών συνθηκών στο πλανήτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας ήταν η εξαφάνιση της μεγαλύτερης λίμνης της Αυστραλίας και η δημιουργία ολοένα και μεγαλύτερης ερημικής έκτασης καθιστώντας την Αυστραλία ως την ήπειρο με την μεγαλύτερη έρημο. Επίσης άλλο ένα τέχνασμα του ανθρώπου για εξοικονόμηση

⁹ Zöpel, C. (1987): Die Zeit - ein Politikfeld der Zukunft. In: Hesse J, J. / Zöpel, CH. (Hrsg.): Neuorganisation der Zeit. Baden - Baden 1987, σ. 17.

χρόνου ήταν η ανακάλυψη του ηλεκτρισμού και γενικότερα η μετατροπή της θερμότητας του ηλίου σε ενέργεια. Αυτή η ανακάλυψη άλλαξε την αντίληψη του ανθρώπου για τον χρόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πόλη του Λας Βέγκας στις Η.Π.Α., που από μια μεγάλη έκταση ερήμου μετατράπηκε σε μια σύγχρονη πόλη που είναι συνέχεια φωταγωγημένη, έτσι ώστε να γίνεται η νύχτα μέρα. Η χρήση του ηλεκτρισμού καταγράφεται ως ένας θρίαμβος του ανθρώπου και μια κύρια απεξάρτηση από την πανάρχαια βασική σχέση με το φως της ημέρας. Η πόλη του Λας Βέγκας, όπως και χιλιάδες άλλες πόλεις, αλλά και οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες έχουν μετατραπεί σε κοινωνίες των 24 εν συνεχεία ωρών που δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ζήσουν περισσότερο όλο το 24ωρο, τους δίνει δηλαδή περισσότερο χρόνο. Αυτή η χρονική επέκταση γίνεται σχεδόν σε όλους του τομείς της ανθρώπινης ζωής (Μ.Μ.Ε., μεταφορές, επικοινωνίες, διασκέδαση, κατανάλωση, κ.α.). Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν περισσότερο χρόνο αλλά όχι αρκετά χρήματα. Βέβαια η ύπαρξη φωτός επί 24ώρες δημιουργεί διαταραχές στην σχέση της φύσης με τον άνθρωπο. Παραδείγματος χάρη μερικά πουλιά σε τέτοιες μεγαλουπόλεις κελαηδούν πλέον το βράδυ αντί το πρωί ή μερικά δένδρα δεν ακολουθούν την εναλλαγή των εποχών. Ο άνθρωπος έχει δύο δυνατότητες με το χρόνο, είτε να παρατείνει τη διάρκεια ζωής του, να εξοικονομήσει χρόνο (παράταση του χρόνου), είτε σε αυτό τον σταθερό χρονικό ορίζοντα που έχει στην διάθεση του, να αυξήσει την ταχύτητα (σύμφωνα με την θεωρία του Αϊνστάϊν).

Η ανάγκη για ταχύτητα κάνει τον άνθρωπο να κυνηγάει τα πάντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ρύζι, που αποτελεί κύρια τροφή για 2 δισεκατομμύρια Ασιάτες και για τον μισό πληθυσμό της γης. Ο άνθρωπος κάνει τα πάντα για να εξοικονομηθεί χρόνος και να επιταχύνει τις φυσικές διαδικασίες, την «ταχύτητα ωρίμανσης» κλπ . αλλά και να επιταχύνει τις διαδικασίες σποράς, θερισμού κ.ά. Γενικά τις διάφορες γεωργικές εργασίες (χρήση μεγάλων θεριστικών μηχανών, περιορισμό της χρήσης εργατικών χεριών). Άλλο παράδειγμα είναι η καλλιέργεια της «βιομηχανικής» ντομάτας στο θερμοκήπιο. Οι ντομάτες ωριμάζουν στο μισό χρόνο από ότι στην φύση. Βασικός στόχος του ανθρώπου είναι να μειωθεί ο χρόνος παραγωγής. Οπότε συρρικνώνεται το κόστος, άρα ο χρόνος αποτελεί και βασικό οικονομικό μέγεθος. Η εξόρυξη του χαλκού στην Αυστραλία παλαιά γινόταν με πάρα πολλά εργατικά χέρια, τώρα μεγάλα μηχανήματα εξόρυξης μπορούν με μία φτυαριά 40 τόνων να εξοικονομήσουν πάρα πολλές εργατώρες, άρα και χρήμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο άνθρωπος έχει δώσει μεγάλη σημασία στο σίδηρο από τον οποίο γίνεται το ασάλι, συστατικό όλων των εργαλείων που εξοικονομούν χρόνο. Τέλος το αυτοκίνητο μπορεί να θεωρηθεί ως μια άλλη μηχανή του ανθρώπου για εξοικονόμηση χρόνου γιατί με αυτό ο άνθρωπος πηγαίνει όλο και πιο γρήγορα και πιο μακριά. Το ίδιο συμβαίνει και με το τηλέφωνο και την τηλεόραση¹⁰.

Η εικόνα του χρόνου που έχει κάθε άνθρωπος εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης των κοινωνικών θεσμών, καθώς και από τις εμπειρίες τις οποίες ο μεμονωμένος άνθρωπος έχει βιώσει από μικρός. Οι ώρες (όπως και ο χρόνος) είναι όργανα, τα οποία έχουν δημιουργήσει και χρησιμοποιούν οι άνθρωποι σύμφωνα με τις απαιτήσεις της συμβίωσης τους για συγκεκριμένους σκοπούς. Με άλλα λόγια οι ώρες αποτελούν μέσα προσανατολισμού σε διαδοχικές κοινωνικές και φυσικές καταστάσεις και μέσα ρύθμισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς¹¹. Οι φάσεις της σελήνης και η τροχιά του ήλιου καθόριζαν και εν μέρει καθορίζουν τον χρόνο. Ο Χρόνος είναι πολύτιμος, ο κάθε άνθρωπος έχει τον ίδιο

¹⁰ Time Machine (2005): Ντοκιμαντέρ του BBC, προβλήθηκε στην Ν.Ε.Τ. 19/4/2006.

¹¹ Elias, N. (1984). ο.π., σ. VIII, XI,VI

χρόνο κάθε ημέρα, αλλά ποτέ δεν είναι αρκετός για μερικούς αν όχι για όλους τους ανθρώπους. Τον χρόνο τον δικό μας δεν μπορούμε να τον αγοράσουμε, μπορούμε όμως τον χρόνο των άλλων.

Σχετικά με τον χρόνο υπάρχει το παράδοξο ότι «λίγοι έχουν αρκετό, και ότι βεβαίως κάθε ένας έχει όλο τον χρόνο, που υπάρχει». Αυτή η έλλειψη του χρόνου παρουσιάζεται στα αποτελέσματα πολλών σύγχρονων ερευνών. Ένα άλλο επίσης παράδειγμα έλλειψης συνειδητοποίησης του χρόνου, είναι η επιτυχημένη υπηρεσία των τηλεπικοινωνιών, που πληροφορεί τους πολίτες για την ακριβή ώρα. Στην Γερμανία υπήρχαν 235 εκατ. τηλεφωνήματα το χρόνο¹².

Σύμφωνα με τον Marx¹³ όλες οι οικονομίες συνδέονται με την οικονομία του χρόνου. Επιγραμματικά τα κύρια χαρακτηριστικά της σημερινής και μελλοντικής εποχής είναι η ανάγκη του χρόνου, η έλλειψη του χρόνου, η γύρω από το ωρολόγι κοινωνία, η ανάγκη για συγχρονισμό του χρόνου και η οικονομία του χρόνου.

Η έννοια του χρόνου έχει διάφορες διαστάσεις, που την καθιστούν σύνθετη:

- την φιλοσοφική, μεθοδολογική, φυσική (Kant 1984),
- την κοινωνική, ιστορική (Elias 1984),
- την πολιτική, διοικητική και πολιτιστική (Negt 1985),
- την οικονομική (Marx 1968).

Η προσπάθεια κατανόησης της έννοιας και η συνειδητοποίηση του χρόνου, έτσι όπως τίθενται στο γενικότερο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας, βοηθάει στην ανάλυση του φαινομένου του ελεύθερου χρόνου των μαθητών. Η συζήτηση των τελευταίων χρόνων σχετικά με την εργασία των 35 ωρών ανά εβδομάδα, οι αλλαγές των ωρών λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων και η διεύρυνση των ωρών λειτουργίας των χώρων του ελεύθερου χρόνου και Πολιτισμού, σηματοδοτούν ρήξεις στις υπάρχουσες κοινωνικές χρονικές δομές. Η ευελιξία του χρόνου εργασίας και κατά προέκταση του ελεύθερου χρόνου, οδηγεί καταρχήν στην σύγκρουση των οικονομικών αναγκών με τις ατομικές και δυσκολεύει τον συγχρονισμό του χρόνου για την οικογένεια, τις φιλικές σχέσεις, τους συλλόγους και άλλες κοινωνικές επαφές.

¹² Freyer G.: (1982) Endlich mehr Zeit haben. Unabhängig sein, effektiver arbeiten und mehr leisten durch optimale Zeitorganisation. München: Heyne. S.58.

¹³ Marx, K. (1968): Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. In: Marx / Engels: Werke. Band 42. Berlin (Dietz Verlag) 1968, 959.: Werke, Berlin 1960. σ. 89.

2. ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ - MANATZMENT ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Χρονικά συστήματα και σύγκρουση τους. Έλλειψη χρόνου, ανάγκη χρονικού συγχρονισμού. Μάνατζμεντ του χρόνου και Αυτομάνατζμεντ ενός νέου (-τριας). Τεχνικές και μέθοδοι του Μάνατζμεντ του χρόνου και Αυτομάνατζμεντ. Η ανάλυση των κλεφτών του χρόνου. Περιεχόμενο του μαθήματος σχετικά με το Μάνατζμεντ του χρόνου στο Σχολείο.

2.1 ΧΡΟΝΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥΣ

Στις σύγχρονες κοινωνίες συνυπάρχουν, ταυτόχρονα, διαφορετικά χρονικά συστήματα αναφοράς, τα οποία είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας εξέλιξης μιας κοινωνίας. Τα μέλη της κοινωνίας πρέπει να μάθουν να προσαρμόζονται μέσα σε αυτά τα χρονικά συστήματα αναφοράς και να δρουν κατάλληλα. Αυτό σημαίνει ότι τα μέλη μιας κοινωνίας πρέπει να είναι σε θέση να ακολουθούν διαφορετικούς ρυθμούς, διαφορετικά πρότυπα χρόνου και να αξιοποιούν τον χρόνο τους με ορθολογικό τρόπο. Για να κατανοηθεί ο ελεύθερος χρόνος κάθε ατόμου, και στην περίπτωση μας των μαθητών, θα πρέπει να είναι γνωστά τα χρονικά συστήματα και η σύγκρουσή τους. Στην βιβλιογραφία αναφέρονται τέσσερα βασικά χρονικά συστήματα, τα οποία σχετίζονται με το ίδιο το άτομο, την οικογένειά του, την εργασία του, τις σπουδές του και την υλικοτεχνική υποδομή του περιβάλλοντος στο οποίο ζει:

- Το προσωπικό σύστημα χρόνου (π.χ. το «εσωτερικό ωρολόγιο», τα φυσιολογικά και ψυχικά δεδομένα, οι συνήθειες και τα αποτελέσματα αγωγής),
- το σύστημα χρόνου της οικογένειας,
- το σύστημα χρόνου της εργασίας ή του σχολείου που φοιτά (π.χ. οι χρόνοι εργασίας, η ευκαμψία της εργασίας, οι κανόνες των διακοπών και των αργιών, οι κανονισμοί διαλειμμάτων, οι αποστάσεις, τα συγκοινωνιακά μέσα προς και από την εργασία),
- το σύστημα του χρόνου της υλικοτεχνικής υποδομής του περιβάλλοντος στο οποίο ζει (π.χ. το ωράριο λειτουργίας των υπηρεσιών (σχολείων, πανεπιστημίων) και καταστημάτων, το ωράριο λειτουργίας των εγκαταστάσεων του ελεύθερου χρόνου, το ωράριο δρομολογίων μέσων μεταφοράς).

Επίσης, σύμφωνα με τον Freericks¹⁴, διακρίνονται τα παρακάτω είδη χρόνου: ο φυσικός, ο βιολογικός, ο ψυχολογικός και ο κοινωνικός χρόνος. Ο βιολογικός και ο ψυχολογικός χρόνος αφορούν εσωτερικές ατομικές διεργασίες (υποκειμενικός χρόνος), ενώ ο φυσικός και ο κοινωνικός χρόνος αποτελούν εξωγενείς λειτουργικές έννοιες (αντικειμενικός χρόνος). Ο χρόνος, λοιπόν, όσον αφορά τις κοινωνικές επιστήμες, θεωρείται ένα δημιούργημα του ανθρώπου για τον προσανατολισμό του στις κοινωνικές του σχέσεις και για τον καλύτερο συντονισμό των πράξεων του (κοινωνικός χρόνος). Υπό αυτήν την έννοια ο χρόνος μεταβιβάζεται στις κοινωνικές διαδικασίες μέσω της μάθησης¹⁵.

Η εντύπωση του μειωμένου ελεύθερου χρόνου και της συνειδητοποίησης της στενότητας του χρόνου που έχει ένα άτομο, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, είναι υποκειμενική και προέρχεται ακριβώς από την σύγκρουση των παραπάνω συστημάτων χρόνου¹⁶.

Μερικές αιτίες¹⁷ για τις συγκρούσεις των χρονικών συστημάτων άρα και για την συνειδητοποίηση της στενότητας του χρόνου και είναι οι ακόλουθες:

¹⁴ Freericks, R. (1996): *Zeitkompetenz. Ein Beitrag zur theoretischen. Grundlegung der Freizeitpädagogik.*, σ. 7

¹⁵ Freericks, R. (1996): *Zeitkompetenz.*, σ. 31.

¹⁶ Agricola, S. (1990): *Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit?* Erkrath. σ. 29-30.

¹⁷ Agricola, S. (1990). *Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit?* Erkrath.

- Η φάση της κούρασης και της ξεκούρασης από την επιβάρυνση μιας βαριάς εργασίας ή διαδικασίας μάθησης, η αύξηση της παραγωγικότητας (μεγαλύτερα αποτελέσματα σε σύντομο χρόνο), η απόκλιση από τους βιολογικούς ημερήσιους ρυθμούς,
- η χρονική αλληλουχία των δραστηριοτήτων ανάλογα με τις ημέρες, τα χρόνια, τις παραδόσεις, τους συντρόφους, προϊστάμενους, η ελάχιστη διάρκεια και η ελάχιστη ταχύτητα ολοκλήρωσης των δραστηριοτήτων,
- η χωροταξική εξάρτηση των δραστηριοτήτων, ο διαχωρισμός της θέσης εργασίας, σπουδών, κατοικίας και χώρων πραγματοποίησης του ελεύθερου χρόνου, οι αποστάσεις, η χωρητικότητα, η ποικιλία λειτουργικότητας, ο εξοπλισμός χώρων, η ποσότητα και ποιότητα της υλικοτεχνικής υποδομής,
- η αποδοχή κοινωνικών υποχρεώσεων, η εργασία στη οικογένεια, στο σπίτι, η αυτοοργάνωση, η κατανάλωση, οι κοινωνικές δραστηριότητες, οι σύλλογοι και οι ομάδες κ. ά.,
- η ασυμφωνία και αλληλοκάλυψη των συστημάτων χρόνου,
- οι επιθυμίες στον χρόνο,
- ο χρόνος για προσωπικές ανάγκες, δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, χόμπι, παρουσίαση των ταχυτήτων έκβασης,
- οι διαφορές και οι αντιθέσεις στην συνειδητοποίηση του χρόνου (ασυνείδητη αντιμετώπιση του χρόνου, τυπική αντιμετώπιση του χρόνου, καθαρά ορθολογιστική αντιμετώπιση του χρόνου: «ο χρόνος είναι χρήμα», υπερτίμηση του χρονικού ισοζυγίου.

Τα κύρια ερωτήματα που θα πρέπει να αποσαφηνιστούν για το άτομο αλλά και για τους μαθητές στην θεωρία της οικονομίας του χρόνου είναι:

- πως θα αντιμετωπιστεί στο μέλλον η ένταση μεταξύ του χρόνου της ζωής και του χρόνου των συστημάτων, και
- πόσο ατομικός και συλλογικός είναι δυνατόν να μείνει ο χρόνος της ζωής του ατόμου αναφορικά με τα συστήματα του χρόνου.

Το πρόβλημα είναι η «νέα οργάνωση του χρόνου», το ψάξιμο νέων ρυθμών στην «γύρω από το ωρολόγι» κοινωνία και ιδιαίτερα μια άλλη ορθολογική κατανομή του χρόνου μεταξύ του εργασιακού χρόνου, στην περίπτωση των μαθητών – φοιτητών του χρόνου σπουδών ή φοίτησης, και του ελεύθερου χρόνου¹⁸. Τα συστήματα του χρόνου παίζουν με την ζωή μεταφορικά όπως η γάτα με το ποντίκι. Τα συστήματα έχουν τον δικό τους χρόνο, υπαγορεύουν την έκβαση του χρόνου της ζωής, επιβάλλουν χρόνους αναμονής και πολλές φορές καταπίνουν τον χρόνο της ζωής. Η ζωή αντίθετα πρέπει ευέλικτα να κινείται ανάμεσα στα συστήματα. Η ζωή πρέπει να μαθαίνει, να υποτάσσει με **ορθολογικό τρόπο** σκέψης και πράξης τον χρόνο των συστημάτων, όσον αφορά τον χρόνο (οικονομία χρόνου), αλλά ταυτόχρονα να τον αντιμετωπίζει με με ισορροπία και **ελευθερία**¹⁹.

Στην σημερινή εποχή υπάρχει γενικά για το κάθε άτομο, άρα και για τον νέου, στενότητα χρόνου ή ανάγκη για εύρεση χρόνου²⁰, που οφείλεται μαζί με τις παραπάνω αιτίες και στα ακόλουθα:

- γίνεται εργασία εκτός της αμιγούς βιοποριστικής εργασίας (π.χ. εργασία στο σπίτι, ψώνια, εθελοντισμός, φροντίδα και υποστήριξη άλλων ατόμων, πρόληψη υγείας), το

¹⁸ Fromme, J. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.)(1990): Zeiterleben - Zeitverläufe - Zeitsysteme, Dokumentation der 7. Bielefeld. σ. 279.

¹⁹ Nahrstedt, W. (1990): Raubt uns die Freizeit den letzten Schlaf: Freizeitpädagogik rund um die Uhr?. In: Fromme, J. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.): Zeiterleben - Zeitverläufe - Zeitsysteme, Dokumentation der 7. Bielefeld 1990. σ. 11.

²⁰ Agricola, S.(1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath. σ. 32.

- ίδιο συμβαίνει και στις σπουδές, δηλαδή οι σπουδές δεν είναι μόνο οι βασικές, αλλά μπορούν να έχουν φροντιστηριακό, ενισχυτικό, προσθετικό χαρακτήρα κ.ά.
- Υπάρχουν απαιτήσεις από την τεχνολογία, επιστημονικοποίηση, νομιμοποίηση, γραφειοκρατία και δημοκρατία,
 - την πίεση για απόδοση μέσω υψηλής ποιότητας, κριτήρια αποτελεσματικότητας και ορθολογισμού στο νοικοκυριό και στην αγωγή μέσω της μείωσης του μεγέθους των μελών και της αύξησης του αριθμού των νοικοκυριών.
 - Την αύξηση της παράλληλης εργασίας από το επάγγελμα και μεταφορά της εργασίας στο σπίτι με την έννοια της δεύτερης εργασίας.
 - Τις συγκρούσεις των απαιτήσεων από το επάγγελμα, τις σπουδές, την οικογένεια, τον ελεύθερο χρόνο, και
 - την διαδικασία των αποφάσεων.

2.2 ΕΛΛΕΙΨΗ ΧΡΟΝΟΥ - ΑΝΑΓΚΗ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Με την πολυπλοκότητα των συστημάτων του χρόνου γίνεται ολοένα πιο επιτακτική η ανάγκη χρονικού συγχρονισμού σε κάθε άτομο αλλά και στους μαθητές. Ο χρόνος μπορεί δύσκολα να διατεθεί σε επιθυμίες και κοινωνικές ανάγκες για τον λόγο ότι τα χρονικά συστήματα αλληλοαναιρούνται. Το αποτέλεσμα είναι το αίσθημα της πλήξης και της πίεσης. Οι έξοδοι και οι διακοπές, με την έννοια της οργάνωσης του χρόνου, δημιουργούν μια αποδοτική διαχείριση του χρόνου, επειδή οι διάφορες δραστηριότητες είναι λιγότερο δομημένες και οριοθετημένες. Παράλληλα ο ανταγωνισμός των διαφόρων δυνατοτήτων χρησιμοποίησης του χρόνου είναι δύσκολο να μειωθεί, για τον λόγο ότι οι διάφορες δραστηριότητες έχουν μια διαφορετική αξία, τόσο από υποκειμενική, όσο και από κοινωνική άποψη. Έτσι για τις λίγες «σημαντικές» δραστηριότητες πολλές φορές δεν υπάρχει ο απαραίτητος χρόνος, ενώ για τις πολλές «ασήμαντες» ευχάριστες δραστηριότητες καταναλώνεται πολύτιμος χρόνος.

Όσο μαζι με τις χρονικές διαμάχες υπάρχουν και αντιθέσεις περιεχομένου όσον αφορά την καθημερινή ζωή του ατόμου. Π.χ. ο διαχωρισμός του τόπου εργασίας ή των σπουδών, στην περίπτωση των μαθητών, με την κατοικία και τον χώρο ελεύθερου χρόνου οδηγεί σε αύξηση της κινητικότητας των ατόμων που σημαίνει όχι μόνο χρονική επιβάρυνση, αλλά και επιβάρυνση του περιβάλλοντος.

Ο ορθολογισμός και ο προγραμματισμός των χρόνων που είναι ελεύθεροι, οδηγεί στην προσπάθεια να βρεθεί χρόνος ελεύθερος και μειώσει τον αυθορμητισμό.

Η υπερπροσφορά αγαθών και υπηρεσιών, ο άκρατος καταναλωτισμός, η μεγάλη ελευθερία επιλογής και άλλοι παράγοντες έχουν οδηγήσει στην διάταση των δραστηριοτήτων στο χρόνο και σε μία «κοινωνία συνεχώς γύρω από το ωρολόγι»²¹. Τα σύγχρονα Μ. Μ. Ε. έχουν βέβαια βελτιώσει την πληροφόρηση και τις προσφορές για ελεύθερο χρόνο, έχουν όμως μειώσει τον χρόνο επικοινωνίας και υποστήριξης της επιθυμίας για επαφή με την φύση, την περιπέτεια, δεσμεύοντας ένα μεγάλο μέρος του χρόνου.

Όσο γίνεται σύνθετη η καθημερινότητα, τόσο μεγαλύτερη είναι η επιθυμία για αύξηση και απλοποίηση των απαιτήσεων, καθώς και η «δόμηση» του χρόνου. Η ανάγκη λοιπόν για ρύθμιση των χρονικών συστημάτων και των περιεχομένων του χρόνου για την καθημερινή ζωή κάθε ατόμου, άρα και του νέου, δημιουργείται από τις διάφορες εντάσεις και συγκρούσεις που παρουσιάζονται σήμερα σε σχέση με τον

²¹ Agricola, S.(1990): ο.π. σ. 31.

χρόνο. Η ανάγκη αυτή είναι πιο έντονη όταν υπάρχει συνύπαρξη με άλλους ανθρώπους. Ο χρονικός συγχρονισμός καθίσταται έτσι μόνο βάρος αλλά και μία ελευθερία. Ακόμη είναι έντονος στην συμβίωση και στην οικογενειακή ζωή των γυναικών, αλλά και στην εκπαίδευση των μαθητών στις ημέρες του σχολείου.

Το βασικό πρόβλημα του ατόμου και κυρίως των μαθητών είναι η ανάπτυξη εξατομικευμένου προσανατολισμού στον χρόνο²². Η ανάπτυξη δηλαδή της ατομικής αυτονομίας και αυτοδιάθεσης ως προς τη διάθεση του χρόνου. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την συνειδητοποίηση του χρόνου, την διαχείριση, την μάθηση, σε σχέση με βασικές γνώσεις για το Μάνατζμεντ του χρόνου και το Αυτομάνατζμεντ των δραστηριοτήτων που το άτομο έχει. Το ζητούμενο είναι το άτομο να αποκτήσει προσωπική «αρμοδιότητα»²³ σε σχέση με τον χρόνο του. Ο όρος «αρμοδιότητα χρόνου» σημαίνει από τη μια τη λειτουργία αυτοπεριορισμού στα πλαίσια του χρόνου και από την άλλη τη συνειδητή ρύθμιση της ατομικής συμπεριφοράς σύμφωνα με τον κοινωνικό θεσμό του χρόνου. Η ανάπτυξη και η μάθηση της «αρμοδιότητας χρόνου» και αντίληψης του χρόνου είναι πολύ πιο απλή και εύκολη στη διάρκεια των δέκα πρώτων ετών της ζωής του ανθρώπου²⁴. Η έλλειψη της μπορεί αργότερα να αποδειχτεί ως σημαντική αδυναμία για την εκπλήρωση του ρόλου του ενήλικου ατόμου στην κοινωνία.

Η «αρμοδιότητα χρόνου» μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί βασική προϋπόθεση στην πορεία του ατόμου προς τη διαμόρφωση του προσωπικού του χρόνου και με αυτήν την έννοια αποτελεί θεμελιώδη σκοπό της μάθησης. Είναι πολύ σημαντικό για τη ζωή του κάθε ανθρώπου να διαθέτει τις κατάλληλες ικανότητες ώστε να ρυθμίζει, να οργανώνει και να διευθετεί με υπευθυνότητα και αυτοδυναμία τις προσωπικές, αλλά και τις αντικειμενικές (ετεροκαθοριζόμενες) απαιτήσεις σε σχέση με τον χρόνο του. Ζητούμενο είναι μια νέα συνείδηση του χρόνου, η οποία εμπεριέχει ως κύριο στοιχείο τη συνειδητή αντιμετώπιση των διάφορων χρονικών συστημάτων²⁵ και την ατομική προσαρμογή και ευελιξία μέσα σε αυτά. Απώτερος στόχος είναι η ανάπτυξη μιας εξατομικευμένης δομής του χρόνου, η οποία διευκολύνει τη σύνδεση αντικειμενικών χρονικών συστημάτων αναφοράς και υποκειμενικών χρονικών περιοχών της ζωής και τη μετάβαση από το ένα στο άλλο²⁶. Αρμοδιότητα ελεύθερου χρόνου σημαίνει: α) τη βασική ικανότητα που πρέπει να έχει κάποιος για να μπορεί να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του ελεύθερου χρόνου και β) τις ιδιαίτερες γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες για τον σχεδιασμό και τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου καθώς και για τις κατάλληλες δραστηριότητες²⁷.

²² Θωίδης, Ι. σ. 53.

²³ Elias, N. (1984): *Über die Zeit. Arbeiten zur Wissenssoziologie* σ. 23.

²⁴ Κρασανάκης, Γ. (1996): Ο Χρόνος. Διεπιστημονική θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση. σ. 128. Μελέτη της αντίληψης του χρόνου από παιδιά ηλικίας 5-10 ετών. Η ολοκλήρωση της ανάπτυξης της αντίληψης του χρόνου εμφανίζει μεγάλη ανάπτυξη από το 7 έτος και χρειάζεται περισσότερο από δέκα χρόνια. Φυσικά η πρόοδος στον αναπτυξιακό αυτό τομέα θα εξαρτηθεί και από την επίδραση του οικογενειακού, του σχολικού και ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

²⁵ Freericks, R. (1996): *Zeitkompetenz. Ein Beitrag zur theoretischen. Grundlegung der Freizeitpädagogik.*, σ. 7 κ.ε. Διακρίνονται τα παρακάτω είδη χρόνου: ο φυσικός, ο βιολογικός, ο ψυχολογικός και ο κοινωνικός χρόνος. Ο βιολογικός και ο ψυχολογικός χρόνος αφορούν εσωτερικές ατομικές διεργασίες (υποκειμενικός χρόνος), ενώ ο φυσικός και ο κοινωνικός χρόνος αποτελούν εξωγενείς λειτουργικές έννοιες (αντικειμενικός χρόνος).

²⁶ Freericks, R. (1996), ο.π., σ. 35, 46, 97.

²⁷ Freizeit - Lexikon (1986). S.107.

2.3 ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΝΕΟΥ (-ΑΣ)

Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου δημιουργεί πρόσθετα την ανάγκη του νέου, αρχικά να γνωρίσει και να προσπαθήσει να εφαρμόσει τα βασικά στοιχεία του Μάνατζμεντ του χρόνου και του Αυτομάνατζμεντ, δηλαδή του Μάνατζμεντ του εαυτού του σε σχέση με τις διάφορες δραστηριότητες που κάνει στο χώρο και στο χρόνο. Το Μάνατζμεντ του χρόνου είναι ένα μέρος του Μάνατζμεντ, ένα εργαλείο για την ορθολογική διαχείριση του χρόνου άρα και του ίδιου του εαυτού μας, η βάση της εκάστοτε μεθοδικής, καθώς και του επιτυχημένου Μάνατζμεντ του ίδιου του ατόμου, το λεγόμενο Αυτομάνατζμεντ.

Το Μάνατζμεντ του χρόνου ορίζεται²⁸ ως η συνεπής, προσανατολισμένη στον στόχο εφαρμογή των αναλόγων τεχνικών εργασίας στην καθημερινή πράξη, έτσι ώστε το άτομο να μανατζάρει τον ίδιο του τον εαυτό και τις δραστηριότητες στην ζωή, να τις διευθύνει και να τις οργανώσει, έτσι ώστε να χρησιμοποιήσει τον διαθέσιμο χρόνο αποδοτικά και άριστα.

Το επιτυχημένο Μάνατζμεντ του χρόνου έχει τα ακόλουθα 10 πλεονεκτήματα και συμβάλλει στην δημιουργία περισσότερου ελεύθερου χρόνου²⁹:

1. ολοκλήρωση των εργασιών σε λιγότερο χρόνο (αρχή της μείωσης),
2. καλύτερη οργάνωση της εργασίας του ίδιου του ατόμου,
3. καλύτερα αποτελέσματα εργασίας,
4. λιγότερη νευρική και στρες,
5. μεγαλύτερη ευχαρίστηση από την εργασία,
6. δημιουργία κινήτρων για την εργασία,
7. προσόντα για υψηλότερα καθήκοντα,
8. λιγότερη πίεση της εργασίας, πίεση για απόδοση και πίεση χρόνου,
9. λιγότερα λάθη στην ολοκλήρωση των εργασιών και
10. καλύτερη πραγματοποίηση των στόχων της εργασίας και της ζωής.

Στα πλαίσια της συνειδητοποίησης του χρόνου καταγράφεται στην βιβλιογραφία του Μάνατζμεντ του χρόνου ο παρακάτω τρόπος με τον οποίο μπορεί να υπολογιστεί το προσωπικό χρονικό κεφάλαιο του ατόμου³⁰ σε όλη την ζωή του:

²⁸ Seiwert, L. J. (1989): Das 1x1 des Zeitmanagements. Auflage 12, Speyer (GABAL). σ. 13.

²⁹ Seiwert, L.J. (1989), ο.π. σ. 13.

³⁰ Seiwert, L.J. (1989): ο.π. σ. 12.

Αν 60 χρόνια: ηλικία συνταξιοδότησης μείον τα χρόνια της σημερινής ηλικίας
[π.χ. 60 - 35= 25]

A) χρονικό κεφάλαιο εργασίας μέχρι την συνταξιοδότηση

= (25) x 1760 (220 εργάσιμες ημέρες x 8 ώρες) = (44.000 ώρες)

B) χρονικό κεφάλαιο ελεύθερου χρόνου μέχρι την συνταξιοδότηση

= (25) x 660 (220 εργάσιμες ημέρες x 3 ώρες) = (16.500 ώρες)

= (25) x 1740 (145 εργάσιμες ημέρες x 12 ώρες) = (43.500 ώρες)

ΣΥΝΟΛΟ: 60.000 ώρες

A+B= (104.000 ώρες) είναι το Προσωπικό χρονικό κεφάλαιο.

Πίνακας 1: Υπολογισμός του Προσωπικού χρονικού κεφαλαίου για όλη την ζωή του ατόμου.

	γύρω στα 1900	στην Δεκαετία του '80	στην Δεκαετία του '90	γύρω στα 2005	γύρω στα 2010-2030
Γυναίκα	48,3	78,1	79,5	80,0	81,0 (Πρόγνωση)
Ανδρας	44,8	71,5	73,0	74,3	75,0 (Πρόγνωση)
Ενδεικτικός μέσος όρος	50,2	69,6	76,5	77,8	78,8
Ο Χρόνος της ζωής	ca. 440.000	ca. 610.000	ca. 670.000	ca. 678.000	ca. 690.000 Ωρες
Από αυτόν δαπανάται σε:					
Υποχρεωτικό Χρόνο για βασικές ανάγκες (Φαγητό, ύπνο κ. τλ.)	180000	255.000	270.000	278.000	290000
Χρόνο Εργασίας / Χρόνο βιοπορισμού	150.000	75.000	60.000	50.000	40.000
Ελεύθερο χρόνο / Ελεύθερο Διαθέσιμο χρόνο	110.000	280.000	340.000	350.000	360.000

Πίνακας 2: Ο χρόνος της ζωής τι διάρκεια έχει και που δαπανάται στο παρελθόν, παρόν και μέλλον (Στατιστική υπηρεσία της Ο. Δ. Γερμανίας 1997) και Imhof A.E. (1996)³¹.

Ένα από τα προβλήματα που συχνά προκύπτει είναι κάποιος να πραγματοποιήσει τις κατάλληλες δραστηριότητες στον χρόνο που έχει στην διάθεση του, και πιο συγκεκριμένα, το κυρίαρχο σημείο στο Μάνατζμεντ του χρόνου είναι μια εργασία να πραγματοποιηθεί ορθολογικά στο ελάχιστο δυνατό χρόνο.

Η Πίεση χρόνου, η ρουτίνα, η πίεση για απόδοση, η ανάληψη ασήμαντων και χρονοβόρων αρμοδιοτήτων, το άγχος, είναι καταστάσεις που προσδιορίζουν συχνά το ρυθμό της εργασίας ή πιο υποτιμητικά της δουλειάς, μειώνουν την ικανοποίηση, μειώνουν τον χρόνο ξεκούρασης και αποκατάστασης και τέλος μειώνουν τον ελεύθερο χρόνο. Γενικά μειώνουν την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα. Από κοινωνιολογική πλευρά ο χρόνος κάθε ατόμου, άρα και του νέου (φοιτητή, σπουδαστή, νέου) είναι προσδιορισμένος από κοινωνικά καθορισμένους και παγιωμένους ρυθμούς (συστήματα χρόνου), οι οποίοι επηρεάζονται από την χρονική δομή της εργασιακής

³¹ Opaschowski, H. W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Aufl., Opladen. σ. 148.

σχέσης, της εκπαίδευσης και επαγγελματικής εξάσκησης, την οικογενειακή κατάσταση και γενικότερα από τις πολιτιστικές απόψεις για τον χρόνο.

Στην επιστήμη του Μάνατζμεντ ισχύει ότι «ένας διοικητικός εκτελεί τις αρμοδιότητες σωστά (αποτελεσματικότητα), ενώ ένας μάνατζερ υλοποιεί τις σωστές αρμοδιότητες (αποδοτικότητα)». Γενικά αναμένεται από τον καλό μάνατζερ του χρόνου, τον ανθρώπινο παράγοντα, να συντονίσει τα υλικά και την οικονομική κάλυψη με αποδοτικό και αποτελεσματικό βαθμό έτσι ώστε όλοι οι συμμετέχοντες να μείνουν ικανοποιημένοι και σύμφωνοι για την επίτευξη του κοινού σκοπού. Ως δεύτερο μέλημά του είναι να υλοποιήσει τις σωστές αρμοδιότητες στο διαθέσιμο χρόνο ή με άλλα λόγια να ολοκληρώσει άριστα έναν εργασιακό στόχο στο συντομότερο δυνατό χρόνο. Στο Μάνατζμεντ του χρόνου κάθε άτομο παρουσιάζονται κατά περίπτωση «κλέφτες του χρόνου», οι οποίοι εμποδίζουν έναν εργασιακό στόχο να πραγματοποιηθεί άριστα σε σύντομο χρόνο ή να επιτευχθεί στον διαθέσιμο χρόνο³². Η γνωστική περιοχή του Μάνατζμεντ του χρόνου³³ άρχισε να ερευνάται από την δεκαετία του '70³⁴ (Mackenzie 1972, Goldfein 1977, Clemm 1989) και συνεχίστηκε στην δεκαετία του '80 και '90³⁵ (Douglass @ Douglass 1980, Reddin 1981, Wagner 1989, Seiwert 1989). Σε όλους τους παραπάνω συγγραφείς και ερευνητές στο επίμετρο της έρευνας βρίσκονται οι Μάνατζερ, τα διευθυντικά στελέχη στο χώρο της Οικονομίας και Διοίκησης καθώς και οι νοικοκυρές.

2.4 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ

Το Μάνατζμεντ του χρόνου είναι μια διαδικασία, που σχηματικά αλλά και βιβλιογραφικά, περιγράφεται, όπως και το Μάνατζμεντ, ως «κύκλος του Μάνατζμεντ» και περιλαμβάνει τις ακόλουθες λειτουργίες του Αυτομάνατζμεντ³⁶:

³² Mackenzie, R. A. / Maldo, K. (1984): Die doppelte Zeitfalle: Sinnvolle Zeitznutzung in Beruf und Haushalt. Heidelberg. σ. 1.

³³ Tosunidis, A. (1997): Zeitmanagement von Nationaltrainern aller olympischen Sportarten in der Bundesrepublik Deutschland und in Japan. Eine Studie zum Zeitmanagement von Nationaltrainern. Dissertation. An der Deutsche Sporthochschule Köln.

³⁴ Αρχικά σε νοικοκυρές λόγω της διπλής χρονικής επιβάρυνσης στην εργασία και στην οικογένεια - στίπι Goldfein, D. (1977): Every Woman's Guide to Time Management. Millbrä. Αργότερα στο πως θα κερδίσουν χρόνο μέσω της τεχνικής του χρονικού προγραμματισμού τα διευθυντικά στελέχη στο χώρο της Οικονομίας και Διοίκησης στο Clemm, R. (1979): Zeitgewinn durch neue Methoden der Zeitplantchnik. Ein praktischer Leitfaden für alle Führungskräfte in Wirtschaft und Verwaltung. Kissin. Weka.

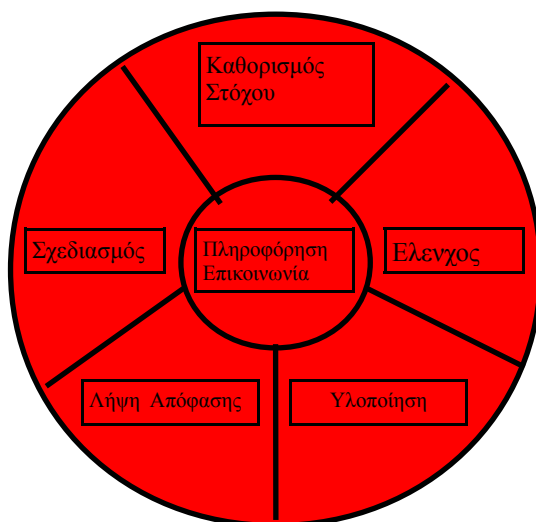
³⁵ Ο Mackenzie, R.A. (1972) θεωρείτε πρωτοπόρος σε θέματα Μάνατζμεντ του χρόνου και με το Παγίδα χρόνου «The time trap. New York: McGraw-Hill, και στα Γερμανικά (Mackenzie, R.A. (1977): Die Zeitfalle. Sinnvolle Zeiteinteilung und Zeitznutzung. Heidelberg) άνοιξε νέους δρόμους στην έρευνα του Μάνατζμεντ του χρόνου. Αργότερα ο Douglass, M.E. / Douglass, D.N. (1980): Manage your time, manage your work, and manage yourself. New York. Συνδέει το Μάνατζμεντ του χρόνου - την διαχείριση του χρόνου με το Μάνατζμεντ της εργασίας και του ίδιου του εαυτού μας. Το ίδιο επιχειρούν οι ακόλουθοι συγγραφείς κυρίως για Μάνατζερ αλλά και για κάθε άτομο: Reddin, W. (1981): Das 3-D-Programm zur Leistungssteigerung des Managements. Managerial Effektivness. Landsberg a. Lech: Moderne Industrie.

Wagner, H. (1989): Persönliche Arbeitstechniken. Grundlagen und Methoden erfolgreichen Selbst-Managements Aufl. 3, Speyer (GABAL).

³⁶ Seiwert, L. J. (1989): Selbstmanagement. Erfolgreiche Arbeitstechniken für Führungskräfte (Sonderdruck aus mi-Management - Enzyklopädie). Aufl. 2, Speyer (GABAL). σ. 38-39.

- Καθορισμός στόχων: Ανάλυση και διατύπωση των προσωπικών και επαγγελματικών στόχων.
- Προγραμματισμός: Καθορισμός των Προγραμμάτων και εναλλακτικές ενέργειες για κάθε δραστηριότητα.
- Λήψη Αποφάσεων: λήψη αποφάσεων σχετικά με την πραγματοποιούμενη εργασία.
- Πραγματοποίηση και Οργάνωση: Διαμόρφωση της ημέρας και οργάνωση των προσωπικών και επαγγελματικών διαδικασιών για την πραγματοποίηση των υπάρχουσων εργασιών.
- Έλεγχος: έλεγχος του ίδιου του εαυτού και των αποτελεσμάτων.
- Πληροφόρηση και Επικοινωνία: Επικοινωνία ως ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των άλλων λειτουργιών της διαδικασίας του Αυτομάνατζμεντ.
- Οι λειτουργίες αυτές στην βιβλιογραφία του Μάνατζμεντ του χρόνου αναλύονται σε συγκεκριμένες τεχνικές και οδηγούν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα, όπως καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα.

Το συνηθισμένο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το Μάνατζμεντ του χρόνου από κάποιο άτομο εντοπίζεται περισσότερο, όχι μόνο στις ελλειπείς γνώσεις των μεθόδων της αλλά κυρίως στην μειωμένη ή ελλιπή εφαρμογή των γνώσεων.

Πίνακας 3: Κύκλος του Μάνατζμεντ του χρόνου.

Στην ίδια κατεύθυνση αλλά με άλλη φιλοσοφία καταγράφεται το λεγόμενο Αμερικανικό υποστηρικτικό αποτελεσματικό Πρόγραμμα³⁷, που είναι ένα πρόγραμμα Μάνατζμεντ - Διαχείρισης χρόνου, που μπορεί να έχει εφαρμογή και στην περίπτωση των μαθητών. Τα κύρια χαρακτηριστικά του προγράμματος μπορούν να επικεντρωθούν στα εξής σημεία:

1. Ο χρόνος είναι ένα συλλογικό μέσο και το Μάνατζμεντ του χρόνου βοηθάει ακριβώς το άτομο να ελέγξει τον χρόνο του, την ατομική απόδοση και να επηρεάσει την επιτυχία του προγράμματος.
2. Με το αναποτελεσματικό μάνατζμεντ του χρόνου παράγεται στρες στο ίδιο το άτομο αλλά και στις δραστηριότητες των άλλων, ενώ παράλληλα εμφανίζεται η λεγόμενη

³⁷ Το Πρόγραμμα αυτό αναφέρονταν σε αμερικάνους Προπονητές του πανεπιστημιακού Αθλητισμού Jefferies, C. S.: Time management study Guide. In: American coaching effectiveness program. Level 2 Courses. Time management. Champaign IL: Human Kinetics, 1985. σ. 2-5.

«ACORN» κατάσταση στην οποία το άτομο βρίσκεται σε επιθετικότητα, πιεστικότητα, στενοκεφαλιά και πραγματική ανοησία (**A**ggressiv, **C**ompulsiv, **O**rnery and **R**eally **N**utty).

3. Κυρίως πέντε προβλήματα του Μάνατζμεντ συμβάλουν στην ανάπτυξη της ACORN – κατάστασης: α) Η ανάπαυση σε μη πραγματικό χρόνο, β) η υποβάθμιση των απαιτήσεων του χρόνου, γ) το να ξεχνιούνται οι εργασίες, δ η συνεχής εναλλαγή από δραστηριότητα σε δραστηριότητα, και ε) η αγνόηση της πραγματικότητας.

Τέλος το ACEP - σχέδιο του Μάνατζμεντ του χρόνου περιλαμβάνει τα ακόλουθα σημεία:

1. τον υπολογισμό της αποτελεσματικότητας του ίδιου του ατόμου,
2. την δημιουργία προτεραιοτήτων και διαμοίραση αρμοδιοτήτων,
3. την οργάνωση,
4. την βελτίωση της συγκέντρωσης,
5. τον έλεγχο του στρες.

Από την πλευρά της εργασιακής Ψυχολογίας για τον εργαζόμενο αλλά και το άτομο, νέος που σπουδάζει (νέους, φοιτητής) υπάρχει ο όρος «γύρω από την ώρα κοινωνία», όπου η ελαστικότητα της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου παρουσιάζεται ως οικονομικότητα (λόγω των ατομικών αναγκών, τον συγχρονισμό του χρόνου με την οικογένεια, τον κύκλο των φίλων και των άλλων κοινωνικών συλλόγων). Η ωφελιμότητα και αναγκαιότητα του ελεύθερου χρόνου μειώνεται, επειδή τα Σάββατα και οι Κυριακές δεν μένουν ελεύθερα.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ	ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΧΩΝ	- ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ - ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ - ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ, - ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΣΤΟΧΩΝ	- Δημιουργία κινήτρων, παραμερισμός των αδύνατων σημείων, παρουσίαση των πλεονεκτημάτων, συγκέντρωση των δυνάμεων προς την κατεύθυνση στόχου, σταθεροποίηση των άμεσων προθεσμιών και των επόμενων κινήσεων.
2. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ	- ΕΤΗΣΙΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ - ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΠΡΟΓΡ/ΣΜΟΣ - ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΣ ΠΡΟΓΡ/ΣΜΟΣ - ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΠΡΟΓΡ/ΣΜΟΣ	- Προετοιμασία στην πραγματοποίηση των στόχων, άριστος διαμερισμός και χρησιμοποίηση του διαθέσιμου χρόνου, μείωση του χρόνου διεξαγωγής.
	- ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ	
	- ALPEN – ΜΕΘΟΔΟΣ	
	- ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ORGANIZER	
3. ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ	-ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΩΝ - PARETO - ΑΞΙΩΜΑ (80: 20 – Κανόνας)	- Επιτυχημένη διαμόρφωση της εργασίας, - Σημαντικά προβλήματα πριν από τα δευτερεύοντα
	- ABC – ΑΝΑΛΥΣΗ - EISENHOWER - ΑΡΧΗ - ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ	- Καταμερισμός των εργασιών σύμφωνα με την σημαντικότητα, αποφυγή της «τυραννίας» του επείγοντος, - Παραγωγική τοποθέτηση της εργασίας.
4. ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	- ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ - ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΠΟΔΟΣΗΣ - ΒΙΟΥΘΟΜΟΙ - ΑΥΤΟΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΠΛΑΝΟ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ	- Χρησιμοποίηση του Αυτομάντζμεντ, Αυτοσυγκέντρωση στις σημαντικές εργασίες, εκμετάλλευση του υψηλού σημείου της απόδοσης, λαμβάνοντας υπόψη τις περιοδικές αδυναμίες, ανάπτυξη ενός προσωπικού στυλ εργασίας.
5. ΕΛΕΓΧΟΣ	- ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΙΝΑΙ - ΟΦΕΙΛΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ)	- Σιγουριά στην προγραμματισμένη απόδοση, θετική αντιμετώπιση της ζωής.
	- ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ (ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΤΟΧΟΥ, ΤΕΛΙΚΟΣ ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ) - ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ (ΑΥΤΟΕΛΕΓΧΟΣ)	
6. ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	- ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟ ΔΙΑΒΑΣΜΑ - ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ - ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ - ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟ ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ - ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ	- Υψηλή ταχύτητα διαβάσματος, - καλύτερη οργάνωση συσκέψεων, χρόνου συνομιλίας, προστασία από διακοπές, ελαχιστοποίηση των διακοπών, λιγότερος χαρτοπόλεμος.

Πίνακας 4: Τεχνικές και μέθοδοι του Μάντζμεντ του χρόνου και Αυτομάντζμεντ (Seiwert 1989, 40-41).

2.5 Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Στην βιβλιογραφία του Μάνατζμεντ του χρόνου καταγράφονται οι λεγόμενοι «κλέφτες» του χρόνου³⁸, οι οποίοι εμφανίζονται σε κάθε άτομο, άρα «πλήττουν» και τους νέους (φοιτητές, μαθητές). Μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε εσωτερικούς και εξωτερικούς, ανάλογα από πού προέρχονται σε σχέση το άτομο:

- Εσωτερικοί «κλέφτες χρόνου»: προσπαθώ να κάνω πάρα πολλά μέσα σε μια φορά, έλλειψη προσωπικής οργάνωσης / παραφορτωμένο γραφείο, ανικανότητα να λέω «όχι», έλλειψη αυτοπειθαρχίας, αναποφασιστικότητα, καθήκοντα ξεκινάω και δεν ολοκληρώνω, αναβλητικότητα, προσοχή στα επείγοντα, καμία προτεραιότητα, καμία προθεσμία ολοκλήρωσης, ανυπαρξία γενικής εικόνας των υπαρχόντων καθηκόντων και δραστηριοτήτων, μη ρεαλιστικός υπολογισμός του χρόνου, ασαφή δημιουργία στόχων, κακός ημερήσιος προγραμματισμός, φόβος για την ασυνέπεια των συνεργατών, όχι αναγκαία τελειομανία, έλλειψη κινήτρων / εργασιακή και όχι διαφοροποιημένη συμπεριφορά, κούραση, υπερκόπωση, νευρικότητα / ανυπομονησία.
- Ως εξωτερικοί «κλέφτες» του χρόνου καταγράφονται οι εξείς: κακό σύστημα αποθήκευσης πληροφοριών, ενοχλήσεις από τηλεφωνήματα, αδήλωτος επισκέπτης, πάρα πολλές σημειώσεις, παρά πολλή επικοινωνία, αναποτελεσματική ανάθεση καθηκόντων, ελλείψεις στον έλεγχο των ανατιθεμένων καθηκόντων, ασαφής διαχωρισμός της περιοχής υπευθυνότητας και αρμοδιοτήτων, έλλειψη προετοιμασίας για ομιλίες και συνομιλίες, κακή διεύθυνση συνεδριάσεων, ανιαρές συνομιλίες, ιδιωτικό κουτσομπολιό, ελλειψεις, καθυστερημένες πληροφορίες, χαρτοπόλεμος – γραφειοκρατία, έλλειψη επιλογής, ψάξιμο σημειώσεων - διευθύνσεων κ.ά., έλλειψη προσωπικού, υπεράριθμο προσωπικό, ενοχλήσεις-ηχητικές - θόρυβος, χρόνος αναμονής,

2.6 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ένα ενδεικτικό περιεχόμενο του μαθήματος σχετικά με την συνειδητοποίηση του χρόνου, το Μάνατζμεντ του χρόνου, άρα και την εξοικονόμηση ελεύθερου χρόνου περιγράφεται ως εξής:

ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ: Σε όλα τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας (μαθητές, εκπαιδευτικοί, κ.α.), που επιθυμούν να ορίζουν και να ελέγχουν την εργασιακή τους συμπεριφορά στο κρίσιμο θέμα της άριστης διαχείρισης του χρόνου.

ΣΤΟΧΟΣ: Να βοηθήσει τον ενδιαφερόμενο να αντιληφθεί την σημασία της αποτελεσματικής διάθεσης του χρόνου του και στη συνέχεια να βελτιώσει με κατάλληλες τεχνικές την αξιοποίησή του.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: Οι ενδιαφερόμενοι μέσα από το πρόγραμμα θα γνωρίσουν τις απαντήσεις των παρακάτω κρίσιμων ερωτήσεων.

- Ποιους τρόπους και τεχνικές χρησιμοποιούμε στο καθημερινό μάνατζμεντ του χρόνου μας προκειμένου να γίνουμε πιο αποτελεσματικοί,
- Ποιες είναι οι συνηθισμένες «παγίδες» στη διαχείριση του χρόνου μας;
- Ποια η διαφορά μεταξύ ικανού και αποτελεσματικού ατόμου;
- Πως δουλεύουμε πιο αποτελεσματικά;
- Γιατί ισχύει, συνήθως, ο νόμος του Pareto;

³⁸ Kozoll, C. E.: Coaches Guide to Time Management. Champaign, IL: Human Kinetics, 1985. σ. 23-24.

- Μας ενδιαφέρει το πόσο κοστίζει το κάθε μας λεπτό στη εργασία (σπουδές);
- Προσωπικοί και εργασιακοί λόγοι απώλειας - σπατάλης του χρόνου,
- Δραστηριότητες «κλειδιά» στο μάνατζμεντ του χρόνου,
- **Προγραμματισμός - τοποθέτηση στόχων και μάνατζμεντ του χρόνου,**
- Γιατί είναι απαραίτητο να ιεραρχούμε τις καθημερινές μας δραστηριότητες και ποια κριτήρια πρέπει να ακολουθούμε για το σκοπό αυτό;
- Γιατί αποφεύγουμε τον προγραμματισμό (σχολικό, επαγγελματικό και προσωπικό) των ενεργειών μας, ενώ είναι τόσο αναγκαίος;
- Αποτελεσματικός προγραμματισμός και τοποθέτηση στόχων στον εαυτό μας,
- **Ανάθεση - μεταβίβαση - εκχώρηση αρμοδιοτήτων και μάνατζμεντ του χρόνου,**
- Πως αντιμετωπίζεται ο συγκεντρωτισμός;
- Γιατί δεν μας αρέσει να μεταβιβάζουμε αρμοδιότητες και γιατί συχνά αποτυγχάνουμε όταν αποφασίζουμε την πραγματοποίησή της;
- **Στρες του χρόνου και μάνατζμεντ του χρόνου,**
- Συνέπειες του άγχους στον απασχολούμενο και στην επιχείρηση,
- Πως μπορεί να γίνει το άγχος πιο δημιουργικό για τον εαυτό μας και την επιχείρηση;
- Πως αντιμετωπίζεται το άγχος από τις επιχειρήσεις;
- Πως μπορεί να το αντιμετωπίσει και να το ελέγξει αποτελεσματικά το ίδιο άτομο;
- **Επικοινωνία και μάνατζμεντ του χρόνου**
- Πως και γιατί χάνουμε χρόνο μέσα από τις καθημερινές μας μορφές επικοινωνίας;
- Βελτίωση της προφορικής, γραπτής και τηλεφωνικής μας επικοινωνίας,
- Ποια η σημασία του να γινόμαστε καλύτεροι ακροατές και όχι μόνο ομιλητές;
- **Συσκέψεις - συνεδριάσεις - συμβούλια και μάνατζμεντ του χρόνου,**
- Πως συνήθως σπαταλάμε το χρόνο μας στα διάφορα συμβούλια;
- Γιατί συχνά αποτυγχάνουν στους στόχους τους οι συσκέψεις;
- Ποια πρέπει να είναι η προετοιμασία και τα καθήκοντα των μελών και του προεδρεύοντος;
- **Αναβλητικότητα και συνέπειες στο μάνατζμεντ του χρόνου;**
- Πως αντιμετωπίζεται η αναβλητικότητα;
- Η τελειομανία είναι πάντοτε θετική και επιθυμητή συμπεριφορά;
- Σημασία αυτοπειθαρχίας, προσωπικής οργάνωσης και ελέγχου του χρόνου μας,
- Πως αρχειοθετούμε και ταξινομούμε τα έγγραφα και τις πληροφορίες μας;
- Πως αποφεύγουμε τους ανεπιθύμητους επισκέπτες και τις πολλές μετακινήσεις;
- Πως κερδίζουμε περισσότερο χρόνο μέσω της γραμματέως μας;
- Πως επηρεάζει, θετικά ή αρνητικά, το χρόνο τον δικό μας ή των άλλων συνεργατών μας, ο τρόπος άσκησης της ηγεσίας, της παρακίνησης και της λήψης αποφάσεων;
- Αρχές αποτελεσματικού προγραμματισμού του χρόνου μας;
- Case Studies

3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ιστορική εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου. Ιστορική εννοιολογική αναδρομή του ελευθέρου χρόνου. Οι φάσεις εξέλιξης του ελεύθερου χρόνου τις τελευταίες δεκαετίες. Εισαγωγή στην Ευελιξία του χρόνου εργασίας. Κοινωνία των εν συνεχεία 24-ωρών. Η Μεταβολή των αξιών στην κοινωνία και οι επιδράσεις στον ελεύθερο χρόνο και στον Αθλητισμό.

3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Για να κατανοήσουμε τον ελεύθερο χρόνο με τη σημερινή του διάσταση πρέπει να ανατρέξουμε στο παρελθόν, έτσι λοιπόν η ιστορική εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου ξεκινάει από την φυσική δομή του χρόνου που επηρεάζεται από εσωτερικούς και εξωτερικούς ρυθμούς.

Η εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου περνάει αρχικά από την θρησκευτική και τελετουργική θεώρηση των πραγμάτων κάπου τον 6 αιώνα π.Χ. Ωστόσο ο πολιτισμός μας υιοθέτησε τους φυσικούς ρυθμούς και αργότερα διαμόρφωσε νέους. Η μέρα και νύχτα, οι φάσεις τις σελήνης, η έννοια της κυκλικότητας λοιπόν του χρόνου, οδήγησαν στην καθιέρωση του όρου «κύκλος χρόνου ή ζωής». Η συνειδητοποίηση ωστόσο του χρόνου πέρασε στην διάρκεια της εξέλιξης του ανθρώπου μέσα από της τελετουργία, την θρησκεία και την παράδοση και αλλοίωσε κάπως τους φυσικούς κανόνες. Έτσι η Ιουδαϊκή θρησκεία και αργότερα ο Χριστιανισμός και ο Μουσουλμανισμός διαχώρισε την Κυριακή από τις εργάσιμες ημέρες και όρισε αυτό το διαχωρισμό ως γενικό κανόνα. Οι εορτές και οι Κυριακές για τον Χριστιανισμό ήταν μέρος της υπάρχουσας δομής και του υπάρχοντος συστήματος και διαμόρφωσαν τη ζωή του ατόμου μέσα από αυτούς τους κανόνες. Δεν ήταν λοιπόν ένα δικαίωμα, αλλά ένα καθήκον προς τους κανόνες που όριζε η θρησκευτική τελετουργία. Η Κυριακή ως ημέρα ανάπαυσης ήταν για όλες τις θρησκείες έκφραση πίστης και δήλωνε το ότι το άτομο ανήκει στην συγκεκριμένη ομάδα και πολιτισμό, έτσι η αργία και οι Κυριακές είχαν συμβολική αξία. Βέβαια σύμφωνα με την δυτικοευρωπαϊκή και αμερικανική κοινωνία η Προτεσταντική - Πουριτανική ηθική εργασίας δημιούργησε τον διπολισμό της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου. Ο Προτεσταντισμός και αργότερα Καπιταλισμός διαμόρφωσε την εργασία ως υποχρέωση και αυτοσκοπό της ζωής. Υπάρχει λοιπόν η θέση: όσο περισσότερο μια κοινωνία υιοθετεί θέσεις του Προτεσταντισμού, Καλβισμού και Πουριτανισμού τόσο ραγδαία είναι η αντίθεση εργασίας και ελεύθερου χρόνου³⁹. Τέλος υπάρχει η προσπάθεια «αποφυσικοποίησης» του χρόνου και της ροής του.

Ο ελεύθερος χρόνος κάθε βράδυ ήταν αρχικά ο χρόνος πριν την επόμενη σταθερή μέρα, χρόνος για να βρεθεί το άτομο τόσο με τον εαυτό του, όσο και με άτομα που εμπιστεύεται και να κάνει τις δραστηριότητες που του αρέσουν, αλλά και να ξεκουραστεί από την εργασία του, δηλαδή τόσο στην σωματική, όσο και στην ψυχική και πνευματική διάστασή της. Μόνο το Σαββάτο απόγευμα μπορεί να θεωρηθεί προϊόν πολιτισμικής καθαρά παράδοσης και μέρα για τους εργαζομένους. Από τους θρησκευτικό - τελετουργικούς κανόνες και φυσικούς κύκλους κάποια στιγμή την συμπεριφορά του ατόμου, απέναντι στον ελεύθερο χρόνο, άρχισε να την επηρεάζει και η παράδοση, αλλά και η έννοια του εθίμου. Μέσα και έξω από την θρησκεία η παράδοση του λαού δημιούργησε την έννοια της «ημέρας γιορτής». Παράλληλα η έννοια του ελεύθερου χρόνου τόνισε και την έννοια του καθήκοντος για ειρήνη, αλληλεγγύη, κοινωνική

³⁹ Weber, E. (1963): Das Freizeitproblem. Anthropologisch -pädagogische Untersuchung. München. σ. 166.

λειτουργία, αφού με διάφορες δραστηριότητες όπως το κυνήγι και στα πλαίσια συλλόγων αναπτύσσονταν η κοινωνικότητα των ατόμων, που εκφράζει κοινωνική και ψυχική υγεία. Οι έννοια του εθίμου των «αργιών - ελεύθερου χρόνου» παρουσιάζεται ως φροντίδα απέναντι στην πατρίδα (εθνικές εορτές), σε τοπικά γεγονότα, προστασίας της φύσης, πολιτικών ορόσημων, με μορφή υπενθύμισης.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η αντιμετώπιση του χρόνου στην προσωπική ζωή του ατόμου: στην οικογένεια και στις σχέσεις. Οπότε αναπτύσσονται οι οικογενειακές παραδόσεις, τα σπιλ ελεύθερου χρόνου και γενικά τα σπιλ ζωής. Έτσι ο ελεύθερος χρόνος λειτουργεί και ως περιοχή ανακάλυψης της προσωπικής ταυτότητας από το ίδιο το άτομο, άρα λειτουργεί και ως ένα είδος ατομικής υγιεινής με την σωματική, ψυχική και πνευματική διάσταση της.

Πολιτικά και θρησκευτικά κάθε απασχολούμενο άτομο σε εργασία θα πρέπει, εν μέρει, να αναπαύεται σωματικά, ψυχικά και πνευματικά. Η παύση αυτή από την εργασία, όπως και τώρα ο ελεύθερος χρόνος, είχε παρόμοιο περιεχόμενο: πολιτιστικές, αθλητικές, κοινωνικές δραστηριότητες, εκπαίδευση, πληροφόρηση, μουσική κ.ά. Σήμερα γίνεται όχι μόνο λόγος για οικονομικό κεφάλαιο, αλλά και για πολιτιστικό και η ανάπαυση είναι μέρος αυτού. Ο ελεύθερος χρόνος όμως έρχεται τρόπον τινά να δημοκρατικοποιήσει την ανάπαυση, το ραχάτι. Με τον ερχομό του ορθολογικού πνεύματος και του χρήματος ως γενικό μέσο ανταλλαγής, ο πολιτισμός της μόνο ανάπαυσης έχασε την σημασία του. Η μέτρηση του χρόνου, ως αποτέλεσμα αυτού του Ορθολογισμού, οδηγεί στην ορθολογική «Διαχείριση του χρόνου» και βοηθάει στην «συνειδητοποίηση της ταχύτητας».

Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται ότι αποτελεί την τελευταία κοινωνική κατάκτηση στην πορεία του ατόμου προς το ιδανικό της Αυτοδιάθεσης και της Χειραφέτησης⁴⁰. Χειραφέτηση σημαίνει απελευθέρωση από φυσικούς και κοινωνικούς καταναγκασμούς. Τους φυσικούς καταναγκασμούς προσπαθεί να αντιμετωπίσει ο άνθρωπος μέσω της εξέλιξης της επιστήμης και της τεχνικής, καθώς και της εξέλιξης της οικονομίας, ενώ τους κοινωνικούς με την ασφάλεια που παρέχουν οι νόμοι, οι θεσμοί και η δημοκρατική οργάνωση της κοινωνίας⁴¹. Οι παραπάνω κατακτήσεις συνετέλεσαν στην κατοχύρωση του δικαιώματος της εργασίας και, στη συνέχεια, του δικαιώματος του ελεύθερου από αυτήν χρόνου, που θεωρήθηκε ως ο κατ' εξοχήν χρόνος ατομικής χειραφέτησης.

Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται ότι είναι ένα από τα αποτελέσματα κυρίως του ευρωπαϊκού Πολιτισμού και συνδέεται με τις μεγαλύτερες κοινωνικές ιδέες και διαδικασίες, όπως τον Διαφωτισμό, τον Ορθολογισμό, την ιδέα της Ελευθερίας, της Ατομικότητας, της τεχνολογικής Ανάπτυξης, της Βιομηχανοποίησης, την προγραμματισμένη αύξηση της Παραγωγικότητας, τον χρονικό ορθολογισμό. Είναι λοιπόν ένα προϊόν του Πολιτισμού μας που σε σχέση με τα άλλα είναι περισσότερο αόριστο και δεν έχει απολύτως κατανοηθεί. Είναι στενά συνδεδεμένος με τον πολιτισμό και δεν είναι κάτι το διαφορετικό από την καθημερινή ζωή του ατόμου αλλά μέρος αυτής, επηρεάζει όμως και άλλα πολιτιστικά αγαθά.

Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται ότι είναι μέρος μίας νέας Κουλτούρας, που επαναφέρει μεταξύ των άλλων, την επιστροφή του ανθρώπου στη φύση, τον εξανθρωπισμό των πόλεων και την κοινωνικοποίηση του ατόμου μέσω των συλλόγων, που μπορεί να έχουν πολιτιστική, κοινωνική ή αθλητική μορφή και συνδέεται με την έννοια της υγείας, τόσο στην σωματικά όσο ψυχικά και πνευματικά. Από την άλλη

⁴⁰ Nahrstedt, W. (1975): Freizeitberatung. Animation zur Emanzipation. σ. 66-68. Η προσέγγιση αυτή εντάσσεται στα πλαίσια της Κριτικής θεωρίας, που αναγνωρίζει ως κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης ιστορίας την προσπάθεια του ατόμου για αυξανόμενη χειραφέτηση και αυτοδιάθεση – αυτοπροσδιορισμό.

⁴¹ Nahrstedt, ο.π.

πλευρά ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται ότι λειτουργεί ως ώθηση για ένα νέο Πολιτισμό. Αποτελεί όχι μόνο αντικείμενο για κινητικές, πολιτιστικές, κοινωνικές δραστηριότητες αλλά και για οικονομικές. Ο πλουραλισμός και η ποσότητα των πολιτιστικών, αθλητικών, κοινωνικών δραστηριοτήτων είναι ακριβώς χαρακτηριστικό του νέου πολιτισμού, και η σύνδεση του ελεύθερου χρόνου με την υγεία, παιδεία και την ευημερία βοηθάει στην ανάπτυξη του. Τα μοντέρνα Μ.Μ.Ε. από την άλλη και κυρίως η τηλεόραση έχει αναλάβει τον διαχωρισμό του χρόνου, που στο παρελθόν γινόταν κυρίως από την θρησκευτική τελετουργία⁴².

Η πολιτική σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο, η αύξηση της αντίστοιχης υποδομής, δημόσιας ή ιδιωτικής, τα λεγόμενα πάρκα απόλαυσης «λούνα παρκ», καθώς και οι χιλιάδες αθλητικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι εκφράζουν αυτόν τον νέο Πολιτισμό, ή κατά άλλους, Ποιότητα ζωής⁴³ (Agricola 1990, 12). Ο ορισμός του ελεύθερου χρόνου τις τελευταίες δεκαετίες ακολουθεί τις γενικότερες αλλαγές της κοινωνίας τόσο σε επίπεδο αξιών, όσο και προσανατολισμού. Σήμερα η εποχή χαρακτηρίζεται ως εποχή του «Πολιτιστικού», αλλά και «αθλητικού Πλουραλισμού». Στο πολιτισμό του ελεύθερου χρόνου οι έννοιες Αθλητισμός ελεύθερου χρόνου, μαζικός Αθλητισμός, Μ. Μ. Ε., μαζικός Τουρισμός είναι έννοιες που συνθέτουν αυτόν τον Πολιτισμό. Επίσης ο ελεύθερος χρόνος, ο Αθλητισμός, ο κοινωνικός χαρακτήρας και το παιχνίδι αποτελούν τα κριτήρια ευημερίας και υγείας της κοινωνίας.

3.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Για να κατανοήσουμε τον ελεύθερο χρόνο με τη σημερινή του διάσταση πρέπει να ανατρέξουμε εκτός από την απλή ιστορική αναδρομή και σε μια ιστορική εννοιολογική αναδρομή στο παρελθόν, αφού οι έννοιες που σχετίζονται με αυτόν έκαναν την εμφάνιση τους και ξεκίνησαν σε προηγούμενες ιστορικές εποχές⁴⁴.

Η ιστορική αναδρομή του ελεύθερου χρόνου ως κοινωνικού φαινομένου, παρουσιάζει ελλείψεις γιατί οι ιστορικές πηγές αναφέρονται συνήθως στη ζωή των ισχυρών κοινωνικά ομάδων και όχι στις πλατιές μάζες του λαού⁴⁵. Τα στοιχεία που υπάρχουν αναφέρονται κυρίως στις μειοψηφίες που ασκούν την εξουσία. Η καθημερινότητα της πλειονότητας του λαού και ο καθημερινός αγώνας τους είναι σχετικά άγνωστα στοιχεία. Σε μια ιστορική εννοιολογική αναδρομή ο ελεύθερος χρόνος συναντάται σε διάφορες μορφές, το καθοριστικό στοιχείο όμως αυτών των μορφών είναι οι κοινωνικές ομάδες που τον διαθέτουν. Η αρχική εννοιολογική μορφή του ελεύθερου χρόνου είναι η «Σχόλη». Η Σχόλη είναι μια αρχική μορφή του ελεύθερου χρόνου και η ιστορική εννοιολογική έρευνα καταγράφει τη μετάβαση από τη σχόλη στον ελεύθερο χρόνο μέσα από το διπολικό ορισμό του ελεύθερου χρόνου ή μη εργάσιμου ή εξωσχολικού και της εργασίας ή χρόνου του σχολείου, στην περίπτωση του νέου. Η Σκόλη, η ανάπαυση (latin = otium) αποτελεί ένα αυτονόητο δικαίωμα του κάθε ατόμου. Η λέξη «otium», που εκφράζει μια έννοια συνώνυμη της σχόλης των αρχαίων Ελλήνων, δεν αντιπροσωπεύει μόνο μια κατάσταση διαθεσιμότητας χρόνου αλλά και μια σπατάλη ενέργειας και υλικών αγαθών, που συχνά πραγματοποιείται με τρόπο επιδεικτικό⁴⁶.

⁴² Agricola, S. (1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath. σ. 10-12.

⁴³ Agricola, S. (1990) ο.π. 11.

⁴⁴ Θωϊδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ. 13.

⁴⁵ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): Freizeit. Stuttgart B. C. Teubner. σ. 15.

⁴⁶ Κορωναίου, Α. (1996), Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου, σ. 46.

Ο όρος «σχόλη» ή «σκόλη» χρησιμοποιείται και σήμερα για να χαρακτηρίσει ένα χρονικό τμήμα του φάσματος του ελεύθερου χρόνου ή τον χρόνο που απομένει μετά την εργασία⁴⁷ καθώς επίσης και τις ημέρες αργίας⁴⁸. Τον συναντάμε επίσης κυρίως στην απόδοση των όρων loisir, Leisure, MüÙe στην ελληνική γλώσσα. Στην γερμανική γλώσσα ο παλαιότερος όρος **MüÙe** αναφέρεται σε μια ποιοτική διάσταση του ελεύθερου χρόνου και διαχωρίζεται εμφανώς από τον νεότερο όρο **Feizeit** ο οποίος αποδίδει την ποσοτική διάσταση του ελεύθερου χρόνου. Αντίθετα ο Γαλλικός όρος **loisir** και ο Αγγλικός **Leisure** δεν μας επιτρέπουν να ξεχωρίσουμε αν πρόκειται για ελεύθερο από την εργασία χρόνο ή για χρόνο με συγκεκριμένο ποιοτικό περιεχόμενο. Η λέξη Loisir (λουαζίρ) παράγεται από το λατινικό *licere*, πού σημαίνει επιτρέπεται. Επομένως ή λέξη loisir περιλαμβάνει μια ιδέα άδειας, πού προϋποθέτει, χωρίς να φαίνεται, μια εξουσία. Loisir επομένως σημαίνει έλλειψη κανόνων, υποχρεώσεων, πιέσεων, ελέγχου⁴⁹. Ο J. Dumazedier θεωρεί τον ελεύθερο χρόνο σαν ένα σύνολο απασχολήσεων, στις όποιες μπορεί να επιδίδεται το άτομο με τη θέληση του, είτε για να αναπαύεται, είτε για να διασκεδάζει, είτε για να ενημερώνεται, να μορφώνεται, να συμμετέχει στις κοινωνικές εκδηλώσεις, να δημιουργεί, υστέρα από απαλλαγή από οικογενειακές, επαγγελματικές και κοινωνικές υποχρεώσεις⁵⁰.

Ο ελεύθερος χρόνος είναι ένα κοινωνικό γεγονός, το όποιο για να είναι αληθινό, πρέπει να έχει τέσσερα βασικά γνωρίσματα. Απ' αυτά, τα δύο είναι αρνητικά και προσδιορίζονται από τις υποχρεώσεις έναντι της κοινωνίας, ενώ τα άλλα δύο είναι θετικά, και προσδιορίζονται από τις ανάγκες της προσωπικότητας. Οι τέσσερις αυτοί χαρακτήρες, τους οποίους θα αναλύσουμε παρακάτω, είναι οι εξής: ο ελευθερωτικός, ο αφιλοκερδής, ο ηδονιστικός, ο προσωπικός⁵¹.

Ο **ελευθερωτικός** χαρακτήρας είναι στοιχείο αναγκαίο για τον ορισμό του ελεύθερου χρόνου. Δεν νοείται ελεύθερος χρόνος με καταναγκασμό. Βέβαια, ο ελευθερωτικός χαρακτήρας του είναι πάντα σχετικός. Ο ελεύθερος χρόνος είναι απαλλαγμένος από επαγγελματικές υποχρεώσεις και επιφορτισμένος μ' άλλες, τις όποιες επιλέγει ελεύθερα το άτομο. Είναι ελευθερωμένος από ορισμένες υποχρεώσεις, αυτές πού επιβάλλει ή οργανωμένη κοινωνία. "Αντίθετα-, άλλες υποχρεώσεις, δευτερεύουσες, σε σχέση με τις πρώτες, γίνονται ρυθμιστές της προσωπικής ζωής του ανθρώπου. Το άτομο ελευθερώνεται από βασικές κοινωνικές υποχρεώσεις και υποβάλλεται σ' άλλες πού επιλέγει ελεύθερα μόνο του. Το παιδί π.χ. αφήνει τα σχολικά του καθήκοντα και αναλαμβάνει άλλες δραστηριότητες, που του αρέσουν, που το γεμίζουν περισσότερο (εργασίες μέσα στο σπίτι, παιχνίδια, διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων κλπ.). Φαίνεται, λοιπόν, πώς ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι μόνο χρόνος αργίας, αλλά και χρόνος εκτελέσεως ορισμένων εργασιών, χρόνος μιας διαφορετικής ζωής.

Ο ελεύθερος χρόνος πρέπει να είναι «**αφιλοκερδής**», δηλαδή να μην εξαρτάται από υλικούς και κοινωνικούς σκοπούς, να μην υπακούει σε κερδοσκοπικές τάσεις και εξαναγκασμούς. Ο χαρακτήρας αυτός είναι βασικός, γιατί κάνει τον ελεύθερο χρόνο να ξεχωρίζει από την επαγγελματική εργασία. «Αν ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι απόλυτα αφιλοκερδής, δεν είναι πια παρά μισός, τμηματικός, περιορισμένος». Στην περίπτωση αυτή ο Dumazedier κάνει λόγο για semi-Loisir. Πρόκειται για ένα μπέρδεμα του ελεύθερου χρόνου με τις υποχρεώσεις του επαγγέλματος. Στο semi-Loisir μπορούμε να εντάξουμε την αγωγή των ενηλίκων, με τον μικτό της χαρακτήρα. Σ' αυτή βρήκαμε ένα κράμα

⁴⁷ Κορωναίου, Α. (1996), ο.π. σ. 129.

⁴⁸ Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σ. 1313.

⁴⁹ Κρασανάκης, Γ. (1999): Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα. σ. 31. και Dumazedier, J. (1962): Vers une civilisation du loisir? Paris. Du Seuil.

⁵⁰ Dumazedier, J. (1986), International Encyclopedia of the Social Sciences.

⁵¹ Κρασανάκης, Γ. (1999): ο.π. σ. 32-34.

προσωπικών τάσεων και επαγγελματικών ενδιαφερόντων ή μάλλον υποχρεώσεων. Αυτή ακριβώς είναι ή περίπτωση ανθρώπων που παρακολουθούν μαθήματα επιμορφώσεως, κατά τον ελεύθερο χρόνο τους, για να βελτιώσουν την επαγγελματική τους κατάσταση. Τέτοια επίσης είναι ή περίπτωση της μητέρας που μαθαίνει σύγχρονα μαθηματικά, κατά τον ελεύθερο χρόνο της, για να βοηθήσει το παιδί της γιατί υστερεί στο μάθημα αυτό. Στις περιπτώσεις αυτές χάνεται ο αφιλοκερδής χαρακτήρας και δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για γνήσιο ελεύθερο χρόνο.

Ο **Ηδονιστικός χαρακτήρας**, που έχει θετικό χαρακτήρα. Ο ελεύθερος χρόνος χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση της προσωπικής ικανοποίησης, από την επιθυμία της ηδονής. Η τάση για ευχαρίστηση και ατομική ικανοποίηση είναι το σπουδαιότερο στοιχείο κάθε δραστηριότητας. Κατά τον ελεύθερο χρόνο του, το άτομο, απαλλαγμένο από υποχρεώσεις, επιδιώκει τη δική του ικανοποίηση και απόλαυση. Η ηδονιστική αυτή τάση είναι πρωταρχικό χαρακτηριστικό του ελεύθερου χρόνου του σύγχρονου ανθρώπου. Τόσο βασικό θεωρεί το στοιχείο αυτό ο Dumazedier, ώστε φθάνει να πιστεύει πως χωρίς αυτό το κύριο γνώρισμα του ελεύθερου χρόνου, είναι «προδομένο». Κανείς δεν επιδίδεται σε δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου από κίνητρα υλικά ή από ηθικές και νομικές προτροπές. Η αναζήτηση της προσωπικής ικανοποίησης είναι ο βασικότερος όρος του ελεύθερου χρόνου. Η συχνή φράση «μ' αρέσει» λέει πολλά. Η ηδονή, λοιπόν, είναι κύριο γνώρισμα των απασχολήσεων του ελεύθερου χρόνου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ή εργασία δεν προξενεί χαρά.

Ο ελεύθερος χρόνος έχει **προσωπικό χαρακτήρα**, γιατί συνδέεται στενά με την προσωπική ζωή του ατόμου. Πρόκειται για μια αυτόεπιβεβαίωση μπροστά στην κοινωνία στην οποία ζει. Πρόκειται για ατομική καθαρά υπόθεση, χρωματισμένη από τις προσωπικές ανάγκες και τις δυνατότητες που προσφέρει ή κοινωνία. Πρόκειται για προσωπική δραστηριότητα, που ελευθερώνει από υποχρεώσεις και παρωθεί σε ελεύθερες προσωπικές απασχολήσεις. Δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος αντίθετος προς τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες του ατόμου. Αντίθετα, θεωρείται πλήρης, όταν ικανοποιεί το άτομο, όταν γίνεται πηγή αυτονομίας και ελεύθερης εκφράσεως. Βρίσκεται έτσι σε άμεση σχέση με την προσωπικότητα του ατόμου. Είναι ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής κάθε μέλους της κοινωνίας.

Γενικά, και οι τέσσερις χαρακτήρες του ελεύθερου χρόνου βρίσκονται σε άμεση σχέση με την καθολική οργάνωση της προσωπικότητας του κάθε ατόμου. Είναι μορφές εκδηλώσεως των αναγκών και των ενδιαφερόντων του. Ωστόσο, στην αγγλική γλώσσα με τους όρους spare time, free time και New Leisure και στη γαλλική με τον όρο temps libre σε πολλές περιπτώσεις γίνεται διαχωρισμός από τον όρο Leisure και Loisir αντίστοιχα⁵². Ανάμεσα στον χρόνο εργασίας και στον ελεύθερο χρόνο υπάρχει μια χρονική περίοδος, η οποία δεν εμπίπτει στην καθαυτή ατομική ελευθερία, αλλά οπωσδήποτε είναι χρόνος πιο ελεύθερος από τον χρόνο εργασίας (π.χ. ο χρόνος που καλύπτει βασικές ανάγκες). Τον χρόνο αυτόν θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε «**ημιελεύθερο χρόνο**» ως απόδοση του γαλλικού όρου demi-Loisir, του αγγλικού semileisure και του γερμανικού όρου Halb-Freizeit⁵³. Οι Elias N. και Dunning, E. (1988)⁵⁴ με τον όρο σχόλη περιγράφουν το χρονικό τμήμα του ελεύθερου χρόνου που αφιερώνεται σε «δραστηριότητες εξ ολοκλήρου ή κυρίως

⁵² Ο Nahrstedt, W και πριν ο Mobley, T. κάνουν αυτόν τον διαχωρισμό στα άρθρο τους για την ιστορική δομή της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου και την φιλοσοφικές σκέψεις για τον ελεύθερο χρόνο, τις υποδομές και τις υπηρεσίες του ελεύθερου χρόνου στις Η.Π.Α. Nahrstedt, W. (1988): *Die Entstehung der Freizeit. Dargestellt am Beispiel Hamburgs. Ein Beitrag zur Strukturgeschichte und zur Struktur geschichtlichen Grundlegung der Freizeitpädagogik*. Bielefeld: IFKA - FAKSMILE, σ. 51, Mobley, T. (1978): *Philosophische Überlegungen über Freizeit, Freizeiteinrichtungen und Freizeitdienste in den USA*. In: *Freizeitdienste Freizeitberufe und Freizeitwissenschaften in den USA*, Nahrstedt, W. (Hrsg.). Düsseldorf: DGfF σ.109.

⁵³ Dumazedier, I. (1986), *International Encyclopedia of the Social Sciences*.

κοινωνικού χαρακτήρα», σε μιμητικές δραστηριότητες ή παιχνίδια και σε διάφορες, λιγότερο εξειδικευμένες, δραστηριότητεςσχόλης, κατ' εξοχήν ευχάριστου αποκαθημερινοποιημένου και συχνά πολυλειτουργικού χαρακτήρα».

Μια άλλη έννοια που σχετίζεται με τον ελεύθερο χρόνο είναι και η **αναψυχή**. Η λέξη αναψυχή ξεκίνησε από τον αγγλικό όρο recreation που σημαίνει αναψυχή, ξεκούραση και διαμόρφωση ελεύθερου χρόνου. Ο όρος «physical recreation» (= φυσική αναψυχή) εμπεριέχει «αθλητικές και παιγνιώδεις δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιούνται στον ελεύθερο χρόνο». Αυτές ξεκίνησαν στην Μεγάλη Βρετανία στα Public Schools (Δημόσια σχολεία) ως κύριο μέρος της κοινωνικής ζωής. Η «φυσική αναψυχή» χρησιμοποιείται λοιπόν στις αρχές του 19ου αιώνα με την κοινωνικοποιητική της λειτουργία στο σύστημα αγωγής και κυρίως, όχι τυχαία, στην αγωγή της ελίτ της χώρας, ενώ παράλληλα χρησιμοποιήθηκε στην ιμπεριαλιστική πολιτική του Ντισραέλη με την μορφή της πολιτικοποίησης του πληθυσμού στις Κολωνίες⁵⁵. Το 1864 αναφέρει η Royal Commission of Public Schools, ότι το κρίκετ και το ποδόσφαιρο όχι μόνο πρόσφεραν σωματική προπόνηση αλλά υποστήριζαν και την ηγετική ανάπτυξη των παιδιών.

Ως προς την χρονολογική εξέλιξη της έννοιας του ελεύθερου χρόνου καταγράφονται τα ακόλουθα στάδια: Στις **πρωτόγονες κοινωνίες** ο ρυθμός εργασίας καθοριζόταν από τις προϋποθέσεις που έθεταν η φύση, τα καιρικά φαινόμενα και οι εποχές⁵⁶. Στην κοινωνία των κυνηγών και των συλλεκτών οι φυσικοί εξαναγκασμοί επικρατούσαν στον συνολικό χρόνο⁵⁷. Επικρατεί λοιπόν, μέχρι και τη νεολιθική εποχή, η αδιαίρετη σύνδεση του χρόνου εργασίας και τηςσχόλης, αλλά και η τέλεια εξάρτησή, από τα καιρικά φαινόμενα, του συνολικού χρόνου. Μετά το τέλος της νεολιθικής εποχής και τη μετάβαση στην σχετικά οργανωμένη γεωργικοκτηνοτροφική παραγωγή, εμφανίζεται για μια περιορισμένη πληθυσμιακή ομάδα η έννοια τηςσχόλης με διαφορετική συμμετοχή στην εργασία και στησχόλη.

Στην **αγροτική** κοινωνία, πυρήνας της οποίας αποτελεί η πατριαρχική οικογένεια, ο ελεύθερος χρόνος και ο εργασιακός χρόνος, ο χώρος εργασίας και η κοινότητα του σπιτιού αποτελούν μία ενότητα. Ο ελεύθερος χρόνος και ο χώρος εργασίας ακολουθούν τον ρυθμό ζωής που καθορίζει η φύση⁵⁸. Στα πλαίσια της οικιακής οικονομίας ο χρόνος έχει έναν υποτυπώδη ρόλο. Η πατριαρχική οικογένεια, ως παραγωγική μονάδα, είναι σχετικά αυτάρκης οικονομικά και πολιτικά αυτόνομη. Η μορφή αυτή παρουσιάζει μια ανισότητα όσον αφορά τη λειτουργία των μελών της. Ο κύριος του σπιτιού το εκπροσωπεί προς τα έξω και κατέχει με αυτήν την έννοια μόνος του την πολιτική ελευθερία. Η οικογένεια είναι δομημένη ιεραρχικά. Το ίδιο διαβαθμισμένη είναι και η ελευθερία του χρόνου για τα μέλη της.

Ο εξορθολογισμός της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, ο καταμερισμός εργασίας, καθώς και η συγκέντρωση ευρύτερων πληθυσμών σε οργανωμένα κοινωνικά σύνολα, επιτρέπουν σε μικρές ομάδες να απελευθερωθούν από την εργασία και να ασχοληθούν με την πολιτική και την ανάπτυξη των τεχνών (κοινωνία των γεωργών και των τεχνιτών). Η εξέλιξη αυτή ευνοεί ταυτόχρονα, την ανάπτυξη της φιλοσοφίας, της επιστήμης και των τεχνών, οι οποίες κατά κανόνα εκπορεύονται από τα κοινωνικά στρώματα που διαθέτουν τησχόλη και συχνά υπηρετούν την αύξηση της εξουσίας των στρωμάτων αυτών⁵⁹.

⁵⁴ Elias, N., / Dunning, E. (1998): *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*. Μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, Αθήνα: Δρομέας, σ. 132-133.

⁵⁵ Mangan 1986, Mc Intosh 1987, 190

⁵⁶ Κορωνάου, Α. (1996), ο.π., σ. 16.

⁵⁷ Rinderspacher, J., P. (1985): *Gesellschaft ohne Zeit. Individuelle Zeitverwendung und soziale Organisation der Arbeit*.

⁵⁸ Friedmann, O. (1984): Πού τραβά η ανθρώπινη εργασία; σ. 40, 45.

⁵⁹ Θωϊδης, Ι. (2000): Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. Α.Π.Θ. Φλώρινα. σ. 18.

Στην **Αρχαία Ελλάδα** καταγράφεται η διάκριση ανάμεσα στην εργασία (των δούλων) και στον ελεύθερο χρόνο, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως δημιουργική «σχόλη» (**σχολή**) και είναι προνόμιο των ελεύθερων πολιτών. Οι σκλάβοι στην αριστοκρατική κοινωνία επιβαρύνονταν σχεδόν με όλες τις εργασίες, ενώ οι ελεύθεροι Έλληνες μπορούσαν να αφιερωθούν στην πολιτική και στις τέχνες. Στην Αρχαία Ελλάδα ο όρος **σχολή**, ο οποίος προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη **σχόλη** εμπερικλείει μία ποιοτική διάσταση του ελεύθερου από την εργασία χρόνου. Υπό αυτή την έννοια ο Αριστοτέλης⁶⁰ τον χρησιμοποιεί. Ησχόλη, την περίοδο αυτή, αποτελεί προετοιμασία και προϋπόθεση για την ανάληψη μιας δημόσιας θέσης και για την απόκτηση «σοφίας» και πολιτικής επιδεξιότητας. Η «σχόλη» συμπεριλαμβάνει τον χρόνο «τον ελεύθερο» από την εργασία και έναν χρόνο μάθησης και ψυχαγωγίας. Στόχος της είναι να υπηρετεί την πόλη. Ο πολίτης λοιπόν καλείται να πραγματώσει την ατομική του ολοκλήρωση στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του⁶¹.

Η διπολική διάκριση ανάμεσα στην εργασία και τον ελεύθερο χρόνο εξακολουθεί να υφίσταται και στην **Ρωμαϊκή εποχή**. Για πρώτη φορά έχουμε τον διαχωρισμό του χρόνου σε ιδιωτικό και δημόσιο. Τα κατώτερα στρώματα είναι αυτά που δημιουργούν την υλική βάση για τησχόλη. Στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία η εργασία σύμφωνα με το οικονομολόγο⁶² ήταν παρόμοια με αυτή του 1968 (175 ημέρες ανάπαυσης). Οι Ρωμαίοι το έτος 350 μ.Χ. είχαν 12 εργάσιμες ώρες και 2000 ώρες το χρόνο. Στην υπηρεσία και υποστήριξη του συστήματος εξουσίας υπάρχουν έθιμα, γιορτές και εκδηλώσεις που συντελούν στη δημόσια διαμόρφωση και οργάνωση του ελεύθερου χρόνου και έτσι διαχωρίζουν τον ελεύθερο χρόνο με τη μορφή τηςσχόλης από τον χρόνο εργασίας⁶³. Στην ρωμαϊκή εποχή καταγράφεται και ένας άλλος ιστορικά εννοιολογικός όρος η λέξη «**otium**», που εκφράζει μια έννοια συνώνυμη της «σχόλης» των αρχαίων Ελλήνων, δεν αντιπροσωπεύει μόνο μια κατάσταση διαθεσιμότητας χρόνου αλλά και μια σπατάλη ενέργειας και υλικών αγαθών, που συχνά πραγματοποιείται με τρόπο επιδεικτικό⁶⁴.

Η εκκλησία αναλαμβάνει ρυθμιστικό ρόλο στον Μεσαίωνα και οργανώνει τον χρόνο σύμφωνα με την λατρεία του θεού. Τότε επικρατεί η έννοια «**frey zeyt**» (η οποία εξελίσσεται από “freyselde”, “freiung” σε “friheit” (Vritag)⁶⁵, που σημαίνει σύνδεση της ελευθερίας και του χρόνου, και χαρακτηρίζει τον χρόνο της αυξημένης ελευθερίας. Η frey zeyt» αποτελεί χρόνο ελευθερίας από την εργασία για τους τεχνίτες και τους εμπόρους⁶⁶. Στην περίοδο αυτή η έννοια «frey zeyt» μετασχηματίζεται σε ελεύθερη ώρα, η έννοια της οποίας αντιδιαστέλλεται προς τον χρόνο της εργασίας γενικότερα και της σχολικής διδασκαλίας ειδικότερα. Η δράση του προτεσταντικού Ορθολογισμού περιορίζει τη «frey zeyt» σε ελεύθερη ώρα και της προσδίδει τη λειτουργία της αναψυχής.

Στον **Ανθρωπισμό** ο όρος «frey zeyt» εξατομικεύεται, για να χαρακτηρίσει μια περιοχή χρόνου αυξημένης ελευθερίας με την έννοια της «**Otium**»⁶⁷. Ο όρος «ελεύθερος χρόνος» εμφανίζεται ήδη από την εποχή του Comenius (1592-1670) ως «vacatio», για να χαρακτηρίσει τον χρόνο μετά τη διδασκαλία. Ο ελεύθερος χρόνος παρουσιάζεται ως

⁶⁰ Αριστοτέλης: *Ηθικά Νικομάχεια*. Τομ. 3, Αθήνα. Κάκτος. σ. 181 και Αριστοτέλης: *Πολιτικά*. Τομ. 3, Αθήνα: Κάκτος. σ. 131-133.

⁶¹ Θωϊδης, Ι. (2000), ο.π. σ. 18.

⁶² Andrae, C. A. (1970): *Ökonomie der Freizeit. Zur Wirtschaftstheorie der modernen Arbeitswelt*, Reinbek. σ. 15.

⁶³ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. Stuttgart. B. C. Teubner. σ. 27.

⁶⁴ Κορωναίου, Α. (1996), *Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου*, σ. 46.

⁶⁵ Opaschowski, W. (1996), *Pädagogik der Freien Lebenszeit*. Leske + Budrich. Opladen. σ. 100.

⁶⁶ Nahrstedt, W. (1990): *Leben in freier Zeit: Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft, σ. 85.

⁶⁷ Nahrstedt, W (1975), *Freizeitberatung*, σ. 66, 67

συνέπεια της θρησκευτικής και εκκλησιαστικής επανάστασης του 16ου αιώνα της Μεταρρύθμισης. Το πνεύμα της εργασίας της προτεσταντικής ηθικής οδηγεί σε αύξηση του χρόνου εργασίας γιατί της αποδίδεται «θεική αποστολή» (βλέπε πίνακα 3). Η περίοδος αυτή συμβαδίζει με τη δημιουργία της μεσαιας τάξης του πληθυσμού των πόλεων. Η οικονομική απόδοση γίνεται θεολογικό αξίωμα⁶⁸. Η ηθική του ασκητικού προτεσταντισμού επιβάλλει μια μεθοδική, ορθολογική διευθέτηση και διαίρεση της συνολικής ζωής και με τον τρόπο αυτό επηρεάζει την αντίθεση ανάμεσα στον ελεύθερο χρόνο και την εργασία. Η εργασία γίνεται αυτοσκοπός και όχι μέσο για την ικανοποίηση των αναγκών της ζωής. Ο καθορισμός του χρόνου της θείας λειτουργίας και η ακριβής μέτρηση και κοινοποίηση του χρόνου της ημέρας με το ρολόι και την καμπάνα αρχίζουν τον Μεσαίωνα, περίοδο κατά την οποία η εξάπλωση των μοναστηριών παίζει σημαντικό ρόλο. Η συγκεκριμένη χρονική στιγμή τονίζεται περισσότερο και αντί για γιορτές γίνεται λόγος για εορταστικές θρησκευτικές ημέρες, κάτι που παρατηρείται και στις σημερινές αργίες θρησκευτικού ή εθνικού χαρακτήρα. Η απαίτηση της Μεταρρύθμισης για εκκλησιαστικό και θρησκευτικό προσανατολισμό της συνολικής ζωής προκαλεί στους ανθρώπους την επιθυμία για μια αυτορυθμιζόμενη ιδιωτική ζωή, οδηγεί στην αντίθεση ανάμεσα στο δημόσιο καθήκον και την ατομική κλίση, στη διάκριση της δημόσιας από την ιδιωτική σφαίρα, στον διαχωρισμό ανάμεσα στον προσδιοριζόμενο (εργασιακό) και τον διαθέσιμο (ελεύθερο) χρόνο⁶⁹. Στην περίοδο της Φεουδαρχίας η ελεύθερη διάθεση του χρόνου ήταν εφικτή μόνο στην αριστοκρατία λόγω της οικονομικής και κοινωνικής της ιδιαιτερότητας.

Μετά το 1700 η εργασία και το επάγγελμα αποκτούν μεγάλη σημασία για την κοινωνία (πρώιμος Καπιταλισμός, Μερκαντιλισμός) και για 200 χρόνια παρατηρείται αύξηση του εργασιακού χρόνου. Παράλληλα, η αύξηση της γεωργικής και της βιομηχανικής παραγωγής και η αποικιοκρατία έχουν ως αποτέλεσμα, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου στις τάξεις των γαιοκτημόνων, των ευγενών και των αυλικών. Οι μορφές ζωής που αναπτύσσονται στις κοινωνικές αυτές τάξεις έχουν ως χαρακτηριστικό γνώρισμα τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν⁷⁰.

Οι παιδαγωγικές και οι θρησκευτικές απόψεις λοιπόν συγκλίνουν και προσπαθούν να δώσουν στις ελεύθερες ώρες χαρακτήρα διδαχής θρησκευτικού περιεχομένου. Αυτό παρατηρείται στις παιδαγωγικές θεωρίες της εποχής με τον Comenius (1592-1670) που θέτει τον όρο «vacatio» και στην περιοχή της «προτεσταντικής φροντίδας της ψυχής» με τον Sprenger και τον Franke στο τέλος του 17ου αιώνα. Ο Franke (1663-1727) χρησιμοποιεί τον όρο «ελεύθερες ώρες» «Αναψυχή», «Χρόνος επαναπλήρωσης»⁷¹ για την ξεκούραση από τη διδασκαλία και την ενασχόληση με χρήσιμα αντικείμενα και δημιουργικές εργασίες, κάτι παρόμοιο με τα σημερινά «διαλείμματα»⁷².

Στα πλαίσια της ανάπτυξης του δημόσιου Σχολείου, η ατομική ελευθερία αποτέλεσε κεντρικό θέμα για τους φιλοσόφους και τους ποιητές του **Διαφωτισμού** και του **Ιδεαλισμού**. Έτσι η έννοια του ελεύθερου χρόνου εμφανίζεται στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, με την εμφάνιση αυτή του Διαφωτισμού και τη νέα έννοια της Ελευθερίας, όπως αυτή διατυπώνεται στη **Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** το 1789: «Οι άνθρωποι γεννιούνται και μένουν ελεύθεροι και έχουν ίσα δικαιώματα».

⁶⁸ Weber, M. (1978): Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, σ. 94.

⁶⁹ Opaschowski, H. W. (1977): Freizeitpädagogik in der Leistungsgesellschaft. Opaschowski, H. W. (1976): Pädagogik der Freizeit. Grundlegung für Wissenschaft und Praxis. σ. 109.

⁷⁰ Θωϊδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αθην.. Διατριβή. Α.Π.Θ. Φλώρινα. σ. 20.

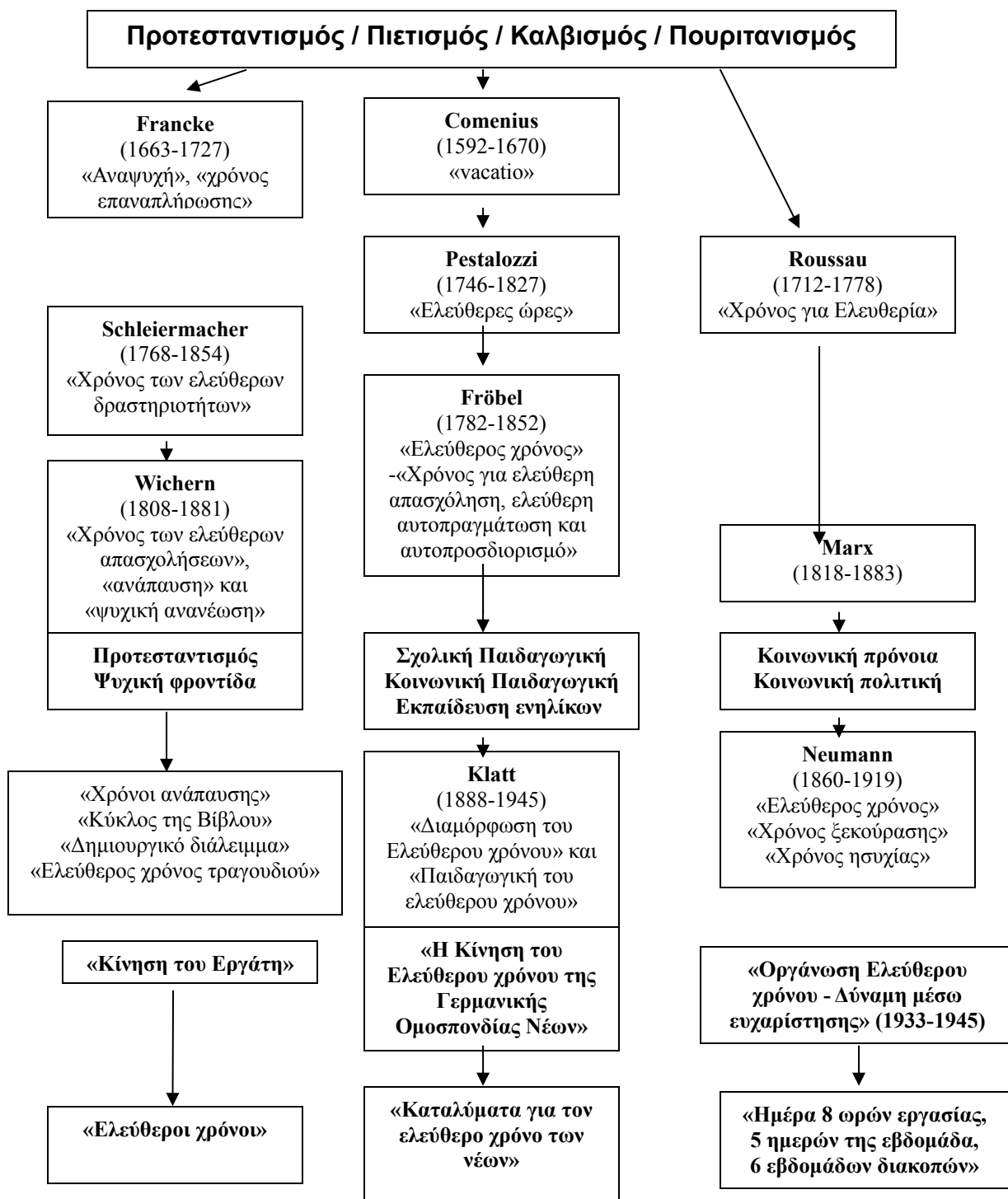
⁷¹ Opaschowski, W. (1996), Pädagogik der Freien Lebenszeit. σ. 101.

⁷² Nahrstadt, W. (1988): Die Entstehung der Freizeit. Dargestellt am Beispiel Hamburgs. Ein Beitrag zur Strukturgeschichte und zur Struktur geschichtlichen Grundlegung der Freizeitpädagogik. Bielefeld: IFKA - FAKSMILE. σ. 31,43.

Χρονολογικά καταγράφονται στην ιστορία του ελεύθερου χρόνου οι ακόλουθες απόψεις: ο Pestalozzi (1746-1827) μιλάει για «Ελεύθερες ώρες», ο Roussau (1712-1778) συνεισφέρει την έννοια του «Χρόνου για Ελευθερία», ο Schleiermacher (1768-1854) μιλάει για την ανάγκη του «χρόνου των ελεύθερων δραστηριοτήτων» ενώ ο Fröbel (1782-1852) χρησιμοποιεί τον όρο «Ελεύθερο χρόνο» ως «χρόνο για ελεύθερη απασχόληση, ελεύθερη αυτοπραγμάτωση και αυτοπροσδιορισμό» και ο Wichern (1808-1881) τον ορίζει ως «χρόνο των ελεύθερων απασχολήσεων», της «ανάπαυσης» και της «ψυχικής ανανέωσης».

Μεταρρύθμιση

Διαμόρφωση της αντίθεσης μεταξύ
δημόσιων «υποχρεωτικών» και ιδιωτικών «ελεύθερων» χρόνων.

Πίνακας 5: Ιστορική εννοιολογική εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου και της Παιδαγωγικής του Διάστασης (Oraschowski 1996, 100).

Αυτή η έννοια της ελευθερίας αποτυπώνεται σε καθεμία ζωτική περιοχή, όπως είναι ο χρόνος, με διαφορετικό τρόπο και επιβάλλεται με διαφορετικό ρυθμό. Έτσι και στην περιοχή του χρόνου πραγματώνεται η νέα έννοια της ελευθερίας με τη δημιουργία του ελεύθερου χρόνου. Η ελευθερία γίνεται έτσι και χρονικά λογικά αντιληπτή. Οι έννοιες Ελευθερία και Χρόνος ταυτίζονται⁷³.

Ο αφιερωμένος στην ελευθερία χρόνος παρουσιάζεται ως χρόνος της ελευθερίας, ως ελεύθερος χρόνος. Όσο ευρύτερο είναι το τμήμα αυτού του χρόνου τόσο μεγαλύτερη είναι η ελευθερία και τόσο καλύτερα πραγματώνεται η ελευθερία του ατόμου⁷⁴. Ο ελεύθερος χρόνος ορίζεται, όσον αφορά τον χώρο και τον χρόνο, στη βάση της ελευθερίας και θέτει τα θεμέλια για την υλοποίηση της. Η ελευθερία ως θεμελιώδης έννοια της δυτικής σκέψης έχει τόσο ατομική όσο και κοινωνική διάσταση.

Ορίζεται αρνητικά, ως ελευθερία από εξαναγκασμούς και από τον αλλοτριωμένο επαγγελματικό χρόνο εργασίας με τη βιομηχανοποιημένη μορφή του. Ορίζεται θετικά, ως ελευθερία για ίσες ευκαιρίες ανάπτυξης των δυνατοτήτων όλων των πολιτών⁷⁵. Ο Διαφωτισμός δίνει, στο δικαίωμα του ατόμου για ελευθερία, γενική ισχύ και κάνει τον ελεύθερο χρόνο πρωταρχικό χώρο πραγμάτωσης της ελευθερίας. Οι ελεύθερες ώρες είναι πλέον και ώρες ελεύθερης δραστηριότητας. Στον Διαφωτισμό οι «ελεύθερες ώρες» εμπεριέχουν ένα «απελευθερωτικό πνεύμα»⁷⁶. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο «Αιμίλιος» του Rousseau, στον οποίο περιγράφεται η αγωγή του νέου μέσα σε χρόνο ελεύθερο. Ο ίδιος ο Rousseau διατυπώνει την έκφραση «χρόνος της ελευθερίας». Με τον Διαφωτισμό, μετά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, ο ελεύθερος χρόνος, με την έννοια του χρόνου της ατομικής ελευθερίας και της ελεύθερης δραστηριότητας, εκφράζεται ως πολιτική και παιδαγωγική απαίτηση για όλους τους ανθρώπους. Ο ελεύθερος χρόνος ερμηνεύεται ιστορικά ως εργαλείο της κοινωνικής προόδου από την εποχή του Διαφωτισμού. Η νέα έννοια της ελευθερίας του ελεύθερου χρόνου αλλάζει από τον 18ο αιώνα τη συνολική διάρθρωση της κοινωνίας.

Μέχρι τον 19ο αιώνα ησχόλη παραμένει προνόμιο μιας μικρής τάξης προνομιούχων που έχουν ηγετικό ρόλο στην κοινωνία. Κατέχει ξεχωριστή θέση σε αντίθεση με τις χειρωνακτικές εργασίες που υπηρετούν την καθημερινή επιβίωση. Τον 19ο αιώνα διαμορφώνονται νέα δεδομένα λόγω του σταδιακού περιορισμού του χρόνου εργασίας και της μεταβολής των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Με την αλλαγή της ταξικής δομής της κοινωνίας και την εκβιομηχάνιση διαχωρίζονται μεταξύ τους ο χώρος εργασίας και η κατοικία. Η μετεξέλιξη των οικονομικών μονάδων από χειρωνακτικές μονάδες σε εργοστάσια, καθώς και η επέκταση της αμειβόμενης εργασίας, έχουν ως αποτέλεσμα τον καταμερισμό της εργασίας και τη διάκριση του σπιτιού από τον χώρο εργασίας, δημιουργώντας έτσι ένα χάσμα ανάμεσα στον χώρο παραγωγής και στο σπίτι, ανάμεσα στην κοινωνικότητα και στην ατομικότητα⁷⁷.

Η εντατικοποίηση της εργασίας, η εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού, στον οποίο κυριάρχησε το σύνθημα «ο χρόνος είναι χρήμα» και, τέλος, ο περιορισμός του χρόνου εργασίας στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου (στη δυτική Ευρώπη και στην Αμερική), υπερτόνισαν τη σημασία του χρόνου και οδήγησαν σε αναβάθμιση της θέσης του στις σχέσεις ζωής του καθενός, καθώς επίσης και στην κοινωνία γενικότερα.

⁷³ Giesecke, H. (1983): *Leben nach der Arbeit : Ursprünge und Perspektiven der Freizeitpädagogik*. σ. 19.

⁷⁴ Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Zukunftsperspektiven und Professionalisierung*. Band 1, σ. 10.

⁷⁵ Nahrstedt, W. (1975): *Freizeitberatung. Animation zur Emanzipation?* Göttingen: Kleine Vandenhoeck-Reihe. σ. 75-79.

⁷⁶ Nahrstedt, W. (1988), ο.π., σ. 33.

⁷⁷ Θωίδης, Ι. (2000), *Σχολείο και ελεύθερος χρόνος*. Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ.21.

Όσο περισσότερο ορθολογικοποιείται ο χρόνος και γίνεται κατανοητός ως ώρα, τόσο περισσότερο ορθολογικά οριοθετείται ο εκτός εργασίας χρόνος απέναντι στον χρόνο εργασίας. Ο διαχωρισμός του χώρου εργασίας από τον χώρο διαμονής επιδρά στη διάρθρωση του συνολικού χρόνου. Κατά τον Διαφωτισμό η νέα έννοια της ελευθερίας, που στηριζόταν στην ατομική ελευθερία για όλους ανεξαρτήτως, επιδρά στην αλλαγή της θέσης και της δομής του χρόνου. Η αλλαγή της συνείδησης του χρόνου δεν επέφερε μόνο αλλαγές στον χώρο εργασίας αλλά και γενικότερα στη ζωή των ανθρώπων. Η νέα διάσταση του χρόνου αντικατέστησε τόσο το φυσικό σύστημα χρόνου, το οποίο είχε διαμορφωθεί μέσω των κοσμικών κύκλων (επανάληψη της ημέρας, του μήνα, του έτους), όσο και τον λειτουργικό χρόνο (διαδοχή εορτών, ωρών προσευχής, προσκυνήματος)⁷⁸..

Ο ελεύθερος χρόνος εμφανίστηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ως «αρνητική», συμπληρωματική έννοια στο νέο βιομηχανικό χρόνο εργασίας, ως αντίδραση δηλαδή στον βιομηχανικό εργασιακό χρόνο θέτοντας την καταναλωτική Αγωγή⁷⁹. Ο ελεύθερος χρόνος δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της βιομηχανικής εξέλιξης, η οποία δημιούργησε τις απαραίτητες οικονομικές προϋποθέσεις κατοχύρωσης του μέσα από την αύξηση της παραγωγικότητας, αλλά κυρίως ήταν αποτέλεσμα των διεκδικήσεων του διεθνούς εργατικού κινήματος, το οποίο πραγματοποίησε αυτήν τη δυνατότητα πολιτικά. Κοινωνικοπολιτικοί κύκλοι προσκείμενοι στη μεσαία τάξη θεωρούν ως βασική προϋπόθεση της «λύσης» του εργατικού προβλήματος την ύπαρξη επαρκούς ελεύθερου χρόνου, με σκοπό όμως την ενσωμάτωση των εργαζομένων στο αστικό κράτος. Ο εργάτης, μέσω των ενδιαφερόντων και των σκοπών του στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του, εγκαταλείπει τον στενό κύκλο της εργασίας και του ταξικού αγώνα και αποκτά ανάγκες ανάλογες με τη μεσαία τάξη.

Με την ελάττωση των ωρών εργασίας στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, ο ελεύθερος χρόνος ωςσχόλη παύει να είναι προνόμιο μιας τάξης και γίνεται κτήμα και αγαθό ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων. Η εμφάνιση του ελεύθερου χρόνου «δημοκρατικοποιεί» τησχόλη και εκλαϊκεύει τις γιορτές. Σχόλη και γιορτές γίνονται ελεύθερος χρόνος. Η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου, ως έκφραση της απελευθέρωσης του ανθρώπου από φυσικές ανάγκες (όπως η ανάγκη για αυτοσυντήρηση μέσω της εργασίας), ενισχύθηκε μέσω του διαχωρισμού του χώρου κατοικίας από την οικονομική παραγωγική μονάδα και λόγω της μετάβασης στη σύγχρονη μορφή οικογένειας. Η ανάπτυξη του επιστημονικού και τεχνικού ορθολογισμού μαζί με την αύξηση της οικονομικής ευημερίας και την ελάττωση του χρόνου εργασίας, δημιουργούν τις προϋποθέσεις χειραφέτησης της κοινωνίας από φυσικούς καταναγκασμούς, όχι όμως και από κοινωνικούς⁸⁰. Η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου είχε ως αποτέλεσμα μια αυξανόμενη κοινωνικοπολιτική σημασία του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος γίνεται πλέον πολιτικό ζήτημα. Σταδιακά η ποσότητα μεταβάλλεται σε ποιότητα και ο ελεύθερος χρόνος γίνεται μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μία βασική κατηγορία της κοινωνικής ανάλυσης⁸¹. Ο ελεύθερος χρόνος είναι κυρίως υπόθεση της «μεγάλης μάζας»⁸². Με την προϋπόθεση, ότι η ιδεολογία της απόδοσης θα συνεχίσει να κυριαρχεί, ο ελεύθερος χρόνος στο μέλλον, στην διαδικασία αύξησης του στάτους, προβλέπεται να ελαττώνεται αντί να αυξάνεται.

⁷⁸ Nahrstadt, W. (1988), ο.π., σ. 283-284.

⁷⁹ Giesecke, H. (Hrsg.) (1974): Freizeit und Konsumerziehung. 3 Aufl., Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht .σ. 9-10.

⁸⁰ Nahrstadt, W. (1975), ο.π., σ. 66

⁸¹ Nahrstadt, W. (1988), ο.π., σ. 71.

⁸² Jouvenel, B. (1971): Jenseits der Leistungsgesellschaft, Freiburg. σ. 72.

Συμπερασματικά οι Παιδαγωγοί, οι Ιστορικοί και οι Κοινωνιολόγοι σήμερα συγκλίνουν στην άποψη ότι: α) ο ελεύθερος χρόνος εμφανίζεται με τη βιομηχανοποίηση στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, επεκτείνεται κοινωνικά και αποκτά κοινωνική οντότητα και ποσοτικό χαρακτήρα β) η προέλευση του εντοπίζεται στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα με το κίνημα του Διαφωτισμού, όπου διαμορφώνεται ποιοτικά και γ) η προϊστορία του αρχίζει στον Μεσαίωνα (Θωίδης, Ι. 2000, 26). Υπό την επίδραση του νέου, ελεύθερου πνεύματος που εκφράστηκε με τον Διαφωτισμό, οι ελεύθερες ώρες, ως χρόνος για ελεύθερη απασχόληση και ελεύθερες δραστηριότητες, βρίσκουν μεγάλη απήχηση και αποτελούν αντικείμενο προβληματισμού για πολλούς Φιλοσόφους, Παιδαγωγούς και άλλους Επιστήμονες. Ο Nahrstedt, W.⁸³, αφού μελέτησε διεξοδικά την ιστορική εξέλιξη της έννοιας της ελευθερίας σε σχέση με τον χρόνο στη δυτική σκέψη, επεδίωξε να προσδιορίσει τους σημαντικότερους σταθμούς αυτής της εξέλιξης, που επηρέασαν τη διαμόρφωση της έννοιας του ελεύθερου χρόνου: Στον Αιμίλιο του Rousseau η έννοια του ελεύθερου χρόνου ορίζεται ως «χρόνος Ελευθερίας». Από τον Kant αξιώνεται η απόλυτη ατομική ελευθερία για όλους τους ανθρώπους, στο δοκίμιο «Τι σημαίνει Διαφωτισμός». Στον Goethe συνδέεται η έννοια της ελευθερίας του ελεύθερου χρόνου με την έννοια της μόρφωσης. Στον Schlegel εξαιρείται η γνήσια παθητικότητα και η οκνηρία χαρακτηρίζεται ως μια υπέρτατη (θεική) τέχνη. Από τον Schleiermacher τονίζεται η σημασία της «ελεύθερης δραστηριότητας». Η έννοια της Ελευθερίας του ελεύθερου χρόνου και ο σκοπός του εξετάζονται και από τους σοσιαλιστές μελετητές του 19ου αιώνα, όπως ο Engels, ο Marx⁸⁴ κ.ά. Οι Σοσιαλιστές προβάλλουν την απαίτηση για ποσοτική αύξηση του ελεύθερου χρόνου μέσω της ελάττωσης του εργασιακού χρόνου.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα εμφανίζονται συγγράμματα που περιέχουν στον τίτλο τον όρο «ελεύθερος χρόνος» όπως στους V. Bohment «Η ψυχαγωγία των εργατών μακριά από τον χώρο κατοικίας» το 1892 και T. Veblen «Theory of the Leisure Class» το 1899⁸⁵. Ο ελεύθερος χρόνος εμφανίζεται ως πεδίο έρευνας και στις επιστήμες που έχουν ως αντικείμενο την Οικονομία και την κοινωνία. Οι επιστήμες αυτές, που εμφανίζονται κατά τον 18ο αιώνα, διακρίνονται από μια «μοντέρνα» θεώρηση της κοινωνίας και της Οικονομίας, η οποία συνοψίζεται στην επωνυμία «κοινωνική Οικονομία»⁸⁶. Οι οικονομικές και κοινωνικές Επιστήμες που ερευνούν τον ελεύθερο χρόνο τον ταξινομούν ως φαινόμενο στο μοντέλο της κοινωνικής Οικονομίας, μέσα στο οποίο αποτελεί και βασική κατηγορία. Κατηγορία σημαίνει εδώ ότι ο ελεύθερος χρόνος αποκτά μια καθορισμένη θέση, εμπεριέχει, σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους, τον χαρακτήρα μιας σφαίρας του «κεντρικού νοήματος της ζωής». Ως κεντρική κατηγορία της «κοινωνίας της Οικονομίας» θεωρείται η εργασία, και μάλιστα η πληρωμένη εργασία σε

⁸³ Ο Nahrstedt, W. καταγράφει την εννοιολογική εξέλιξη του όρου ελεύθερο χρόνος σε διάφορα συγγράμματα: Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Historische Voraussetzungen und gegenwärtige Situation*. Band 1, Neuwied: Luchterhand. Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Zukunftsperspektiven und Professionalisierung*. Band 2., Neuwied: Luchterhand.

Nahrstedt, W. (1988): *Die Entstehung der Freizeit. Dargestellt am Beispiel Hamburgs. Ein Beitrag zur Strukturgeschichte und zur Struktur geschichtlichen Grundlegung der Freizeitpädagogik*. Bielefeld: IFKA - FAKSMILE.

Nahrstedt, W. (1989): *Die Wiederentdeckung der Muße. Freizeit u. Bildung in d. 35 - Stunden - Gesellschaft*. Baltmannsweiler: Pädag. Burgbücherei Schneider.

Nahrstedt, W. (1994): Zukunft der Freizeit. In: *Freizeitpädagogik*, τ. 2/94, σ. 164-174.

⁸⁴ Marx/Engels: Werke, Berlin 1960.

⁸⁵ Θωίδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος. Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ. 27.

⁸⁶ Nahrstedt, W., (1988) ο.π., σ. 33.

αντίθεση με τον χρόνο έξω από αυτήν, ο οποίος δεν πληρώνεται και δεν θεωρείται απασχόληση.

3.3 ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ

Παρά την κρίση ενέργειας, απασχόλησης και περιβάλλοντος στην δεκαετία του '70 και '90 αυξήθηκε το κατά κεφαλή εισόδημα. Οι φάσεις από τις οποίες έχει περάσει η εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου στην κεντρική Ευρώπη μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις εξής φάσεις⁸⁷:

1. Ο χρόνος εργασίας είναι κυρίαρχος (1950).

Πέντε χρόνια μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η εργασία είναι η μόνη και κυρίαρχη αξία της κοινωνίας. Ο ελεύθερος χρόνος λειτουργεί κυρίως ως χρόνος ξεκούρασης και αναπλήρωσης δυνάμεων για την σκληρή εργασία της επόμενης ημέρας. Ο ρυθμός της εργασίας είναι 6 ημέρες και 48 ώρες την εβδομάδα. Τον χρόνο μπορούσε να πάρει ένας εργαζόμενος 15 ημέρες διακοπές. Ο ελεύθερος χρόνος καταναλώνονταν στο σπίτι με επισκέψεις από συγγενείς ή σε επισκέψεις σε συγγενείς.

2. Ο ελεύθερος χρόνος κερδίζει έδαφος (1970)

Στην δεκαετία του 70 διαμορφώνεται νέες συνθήκες, 5 ημέρες, 42 ώρες την εβδομάδα, 238 εργάσιμες ημέρες και 127 διακοπές (σαββατοκύριακα, αργιών, διακοπών). Κατά μέσο όρο οι άνθρωποι εργάζονται 1900 ώρες την εβδομάδα και 400 ώρες είναι οι ώρες μετάβασης από και προς την εργασία. Η εργασία βέβαια παραμένει σημαντικότερη και η απόδοση, η χρηματικές απολαβές συνδεδεμένες με αυτήν. Το παρατεταμένο σαββατοκύριακο μετατράπηκε σε ημέρες που πλέον δεν έχουν μόνο λειτουργία ανάπαυσης και ξεκούραση. Οι δύο αυτές μέρες μετατράπηκαν σε βιωματικής αξίας κοινωνικότητας και εξορμήσεις εκτός σπιτιού.

3. Ο ελεύθερος χρόνος ξεπερνάει τον χρόνο της εργασίας (1990)

Από την δεκαετία του 90 αλλάζει η δομή και οι αξίες που σχετίζονται με την εργασία. Το ίδιο σημαντικές όπως η εργασία και το χρήμα γίνεται ο ελεύθερος χρόνος και οι φιλίες. Στην εργασία παίζει πλέον ρόλο και το στοιχείο που προέρχεται από τον ελεύθερο χρόνο την διασκέδαση. Ο χρόνος της εργασίας δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως χρόνος ζωής που αγοράζεται. Οι συνθήκες βελτιώνονται ακόμα περισσότερο με 40 ώρες την εβδομάδα στις 5 ημέρες. Για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου διατίθενται περισσότερες ώρες σε ελεύθερη διάθεση και λιγότερες ώρες σε βιοποριστικό στόχο. 2.100 ώρες τώρα είναι ελεύθερος χρόνος και 2.043 ώρες χρόνο εργασίας (1643 ώρες συν 400 ώρες χρόνος μετάβασης). Η εργασία και ελεύθερος χρόνος ποσοτικά και ποιοτικά συνεχώς συγχέονται. Πολλές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου έχουν χαρακτήρα εργασίας και το αντίθετο πολλά στοιχεία του ελεύθερου χρόνου έχουν περάσει την εργασία.

4. Τα όρια μεταξύ του χρόνου εργασίας και ελεύθερου χρόνου αναμειγνύονται (2010)

Η ανάμιξη των ορίων πιστεύεται τι θα ολοκληρωθεί το 2010. Ωστόσο η κοινωνία του ελεύθερου χρόνου έχει κυρίως ως εμπόδιο την ηθική της εργασίας που χρονολογείται γύρω στα 400 χρόνια. Έτσι παρά την δραστική μείωση του χρόνου εργασίας για τρίτη φορά στις 35 ώρες την εβδομάδα η εργασία παραμένει σύμβολο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτό ισχύει κυρίως για την εθελοντική εργασία και την απόδοση στον

⁸⁷ Opaschowski, W. (1997), Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Aufl. Leske & Budrich Opladen. σ. 28-30.

ελεύθερο χρόνο. Η απόδοση λοιπόν είναι ο όρο ποιότητας που προσδιορίζει ολόκληρη την ζωή τόσο στην επαγγελματική όσο και ιδιωτική ζωή του ανθρώπου. Το χαρακτηριστικό σε αυτή την εποχή είναι η ραγδαία αύξηση του υποχρεωτικού χρόνου, του χρόνου για καθημερινές υποχρεώσεις όπως:

- εργασίες στο σπίτι, επισκευές,
- ψώνια και αποφάσεις για κατανάλωση,
- σχέσεις με υπηρεσίες,
- οικογενειακές και κοινωνικές υποχρεώσεις,
- δραστηριότητες κοινωφελούς χαρακτήρα και εθελοντική εργασία.

Αυτή η αύξηση θα συνεχίσει την συνειδητοποίηση για την στενότητα του χρόνου σε ατομικό επίπεδο.

Βέβαια η έρευνα της εξέλιξης του ελεύθερου χρόνου και του χρόνου εργασίας δημιουργεί την εξής λανθασμένη εικόνα:

1. Οι ακραίοι χρόνοι εργασίας του 19^{ου} αιώνα συνήθως αποτελούν την βάση αφετηρίας για την σύγκριση.

2. Τα διάφορα δεδομένα της κατανομής του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου αναφέρονται πάντα μόνο στην κατάσταση των βιομηχανικών εργατών. Όλα τα άλλα στρώματα του πληθυσμού (π.χ. μαθητές, νοικοκυρές, ελεύθεροι επαγγελματίες) δεν αναφέρονταν σε έρευνες⁸⁸.

Τα βασικά σημεία εξέλιξης του ελευθέρου χρόνου σε σχέση με την Ποιότητα ζωής στον 20ο αιώνα.

Ο αυξανόμενος ελεύθερος χρόνος αρχικά προβάλλει στο καθαρά οικονομικό επίπεδο ως μέσο για την εξασφάλιση θέσεων εργασίας. Κατά δεύτερο λόγο γίνεται αντιληπτός ως προσπάθεια για βελτίωση των συνθηκών ζωής και ως δυνατότητα αυτοπραγμάτωσης του ανθρώπου⁸⁹.

Συχνά παρουσιάζεται επίσης ως ιδιωτικό και όχι ως κοινωνικό πρόβλημα. Ως προς την κοινωνική του διάσταση, τις περισσότερες φορές ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί ένα μέσο εξυπηρέτησης προς όφελος κάποιων οικονομικών συμφερόντων, με αποτέλεσμα οι στόχοι του να περιορίζονται στην ανάπαυση από την παραγωγική διαδικασία, στην κατανάλωση και στην περιορισμένη επιμόρφωση για τις ανάγκες της παραγωγής. Κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα επεκτείνονται και προσπαθούν να καλύψουν το κενό που δημιουργείται στον ελεύθερο χρόνο. Στα πλαίσια της διάθεσης του ελεύθερου χρόνου, από τη μεριά των οικονομικών συμφερόντων δημιουργείται μια ανεξάρτητη Βιομηχανία ελεύθερου χρόνου και μια αγορά πολιτιστικής βιομηχανίας. Έτσι ο ελεύθερος χρόνος αναδεικνύεται ως ένα διπρόσωπο προϊόν της βιομηχανικής κοινωνίας. Από τη μια υπόσχεται ένα επιπλέον κέρδος σε προσωπική και κοινωνική ελευθερία και από την άλλη εξελίσσεται σε ένα φορέα κέρδους της αγοράς. Με άλλα λόγια, οι νέες μορφές εργασίας καισχόλης που εμφανίζονται τίθενται στην υπηρεσία οικονομικών συμφερόντων και γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης και μέσα αλλοτρίωσης⁹⁰.

Η οικονομική κρίση στις δυτικές βιομηχανικές χώρες με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπως και η αναγκαιότητα ενός νέου προσδιορισμού και καταμερισμού της εργασίας, τοποθετούν την εργασία στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Ταυτόχρονα όμως γίνεται λόγος για απώλεια του νοήματος της εργασίας⁹¹. Ωστόσο στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. η εργασία

⁸⁸Andrae, C. A. (1970): *Ökonomie der Freizeit. Zur Wirtschaftstheorie der modernen Arbeitswelt*, Reinbek.σ. 14.

⁸⁹Tokarski, W. / Shmitz – Scherzer, R. (1985): *Freizeit. Stuttgart: B. C. Teubner*: σ. 12.

⁹⁰Nahrstedt, W. (1989): *Die Wiederentdeckung der Muße. Freizeit u. Bildung in d. 35 - Stunden - Gesellschaft*. Baltmannsweiler: Pädag. Burgbücherei Schneider.σ. 7

⁹¹Tokarski, W. / Shmitz – Scherzer, R. (1985): ο.π., σ. 9.

εξακολουθεί να θεωρείται όχι μόνο μια βασική πηγή εισοδήματος, αλλά και ένα από τα σημαντικότερα μέσα επίτευξης κοινωνικής ανέλιξης και καταξίωσης. Ο περιορισμός του εργάσιμου χρόνου, διεθνώς, θεμελιώνεται θεωρητικά και επιβάλλεται πολιτικά ως ένα μέσο για την υπέρβαση της σύγχρονης οικονομικής κρίσης και τον μακροπρόθεσμο περιορισμό των ποσοστών ανεργίας. Σύμφωνα με τον J. Frouastie⁹², ενώ στην περίοδο 1850-1890 η εργασία στη Δυτική Ευρώπη κάλυπτε το 90% των δραστηριοτήτων του ανθρώπου, σήμερα το ποσοστό αυτό υπολογίζεται κάτω του 50%.

Ο σημαντικότερος βέβαια σταθμός του χρόνου εργασίας σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο είναι το 1918 / 1919 με την εισαγωγή του 8-ώρου εργασίας την ημέρα. Και την γενικότερη 8Χ8Χ8 σχέση στο 24-ωρο του κάθε ατόμου με 8 ώρες εργασία, 8 ώρες ανάπαυση – μόρφωση και 8 ώρες ύπνο. Η γενικότερη διαδικασία εξέλιξης των δυτικών κοινωνιών σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο μπορεί να συνοψισθεί στα ακόλουθα σημεία⁹³:

1. Αλλαγές του Εισοδήματος και της Ευημερίας:

- Αύξηση του εισοδήματος, του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ), της ευημερίας και

- αύξηση της κατανάλωσης στον ελεύθερο χρόνο.

2. Χρόνος εργασίας και ελεύθερος χρόνος:

- Ο χρόνος που μένει ελεύθερος αυξάνεται (μείωση του χρόνου εργασίας),
- χειροτέρευση των συνθηκών εργασίας (μαζικοποίηση, απομόνωση, αποξένωση),
- αύξηση της ανεργίας, ως υποχρεωτικός ελεύθερος χρόνος.

3. Αλλαγή αξιών:

- Από την κοινωνία της εργασίας γίνεται μετάβαση στην κοινωνία του ελεύθερου χρόνου,
- γίνεται ο προσδιορισμός του εγώ και η εξέλιξή του (εξατομίκευση, πλουραλισμός στα αθλήματα),
- ανάγκη για επικοινωνία (ομαδικές χαλαρές σχέσεις, γυμναστήρια),
- αυξανόμενη συνείδηση της υγείας μέσω της προφύλαξης του σώματος (φυσική διατροφή, ιδανικό του αδύνατου σώματος),
- προσανατολισμός προς την άμεση απόλαυση, την διασκέδαση, ευχαρίστηση αντί για πειθαρχία, ασκητισμό, επίδοση, εργασία (αθλητισμός ελεύθερου χρόνου, περιπέτεια αντί αθλητισμός επίδοσης) έξοδος από τους συλλόγους,
- εναλλακτικό πολιτισμό (αθλητισμός στις διακοπές ή αθλητισμός ως διακοπές)
- αυξανόμενη οικολογική συνείδηση.

4. Αλλαγές στην τεχνολογία και ιατρική:

- Αλλαγές στον χώρο εργασίας,
- Αλλαγές στην ιδιωτικό χώρο και στον ελεύθερο χρόνο (τεχνική επανάσταση, Media - Park, PC, μετάδοση αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και προσαρμογή τους στο μάρκετινγκ της καλωδιακής / δορυφορικής τηλεόρασης, έντονος ανταγωνισμός των παθητικών σε σχέση με τις ενεργητικές απασχολήσεις ελεύθερου χρόνου.
- ανάπτυξη της ιατρικής τεχνολογίας, βιταμίνες, σκευάσματα ορμονών, αύξηση ορίων απόδοσης, γρήγορη ανάρρωση από ασθένειες.

5. Αλλαγή της δομής του πληθυσμού και έντονη συσσώρευση στα αστικά κέντρα:

⁹² Fourastie, J. (1966): *Die 40.000 Stunden. Aufgaben und Chancen der sozialen Evolution.* σ. 49.

⁹³ Opaschowski, H.W. (1997): *Einführung in die Freizeitwissenschaft.* 3 Auflage, Opladen. σ. 122. και Freyer, W. (1991): *Handbuch des Sport-Marketing.* Wiesbaden.

- Η τυπική πυραμίδα του πληθυσμού έχει γίνει «δέντρο» με πλατιά κορυφή και αδύνατες ρίζες, κοινωνία των πενηντάρηδων και εξηντάρηδων, μείωση του ποσοστού των νέων (Αθλητισμός για την Υγεία, Αθλητισμός για την τρίτη ηλικία),
- συσσώρευση στα αστικά κέντρα (αποξένωση, στρες, ερήμωση της υπαίθρου, κακοποίηση των πόλεων (κοινωνικές, αθλητικές δραστηριότητες για επικοινωνία εναντίον της αποξένωσης) ανάγκες για αθλητικούς χώρους, χώρους πράσινου,
- αυξανόμενη ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον (διακοπές για σκι).

6. Ελεύθερος χρόνος και οικονομία:

- εμπορευματοποίηση, βιομηχανοποίηση (κυριαρχία της οικονομίας και εμπορευματοποίησης των πάντων στην ζωή σε βάρος αξιών, όπως οι ανιδιοτελείς πράξεις, οι παιδαγωγικές και ηθικές αξίες, παθητική καταναλωτική συμπεριφορά) (Αθλητισμός ως θέαμα, εμπορευματοποίηση μεγάλων αθλητικών γεγονότων ολυμπιακοί αγώνες),
- μεγάλη ποικιλία των προσφορών του ελεύθερου χρόνου από την βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου,
- αλλαγές στην αγοραστική συμπεριφορά του ατόμου (κορεσμός των αναγκών του ατόμου, υπερπροσφορά προϊόντων, μάρκετινγκ) ιδιωτικά γυμναστήρια, επιχειρήσεις ελεύθερου χρόνου με ευελιξία των υπηρεσιών, κοινωνικότητα,
- ανάλυση καταναλωτικής συμπεριφοράς «κατηγοριοποίηση» (προσαρμοστικός (μαθητές 14-19 χρονών), κύρους (τένις), βιωμάτων (σέρφινγκ), απαιτητικός (γκολφ), κουλτουριάρης (αθλητισμός ως πολιτισμός, καλλιτεχνικά αθλήματα), συντηρητικός (παθητικός θεατής), οικονόμος (φανατικός ειδικών προσφορών).

3.4 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΥΕΛΙΞΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Είναι σημαντικό να είναι γνωστές οι βασικές αρχές της ευελιξίας του χρόνου εργασίας, ώστε να κατανοηθεί συνολικά το φαινόμενο του ελεύθερου χρόνου στις ομάδες ατόμων που κάνουν ή θα κάνουν χρήση αυτής της μορφής εργασίας. Η ευελιξία του χρόνου εργασίας παρουσιάζεται ως αιτία των ακόλουθων καταστάσεων:

- «ελάφρυνση» της βιομηχανίας από μηχανήματα υψηλής τεχνολογίας,
- «ελάφρυνση» από τον προσανατολισμό στην χωρητικότητα,
- διαμόρφωση του χρόνου εργασίας από τον απασχολούμενο (μερική απασχόληση, πρόωρη συνταξιοδότηση και μερική συνταξιοδότηση, κανόνες λυόμενου χρόνου),
- διαμόρφωση των αδειών μέσω της συλλογής των απαιτήσεων ελεύθερου χρόνου από υπερωρίες,
- αναδιανομή του χρόνου εργασίας σε ανέργους,
- άδειες για κοινωνικού χαρακτήρα δραστηριότητες και εκπαίδευση (άδεια κύησης, γονική άδεια, εκπαιδευτική άδεια για μετεκπαίδευση, άδεια για προετοιμασία της συνταξιοδότηση, κ. ά.),

Στην δυτική Ευρώπη, Αμερική και Ιαπωνία εφαρμόζονται ήδη μερικά συστήματα ελαστικοποίησης, ευελιξίας του χρόνου εργασίας. Ως επιχείρημα της «απαλλοτρίωσης» αυτής του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας, προβάλλεται σήμερα κυρίως η καταπολέμηση της ανεργίας. Στην πραγματικότητα, εντούτοις, η ανεργία πλήττεται λίγο ή καθόλου, δεδομένου ότι με την ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας, δεν επιτυγχάνεται τίποτε άλλο, εκτός από τον καταμερισμό των ίδιων θέσεων εργασίας σε περισσότερα άτομα.

Τι σημαίνει όμως ελαστικοποίηση; Ελαστικοποίηση σημαίνει ανατροπή του θεσμικού πλαισίου ρύθμισης του χρόνου εργασίας και προσαρμογή του προς τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της επιχειρησιακής πολιτικής.

Το σύστημα ρύθμισης του χρόνου εργασίας αποσυνδέεται από τις κοινωνικές κατοχυρώσεις του και υποτάσσεται στη λογική της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς. Αποδυναμώνεται έτσι η εξασφαλιστική, των συμφερόντων του εργαζομένου, λειτουργία της συλλογικής σύμβασης εργασίας, η οποία εξατομικεύεται, δημιουργώντας ανεξέλεγκτες εξαρτήσεις και αυθαιρεσίες. Βασική μορφή της ελαστικοποίησης του χρόνου εργασίας αποτελεί το **ελαστικό ωράριο**. Το ελαστικό ωράριο παρέχει τη δυνατότητα διευθέτησης του εργάσιμου χρόνου, συμψηφιστικά μέσα σε μεγάλα χρονικά διαστήματα (4 μηνών, 6 μηνών και ενός έτους) χωρίς δεσμεύσεις, όσον αφορά τη διάρκεια του ημερήσιου ή εβδομαδιαίου ωραρίου, σύμφωνα μόνο με τις ανάγκες της επιχείρησης. Το ελαστικό ωράριο καταργεί το νόμιμο ημερήσιο και εβδομαδιαίο ωράριο, συμπαρασύροντας σε κατάργηση και το θεσμό της υπερωριακής απασχόλησης. Καταργεί επίσης και το θεσμό του πενθήμερου και όλες τις έννομες συνέπειες που η παραβίασή του γεννά. Ισοπεδώνεται έτσι σύμφωνα με τους επικριτές του, η εργασία, ως μια μηχανιστική λειτουργία, αποσυνδεδεμένη από τον άνθρωπο, ως σύνολο ψυχοσωματικών λειτουργιών και ιδιαιτεροτήτων με φυσικές δυνατότητες και όρια, με κοινωνικές ανάγκες και δικαιώματα.

Άλλη μορφή ελαστικοποίησης του χρόνου εργασίας αποτελεί η **εισαγωγή των πρόσθετων ομάδων εργασίας** (4^η Βάρδια), για την εξασφάλιση της συνεχούς λειτουργίας μιας επιχείρησης, ανάλογα με τις μεταβολές και τις διακυμάνσεις της αγοράς. Το σύστημα αυτό υπερφαλαγγίζει τους περιορισμούς της απασχόλησης κατά τις Κυριακές, γιορτές, επεκτείνει τη φθοροποιό, σωματικά και ψυχικά, νυκτερινή εργασία κ.τ.λ. Έτσι, το νόμιμο και κανονικό ωράριο αποτελεί οχυρό στην προστασία της κοινωνικής ζωής των εργαζομένων και της φυσικής αντοχής τους από υπερβολική καταπόνηση. Το πενθήμερο αύξησε τον ελεύθερο χρόνο, εξανθρωπίζοντας τη σχέση εργασίας όπως και η καθιέρωση προοπτικά του 35ωρου. Η πρόσθετη απασχόληση αμείβεται, παρέχεται δε με ορισμένους όρους και προϋποθέσεις, ενώ υπό τη μορφή της υπερωριακής εργασίας η πρόσθετη απασχόληση δεν είναι υποχρεωτική παρά μόνο αν παρουσιαστεί ανάγκη και ο εργαζόμενος είναι σε θέση να το κάνει.

Υπό την πίεση, εντούτοις, των τάσεων της Ευρώπης διαπήδησαν και στην πατρίδα μας ορισμένες νέες μορφές απασχόλησης, που διαμόρφωσαν νέους θεσμούς, διαφορετικής φιλοσοφίας από εκείνη του ισχύοντος εργασιακού καθεστώτος. Πιο συγκεκριμένα, με το νόμο 1892/1990 προβλέφθηκαν:

- οι δυνατότητες της μερικής απασχόλησης,
- το σύστημα της 4^{ης} βάρδιας και
- η δυνατότητα σύναψης συμφωνίας συμψηφιστικών ωραρίων.

Βέβαια, οι νεωτερισμοί αυτοί δεν αλλοίωσαν τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εργατικού δικαίου, που είναι η συναινετική προϋπόθεση, τα κατώτατα όρια αποδοχών, ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας, η αρχή της εύνοιας υπέρ του εργαζομένου, η συλλογική ρύθμιση των όρων εργασίας, κ.τ.λ. Άλλωστε και πριν από το ν. 1892/1990 είχαν θεσπιστεί μορφές απασχόλησης που επιβάλλονταν από ορισμένες ανάγκες, όπως η εκ περιτροπής απασχόληση, (ν.δ. 2961/1954) ως μέτρο καταπολέμησης της ανεργίας, και η διαθεσιμότητα μισθωτών (ν. 3198/1955) για την αποφυγή απολύσεων, όταν σοβαροί οικονομικοί λόγοι αναγκάζουν μια επιχείρηση σε μείωση του κύκλου των εργασιών της.

Η μερική απασχόληση με πλαφόν τις 4 ώρες την ημέρα και η διευθέτηση σε τοπικό επίπεδο με τοπικά σύμφωνα απασχόλησης είναι μορφές που προτείνονται.

Τα μειονεκτήματα της διευθέτησης του χρόνου εργασίας είναι τα εξής:

- Η ενδεχόμενη αύξηση του ημερησίου εργάσιμου χρόνου σε δύο ώρες ανατρέπει την λογική του οκταώρου.
- Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας σε ατομική βάση υπονομεύει τον θεσμό των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Η εξατομίκευση της διαπραγμάτευσης θα εξασθενήσει επιπλέον την αλληλεγγύη των εργαζομένων και θα ενισχύσει την τάση αναζήτησης ατομικών λύσεων.
- Η ευελιξία που θα εισαχθεί, μέσω της διευθέτησης θα ευνοήσει τη δημιουργία θέσεων εργασίας μερικής απασχόλησης σε βάρος των θέσεων πλήρους απασχόλησης.
- Η αποδοχή της διευθέτησης, χωρίς μείωση του εργάσιμου χρόνου, θα υπονομεύσει σοβαρά την πρόταση των συνδικάτων για μείωση του χρόνου εργασίας στις 35 ώρες.
- Η μη κανονικότητα των ωραρίων θα δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην οικογενειακή και στην προσωπική ζωή των εργαζομένων.
- Η αύξηση της απασχόλησης θα επέλθει μόνο αν η μείωση του εργάσιμου χρόνου ανέλθει σε τρεις τουλάχιστον ώρες (οι μικτότερες μειώσεις, όπως έχει διαπιστωθεί από εμπειρίες σε άλλες χώρες, δεν μετατρέπονται σε αυξήσεις της απασχόλησης αλλά σε εντατικοποίηση της εργασίας).

Τα πλεονεκτήματα του μέτρου για τις επιχειρήσεις και την εθνική οικονομία, έτσι όπως περιγράφονται στις θέσεις του Σ.Ε.Β., είναι τα εξής:

- Η ευελιξία στην κατανομή του χρόνου απασχόλησης θα βοηθήσει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής παραγωγής.
- Βραχυπρόθεσμα η αύξηση της ανταγωνιστικότητας θα επιτρέψει τη διατήρηση των θέσεων εργασίας και μεσοπρόθεσμα θα συμβάλει στην αύξηση τους και κατά συνέπεια στην μείωση της ανεργίας,
- με την νέα ρύθμιση θα μπορέσουν οι επιχειρήσεις να καλύψουν τις απρόβλεπτες και παροδικές αναγκές τους σε παραγγελίες, οι οποίες δεν καλύπτονται ούτε με υπερωρίες ούτε με έκτακτο προσωπικό,
- ο αυξημένος αριθμός των υπερωριών που απαιτείται σήμερα για την κάλυψη των εκτάκτων αναγκών, οδηγεί στον διπλασιασμό του εργατικού κόστους - οι οποίες πολλές φορές είναι παράνομες και συνεπώς αμείβονται πέραν του μονίμου - και καθιστά λιγότερο ανταγωνιστικά τα προϊόντα.
- Η ευελιξία - τονίζει ο Σ.Ε.Β. - δεν σημαίνει ούτε αύξηση ούτε μείωση του χρόνου εργασίας, αλλά με σταθερές τις ετήσιες ώρες εργασίας, ανακατανέμει τις ώρες απασχόλησης ανάλογα με τις υπάρχουσες ανάγκες, Η θέση αυτή του Συνδέσμου αντιπαρατίθεται στην άποψη περί κατάργησης του οκταώρου.

Η μερική απασχόληση δημιουργεί θέσεις εργασίας. Ωστόσο συνεπάγεται μείωση εισοδήματος που συνδυάζεται με παράλληλη απασχόληση και μπορεί να καταντήθει υποαπασχόληση που βέβαια δεν είναι ανεργία αλλά τείνει σε αυτή. Θα πρέπει λοιπόν να θεσμοθετηθούν κανόνες που οριοθετούν την μερική απασχόληση γιατί ο κίνδυνος είναι ορατός για ανατροπή της πλήρους απασχόλησης και όλων των εργασιακών δικαιωμάτων.

Ο όρος μερική απασχόληση προέρχεται από την ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας, του ωραρίου, που όμως προχωράει και σε ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, άρα και την αλλαγή τους.

Το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, της γενικευμένης προστατευμένης απασχόλησης (τυπικό παράδειγμα κοινωνικού καπιταλισμού: η Γερμανία ή η Ελλάδα στην Ευρώπη και μερικώς η Ιαπωνία παγκόσμια), που περιλαμβάνει το εργασιακό και το μοντέλο του ελεύθερου χρόνου και χαρακτηρίζεται από ένα άλλο μοντέλο ζωής και μία μεγάλη πολιτιστική παράδοση, αισθάνεται τις πιέσεις του λεγόμενου αγοραίου μοντέλου, του αμερικάνικου, που αυτορυθμίζεται από την αγορά εργασίας. Εγκαταλείπεται λοιπόν σιγά σιγά το μοντέλο της γενικευμένης προστατευμένης απασχόλησης ή της προστατευμένης δια βίου απασχόλησης, για να ενδώσει στο αμερικάνικο μοντέλο της αγοράς και απουσίας του κράτους. Το ερώτημα είναι πόσο θα αντέξει η κυβέρνηση και τα συνδικάτα ενώ η διανομή αποστασιοποιείται από την κοινωνική διάσταση της απασχόλησης.

Το πρόβλημα της μερικής απασχόλησης βέβαια σχετίζεται και με την απασχόληση ξένων απασχολούμενων από την ευρωπαϊκή ένωση αλλά και μη, που οι επίσημα εγγεγραμμένοι ανέρχονται σε 600.000 με 700.000 στην Ελλάδα (χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρόβλημα των ξένων παικτών στον αθλητισμό).

Για να είναι αποδοτικό στα πλαίσια του παγκόσμιου ανταγωνισμού θα πρέπει να διασφαλίσει, παράλληλα με την ανταγωνιστικότητα, και την κοινωνική συνοχή. Έτσι λοιπόν αναζητούνται απαντήσεις σε αυτά τα νέα προβλήματα σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Στην χώρα μας η μερική απασχόληση διανύει θεσμικά τα οκτώ χρόνια, και μόνο το 3,5 με 4% του εργατικού δυναμικού, το χαμηλότερο των ευρωπαϊκών χωρών, απασχολείται με αυτή την μορφή.

Η αποκοινωνικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, παλιά νεοφιλελεύθερη θεωρία, ότι δηλαδή η παραγωγή, με απασχόληση φθηνού εργατικού δυναμικού δημιουργεί ανάπτυξη, αποδείχθηκε λίγο αποδοτική γιατί οδήγησε στο γενικευμένο οικονομικό ντόμινο με την κατάρρευση των οικονομιών της Ν. Ασίας. Το θέμα δεν είναι οργανωτικό αλλά κυρίως πολιτικό, που έχει οργανωτική σχέση. Δημιουργείται λοιπόν ένα νέο μοντέλο παραγωγικής απασχόλησης. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας δεν ελέγχεται σε εθνικό επίπεδο, όπως άλλωστε το κεφάλαιο και η τεχνολογία. Υπάρχει διεθνοποίηση της οικονομικής εξουσίας και όχι της πολιτικής, με ομογενοποίηση της οικονομίας και την νομισματική ένωση αλλά όχι και της πολιτικής, της κοινωνικής συνοχής (χαρακτηριστικό παράδειγμα η δημιουργία και η εξέλιξη της ευρωπαϊκής ένωσης).

Θα πρέπει να αρχίσει απλά η πολιτική εξουσία να αναλαμβάνει καθοριστικότερο ρόλο και να συνδυαστεί με βασικές παραμέτρους, όπως η ελπίδα, ο δείκτης της ανεργίας, άρα και του επιπέδου ζωής να αποτελεί βασική παράμετρος για την σύγκλιση στην ΟΝΕ. Η δομική ανεργία (αυτή που είναι σε μακροχρόνια βάση) σχετίζεται με την εξυγίανση της οικονομίας. Το σπαστό ωράριο, η ευελιξία του χρόνου εργασίας μπορεί να οδηγήσει και στην μερική απασχόληση, όπως συμβαίνει σε ορισμένες ΔΕΚΟ, που όμως σχεδιάζεται και στην παιδεία με την λειτουργία του ολοήμερου δημοτικού σχολείου. Όταν όμως το στοιχείο της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων πήρε τη δεσπόζουσα θέση στο πάνθεον της σύγχρονης ελεύθερης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, οι πρώτες θυσίες στο βωμό της είχαν σαν θύμα την εργασία: η μείωση του κόστους εργασίας αναγορεύτηκε σε συστατικό στοιχείο της ανταγωνιστικότητας καθώς επίσης και η ευελιξία του χρόνου εργασίας, η εντατικοποίηση της εργασίας αλλά και η μετατροπή της κοινωνίας σε καταναλωτική, δηλαδή ολόκληρο το 24ωρο.

3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΣΥΝΕΧΕΙΑ 24ΩΝ ΩΡΩΝ

Σήμερα γίνεται λόγος για το αυξανόμενο στρες και την αυξανόμενη ανάγκη για χρόνο σε μια κοινωνία, που τουλάχιστον στις αναπτυγμένες χώρες, έχει μεταβληθεί σε

κοινωνία ολόκληρου του 24-ώρου. Παρά την αντικειμενική αύξηση του χρόνου που μένει ελεύθερος, το άτομο και ο νέος έχει «ανάγκη χρόνου» ή και αυξάνεται επειδή συνεχώς εμφανίζονται νέες χρονοβόρες απαιτήσεις και πιέσεις στην καθημερινή ζωή, κοινωνικές υποχρεώσεις μέσω της τεχνολογίας και συγκοινωνίες, λόγω του ορθολογισμού, της γραφειοκρατίας, κ. ά.⁹⁴.

Ο ατομικός διαθέσιμος χρόνος, που είναι ελεύθερο το άτομο την εβδομάδα, τα τελευταία χρόνια αυξήθηκε από περίπου 4 σε 8 ώρες. Ωστόσο παρατηρείται το παράδοξο, ότι ο υποκειμενικός υπολογισμός του ελεύθερου χρόνου αν και αυξάνεται, παρουσιάζει διαφορά σε σχέση με τον αντικειμενικό της τάξεως των 1,5 και σχεδόν 2 ωρών με τάση ολοένα να αυξάνεται⁹⁵.

«Υποκειμενικός υπολογισμός»		«Αντικειμενική μέτρηση»
1952	2:33	
1957	2:43	
1961	2:56	
1967	3:16	5:41
1972	3:24	6:15
1976	3:54	6:53
1981	4:18	7:29
1987	5:30	
1988	5:50	7:30

Πίνακας 6: Σύγκριση υποκειμενικού υπολογισμού και αντικειμενικής μέτρησης του ελεύθερου χρόνου (Gesellschaftliche Daten 1987, 157).

Σε σχέση με τις δραστηριότητες, που ένα άτομο πραγματοποιεί στον ελεύθερο χρόνο του⁹⁶ σε σχέση με το παρελθόν μπορούν να καταγράφουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Ο χρόνος που καταναλώνεται για σπουδές και εκπαίδευση έχει σχεδόν έξι φορές αυξηθεί, τέλος ο χρόνος συμμετοχής στα κοινά και σε θρησκευτικές δραστηριότητες έχει μειωθεί.
- Ο χρόνος παρακολούθησης τηλεόρασης έχει σχεδόν διπλασιαστεί και έχει μειωθεί ο χρόνος που δαπανάει κάποιος για να ακούσει ραδιόφωνο ή να διαβάσει έντυπο τύπο. Ο χρόνος όμως για την ανάγνωση βιβλίων έχει αυξηθεί.
- Ο χρόνος για αγορές έχει αυξηθεί, συμπεριλαμβανομένου και της αγοράς των μακροπρόθεσμων αγαθών.
- Ο χρόνος απασχόλησης στον κήπο και ο χρόνος για την φροντίδα των κατοικίδιων ζώων έχει σχεδόν γίνει μισός.
- Οι χρόνοι ταξιδιών κατά τον ελεύθερο χρόνο έχουν υπεραυξηθεί.
- Επίσης φανερά έχει αυξηθεί και ο χρόνος για ιδιωτικές επαφές και επικοινωνίες, για αθλητικές δραστηριότητες καθώς και για ατομικά χόμπι.

Συμπερασματικά η τάση που διαφαίνεται είναι η δραστηριοποίηση, η πολιτιστική συμμετοχή και η κοινωνικότητα στον ελεύθερο χρόνο⁹⁷ Το ψάξιμο για ευχαρίστηση στην

⁹⁴ Müller, C. W. – Wichmann, C. (1973): Freizeitberatung. Fakten und Bedürfnisse. In: Opaschowski, H. W. (1973): Der Freizeitberater, Düsseldorf. s. 131-134.

⁹⁵ Gesellschaftliche Daten, Hrsg.: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Freiburg 1987, σ. 157.

⁹⁶ Τα συμπεράσματα αυτά καταγράφονται στην δεκαετία του '80 και '90 στην Γερμανική κοινωνία αλλά και γενικότερα στην κεντρική Ευρώπη.

⁹⁷ Η συμπεριφορά του ατόμου στον ελεύθερο χρόνο αναλύεται στους Martin, E. / Middeke, J. / Romeiss-Sracke, F. (1983): Freizeitverhalten, Hamburg (Spiegel - Verlagsreihe Märkte im Wandel. Ενώ οι

σημερινή νεολαία παίρνει την μορφή της εξάρτησης και λειτουργεί ως πλήξη και ψάξιμο για την τύχη και την απόλαυση, καθώς επίσης και για δίψα για ριψοκίνδυνη περιπέτεια, όπου τα όρια του εαυτού θα γίνουν γνωστά (Παρά πέντε, ελεύθεροι αναρριχητές, Bungy -Jumping κ.ά.). Υπάρχει λοιπόν η αθλητική ενασχόληση χωρίς όρια, παρά μια εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες.

Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την αγορά των αγαθών και υπηρεσιών, γι' αυτό θεωρείται περιοχή κατανάλωσης και χρησιμοποιείται ο όρος «Οικονομία του χρόνου». Οι περισσότερες νέες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου προσανατολίζονται στην Τεχνολογία ή σε νέες επαγγελματικές υπηρεσίες όπως ο Εμπυχωτής, ο Δάσκαλος για τον Αθλητισμό κ.ά.⁹⁸.

Μερικά χαρακτηριστικά που αποκτά πλέον ο ελεύθερος χρόνος σε ένα τέτοιο περιβάλλον είναι ότι:

- η συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο αποκτά στοιχεία αποτελεσματικότητας και αυτοορθολογισμού,
- οι δραστηριότητες γίνονται αυτοσκοπός, χάνοντας έτσι το χαρακτήρα του να είναι σε διαθεσιμότητα,
- η συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο γίνεται ολοένα και σταθερή, καταντάει σταθερή ρουτίνα,
- ο ελεύθερος χρόνος έχει αποκτήσει οικονομικό ενδιαφέρον και τμηματοποιείται αφού έχει υιοθετήσει όλους τους κανόνες Μάρκετινγκ και Μάνατζμεντ,
- γίνεται ανεξάρτητος από ξένες υπηρεσίες,
- η δημόσια υποδομή του ελεύθερου χρόνου (πάρκα ελεύθερου χρόνου, γυμναστήρια, πισίνες κ.ά.) σε συνδυασμό με τον ανταγωνισμό και ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια αναπτύσσουν τον λεγόμενο «Πολιτισμό του ελεύθερου χρόνου» ή «την Ποιότητα ζωής», ο οποίος λόγω των οικονομικών απαιτήσεων δεν είναι προσβάσιμος για όλον τον πληθυσμό, και
- γενικότερα ο χρόνος αποτελεί ένα γενικό δείκτη της Ευημερίας και έναν μηχανισμό άσκησης Πολιτικής.

Ιστορικά στην κοινωνία των κυνηγών και των συλλεκτών, οι φυσικοί εξαναγκασμοί επικρατούσαν στον συνολικό χρόνο⁹⁹. Ο Rinderspacher διακρίνει στην ιστορική εξέλιξη του χρόνου σε τέσσερα συστήματα χρόνου: το οργανικό, το κυκλικό, το ευθύγραμμο, και το αφηρημένο. Ο Nahrstedt¹⁰⁰ (1990), συμπληρώνει για τη σημερινή «μεταμοντέρνα» κοινωνία ένα πέμπτο σύστημα χρόνου, το *δυναμικό*, και θεωρεί ότι κυρίαρχο χαρακτηριστικό σε αυτό το σύστημα χρόνου αποτελεί ο ελεύθερος χρόνος. Τα συστήματα αυτά ανταποκρίνονται στην κοινωνική εξέλιξη και τη σχέση του ανθρώπου με την φύση. Σύμφωνα με τον Rinderspacher, στο οργανικό σύστημα χρόνου, άνθρωπος και φύση αποτελούν μία ενότητα. Το κυκλικό σύστημα χρόνου χαρακτηρίζεται από την ανθρώπινη εργασία, το ευθύγραμμο,

υπηρεσίες στην αγορά του ελεύθερου χρόνου – βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου και στις οικογενειακές δραστηριότητες καταγράφονται στους Gross, P. / Garhamme R, M. / Eckardt, J. (1988): Freizeitmarkt Dienstleistungen und häuslicher Freizeitpfad, Dortmund, (ILS - Schriften 17, im Auftrage des Ministers für Stadtentwicklung, Wohnen und Verkehr des Landes NRW).

⁹⁸ Zöpel, C. (1987): Die Zeit - ein Politikfeld der Zukunft. In: Hesse J, J. / Zöpel, CH. (Hrsg.): Neuorganisation der Zeit. Baden – Baden. σ. 11.

⁹⁹ Rinderspacher, J., P. (1985): *Gesellschaft ohne Zeit. Individuelle Zeitverwendung und soziale Organisation der Arbeit.* σ. 99. και Rinderspacher, J., P. (1990): Neue Zeiten für eine neue Welt?. In: Fromme, I. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.): Zeiterleben - Zeitverlaufe - Zeitsysteme. Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefelder Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA - Dokumentation. σ. 167-180.

¹⁰⁰ Nahrstedt, W. (1990): *Leben in freier Zeit: Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik.* Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.

από την ανάπτυξη της τεχνικής και το αφηρημένο χαρακτηρίζεται από τη βιομηχανική επανάσταση. Στην εποχή μας συνυπάρχουν και τα τέσσερα συστήματα χρόνου. Το νεότερο χρονικό σύστημα, το αφηρημένο, είναι το επικρατέστερο, ενώ τα παλαιότερα θεωρούνται επιμέρους τμήματα του.

Η κοινωνία συνεχώς κινείται μεταξύ κίνησης / ενεργοποίησης και παύσης / παθητικοποίησης. Αυτή η κίνηση ρυθμίζεται τόσο από φυσικούς παράγοντες (φως της ημέρας, κύκλος της νύκτας), όσο και από θρησκευτικό - κοινωνικούς - πολιτιστικούς παράγοντες (ημέρες ανάπαυσης). Αυτός ο ρυθμός δραστηριότητας και παύσης στην εβδομάδα έχει επίσης και την ακόλουθη λειτουργία: βοηθάει την ενοποίηση, προσαρμογή του ατόμου στην κοινότητα (Rinderspacher 1985, 99), αλλά δημιουργεί ίδιους όρους ανταγωνισμού στα μέλη της κοινωνίας. Ο ρυθμός αυτός καθόριζε την σχέση του χρόνου με την οικονομία. Ωστόσο στην εποχή της βιομηχανοποίησης αλλά και όχι μόνο υπήρχε πάντα η λογική, ότι με την παύση των μηχανών μειώνεται και η δυναμική της ευημερίας. Η δυναμική όμως του χριστιανικού κόσμου, από την μία, και των εργατικών συνδικάτων, από την άλλη, καθιέρωσε αυτόν τον ρυθμό. Ο ίδιος ρυθμός σε σχέση με την ημερήσια και νυκτερινή εργασία ακολούθησε την ίδια προβληματική και είχε σταθεροποιηθεί στο ότι: η ημερήσια απασχόληση είναι η φυσική ενώ η νυκτερινή θεωρείται ως πρόσθετη υποχρέωση. Με την τεχνολογική όμως κοσμογονική αλλαγή δημιουργείται και η ανάγκη για μια νέα οργάνωση της οικονομίας, τόσο στο τομέα της παραγωγής, της κατανάλωσης, της πληροφόρησης και των συγκοινωνιών. Παρατηρείται ωστόσο στην σημερινή εποχή μια επέκταση, που συντελείται σχετικά αυτόνομα, των «χρόνων της Οικονομίας» στις 24 ώρες της ημέρας, αλλά και σε όλες στις επτά ημέρες της εβδομάδας. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε μια κοινωνία των εν συνεχεία 24 ωρών, οποία δημιουργεί πολλά προβλήματα υγείας, τόσο σωματικά όσο ψυχικά και πνευματικά, και επηρεάζει και τους μαθητές. Είναι ενδεικτική και παράλληλα «προφητική» η βασική ερώτηση του Rinderspacher, J. «Νέοι χρόνοι για έναν νέο κόσμο»¹⁰¹

Οι τάσεις της επέκτασης του χρόνου της οικονομίας είναι φανερές στον τομέα της παραγωγής, της κατανάλωσης, των συγκοινωνιών και της πληροφόρησης. Με την λογική ότι η κατανάλωση, και κυρίως η πληροφόρηση, (M.M.E.) και, εν μέρει οι συγκοινωνίες, ανήκουν στον ελεύθερο χρόνο, είναι φανερή η επέκταση της κοινωνίας των ελεύθερων χρόνων. Η ίδια τάση ανεξαρτοποίησης από το χρόνο δημιουργείται στα M.M.E., τα μέσα ηλεκτρονικής διασκέδασης και επικοινωνίας. Χαρακτηριστική είναι η εξέλιξη σε ραδιόφωνο και τηλεόραση με την συνεχή επέκταση των προγραμμάτων στην νύκτα. Η ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτικών ομάδων (π.χ. μαθητών, φοιτητών) και η δημιουργία νέων αναγκών είναι στόχοι των M.M.E. Ωστόσο οι τηλεοπτικές αθλητικές και πολιτιστικές αναμεταδόσεις από το άλλο ημισφαίριο ή χρονική ζώνη επεκτείνονται σε νυκτερινές ώρες (ολυμπιακοί αγώνες, ροκ κοντσέρτο), οπότε διαταράσσεται και η σχέση ύπνου - ξύπνιου και γενικά από τους ρυθμούς της ζωής. Το ίδιο συμβαίνει και με το υπερατλαντικό τηλεφώνημα αλλά και με δορυφορικά και καλωδιακά τηλεοπτικά προγράμματα. Τέλος ισχύει η θέση ότι στην βιομηχανική φάση υπήρχε η διπλή φάση (κυκλική δραστηριότητα και παύση), ενώ στην μεταβιομηχανική εποχή υπάρχει πολλαπλή φάση. Βέβαια αυτή η διατάραξη του φυσικού ρυθμού έχει συνέπειες τόσο ψυχοσωματικές, όσο και κοινωνικές σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο. Παράλληλα όμως το χάσιμο ακριβώς ενός ενοποιητικού κοινού ρυθμού ζωής και η τμηματοποίηση του πληθυσμού επιβαρύνει την κοινωνία

¹⁰¹ Rinderspacher, J., P. (1990): Neue Zeiten für eine neue Welt?. In: Fromme, I. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.): Zeiterleben - Zeitverlaufe - Zeitsysteme. Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefelder Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA - Dokumentation. σ. 167-180.

συνολικά. Η πολιτική του χρόνου έτσι αποτελεί σημαντικό μέσω στην διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων. Το κύριο ερώτημα είναι αυτή η ανεξέλεγκτη ανεξαρτοποίηση της παραγωγής, κατανάλωσης, πληροφόρησης και μετακίνησης από τον χρόνο, παρά τις όποιες θετικές επιπτώσεις, τι αρνητικές επιπτώσεις έχει στην σωματική, ψυχική και πνευματική υγεία του ατόμου, και αν αυτό λέγεται ανάπτυξη.

Αναλυτικά οι τάσεις επέκτασης του «χρόνου της Οικονομίας»¹⁰² ενώ περιγράφονταν από τη δεκαετία του '80 συνεχίζουν να υφίστανται στους ακόλουθους τομείς:

1. Στην Παραγωγή:

Με την αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας οι βιομηχανίες αυτοματοποιούν την παραγωγή τους οπότε παύσεις στην ροή της παραγωγής γίνονται μόνο για επιδιορθώσεις και αλλαγές μηχανημάτων ή για έλεγχο. Η παραγωγή λοιπόν με την αυτοματοποίηση αλλά και στο μέλλον, με τον έντονο ανταγωνισμό και την παγκοσμιοποίηση, πιέζει ακόμα και τα πρόσθετα ελεύθερα χρονικά περιθώρια με ή χωρίς ανθρώπους. Στις συμβατικές παραγωγές το Σαββατοκύριακο θεωρείται ακόμα στοιχείο ευημερίας, ωστόσο στην πράξη, κυρίως το Σαββάτο και η νυκτερινή εργασία, θεωρείται ο χρόνος που έχει επεκταθεί η οικονομική δραστηριότητα. Η φιλελευθεροποίηση της διάρκειας της εργασίας και ο καθορισμός ορίων που ελέγχονται, είναι ακριβώς τα θέματα τα οποία όμως σχετίζονται πάλι με την ανταγωνιστική δραστηριότητα και την εντατικοποίηση της παραγωγής. Βέβαια νομική προστασία σε αυτή την επέκταση υπάρχει κυρίως για τα παιδιά και για τις γυναίκες.

2. Στην Κατανάλωση:

Η ίδια φιλελευθεροποίηση υπάρχει και στο τομέα της κατανάλωσης. Βέβαια το κράτος και οι συνδικαλιστικοί φορείς, με την χρήση κανόνων, συμβάλουν στην ρύθμιση των ωρών λειτουργίας και διασφαλίζουν την ανεξέλικτη επέκταση αλλά ο έντονος ανταγωνισμός ασκεί μεγάλη πίεση. Από την άλλη, ο καταναλωτής παράλληλα με την τιμή και την ποιότητα ενδιαφέρεται και για τον χρόνο λειτουργίας των καταστημάτων και υπηρεσιών, κάτι που από μερικούς κλάδους (σίτισης και εστίασης, διασκέδασης, συγκοινωνίες) είναι πρωταρχικό, αφού προσανατολίζονται συνέχεια στις ανάγκες των καταναλωτών. Μαζί με τον ανταγωνισμό και την ορθολογική ικανοποίηση εξατομικευμένων αναγκών ολοένα και περισσότεροι τομείς του καταναλωτικού χώρου μετατρέπονται σε επιχειρήσεις των 24 εν συνεχεία ωρών, με επέκταση του χρόνου οικονομίας τόσο τη νύκτα, όσο και το σαββατοκύριακο (Βενζινάδικα - μίνι Μάρκετ, εθνικές οδοί, μεγάλα αστικά κέντρα). Αναπτύσσεται λοιπόν μαζί με την παραγωγή μια καταναλωτική συμπεριφορά ανεξάρτητη από τον χρόνο. Ο χρόνος αποτελούσε ένα ισχυρό όριο περιορισμού στην κοινωνία της εργασίας.

3. Στην Πληροφόρηση:

Η ίδια τάση ανεξαρτοποίησης από το χρόνο δημιουργείται στα Μ.Μ.Ε., τα μέσα ηλεκτρονικής διασκέδασης και επικοινωνίας. Χαρακτηριστική είναι η εξέλιξη σε ραδιόφωνο και τηλεόραση με την συνεχή επέκταση των προγραμμάτων την νύκτα. Η ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτικών ομάδων και η δημιουργία νέων αναγκών, είναι στόχοι των Μ.Μ.Ε. Ωστόσο οι τηλεοπτικές αθλητικές και πολιτιστικές αναμεταδόσεις από το άλλο ημισφαίριο ή χρονική ζώνη επεκτείνονται σε νυκτερινές ώρες (ολυμπιακοί αγώνες, ρόκ κοντσέρτο), οπότε διαταράσσεται και η σχέση ύπνου - ξύπνιου και γενικά από τους ρυθμούς της ζωής. Το ίδιο συμβαίνει και με το υπερατλαντικό τηλεφώνημα αλλά και με δορυφορικά και καλωδιακά τηλεοπτικά προγράμματα.

¹⁰² Rinderspacher, J., P. (1987): Auf dem Weg in die Rund-um-die-Uhr-Gessellschaft? In: Hesse J, J. / Zöpel, CH. (Hrsg.): Neuorganisation der Zeit. Baden – Baden. σ. 97-124.

4. Στις Συγκοινωνίες:

Σημαντικές αλλαγές παρατηρούνται από την οργάνωση του χρόνου και στο τομέα των δημόσιων συγκοινωνιών αλλά και των ατομικών. Για την μεταφορά προϊόντων ίσχυαν οι περιορισμοί για βραδινές ώρες ή για εορτές και Κυριακές, ωστόσο κάτω από την πίεση των χρόνων της οικονομίας, με τον ανταγωνισμό, πραγματοποιείται ανεξαρτητοποίηση των συγκοινωνιών από τον χρόνο και λειτουργία της κοινωνίας για 24ώρες εν συνεχεία στον τομέα αυτό. Η μετακίνηση ανθρώπων δεν είχε κανένα χρονικό περιορισμό αλλά και χωρικό αφού πλέον θεωρείται φυσικό η μεγάλη απόσταση της κατοικίας από τον χώρο εργασίας. Ωστόσο, η αύξηση της ταχύτητας μετακίνησης με κάθε μέσο μεταφράζεται πολύ λίγο σε χρησιμοποίηση του κερδισμένου χρόνου σε άλλες δραστηριότητες, αλλά περισσότερο σε αύξηση της ποσότητας τους¹⁰³. Βέβαια η ελκυστική σχέση τιμής και απόδοσης οδηγεί πολλές φορές σε νυχτερινά ταξίδια διαταράσσοντας συχνά τον φυσικό ρυθμό. Οι συνήθειες επίσης στην σχέση με την ανάπαυση και δράση των ανθρώπων αλλάζουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δυνατότητα του ξυπνήματος αργά, το οποίο θεωρείται ως μορφή της ποιότητας.

Τέλος ισχύει η θέση ότι στην βιομηχανική φάση υπήρχε η διπλή φάση: κυκλική δραστηριότητα και παύση, ενώ στην μεταβιομηχανική εποχή υπάρχει πολλαπλή φάση. Βέβαια αυτή η διατάραξη του φυσικού ρυθμού έχει συνέπειες τόσο ψυχοσωματικές, όσο και κοινωνικές σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο. Παράλληλα όμως, το χάσιμο, ακριβώς ενός ενοποιητικού κοινού ρυθμού ζωής και η τμηματοποίηση του πληθυσμού επιβαρύνει την κοινωνία συνολικά. Η πολιτική του χρόνου έτσι αποτελεί σημαντικό μέσω στην διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων. Το κύριο ερώτημα είναι αυτή η ανεξέλεγκτη ανεξαρτοποίηση της παραγωγής, κατανάλωσης, πληροφόρησης και μετακίνησης από τον χρόνο παρά τις όποιες θετικές επιπτώσεις, τι αρνητικές επιπτώσεις έχει και αν αυτό λέγεται ανάπτυξη.

3.6 Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Στο πλέγμα σχέσεων του ελεύθερου χρόνου, του Αθλητισμού και της Οικονομίας στη σημερινή κοινωνία καθίσταται σαφές, ότι ως ένα σημείο η μεταβολή των αξιών μπορεί να αποδοθεί στην τμηματική μετατόπιση των δυτικών κοινωνιών από τη βιομηχανία στην παροχή υπηρεσιών. Η αυξανόμενη ευημερία, ο αυξανόμενος ελεύθερος χρόνος και η πρωτοποριακή ικανοποίηση επέτρεψαν στην αγορά του ελεύθερου χρόνου και στα υποσυστήματά του, όπως είναι ο Αθλητισμός, να γίνει ένας ανεξάρτητος οικονομικός τομέας ή οικονομικός συντελεστής ιδιαίτερης σημασίας, αλλά και σημαντικός παράγοντας για την αξιολόγηση της ποιότητας ζωής. Η ευχαρίστηση, η υγεία, το fitness, η εξισορρόπηση, η ευφορία και η καλή εμφάνιση περιλαμβάνονται στις αξίες που κυριαρχούν σήμερα στον αθλητισμό. Ο εκσυγχρονισμός, η αποδοτικότητα και η ατομική αυτονομία διαβάζονται στο σώμα που αποτελεί αντικείμενο επίδειξης. Το σώμα χρησιμεύει για την εύρεση ατομικών εννοιών και γίνεται χαρακτηριστικό κοινωνικής κατάστασης. Η διαμόρφωσή του προσανατολίζεται στις αξίες της μεταβληθείσας κουλτούρας του σώματος των νέων, στο fitness, στο αδύνατο σώμα, στην κινητικότητα και στην αθλητικότητα. Η υγεία και το fitness έχουν γίνει τα νέα ιδανικά της μεταβιομηχανικής κοινωνίας μας.

¹⁰³ Rinderspacher, J., P. (1990): Neue Zeiten für eine neue Welt?. In: Fromme, I. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.) (1990): Zeiterleben - Zeitverlaufe - Zeitsysteme. Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefelder Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA - Dokumentation. σ. 167-180.

Μάλιστα ο Jötting μιλά για μία *κοινωνία του ελεύθερου χρόνου*, η οποία προέκυψε από τη βιομηχανική κοινωνία. Χαρακτηριστικά της είναι η «αφθονία αγαθών, ενέργειας και χρόνου, η διαρκής βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της ευημερίας συνολικά» (Jötting 1983, 28).

Στην έρευνα του ελεύθερου χρόνου επικρατεί ευρεία συμφωνία στο ότι ο ελεύθερος χρόνος αυξήθηκε. Έτσι για παράδειγμα προκύπτει «1/3 κέρδος χρόνου από τη μείωση της οικιακής εργασίας, 2/3 από τη μείωση του χρόνου επαγγελματικής εργασίας»¹⁰⁴.

Η εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου εξαρτάται από το χρόνο εργασίας. Βάσει αυτής της αλληλεξάρτησης οι μελλοντικές εξελίξεις του ελεύθερου χρόνου πρέπει πάντα να εξετάζονται σε συνδυασμό με την εξέλιξη του χρόνου εργασίας. Αυτός με τη σειρά του μειώθηκε για ευρεία τμήματα του πληθυσμού. Ένας δείκτης για τη μείωση του χρόνου εργασίας είναι ένας πίνακας του συλλογικού ετησίου χρόνου εργασίας βιομηχανικών εργατών (DGF 1995). Ο ετήσιος χρόνος εργασίας περιέχει πραγματικές μειώσεις του εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας καθώς και τις αυξημένες απαιτήσεις διακοπών σε σχέση με το παρελθόν. Βάσει αυτού του πίνακα ο εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας μειώνεται και στην πορεία του αυξάνεται ο ελεύθερος χρόνος. Χρειάστηκε μόνον ένας αιώνας, μέχρι να φτάσουμε από την εβδομάδα των 60 ωρών, με έξι εργάσιμες ημέρες το έτος 1990, τώρα στην εβδομάδα των 35 ωρών, με πέντε εργάσιμες ημέρες στη μεταλλουργική βιομηχανία το έτος 1996.

Όσον αφορά τη σχέση του ελεύθερου χρόνου και του χρόνου εργασίας, γενικά θεωρείται σίγουρη μία περαιτέρω αύξηση του ελεύθερου χρόνου. Αυτό συμβαίνει λόγω της μείωσης του χρόνου εργασίας στη ζωή ενός ατόμου (μεγαλύτερη διάρκεια εκπαίδευσης και συνταξιοδότηση νωρίς με μεγαλύτερη αναμενόμενη διάρκεια ζωής), μείωση του ετησίου χρόνου εργασίας (αύξηση των ημερών διακοπών και ευελιξία του ωραρίου εργασίας) καθώς και μείωση του εβδομαδιαίου και ημερησίου χρόνου εργασίας (Gross 1992).

Το 1964 η **σχέση του ετησίου ελεύθερου χρόνου ως προς το χρόνο εργασίας** ήταν περίπου 1:1¹⁰⁵. Μόλις 20 χρόνια αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του 80, μεταβλήθηκε αυτή η σχέση ήδη στο 3:2 υπέρ του ελεύθερου χρόνου (Wachenfeld 1987, Agricola 1990, Digel 1990, Kappeler 1994).

Αυτή η ταχεία εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου, η οποία εξετάζεται σε ανασκόπηση, οδηγεί τον Opaschowski να μιλήσει για τον *αιώνα του ελεύθερου χρόνου*. Αυτός βλέπει την αιτία για τη διεργασία αυτή, από τη μία πλευρά στην *αυξημένη παραγωγικότητα της εργασίας*, η οποία υποστηρίζεται αποφασιστικά από την αυξανόμενη χρήση της τεχνολογίας, από την άλλη, στη *μείωση του χρόνου εργασίας*, η οποία εφαρμόζεται ως μέσο για την αντιμετώπιση της ανεργίας. Όμως οι άνθρωποι, εξετάζοντάς το υποκειμενικά, δεν αντιλαμβάνονται την αύξηση του ελεύθερου χρόνου¹⁰⁶.

Ποτέ πριν μία γενιά - εξετάζοντάς το αντικειμενικά - δεν είχε τόσο πολύ ελεύθερο χρόνο. Ο ελεύθερος χρόνος στις εργάσιμες ημέρες τα τελευταία σαράντα χρόνια αυξήθηκε από την 1,5 ώρα (Allensbach 1952) σε 4,1 ώρες (Ινστιτούτο Β.Α.Τ 1992). Ο ελεύθερος χρόνος του Σαββατοκύριακου μεγάλωσε από 1,5 σε 2 ημέρες και η διάρκεια των διακοπών υπερτριπλασιάστηκε από τις 9 στις 31 ημέρες. Όμως στο αντικειμενικά διαπιστωθέν κέρδος του ελεύθερου χρόνου υποκειμενικά δεν αντιπαραβάλλεται η αντίστοιχη συναίσθηση του ελεύθερου χρόνου»¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. Stuttgart: B. C. Teubner. σ. 65.

¹⁰⁵ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985), ο.π.

¹⁰⁶ Opaschowski, H. W. (1993): *Mehr Zeit zum Leben? In: Universitas 4. σ. 13.*

¹⁰⁷ Opaschowski, H. W. (1993): ο.π.. σ. 17.

Η θέση του Opaschowski τεκμηριώνεται στα αποτελέσματα της μελέτης του Ινστιτούτου Έρευνας Ελεύθερου Χρόνου Β.Α.Τ του 1989. Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες (53 %) στην έρευνα αυτή παραπονιούνται ότι παρά τη σημαντική μείωση του χρόνου εργασίας (η οποία τους αποζημιώνει μόνον εν μέρει λόγω του αυξανόμενου χρόνου που καταλαμβάνουν οι υποχρεώσεις) για έλλειψη ελεύθερου χρόνου. Και ο Rittner επισημαίνει αυξανόμενα παράπονα για **ένταση, άγχος και υπερεπιβάρυνση του πληθυσμού**. Κατά τη γνώμη του, εμφανίζεται ανάγκη για χρόνο και έλλειψη χρόνου παρά τον αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο¹⁰⁸ (Rittner 1987). Ο Franke θεωρεί ότι αιτία είναι το ότι η ευημερία και οι καταναλωτικές απαιτήσεις σχετικά αυξάνονται γρηγορότερα από το διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο (Franke 1983). Κατά συνέπεια ο ελεύθερος χρόνος είναι είδος εν ελλείψει: «Λόγω του ότι ο ελεύθερος χρόνος του καθενός υποκειμενικά βιωμένος φαίνεται να είναι πολύ λίγος, εκτιμάται όλο και περισσότερο ως πιο πολύτιμος και με μεγαλύτερη αξία. Οι εργαζόμενοι τρέχουν πραγματικά πίσω από τις πολύπλευρες δυνατότητες του ελεύθερου χρόνου - ακόμα και από φόβο μήπως χάσουν κάτι¹⁰⁹. Συνέπεια της στάσης αυτής είναι το *άγχος του ελεύθερου χρόνου*, από το οποίο πάσχουν ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι.

Οι αποφασιστικοί παράγοντες της αυξανόμενης αξίας του ελεύθερου χρόνου καλούνται **δημογραφικές μεταβολές**. Επιδράσεις στη δημογραφική διαμόρφωση της κοινωνίας, και επομένως στον ελεύθερο χρόνο, έχει για παράδειγμα η αυξημένη αναμενόμενη διάρκεια ζωής. Κατά μέσο όρο η αναμενόμενη διάρκεια ζωής των αντρών και των γυναικών τα τελευταία 125 χρόνια έχει υπερδιπλασιαστεί. Το 1871 ήταν μόνον 37 χρόνια, ενώ σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Ομοσπονδιακής Στατιστικής Υπηρεσίας Βισμπάντεν η μέση αναμενόμενη διάρκεια ζωής σήμερα ανέρχεται σε 82 χρόνια για τις γυναίκες και 79 χρόνια για τους άντρες (Ομοσπονδιακή Στατιστική Υπηρεσία 1997). Στην πραγματικότητα αυτό σημαίνει: ολοένα και πιο ηλικιωμένοι άνθρωποι έχουν για όλο και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν ενεργά τον ελεύθερο χρόνο. Αυτή η δημογραφική μεταβολή αντικατοπτρίζεται στην ποιότητα των προσφορών ελεύθερου χρόνου, γιατί οι πιο ηλικιωμένοι άνθρωποι θέλουν να περάσουν διαφορετικά τον ελεύθερο χρόνο τους από ότι οι νέοι (Opaschowski 1993).

Ισχυρή επίδραση στον ελεύθερο χρόνο έχει επίσης **η αύξηση των μονών νοικοκυριών** στη σύγχρονη κοινωνία. Ως μόνον θεωρούνται οι νέοι άνθρωποι κατά την εκπαίδευση, οι άνθρωποι χωρίς σταθερό δεσμό με σύντροφο, αλλά όλο και περισσότερο οι πιο ηλικιωμένοι άνθρωποι, οι οποίοι έχουν χάσει το σύντροφο της ζωής τους. Η μόνη τους ύπαρξη οδηγεί σε ιδιαίτερα εξατομικευμένες συνήθειες στον ελεύθερο χρόνο, γιατί δεν συμβιώνουν πλέον σταθερά με έναν σύντροφο. Οι άνθρωποι που ζουν μόνον τους χρησιμοποιούν ένα μέρος των δραστηριοτήτων τους στον ελεύθερο χρόνο για να διατηρήσουν ή να δημιουργήσουν κοινωνικές επαφές λόγω της έλλειψης συντρόφου. Πολλοί μόνον άνθρωποι επικεντρώνουν τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους στην αναζήτηση συντρόφου¹¹⁰.

Ένας ακόμα παράγοντας που επηρεάζει τη συμπεριφορά, στον ελεύθερο χρόνο, είναι το **υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων**¹¹¹. Γύρω στο 50 % του

¹⁰⁸ Rittner, V. (1987): Freizeit und Sport. In: Deutsche Gesellschaft für Freizeit (Hrsg.): Sport-Freizeit-Bewegung, Bd. 1. Erkrath.

¹⁰⁹ Opaschowski, H. W. (1993): *Mehr Zeit zum Leben? In: Universitas 4*. σ. 18.

¹¹⁰ Heinemann, K./ Dietrich, U. / Schubert M. (1990): Akademikerarbeitslosigkeit und neue Formen des Erwerbsverhaltens - darstellt am Beispiel arbeitsloser Sportlehrer. Hamburg.

¹¹¹ Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν ο Rittner et al. (1989): Sportinfrastruktur im Kreis Neuss, Bd. 2. Köln. και ο Heinemann, K. (1989): Der "nicht-sportliche" Sport. In: Dietrich, K. / Heinemann, K. (Hrsg): Der nicht-sportliche Sport. Schorndorf.

πληθυσμού διαθέτουν απολυτήριο γυμνασίου ή λυκείου. Το ποσοστό των εργατών συνεχίζει να μειώνεται, ενώ το ποσοστό των υπαλλήλων διαρκώς αυξάνεται και επίσης οι γυναίκες όλο και συχνότερα ασκούν επάγγελμα¹¹². Η ανάπτυξη του ελεύθερου χρόνου μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο συνοδεύτηκε από ιδιαίτερα αυξανόμενη οικονομική παραγωγή. Με το μειωμένο χρόνο εργασίας αυξήθηκαν σημαντικά οι μισθοί. Το μέσο ωρομίσθιο το 1950 ήταν ακόμα περίπου 1,29 μάρκα Γερμανίας, ενώ μέχρι το 1990 αυξήθηκε στο δεκαπενταπλάσιο και έφτασε περίπου τα 20 μάρκα Γερμανίας. Ακόμα και αν λάβουμε υπ' όψιν την πραγματική αύξηση των τιμών αυτό συνεχίζει να σημαίνει μία πενταπλάσια αύξηση της πραγματικής αμοιβής¹¹³. Αυτή η αύξηση της οικονομικής Ευημερίας προκαλεί την ποσοστιαία ανακατανομή των εξόδων στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Χρειάζεται να ξοδευτούν λιγότερα χρήματα για τα αγαθά πρώτης ανάγκης. Αντί για αυτά δαπανώνται όλο και περισσότερα χρήματα για την «ελεύθερη» ή «αυξημένη» ανάγκη¹¹⁴. **Όσο καλύτερες είναι οι οικονομικές οριακές συνθήκες, τόσο υψηλότερη είναι η ανάγκη για δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο. Στους Tokarski / Schmitz-Scherzer αυτό σημαίνει: «Οι δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο συσσωρεύονται συχνότερα όπου είναι υψηλότερο το μέρος του εισοδήματος που είναι διαθέσιμο για τον ελεύθερο χρόνο»¹¹⁵.**

Όμως με το **αυξημένο εισόδημα** δεν αλλάζει μόνον η συχνότητα των δραστηριοτήτων, παρά και η ποιότητα διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου. Έτσι ο Wachenfel¹¹⁶ διαπιστώνει σημαντική μείωση της συχνότητας των δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο όπως περίπατος, τηλεόραση και απραξία ή ξεκούραση. Αντίθετα δραστηριότητες όπως διάβασμα, σύντομα ταξίδια, επίσκεψη πολιτιστικών διοργανώσεων και άθληση πολύ συχνότερα έχουν την προτίμηση των ατόμων που έχουν ελεύθερο χρόνο και βρίσκονται σε καλή οικονομική κατάσταση¹¹⁷. Βάσει εκτιμήσεων το διαθέσιμο ελεύθερο μέρος του εισοδήματος αυξήθηκε από 39 % που ήταν κάποτε στο 50 % του συνολικού εισοδήματος¹¹⁸.

Η «Κατανάλωση για τη συντήρηση», δηλαδή η ζήτηση βιοτικών αγαθών πρώτης ανάγκης, δεν αυξάνεται δυσανάλογα ή σχεδόν καθόλου με την αύξηση του εισοδήματος. Αντίθετα σε αυξανόμενα εισοδήματα υπάρχει ανάλογη ή δυσανάλογη ζήτηση αγαθών πολυτελείας. Αυτή η «βιοτική κατανάλωση» δεν είναι σημαντική ανάγκη για την επιβίωση, όμως κάνει τη ζωή «πιο ευχάριστη, πιο όμορφη και πιο πλούσια σε βιώματα». Όσο αυξάνονται οι μισθοί και τα εισοδήματα και η αύξηση των τιμών δεν είναι ίδια ή μεγαλύτερη, για το λόγο αυτό αυξάνει η βιοτική κατανάλωση γρηγορότερα από την κατανάλωση για συντήρηση. Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου μετράνε σημαντικά στη βιοτική κατανάλωση, γιατί σε περίπτωση ανάγκης θα μπορούσε κανείς να παραιτηθεί από αυτές, αν χρειάζονταν χρήματα και χρόνος για την κάλυψη αναγκών σημαντικών για τη ζωή. Ο Opaschowski παρατηρεί σε όλες της κατηγορίες εισοδήματος, οι οποίες δαπανούν περίπου δύο μηνιαία εισοδήματα το έτος με σκοπό τον ελεύθερο χρόνο, αυξανόμενα έξοδα για τον ελεύθερο χρόνο¹¹⁹.

¹¹² Heinemann, K./ Dietrich, U. / Schubert M. (1990), ο.π.σ. 45.

¹¹³ Opaschowski, H. W. (1993): Mehr Zeit zum Leben? In: *Universitas* 4. s. 335-349.

¹¹⁴ Freyer, W. (1991) Handbuch des Sport Marketing. Wiesbaden.

¹¹⁵ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. Stuttgart: B. C. Teubner. σ. 81.

¹¹⁶ Wachenfel, H. (1987): Freizeitverhalten und Marketing. Grundlagen des Marketing für Freizeitangebote. Heilberg.

¹¹⁷ Wachenfel, H. (1987) ο.π.

¹¹⁸ Dietrich, K. / Heinemann, K. / Schubert, M. (1990): Kommerzielle Sportanbieter: Eine empirische Studie zu Nachfrage, Angebote und Beschäftigungschancen im privaten Sportmarkt. Schorndorf.

¹¹⁹ Opaschowski, H. W. (1993), ο.π. σ. 337.

Οι υλικές οριακές συνθήκες του ελεύθερου χρόνου εκτός από το διαθέσιμο εισόδημα καθορίζονται επίσης και από το **περιβάλλον κατοικίας** και από την **κινητικότητα**. Το περιβάλλον κατοικίας είναι σημαντικό όταν αυτός που έχει ελεύθερο χρόνο διαθέτει μόνον λίγη κινητικότητα. Έτσι μπορεί να προωθηθεί η «τοπική ταυτότητα», αν στο στενότερο περιβάλλον είναι προσιτά ιδρύματα για πολιτισμό, αναψυχή και κοινωνικότητα (Tokarski / Schmitz-Scherzer 1985). Λόγω του ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την πλειοψηφία των ανθρώπων, παντού ο τόπος κατοικίας επιλέγεται και βάσει της γοητείας της υποδομής του για τον ελεύθερο χρόνο. Κατά συνέπεια ο Wachenfeld¹²⁰ εκφράζει συγκριτικά τη σημασία του τόπου εργασίας και του τόπου κατοικίας για τον ελεύθερο χρόνο: «Ένα μεγάλο μέρος ενδοπεριφερειακών μετακομίσεων στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (αναφέρεται στα παλιά ομοσπονδιακά κρατίδια) γίνεται πρωταρχικά με προσανατολισμό τον τόπο κατοικίας και επομένως τον ελεύθερο χρόνο και όχι με προσανατολισμό τον τόπο εργασίας».

Η συμπεριφορά κατά τον ελεύθερο χρόνο είναι επίσης το αποτέλεσμα της **επίδρασης της επιστήμης και της τεχνικής**. Γιατί μόνον με την αυξανόμενη χρήση της τεχνικής οι παραγωγικές διεργασίες έγιναν πιο αποδοτικές, έτσι στάθηκε δυνατό να επιτευχθούν μεγαλύτερα κέρδη και να μειωθεί ο χρόνος εργασίας. Τα τεχνικά επιτεύγματα εισήλθαν και στον ίδιο τον ελεύθερο χρόνο και φρόντισαν για νέες μορφές διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου, όπως για παράδειγμα με την τηλεόραση, το βίντεο, τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, τα ποδήλατα mounptain, τις σανίδες για σέρφινγκ κλπ. Με την επίδραση των μέσων ενημέρωσης ευρεία στρώματα του πληθυσμού συμμετέχουν σε αυτή την επανάσταση του ελεύθερου χρόνου. Κυρίως η τηλεόραση εγκατέστησε την τεχνολογία στον ιδιωτικό χώρο στο σαλόνι και έτσι συνέβαλε στην αλλαγή της συμπεριφοράς κατά τον ελεύθερο χρόνο¹²¹.

Οι οικιακές συσκευές όπως πλυντήριο, στεγνωτήριο, πλυντήριο πιάτων, φούρνος μικροκυμάτων κλπ. σήμερα δεν εννοείται να λείπουν από ένα σύγχρονο νοικοκυριό. Απλοποιούν τις δουλειές του σπιτιού και έτσι συμβάλλουν με ένα τρίτο χρονικό κέρδος στην ύπαρξη περισσότερου ελεύθερου χρόνου. Οι σωματικές επιβαρύνσεις στον εργασιακό χώρο γενικά μειώνονται με τη χρήση μηχανημάτων, τα επαγγέλματα με υψηλές σωματικές απαιτήσεις γίνονται όλο και πιο σπάνια (Opaschowski 1994).

Επιδράσεις στη συμπεριφορά των ανθρώπων κατά τον ελεύθερο χρόνο έχει επίσης και η **Επιστήμη** με τις γνώσεις της, αρκεί μόνο να θυμηθούμε τη βελτιωμένη ιατρική φροντίδα της υγείας. Και σε αυτήν οφείλεται η αυξημένη συναίσθηση της Υγείας στην κοινωνία. Οι άνθρωποι που έχουν συναίσθηση της Υγείας προσπαθούν να διαμορφώσουν και τον ελεύθερο χρόνο τους προσανατολισμένο προς την υγεία, για παράδειγμα με υγιεινά αθλήματα ή τεχνικές χαλάρωσης. Επίσης η γνώση ότι ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον χρειάζεται την επαφή και την υποστήριξη άλλων ανθρώπων, από πολλούς ανθρώπους μεταφέρεται στον ελεύθερο χρόνο.

Χωρίς την **εξέλιξη της Οικονομίας** δεν είναι δυνατή η διασφάλιση της ευημερίας επομένως και του ελεύθερου χρόνου. Η οικονομία αποτελεί μία εγγύηση για τη συμπεριφορά κατά τον ελεύθερο χρόνο και για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου. Για το λόγο αυτό ο ελεύθερος χρόνος και η Οικονομία στις σύγχρονες κοινωνίες έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα. «Η εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου, η μείωση του χρόνου εργασίας που χρειάζεται για αυτό και η διάθεση των απαραίτητων μέσων δεν είναι νοητές χωρίς την αντίστοιχη ανάπτυξη της Οικονομίας. Ως «κοινωνικός ελεύθερος χώρος» ο ελεύθερος χρόνος χρειάζεται την ιδιωτική και δημόσια οικονομική διασφάλιση

¹²⁰ Wachenfel, H. (1987), ο.π. σ. 148.

¹²¹ Freyer, W. (1991) Handbuch des Sport Marketing. Wiesbaden.

με τη διάθεση μέσων, τη διάθεση χρόνου και τη διάθεση πρωτοποριακών δυνατοτήτων»¹²².

Εντωμεταξύ ο ελεύθερος χρόνος έχει γίνει ο ίδιος **οικονομικός συντελεστής**. Μάλιστα ο Wachenfeld¹²³ θεωρεί τον οικονομικό χρόνο ένα οικονομικό αγαθό, γιατί αυτός για τον κάθε άνθρωπο πληροί την προϋπόθεση της έλλειψης, της ωφελιμότητας και του επιθυμητού. Το πόσο υψηλό θα γίνει στο μέλλον το οικονομικό αγαθό *ελεύθερος χρόνος* εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις επιδράσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στον παράγοντα ελεύθερος χρόνος, οι οποίες δεν μπορούν ακόμα να προβλεφθούν αυτή τη χρονική στιγμή. Η αυξανόμενη κατανάλωση του ελεύθερου χρόνου οδήγησε τα τελευταία 20 χρόνια σε επταπλάσια αύξηση του τζίρου της αγοράς ελεύθερου χρόνου. Η αγορά αυτή εν τω μεταξύ έφτασε σε μία σημαντική θέση στη συνολική οικονομία.

Η σημασία του ελεύθερου χρόνου, της κατανάλωσης και της εργασίας διαφέρει στις διάφορες ηλικιακές βαθμίδες. Για το 88 % των νέων ηλικίας 14-17 ετών για την ευημερία είναι σημαντικός ο ελεύθερος χρόνος και για το 65 % είναι η κατανάλωση. Η εργασία θεωρείται σημαντική μόνον για το 44 % των νέων. Στις ηλικίες των 30-49 ετών οι τιμές για τον ελεύθερο χρόνο και την κατανάλωση είναι 74 % και 53 % αντίστοιχα, ενώ αντίθετα η σημασία της εργασίας στην ομάδα αυτή είναι σημαντικά μεγαλύτερη με 72 %. Η κατάταξη αλλάζει στους ανθρώπους ηλικίας άνω των 65 ετών και σε πιο ηλικιωμένους. Αυτοί εκτιμούν τον ελεύθερο χρόνο ως σημαντικό με 49 %, την εργασία με 40 % και την κατανάλωση με 39 %¹²⁴.

Από τα αποτελέσματα αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι πιο νέοι άνθρωποι μπορούν να κινητοποιηθούν πολύ πιο έντονα με προσφορές κατανάλωσης στον ελεύθερο χρόνο ανάλογα με το χαμηλότερο εισόδημά τους. Η μέση ηλικία αντιμετωπίζει πιο κριτικά την κατανάλωση και ναι μεν θεωρεί σημαντικό τον ελεύθερο χρόνο, όμως όχι πια ως κυρίαρχο. Οι άνθρωποι της ηλικίας αυτής λόγω του υψηλότερου εισοδήματός τους μπορούν να επωφεληθούν από πιο ακριβές προσφορές στον ελεύθερο χρόνο. Σε ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας ο ελεύθερος χρόνος και η κατανάλωση ναι μεν δεν εκτιμώνται τόσο πολύ, αυτό όμως δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι δεν μπορούν να ανταποκριθούν σε προσφορές κατάλληλες για την ηλικία τους.

Το πλέγμα σχέσεων του ελεύθερου χρόνου, του αθλητισμού και της οικονομίας στη σημερινή κοινωνία καθίσταται κυρίως σαφές, αν στη συζήτηση για τη μεταβολή των αξιών αυτή αποδοθεί στην τμηματική μετατόπιση από τη βιομηχανία στην παροχή υπηρεσιών. Η αυξανόμενη ευημερία, ο αυξανόμενος ελεύθερος χρόνος και η πρωτοποριακή ικανοποίηση στην οικονομία του ελεύθερου χρόνου επέτρεψαν στην αγορά του ελεύθερου χρόνου να γίνει ένας ανεξάρτητος οικονομικός τομέας ή οικονομικός συντελεστής ιδιαίτερης σημασίας¹²⁵.

Μία σημαντική επιμέρους αγορά στην αγορά του ελεύθερου χρόνου είναι η αθλητική αγορά. Ξεκινάει με έντονους ρυθμούς η διαδικασία της εμπορευματοποίησης του Αθλητισμού αλλά και οι διαφοροποιήσεις στο υποσύστημα του αθλητισμού είχαν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη εξάπλωση του τομέα παροχής υπηρεσιών στον αθλητισμό του ελεύθερου χρόνου. Κατά τον Hoffmann αιτίες για αυτό είναι από τη μία πλευρά η νέα συναίσθηση του ελεύθερου χρόνου, η οποία συνδέεται με μία ευνοϊκότερη οικονομική

¹²² Agricola, S. (1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath. σ. 19.

¹²³ Wachenfel, H. (1987): Freizeitverhalten und Marketing. Grundlagen des Marketings für Freizeitangebote. Heilberg.

¹²⁴ Opaschowski, H. W. (1993), ο.π.

¹²⁵ Agricola, S. / Haag, A. / Stoffers, M. (Hrsg.) (1990): Freizeitwirtschaft-Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal. σ. 19.

εξέλιξη, με την αύξηση του ελεύθερου χρόνου και επίσης με την προθυμία να δαπανηθούν και χρήματα για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου¹²⁶.

Και κατά τον Preuss η αύξηση της παροχής αθλητικών υπηρεσιών αποδίδεται σε συνολικές κοινωνικές εξελίξεις. Όμως αυτός ως κύρια αιτία θεωρεί την εντονότερα ατομική ζήτηση. Οι αθλητικοί καταναλωτές προτιμούν ποιοτικής αξίας προϊόντα και εξατομικευμένες παροχές υπηρεσιών σε άνετες εγκαταστάσεις με «επαγγελματική» επίβλεψη¹²⁷.

Ως αποτέλεσμα μπορούμε να κρατήσουμε το ότι οι τάσεις μεταβολής στον τομέα του ελεύθερου χρόνου που εξετάστηκαν στο παρόν, αναμφίβολα, προσφέρουν μία καλή βάση για την εκτίμηση των δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο. Απαραίτητες προϋποθέσεις για το σκοπό αυτό είναι επαρκείς χρονικοί και οικονομικοί πόροι. Οι υγιεινές αθλητικές δραστηριότητες μπορούν τουλάχιστον εν μέρει να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις, οι οποίες τίθενται παντού στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου¹²⁸.

3.7 ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Ο Αθλητισμός ως υποσύστημα της κοινωνίας είναι ανοικτός και δυναμικός. Αν κατανοηθεί έτσι το σύστημα του Αθλητισμού, αντιδρά με ευαισθησία στις διεργασίες μεταβολής. Έτσι οι κοινωνικές μεταβολές έχουν ως συνέπεια διαφοροποιήσεις στον Αθλητισμό, γιατί τα δύο συστήματα βρίσκονται σε πλέγμα στενών αμοιβαίων σχέσεων. Έτσι οι αιτίες για τις μεταβολές στον αθλητισμό είναι σε μεγάλο βαθμό οι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν γενικά τον ελεύθερο χρόνο. Σε αυτούς εκτός από τη μετατόπιση της σημασίας μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου καθώς και την αύξηση του ελεύθερου χρόνου έναντι του χρόνου εργασίας περιλαμβάνεται και η αυξηθείσα κοινωνική ευημερία¹²⁹. Ο Digel αλλά και άλλοι περιγράφουν τον Αθλητισμό ως ένα «... κοινωνικό σύστημα, το οποίο μεταβάλλεται διαρκώς σε ένα πολύπλευρο πλέγμα σχέσεων με τα υπόλοιπα κοινωνικά συστήματα μέσω λειτουργικής διαφοροποίησης»¹³⁰. Με την έννοια αυτή οι μέχρι τώρα παρουσιάσεις του αθλητικού τοπίου μπορεί να είναι το πολύ πολύ στιγμιαίες εικόνες.

Ο σύγχρονος Αθλητισμός, ως υποσύστημα, το οποίο εξαρτάται από άλλα υποσυστήματα, όπως ελεύθερος χρόνος και εργασία, κρύβει μέσα του μία μεγάλη δυναμική. Εν τω μεταξύ εξελίχθηκε και ο ίδιος σε ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο χαρακτηριστικό σύστημα. Διεργασίες με μεταβολές στο αθλητικό τοπίο που έχουν ευρείες συνέπειες χαρακτηρίζονται ως *μεταβολή αξιών στον αθλητισμό*, δανειζόμενες τον όρο από την ήδη περιγραφείσα μεταβολή των κοινωνικών αξιών (Digel 1995, Rittner 1990). Στην παραδοσιακή κατανόηση του Αθλητισμού, η οποία συνέχιζε να υπάρχει μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, «εννοείται αθλητισμός ως κανονική

¹²⁶ Hoffmann, G. (1990): Der Kommerzialisierungsprozeß im Sport - Ursachen und Ausblick. In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M. (Hrsg.): Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrath/ Wuppertal.

¹²⁷ Preuss, V. (1990): Sport und Freizeitgüter. In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M. (Hrsg.): Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal.

¹²⁸ Zarotis, G. (1999): Ziel Fitness-Club. Motive im Fitness-Sport. Meyer & Meyer Verlag. σ. 21.

¹²⁹ Zarotis, G. (1999): ο.π. σ. 22.

¹³⁰ Οι συγγραφείς καταγράφουν τις αλλαγές στον αθλητισμό μέσα στην κρίση των βιομηχανικών κοινωνιών ή των σύνθετων κοινωνιών. Digel, H. (1995): Wertewandel im Sport - Eine These und deren begriffliche, theoretische und methodische Schwierigkeiten. In: Anders, G. (Hrsg.): Vereinssport an der Wachstumsgrenze? - Sport in der Krise der Industriegesellschaften. Wirten. σ. 61. Anders, G.: (1990): Sport im Wandel komplexer Gesellschaften. In: Anders, G. (Hrsg.): Vereinssport an der Wachstumsgrenze? - Sport in der Krise der Industriegesellschaften. Wirten..

ενασχόληση με το σώμα». Η αθλητική πράξη ήταν μονοσήμαντα ρυθμισμένη, αναφερόταν στην απόδοση και επιδιώκονταν ορισμένοι στόχοι απόδοσης σε διαφορετικά επίπεδα. Ο αγώνας ή η σύγκριση των αποδόσεων ήταν το οργανωτικό αποκορύφωμα. Προϋπόθεση για την επίτευξη μίας απόδοσης συχνά ήταν η μακρόχρονη, κοπιαστική και σκληρή προπόνηση. Ο Αθλητισμός καθιερώθηκε ως θεσμός στο σύλλογο, όπου το κοινό φρόνημα και τα κοινά ενδιαφέροντα είναι αυτονόητα. Οι πόροι του συλλόγου είναι εθελοντικές, οικειοθελείς συμμετοχές, επίτιμη διαχείριση, εκμετάλλευση της υπάρχουσας κρατικής υποδομής καθώς και χορηγίες και επιχορηγήσεις. Σε αυτή τη μορφή αθλητισμού τα κριτήρια απόδοσης δεν παίζουν κανέναν ρόλο, είναι μάλλον ένα δημόσιο αγαθό¹³¹.

Αυτός ο προσανατολισμός στην απόδοση αποδίδει στον Αθλητισμό έναν αποκλειστικό χαρακτήρα. Η εικόνα του Αθλητισμού στο κοινό συνδεόταν με άνω του μέσου όρου φυσικές αποδόσεις και με ιδιαίτερες ικανότητες. «Ο Αθλητισμός» και «οι αθλητές» ήταν μία ανεξάρτητη κατηγορία. Έχοντας αυτή τη συναίσθηση ο «μη αθλητής» έπρεπε κατ' αρχάς να ξεπεράσει τους αρχικούς φόβους για να γραφτεί σε έναν σύλλογο. Το «ενιαίο του Αθλητισμού» περιέχει μία «ομογενή κατανόηση των αθλητικών ρόλων» και ένα «ομογενές αθλητικό ηθικό», τα οποία βασίζονται σε δομές αξιών όπως συντροφικότητα, δικαιοσύνη, μετριοφροσύνη, κοινωνικό πνεύμα, αλληλεγγύη, ίσες ευκαιρίες, προθυμία για παροχή βοήθειας κλπ.¹³².

Μιλάμε για μία μεταβολή στον Αθλητισμό που μπορεί να αποδειχθεί εμπειρικά, και αυτό γιατί η επέκταση του φάσματος των ειδών αθλητισμού και ο πολλαπλασιασμός των μορφών οργάνωσης οδήγησε την άθληση ως μαζικό κίνημα στην Γερμανία. Ενώ ο Αθλητισμός σε συλλόγους αντιστοιχεί περίπου στο 25-30 % του πληθυσμού, εν τω μεταξύ πολλοί άνθρωποι επιδόθηκαν σε μη οργανωμένο αθλητισμό και σε προσφορές των ιδιωτικών επιχειρήσεων που προσφέρουν άσκηση και αναψυχή. Το ποσοστό των ανθρώπων, οι οποίοι δεν αθλούνται, το εκτιμάται στο 40 %, όμως πιθανόν να είναι μεγαλύτερο¹³³. Αντίθετα σε μία έρευνα ο Jötting¹³⁴ διαπίστωσε ότι μέχρι και το 90 % των ερωτηθέντων εξέφρασε την επιθυμία να αθληθεί. Η υψηλή εκτίμηση του Αθλητισμού στην κοινωνία οδήγησε τον Rittner στην ακόλουθη ερμηνεία: «Ο αθλητισμός γίνεται συστατικό στοιχείο του ρόλου κάθε ανθρώπου». Με την «αθλητικοποίηση των συνθηκών ζωής» ο αθλητισμός γίνεται «κοινωνικό πρότυπο»¹³⁵.

Η μεταβαλλόμενη αξία του Αθλητισμού στην κοινωνία δημιούργησε νέες «σκηνοθετικές μορφές». Έτσι για παράδειγμα ο σύγχρονος Αθλητισμός στον ελεύθερο χρόνο εξυπηρετεί και την παρουσίαση του ανεξάρτητου τρόπου ζωής. Αυτή η παρόρμηση βρίσκει την έκφρασή της μέσω ενός πρόσθετου κέρδους, της αισθητικής διάστασης. Η αθλητική μόδα παρουσιάζει παπούτσια στίβου, αθλητικά κολάν, κοντομάνικες μπλούζες με αποκαλυπτικό τον ομφαλό στις αθλήτριες, αθλητικά πουλόβερ, αθλητικές τσάντες, αθλητικά αξεσουάρ κλπ. Η έκφραση εξατομικευμένων αξιών στον αθλητισμό βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με τη μείωση των περιοχών

¹³¹ Heinemann, K. (1989): Der „nicht-sportliche“ Sport. In: Dietrich, K./Heinemann, K. (Hrsg.): Der nicht sportliche Sport. Schorndorf.

¹³² Ο επιστήμονας από το γνωστικό πεδίο της κοινωνικής ιατρικής και κοινωνιολογίας περιγράφει τις συνολικές κοινωνικές αλλαγές και τις επιδράσεις που έχουν αυτές τον Αθλητισμό. Rittner, V. (1989): Gesamtgesellschaftliche Entwicklungen und ihre Auswirkungen auf den Sport. In: Kultusminister Nordrhein-Westfalen (Hrsg.): Sportentwicklung, Einflüsse und Rahmenbedingungen. Köln. σ. 45.

¹³³ Naul, R. (1992): Die „organisierte“ Freizeit: Vereine und Verbände. In: R u. H Werbeagentur GmbH (Hrsg.): Freizeitinfrastruktur in Städten. Essen.

¹³⁴ Jütting, D. H. (1990): Freizeit - Konsumieren oder Selbstgestalten? In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M.: Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrum/Wuppertal.

¹³⁵ Rittner, V. (1989) ο.π. σ. 48.

πρόσβασης για τον αθλητισμό. Αυτό δεν οφείλεται αποκλειστικά στον αυξανόμενο αριθμό των ευκαιριακών και ενεργών αθλητών, αλλά και στην εύρεση νέων ειδών αθλημάτων¹³⁶.

Τα νέα είδη αθλημάτων όπως Windsurfing, Paragliding, ελεύθερη ορειβασία ή Bungee jumping βρίσκονται σε συμφωνία με τους νέους προσανατολισμούς των αξιών και προσπαθούν να αντιστοιχίσουν εξατομικευμένες ηδονιστικές επιθυμίες στον αθλητισμό. Οι μορφές άθλησης πολλαπλασιάζονται και οδηγούν το αθλητικό σύστημα, όπως αυτό ήδη περιγράφηκε, σε μία πολυπλοκότητα άνευ προηγουμένου. Αυτό δημιουργεί εντελώς νέες προσβάσεις στην άθληση¹³⁷.

Η αρχική «επιλεκτικότητα» του Αθλητισμού χάνει ολοένα και περισσότερο τη σημασία της. Έτσι, νέες ομάδες ατόμων, όπως ηλικιωμένοι, υπέρβαροι, γυναίκες ή ανάπηροι, έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση στον αθλητισμό ελεύθερου χρόνου και στα ευρέως διαδεδομένα αθλήματα. «Οι αθλητικές δραστηριότητες δεν είναι δυνατές χωρίς το πέρασμα από την κλασική αθλητική κοινωνικοποίηση, χωρίς ανάληψη των συμβολικών και ουσιαστικών αθλητικών ρόλων.»¹³⁸.

Λόγω των ποιοτικών μεταβολών της αθλητικής κοινωνικοποίησης ενισχύθηκαν νέοι αθλητικοί ρόλοι. Με την απομόνωση και την επιλογή ορισμένων κινήτρων ο αθλητισμός τώρα γίνεται ευκολότερα προσιτός. Εντύπωση προκαλεί το ότι τα πρωταρχικά ή βασικά κίνητρα, που αρχικά συνδέονταν με τον παραδοσιακό αθλητισμό, όπως απόδοση, ευχαρίστηση και υγεία, υπόκεινται σε διαφοροποίηση. Γνωρίζουμε νέες μορφές οργάνωσης και νέα είδη αθλημάτων μία εκτεταμένη ανατίμηση. Το κίνητρο απόδοσης που προηγουμένως επικρατούσε, στον Αθλητισμό του ελεύθερου χρόνου και τον ευρέως διαδεδομένο Αθλητισμό χάνει τη γοητεία του, έτσι ορισμένοι συγγραφείς μιλούν για τον «απαθλητισμό του Αθλητισμού» ή τον «μη αθλητικό Αθλητισμό» (Rittner 1984, Heinemann 1989, Naul 1992). Αντί για αυτά, το άτομο αρχίζει να επιζητεί την ευχαρίστηση, τον αυθορμητισμό και κοινωνικές επαφές «... επιπλέον τα νέα μέλη του, ιδιαίτερα οι γυναίκες και οι πιο ηλικιωμένοι άνθρωποι, εισάγουν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους σε αυτόν»¹³⁹. Ενώ το κίνητρο ευχαρίστησης στον παραδοσιακό αθλητισμό βρισκόταν σε συμβιωτική σχέση με την απόδοση, αν και σε περιμετρικά πρότυπα, με τη μεταβολή της κατανόησης του αθλητισμού, ανεξαρτητοποιήθηκε. Έτσι για παράδειγμα η κίνηση στον Αθλητισμό του ελεύθερου χρόνου αποκτά μεγαλύτερο ρόλο.

Έτσι ο Rittner βλέπει μία «αποπειθαρχία του Αθλητισμού», η οποία από την πλευρά της ευνοεί «συγκινησιακά αθλητικά ενδιαφέροντα». Επιδιώκουν προσανατολισμούς σε ηδονιστικές αξίες και απαιτούν απόλαυση, περιπέτεια, ένταση, εναλλαγή και την εκδήλωση συγκινησιακών αναγκών (Rittner 1984 & 1985).

Εκτός από τον προσανατολισμό στην ευχαρίστηση, η επιλογή και η ανατίμηση του κινήτρου της υγείας, φροντίζουν για καινοτομίες στον Αθλητισμό. Νέες αθλητικές εμφανίσεις όπως αερόμπικ, Fitness, Ευεξία, τζόγκινγκ και βόδιμα οφείλονται και στο κίνητρο της υγείας. Αλλά και τα παραδοσιακά είδη αθλημάτων, όπως κολύμβηση, ποδηλασία, ενόργανη γυμναστική ζωντανεύουν ξανά από πλευράς υγιεινής. Η αγορά

¹³⁶ Opaschowski, H. W. (1986): Sport in der Freizeit. Hamburg. σ. 85. και Opaschowski, H. W. (1987): Sport in der Freizeit. Mehr Lust auf Leistung. Auf dem Weg zu einem neuen Sportverständnis. Hamburg.

¹³⁷ Dietrich, K. / Heinemann, K. / Schubert, M. (1990): Kommerzielle Sportanbieter: Eine empirische Studie zu Nachfrage, Angebote und Beschäftigungschancen im privaten Sportmarkt. Schorndorf. σ. 54.

¹³⁸ Rittner, V. (1985): Sport und Gesundheit - Zur Ausdifferenzierung des Gesundheitsmotivs im Sport. In: *Sport - Wissenschaft*, 15. σ. 35.

¹³⁹ Grupe, O. (1988): Von der Verantwortung der Person und der Verpflichtung der Organisation. In: Deutscher Sportbund (Hrsg.): Menschen im Sport 2000. Schorndorf. σ. 48. και ο Rittner, V. (1985): Sport und Gesundheit - Zur Ausdifferenzierung des Gesundheitsmotivs im Sport. In: *Sport - Wissenschaft*, 15. σ. 36. περιγράφει τις διαφοροποιήσεις των κινήτρων υγείας στον Αθλητισμό.

δεν κυριαρχείται πλέον από τα παραδοσιακά είδη αθλημάτων, τα οποία είναι προσαρμοσμένα στην απόδοση και στον αγώνα, παρά από έναν μη αμελητέο αριθμό εμπορικών επιχειρήσεων προσφοράς άσκησης, οι οποίες προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις πολύπλευρες ανάγκες και επιθυμίες των ανθρώπων. Μία γοητευτική προσφορά είναι κυρίως τα κέντρα άσκησης και αναψυχής (τα γνωστά στην Ελλάδα ιδιωτικά γυμναστήρια) με τις ευέλικτες μορφές συμμετοχής και τον οπτικό τους εξοπλισμό¹⁴⁰. Μπορούν να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες για «αποκλειστική διαμόρφωση του σώματος, ατομική αυτονομία καθώς και ατομική υγεία»¹⁴¹.

Η ευχαρίστηση, η διασκέδαση, η υγεία, η ευεξία, το fitness, η εξισορρόπηση, η ευφορία και η καλή εμφάνιση περιλαμβάνονται στις αξίες που κυριαρχούν σήμερα στον Αθλητισμό. Ο εκσυγχρονισμός, η αποδοτικότητα και η ατομική αυτονομία διαβάζονται στο σώμα που αποτελεί αντικείμενο επίδειξης και νέας Αισθητικής. «Το σώμα χρησιμεύει για την εύρεση ατομικών εννοιών και γίνεται χαρακτηριστικό κοινωνικής κατάστασης, η διαμόρφωση του οποίου προσανατολίζεται στις αξίες της μεταβληθείσας κουλτούρας του σώματος των νέων, το fitness, το αδύνατο σώμα, την κινητικότητα και την αθλητικότητα» (Rittner 1988, 91). Η υγεία και το fitness έχουν γίνει τα νέα ιδανικά της βιομηχανικής κοινωνίας μας¹⁴².

¹⁴⁰ Palm, J.(1988): Was macht das Fitness-Studio so attraktiv aus der Sicht des Sports für alle? In: Ilker, R.-G. / Ramme, M. (Hrsg.): Gesundheits-bezogener Vereinssport. Ahrensburg. σ. 38.

¹⁴¹ Rittner, V. (1988): Fitness-Studios im Trend. Gesundheit, Fitness, Aussehen, Befindlichkeit, Spaß. In: Ilker, H.-G./Ramme, M. (Hrsg.): Gesundheitsbezogener Vereinssport. Ahrensburg . σ. 82.

¹⁴² Rittner, V. (1988) ο.π . σ. 91 και στο Rittner, V. (1989): Körperbezug, Sport und Ästhetik, In: *Sportwissenschaft*, 4. αλλά και στο Mrazek, J. (1986): Psychosoziale Aspekte eines veränderten Sportverständnisses. In: Binnenwies, H./Thieme, B. (Red.): Freizeit- und Breitensport, Teil 2. Ahrensburg. Mrazek, J. (1988): Fitness-Studios und Sportvereine als konkurrierende Modelle. In: Schulz, N./ Allmer, H. (Hrsg.): Fitness-Studios, Anspruch und Wirklichkeit. *Brennpunkte der Sportwissenschaft* (2). Sankt Augustin. Mrazek, J. (1988): Freizeit, Gesundheit und Sport. In: Fromme, J./Stiffes, M. (Hrsg.): Freizeit im Lebensverlauf. Erkrath. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σωστή χρήση των νέων τάσεων από τα ιδιωτικά γυμναστήρια (κέντρα άσκησης και αναψυχής Fitness-Club) ανταγωνίζονται τους μεγάλους συλλόγους και σε μέλη τους έχουν ξεπεράσει..

4 Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Βασικές αρχές της θεωρίας του ελεύθερου χρόνου και της σχέσης του με τον χρόνο εργασίας. Μορφές του ελεύθερου χρόνου. Οι ανάγκες του ατόμου για ελεύθερο χρόνο. Λειτουργίες του ελεύθερου χρόνου. Παράγοντες που επηρεάζουν την συμπεριφορά του ατόμου στον ελεύθερο χρόνο. Ελεύθερος χρόνος και στυλ ζωής. Χαρακτηριστικά του ελεύθερου χρόνου του νέου (-τριας). Η δομή του περιεχομένου του ελεύθερου χρόνου του νέου. Χρονικό Ισοζύγιο. Ο ελεύθερος από μάθημα χρόνος. Η σημερινή κατάσταση του ελεύθερου χρόνου του νέου. Μοντέλο ενσωμάτωσης της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο. Σχολικός αθλητισμός με κατεύθυνση τον ελεύθερο χρόνο.

4.1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μια γενικώς αποδεκτή έννοια του ελεύθερου χρόνου δεν υπάρχει. Μέσω διάφορων επιστημονικών ορισμών και θεωριών έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς ποικίλες θέσεις με εκάστοτε αφετηρία διαφορετικά κοινωνικά ενδιαφέροντα¹⁴³. Η οικονομική έννοια του ελεύθερου χρόνου εξυπηρετεί τον προσδιορισμό νέων ευκαιριών για την αγορά. Η πολιτική έννοια του ελεύθερου χρόνου δίνει τη δυνατότητα για μη εμπορευματοποίηση του ελεύθερου χρόνου και για προσδιορισμό σκοπών, ώστε το κράτος να μπορεί, σε διάφορους τομείς της πολιτικής, να παρέχει στο άτομο περισσότερη αυτονομία στον ελεύθερο χρόνο. Η κριτική κοινωνικοεπιστημονική έννοια του ελεύθερου χρόνου επιχειρεί να προσδιορίσει θεωρητικά τις προϋποθέσεις, κάτω από τις οποίες είναι δυνατή η εξασφάλιση της ελευθερίας με παράλληλη ανάπτυξη των ανθρωπίνων δυνατοτήτων¹⁴⁴.

Ο Agricola κατατάσσει την έννοια του ελεύθερου χρόνου στις ακόλουθες τέσσερις θεωρητικές κατευθύνσεις¹⁴⁵: 1. Ελεύθερος χρόνος ως υποκατηγορία της εργασίας. 2. Ελεύθερος χρόνος ως ιδεολογικό και λειτουργικό ξεχωριστό τμήμα της καθημερινότητας, το οποίο να μην είναι συνυφασμένο με την εργασία, όμως παρουσιάζει ένα πολύ σημαντικό δυναμικό. 3. Ελεύθερος χρόνος ως ξεχωριστός τομέας ενός κοινωνικοπολιτιστικού τρόπου ζωής της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. 4. Ελεύθερος χρόνος ως ολοκληρωμένο συστατικό γενικών χρονικών δομών, υπερεκτιμημένος ως τομέας ζωής και χρόνου και για το λόγο αυτό αναλυτός.

Ανάλογα με το θεωρητικό τρόπο θεώρησης, η έρευνα του ελεύθερου χρόνου παρέχει διαφορετικά επεξηγηματικά συμπεράσματα. Όμως καμία από αυτές τις θεωρίες δεν προσφέρει από μόνη της πλήρη εξήγηση της έννοιας. Λόγω του ότι ο *ελεύθερος χρόνος* λίγο πολύ εξετάζεται σε αλληλεξάρτηση με την *εργασία*, ως μοναδική περιγραφή της έννοιας για την οποία μπορεί να υπάρξει συμφωνία, προσφέρεται ο όρος «*μη εργασία*»¹⁴⁶.

Και ο Franke επιβεβαιώνει ότι οι άνθρωποι κατά κύριο λόγο θεωρούν τον «ελεύθερο χρόνο» ως το «*αντίθετο της εργασίας*»¹⁴⁷. Αυτός ο **αρνητικός ορισμός** είναι κυρίως κατάλληλος για την οριοθέτηση του ελεύθερου χρόνου των εργαζομένων, οι οποίοι απασχολούνται με πλήρως καθορισμένο ωράριο. Για αυτή τη μεγάλη κατηγορία μπορεί

¹⁴³ Fromme, J. (1990): Freizeitpädagogik und Freizeitforschung. σ. 31.

¹⁴⁴ Nahrstedt, W. (1990): Leben in freier Zeit: Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik. σ. 44.

¹⁴⁵ Agricola, S. (1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath. σ. 40.

¹⁴⁶ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. Stuttgart: B. C. Teubner.

¹⁴⁷ Franke, E. / Becker, P. / Digel, H. / Klein, M. / Pilz, G. A. (1983): Sport und Freizeit. Reinbek.

να είναι όντως το αντίθετο της εργασίας. Έτσι στοιχεία από την κατηγορία των εργαζομένων συχνά ερμηνεύονται ως ένδειξη γενικής αύξησης του ελεύθερου χρόνου. Αυτή η στενή έννοια του ελεύθερου χρόνου ισχύει για όσους εργάζονται με εξαρτημένη σχέση εργασίας, και εν' όψει της υψηλής ποσοτικής σημασίας της ομάδας αυτής αναμφίβολα, παρέχει και χρήσιμα αποτελέσματα. Όμως από αυτήν την ερμηνεία προκύπτουν προβλήματα όταν πρόκειται για νοικοκυρές, καλλιτέχνες, ελεύθερους και ανεξάρτητους επαγγελματίες, γιατί οι ομάδες αυτές διαθέτουν πολύ μεταβλητό ωράριο εργασίας. Η ακριβής εξακρίβωση του ελεύθερου χρόνου τους είναι δύσκολη με αυτή την έννοια του ελεύθερου χρόνου. Μαθητές, φοιτητές, μαθητευόμενοι, άνεργοι και συνταξιούχοι δεν επιδίδονται τακτικά σε βιοποριστική εργασία. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι διαθέτουν απεριόριστο ελεύθερο χρόνο. Εξ' ορισμού ούτε οι ομάδες αυτές δεν ταιριάζουν σε αυτό το μοντέλο ελεύθερου χρόνου¹⁴⁸.

Δικαιολογημένη είναι η αντίρρηση του Eichler, ότι ο ελεύθερος χρόνος ως αντίθετο της εργασίας περιγράφει μόνο ένα χρονικό διάστημα, όμως δεν επιτρέπει καμία μαρτυρία για το περιεχόμενο αυτού του ελεύθερου χρόνου¹⁴⁹. Ένα ακόμα σημείο κριτικής είναι το ότι ο στενός ορισμός της έννοιας του ελεύθερου χρόνου ως μη εργασία αγνοεί τον αυξανόμενο χρόνο για υποχρεώσεις, όπως για παράδειγμα το χρόνο για τη μετάβαση στην εργασία, τις οικιακές εργασίες, τη φροντίδα των παιδιών, κοινωνικές και οικογενειακές υποχρεώσεις κλπ., οι οποίες με τη σειρά τους μειώνουν τον ελεύθερο χρόνο που έχει βρεθεί. Για το λόγο αυτό καμιά φορά θα ήταν πιο χρήσιμη μία υποκειμενική έννοια του ελεύθερου χρόνου, γιατί για τον καθένα η έννοια γίνεται <<σωστή>> και αντιληπτή με υποκειμενικά κριτήρια.

Η **υποκειμενική αντίληψη** του ελεύθερου χρόνου υποστηρίζεται από πολλούς συγγραφείς. Ο Tokarski πιστεύει ότι ο ελεύθερος χρόνος βιώνεται υποκειμενικά, κατά τον Andreae ο ελεύθερος χρόνος είναι το συναίσθημα¹⁵⁰, ότι κάποιος έχει ελεύθερο χρόνο. ο Neulinger θεωρεί τον ελεύθερο χρόνο ως μία ψυχική διάθεση (state of mind) και για τον Iso Ahola είναι μία υποκειμενική αντίληψη (subjective perception)¹⁵¹. Η σημασία αυτής της υποκειμενικής έννοιας επιβεβαιώνεται από μία μελέτη που πραγματοποίησε το Ινστιτούτο Έρευνας Ελεύθερου Χρόνου Β.Α.Τ το 1989. Σε αυτήν το 53 % των ερωτηθέντων ανέφεραν ότι παρά τη μείωση του χρόνου εργασίας υποκειμενικά έχουν την αίσθηση ότι δεν διαθέτουν επαρκή ελεύθερο χρόνο¹⁵².

Ο Franke περιγράφει δύο βασικές αντιλήψεις του ελεύθερου χρόνου που έχουν καθιερωθεί στην έρευνα, τις καλούμενες «συμπληρωματικές θεωρίες» και «θεωρίες αντίθεσης»¹⁵³.

Οι **συμπληρωματικές θεωρίες** εξετάζουν την εργασία, ως διαρθρωτική αρχή με κεντρική αξία στη ζωή του ανθρώπου, ενώ αντίθετα ο ελεύθερος χρόνος έχει συμπληρωματική λειτουργία. Οι συμπληρωματικές θεωρίες έχουν τη ρίζα τους στην καλβινιστική - προτεσταντική ηθική της εργασίας του βου αιώνα και ήταν καθοριστικές μέχρι το τέλος της βιομηχανοποίησης. Η εργασία χρησιμοποιήθηκε ως όργανο για το δρόμο προς τη θρησκευτική αυτοκάθαρση, η *αργία* στον ελεύθερο χρόνο ήταν ανεπιθύμητη. Αργότερα αυτές εξελίχθηκαν περαιτέρω από τις καπιταλιστικές και τις μαρξιστικές ιδεολογίες. Η εργασία παραμένει και στον καπιταλισμό ένας ουσιαστικός

¹⁴⁸ Jütting, D. H. (1983): Freie Zeit – Zum Zeitkonzept und Zeithaushalt in der Industriegesellschaft. In: Franke, E. / Becker, P. / Digel, H. / Klein, M. / Pilz, G. A. (1983): Sport und Freizeit. Reinbek. σ. 29.

¹⁴⁹ Jütting, D. H. ο.π. σ. 29.

¹⁵⁰ Andreae, C. A. (1970): Ökonomie der Freizeit. Zur Wirtschaftstheorie der modernen Arbeitswelt, Reinbek.. σ. 14.

¹⁵¹ Opaschowski, H. W. (1993): Mehr Zeit zum Leben? In: *Universitas* 4. s. 335-349.

¹⁵² Opaschowski, H. W. (1993): ο.π. 349.

¹⁵³ Franke, E., ο.π. 35.

βασικός στύλος, γιατί μόνον αυτή καθιστά δυνατό το οικονομικό κέρδος. Ο ελεύθερος χρόνος υποβιβάζεται έναντι της αποκατάστασης του εργατικού δυναμικού. Στο Μαρξισμό η *αποξένωση της εργασίας* καταγγέλλεται με τον ενισχυμένο καταμερισμό της εργασίας. Αυτή η αποξένωση εμποδίζει την αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου στην εργασία.

Οι **θεωρίες αντίθεσης** εξετάζουν τον ελεύθερο χρόνο ως αυτόνομο πεδίο δράσης και επιδιωχθείσα κατάσταση αυτοπροσδιοριζόμενου χρόνου, ο οποίος βρίσκεται σε αντίθεση με την εξαρτημένη εργασία. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, η μείωση της σωματικής επιβάρυνσης από την εργασία και η μετατόπιση της σημασίας από την εργασία στον ελεύθερο χρόνο, αξιολογούνται αντίστοιχα θετικά. Τα πρότυπα αξιών της ηθικής της εργασίας, όπως η απόδοση και ο ανταγωνισμός, δεν έχουν καμία θέση στον ελεύθερο χρόνο. Οι θεωρίες αντίθεσης αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στις υψηλά βιομηχανοποιημένες κοινωνίες. Συνέβαλαν στην αναγέννηση του ιδανικού του ελληνικού ανθρωπισμού και στην αναδιοργάνωση της εργασίας. Η εργασία χρησιμεύει κυρίως ως μέσο για το σκοπό, έχασε την ίδια της την αξία. Ο αυξανόμενος καταμερισμός της εργασίας και η αποξένωση της εργασίας στα σύγχρονα οικονομικά συστήματα δημιούργησαν μία αυξημένη ανάγκη για ελεύθερο χρόνο. Ο εργαζόμενος άνθρωπος συμμετέχει μόνον σε μικρό βαθμό στη συνολική παραγωγική διαδικασία ενός προϊόντος. Του λείπει η ταύτιση με την εργασία του και το να ζήσει την επιτυχία τού να συμμετέχει σε όσο το δυνατόν περισσότερες βαθμίδες της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας και το να δημιουργήσει ένα *δικό του προϊόν*. Λόγω του ότι στο χώρο εργασίας συχνά λείπει η αυτοπραγμάτωση, αυτή πρέπει να αναζητηθεί περισσότερο στον ελεύθερο χρόνο.

Ο τομέας ελεύθερος χρόνος στη συνέχεια ανεξαρτητοποιείται όλο και περισσότερο και γίνεται μία ανεξάρτητη περιοχή ζωής, στην οποία οι άνθρωποι μπορούν να ανακτήσουν τη χαρά της ζωής, γιατί εκεί βρίσκουν ευχαρίστηση, ψυχαγωγία και διασκέδαση. Για το λόγο αυτό ο ελεύθερος χρόνος αξίζει να επιδιωχθεί. Με την έννοια αυτή μπορούμε να μιλήσουμε για μία αυξανόμενη σημασία του ελεύθερου χρόνου στη σημερινή κοινωνία.

Παρά την πολλαπλότητα των ορισμών και θεωριών και μια διεπιστημονική προσέγγιση, κοινό στοιχείο των περισσότερων θεωριών, είναι ότι ξεκινούν από τον κυρίαρχο ρόλο της εργασίας, και εννοούν τον ελεύθερο χρόνο ως «υπόλοιπο»¹⁵⁴ δηλαδή ως χρόνο ο οποίος ορίζεται ποσοτικά σε σχέση με τον εργασιακό χρόνο και αντιθετικά προς αυτόν. Ο ελεύθερος χρόνος, σε αντίθεση με την εργασία, παρέχει τη μέγιστη ελευθερία επιλογών, αποφάσεων και ενεργειών και μια ιδιαίτερη βιωματική ποιότητα, όσον αφορά το περιεχόμενο του. Οι ορισμοί στους οποίους κυρίαρχο στοιχείο είναι η εργασία, ταυτίζουν τον ελεύθερο χρόνο με τον χρόνο έξω από αυτήν και εξετάζουν τον ελεύθερο χρόνο κυρίως ως χρονική ποσότητα¹⁵⁵. Ο ελεύθερος χρόνος στην εποχή μας αποτελεί κατά κανόνα ένα υπόλοιπο χρόνου¹⁵⁶, έπεται δηλαδή της εργασίας της ημέρας και δεν ταυτίζεται με τησχόλη, την αναψυχή, την ανάπαυση και τη γιορτή. Είναι το χρονικό διάστημα που προκύπτει, αν από τον συνολικό χρόνο αφαιρέσουμε τον χρόνο που απαιτείται για την εκπλήρωση της μη αυτοκαθοριζόμενης εργασίας, ιδίως της επαγγελματικής απασχόλησης, και τον χρόνο που απαιτείται για τον ύπνο, το φαγητό, τη διαδρομή προς και από τον τόπο εργασίας, τη φροντίδα του σώματος κ.λπ.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Tokarski, W/ Shmitz- Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. σ. 226.

¹⁵⁵ Ruskin, H. (1989): *Ελεύθερος χρόνος, οργάνωση ελεύθερου χρόνου*. σ. 1780.

¹⁵⁶ Giesecke, H. (Hrsg.) (1974): *Freizeit und Konsumerziehung*. σ. 15.

¹⁵⁷ Weber, E. (1963): *Das Freizeitproblem*. σ. 16.

Ο Habermas, J.¹⁵⁸ ορίζει τον ελεύθερο χρόνο με μια διπλή σημασία, τονίζοντας την ποσοτική του διάσταση και τη διάσταση της ελευθερίας:

α) Ο ελεύθερος από την επαγγελματική εργασία χρόνος αποτελεί ένα **είδος υπολοίπου χωρίς συγκεκριμένα περιεχόμενα**, όπως συνέβαινε στην προβιομηχανική φάση (περίοδοι αργίας, παραμονή γιορτής, γιορτή, αργία). Η ελευθερία του έγκειται στην έλλειψη εργασίας και σε τίποτε άλλο. Αυτός ο ελεύθερος χρόνος μπορεί να ερμηνευτεί ως ατομική ελευθερία.

β) Η άλλη διάσταση της έννοιας ορίζεται από την ουσιαστική **έλλειψη αυτοδιάθεσης του ατομικού ελεύθερου χρόνου**. Με αυτή την έννοια δεν έχουμε ελεύθερο χρόνο, αλλά παίρνουμε μέρος σε αυτόν, και η ελευθερία την οποία παρέχει, δεν υπάρχει με κανέναν τρόπο σε ατομικά διαθέσιμο, παρά μόνο σε συλλογικά προσδιορισμένο χρόνο. Με την έννοια *αντί* ο ελεύθερος χρόνος ταυτίζεται με ένα περίτεχνα τακτοποιημένο σύστημα κανόνων που πρέπει να τηρείται υποχρεωτικά. Η πρώτη σημασία είναι, λοιπόν, ο «απλός» ελεύθερος χρόνος, ενώ η δεύτερη ο «διαμορφωμένος» ελεύθερος χρόνος. Στη δεύτερη περίπτωση ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι από μόνος του ουσιαστικός. Η διαμόρφωσή του στηρίζεται σε εξωτερικές επιδράσεις και για αυτό λανθασμένα θεωρείται ιδιωτική υπόθεση.

Ο Nahrstedt ¹⁵⁹ ορίζει τον ελεύθερο χρόνο ξεκινώντας από την **έννοια της ελευθερίας**. Ο ελεύθερος χρόνος, ως έννοια που προκύπτει από τη σύνθεση «ελευθερίας» και «χρόνου», χαρακτηρίζει ένα χρονικό διάστημα ιδιαίτερης ατομικής ελευθερίας. Βαρύνουσα σημασία έχει η λέξη «ελεύθερος». Με βάση αυτή ορίζεται ο ελεύθερος χρόνος θετικά και αρνητικά: Με την αρνητική έννοια είναι ο ελεύθερος από την εργασία χρόνος, δηλαδή ο πλεονάζων χρόνος. Με τη θετική έννοια είναι ο χρόνος ο διαθέσιμος για συγκεκριμένες δραστηριότητες. Η δυνατότητα για ατομική επιλογή θεωρείται το βασικό του χαρακτηριστικό (και ως εκ τούτου προεξοφλείται το θετικό του περιεχόμενο).

Ο θετικός και ο αρνητικός ορισμός του ελεύθερου χρόνου δεν επικαλύπτονται αλλά αποκλίνουν μεταξύ τους σημαντικά όσον αφορά τη χρονική τους έκταση. Ο αρνητικός ορισμός είναι ο πιο εκτεταμένος χρονικά, ενώ ο θετικός περιλαμβάνει το μικρότερο χρονικό διάστημα. Η διαφορά ανάμεσα στη χρονικά ευρεία (αρνητική) και στη στενή (θετική) έννοια της ελευθερίας έχει οδηγήσει σε μια διαφοροποίηση της έννοιας του ελεύθερου χρόνου. Έτσι, διακρίνουμε ελεύθερο χρόνο με την ευρεία έννοια και ελεύθερο χρόνο με τη στενή έννοια¹⁶⁰. Με τη ευρεία έννοια ο ελεύθερος χρόνος είναι ο χρόνος έξω από την εργασία, ο ελεύθερος από την εργασία. Με τη στενή έννοια είναι ο χρόνος έξω από την εργασία, ελεύθερος από τις βασικές βιοποριστικές ανάγκες, στον οποίο κάθε άνθρωπος μπορεί να αποφασίζει ο ίδιος, είτε να μην κάνει τίποτα είτε να τον χρησιμοποιεί, μόνος ή μαζί με άλλους, για πολιτιστικές, οικονομικές, κοινωνικές και άλλες δραστηριότητες. Ανάμεσα στον χρόνο εργασίας και στον ελεύθερο χρόνο υπάρχει μια χρονική περίοδος, η οποία δεν εμπίπτει στην καθαυτή ατομική ελευθερία, αλλά οπωσδήποτε είναι χρόνος πιο ελεύθερος από τον χρόνο εργασίας (π.χ. ο χρόνος που καλύπτει βασικές ανάγκες).

Συνοψίζοντας τους **ορισμούς του ελεύθερου χρόνου**, μπορούμε να τους χωρίσουμε σε αυτούς που ξεκινούν από μια αρνητική έννοια και σε αυτούς που ξεκινούν από μια θετική έννοια του ελεύθερου χρόνου.

¹⁵⁸ Habermas, J. (1974): *Soziologische Notizen zum Verhältnis von Arbeit und Freizeit*, σ. 105.

¹⁵⁹ Nahrstedt, W. (1988): *Die Entstehung der Freizeit*. σ. 33,47.

¹⁶⁰ Opaschowski, H. W. (1990): *Pädagogik und Didaktik der Freizeit*. .π. σ. 145. Με την στενή έννοια ο ελεύθερος χρόνος εξετάζεται ως μία αυτόνομη περιοχή. Με την ευρεία αποτελεί ένα μέρος του συνολικού χρόνου ζωής, ενσωματωμένο σε αυτόν.

Οι ορισμοί που ξεκινούν από μια αρνητική έννοια του ελεύθερου χρόνου σύμφωνα με τους W. Tokarski και R. Shmitz - Scherzer,¹⁶¹ διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες:

α) Ορισμοί που αντιμετωπίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως αντικειμενικά μετρήσιμη ποσότητα χρόνου. Σε αυτούς ο χρόνος εργασίας επιλέγεται ως χρονική οριοθέτηση.

β) Ορισμοί που αντιμετωπίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως έννοια συμπληρωματική της εργασίας. Σε αυτούς ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται μέγεθος εξαρτημένο από τη βιομηχανική εργασία και γίνεται κατανοητός με αυτόν τον τρόπο.

γ) Ορισμοί που αναφέρονται σε δραστηριότητες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στον ελεύθερο από την εργασία χρόνο. Εδώ βρίσκεται στο επίκεντρο η προβληματική της οριοθέτησης εργασιακών και ιδιαίτερων ενασχολήσεων στον ελεύθερο χρόνο.

δ) Ορισμοί του ελεύθερου χρόνου με σημείο αφετηρίας την κοινωνική συμπεριφορά, π.χ. τις κοινωνικές σχέσεις, τους κοινωνικούς ρόλους και κανόνες και τα συστήματα αξιών. Εδώ ως κριτήριο αναφοράς και οριοθέτησης ισχύει η κοινωνική συμπεριφορά στην εργασία.

Με τους θετικούς ορισμούς επιχειρείται ο προσδιορισμός του ελεύθερου χρόνου σύμφωνα με ενέργειες, λειτουργίες και βιώματα. Στο επίκεντρο βρίσκονται οι δυνατότητες ανάπτυξης του ατόμου. Ο ελεύθερος χρόνος μπορεί να γίνει κατανοητός ως χρόνος για χειραφέτηση, αντιστάθμιση σε σχέση με την εργασία κ.λπ. Ο χρόνος εργασίας δεν θεωρείται ελεύθερος, επειδή συνδέεται με συγκεκριμένες δεσμευτικές υποχρεώσεις. Σε αυτόν αντιδιαστέλλεται ο ελεύθερος χρόνος ως πυρήνας που περιέχει τη δυνατότητα ατομικής ελευθερίας. Για τον ελεύθερο χρόνο με τη θετική έννοια χρησιμοποιούνται συχνά οι όροι «παραγωγικός ελεύθερος χρόνος», «πραγματικός ελεύθερος χρόνος», «αποτελεσματικός ελεύθερος χρόνος», «ποιοτικός ελεύθερος χρόνος»¹⁶², ή χαρακτηρισμοί, όπως σχόλη, ψυχαγωγία και αναψυχή.

Γενικά ο όρος ελεύθερος χρόνος μπορεί να έχει τους ακόλουθους ορισμούς - ερμηνείες¹⁶³:

- ο **τον Αρνητικό ορισμό στον οποίο ο ελεύθερος χρόνο είναι ο χρόνος της απουσίας της εργασίας.**
- ο **Τον Θετικό ορισμό στον οποίο ο ελεύθερος χρόνο είναι ο χρόνος της ελεύθερης διάθεσης.**
- ο **Τον Προβληματικό ορισμό στον οποίο ο ελεύθερος χρόνος είναι ο χρόνος των δυνατών ελεύθερων δραστηριοτήτων.**
- ο **Τον Καταφατικό ορισμό στον οποίο ο ελεύθερος χρόνο είναι ο χρόνος των πραγματικών ελεύθερων δραστηριοτήτων.**

Ο ελεύθερος χρόνος λοιπόν εν συντομία έχει δύο όψεις, την θετική και την αρνητική. Η θετική διάσταση εμπεριέχει δραστηριότητες σε κάθε χρόνο όλο το 24ωρο, με τις οποίες το άτομο και ειδικά ο νέος κάνει ελεύθερα ότι το ευχαριστεί.

Συνοψίζοντας μπορούν να καταγραφούν στην βιβλιογραφία οι ακόλουθες διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τον ελεύθερο χρόνο¹⁶⁴:

- **η θεωρία της ξεκούρασης** (η ξεκούραση ως κεντρική λειτουργία του ελεύθερου χρόνου),
- **η θεωρία της ισορροπίας** (ο ελεύθερος χρόνος ως αντιστάθμισμα των στερήσεων και των αρνήσεων),

¹⁶¹ Tokarski και Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*, σ. 227.

¹⁶² Ruskin, H. (1989): Ελεύθερος χρόνος, οργάνωση ελεύθερου χρόνου. *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, Λεξικό*. Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 1782.

¹⁶³ Opaschowski, W.: *Pädagogik der freien Lebenszeit*. Opladen: Leske und Budrich, 1996. σ. 89.

¹⁶⁴ Opaschowski, W.: *Pädagogik der Freizeit*, Bad Heilbrunn 1976, σ.49.

- η **θεωρία της κάθαρσης** (ο ελεύθερος χρόνος ως στοιχείο ελευθερίας για καταπιεσμένα συναισθήματα),
- η **θεωρία της αποβολής** (ο ελεύθερος χρόνος ως αποβολής της περίσσειας ενέργειας),
- η **θεωρία της κατανάλωσης** (ο ελεύθερος χρόνος ως μέσω κατανάλωσης και φθοράς),
- η **θεωρία της αντίθεσης** (ο ελεύθερος χρόνος ως φανερή αντίθεση στην εργασία),
- η **θεωρία της σύμπτωσης** (ο ελεύθερος χρόνος ως όμοιο με την εργασία μέρος της ζωής),
- η **θεωρία της απορρόφησης** (ο ελεύθερος χρόνος ως μέσο απορρόφησης και διοχέτευσης της δυσaréσκειας από την εργασία),
- η **θεωρία της επιλογής** (ο ελεύθερος χρόνος ως προϊόν της βιογραφικής εξέλιξης και της ανθρώπινης ιστορίας),
- η **θεωρία της κοινωνικοποίησης** (ο ελεύθερος χρόνος ως εξαρτώμενος παρά-γοντας της διαδικασίας της μόρφωσης και αγωγής)¹⁶⁵.

Κύριο χαρακτηριστικό αυτών και άλλων παρόμοιων προσεγγίσεων είναι η μονοδιάστατη προσέγγιση, η οποία δεν είναι αρκετή για την επιστημονική ανάλυση της εξέλιξης του ελεύθερου χρόνου στο παρόν και μέλλον. Αντίθετα η συμπεριφορά του ατόμου για τον ελεύθερο χρόνο, εξηγείται πιο ολοκληρωμένα από ένα μεγάλο αριθμό σχέσεων, επιδράσεων και επενεργειών των κοινωνικών σχέσεων, της προσωπικής κατάστασης, της κατάστασης της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου, των ΜΜΕ και των συνθηκών κατοικίας.

Οι συνθήκες εργασίας και ελεύθερου χρόνου αλληλοεπηρεάζονται, ενώ γίνεται φανερή μια ολοκληρωμένη θεώρηση του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος πρέπει να έχει ως κύρια αφετηρία την ζωή του ατόμου ως ολότητα, εφόσον η θεωρία του ελεύθερου χρόνου για το άτομο και την Κοινωνία, την Παιδαγωγική και την Πολιτική θέλει να έχει μια θετική συμβολή.

4.2 ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Στην εποχή μας ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί τμήμα της οργανωμένης κοινωνικής ζωής¹⁶⁶. Για την καλύτερη μελέτη του ελεύθερου χρόνου, γίνεται στην βιβλιογραφία η ακόλουθη συστηματοποίηση, όσον αφορά τις διάφορες μορφές με τις οποίες υπάρχει ο ελεύθερος χρόνος¹⁶⁷:

1. Ημερήσιος ελεύθερος χρόνος (στην ημερήσια βάρδια: τα ελεύθερα βράδια, για την νυχτερινή βάρδια και την ευέλικτη μερική εργασία: η υπόλοιπη ημέρα, μαζί και τα διαλείμματα), (περίπου 8 υπόλοιπες ώρες από τις οποίες ο ελεύθερος χρόνος ανέρχεται σε 5,5 ώρες).
2. Εβδομαδιαίος ελεύθερος χρόνος (το σαββατοκύριακο ή οι ελεύθερες από εργασία ημέρες της εβδομάδας), (2 ημέρες, ελεύθερος χρόνος Σαββάτο Άνδρες 8-9 Κυριακές 10-11 ώρες, γυναίκες Σαββάτο 7 και Κυριακές 8 ώρες).
3. Ετήσιος ελεύθερος χρόνος (οι διακοπές, αργίες).
4. Ως μπλοκ ελεύθερος χρόνος (ενωμένες φάσεις ελεύθερου χρόνου) (12 ώρες).
5. Ελεύθερος χρόνος στην φάση της ζωής (ελεύθερο εξάμηνο, εκπαιδευτική άδεια).
6. Ελεύθερος χρόνος της ηλικίας (χρόνος παραίτησης, χρόνος συνταξιοδότησης).
7. Ελεύθερος χρόνος κατά επιβολή (υποαπασχόληση, αναπηρία, **πανδημία**, ανεργία).

¹⁶⁵ Opaschowski, W.: ο.π. σ. 82. και Tokarski, W. (1979): Aspekte des Arbeitserlebens als Faktoren des Freizeiterlebens. Frankfurt am Main. σ. 34-35.

¹⁶⁶ Emnid-institut (1975): Jugend zwischen 13 und 24, Bielefeld, σ. 20

¹⁶⁷ Agricola, S. (1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath. σ. 19.

4.3 ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΓΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ

Υπάρχουν πολλές ανάγκες του νέου για ελεύθερο χρόνο στην διεθνή βιβλιο-γραφία, ωστόσο καταγράφονται μεθοδολογικά οκτώ κατηγορίες βασικών αναγκών, οι οποίες αλληλεξαρτώνται και αλληλοκαλύπτονται. Επίσης επηρεάζονται από διάφορα χαρακτηριστικά - παράγοντες, όπως την κοινωνική τάξη, την ηλικία, το φύλο, την θρησκεία κ.ά και τότε αποκτούν διαφορετική βαρύτητα, έννοια και προτεραιότητα. Οι ανάγκες του νέου για ελεύθερο χρόνο είναι ακόλουθες¹⁶⁸:

1. Ανάγκη για ανάπαυση, ξεκούραση και ευεξία (Αναψυχή):

- ο συγκέντρωση δυνάμεων,
- ο ανάπαυση προσανατολισμένη στην υγεία,
- ο ενεργοποίηση της αίσθησης του σώματος (αίσθημα ύπαρξης),
- ο σεξουαλικές ανάγκες,
- ο από την καθημερινή επιβάρυνση ανάγκη για ελεύθερο παιχνίδι - ψυχοπνευ-ματική ξεκούραση,
- ο αίσθηση ελευθερίας από παράλογες απαιτήσεις και όγκο απαιτήσεων,
- ο ανάγκη για ησυχία,
- ο ευεξία (mental health) / (wellness).

2. Ανάγκη για εξισορρόπηση, αποφόρτιση και διασκέδαση:

- ο εξισορρόπηση από στερήσεις,
- ο διακοπή των επιβαρύνσεων (δεν κάνω τίποτα, τεμπελιάζω, «αλητεύω»),
- ο ελάφρυνση από απαιτήσεις, κανόνες, κανονισμούς, και οδηγίες,
- ο ελεύθερος καθορισμός των επιδιωκόμενων στόχων και σκοπών,
- ο επιθυμία για διακοπή των πιέσεων, των δυσκολιών, της ολιγωρίας και της ελεύθερης επιλογής,
- ο ανάγκη για αλλαγές (π.χ. αλλαγή χρωμάτων στο σπίτι), διασκέδαση, ευχαρίστηση,
- ο συνειδητή απόλαυση της ζωής.

3. Ανάγκη για γνώση, επιμόρφωση και κατάρτιση (Εκπαίδευση):

- ο γνωριμία με καινούργια πράγματα και θέληση για πραγμάτωση τους / προσανατολισμός της παρακίνησης και πόθος για βιώματα,
- ο περιέργεια και τάση για δοκιμές καταστάσεων,
- ο αλλαγμα ρόλων και γνωριμία με ρόλους πράξης,
- ο Ανάγκη για αυτοδιάθεση (να κάνω κάτι για μένα) και επιβεβαίωσης,
- ο την δύναμή μου μπορώ να αναπτύξω,
- ο ανάγκη για μάθηση και δραστηριοποίηση νέων δυνατοτήτων ενεργειών,
- ο αλλαγή της προσωπικότητας.

4. Ανάγκη για συλλογισμό, συλλογή εμπειριών από το ίδιο το άτομο και γνωριμία με τον εαυτό του:

- ο συλλογίζομαι για το εαυτό μου (αυτοπαρατήρηση / στοχάζομαι),
- ο μόνος γνωρίζω και κατανοώ την μάθηση (αυτοπεποίθηση / αίσθηση της αξίας μου),
- ο απόσταση από το να μένει σε αυτά που έχει αποκτήσει / επιθυμία για όσο το δυνατό μεγαλύτερη απόσταση,

¹⁶⁸ Opaschowski, W.(1977): Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik Klinkhardt, Heilbrunn, σ. 71-74.

- ο ελευθερία από στρες, απόγνωση και νευρική επιβάρυνση,
- ο να ζήσω τελείως την ζωή μου / να αισθανθώ την ατομικότητά μου,
- ο Ψάξιμο της ταυτότητα μου.

5. Ανάγκη για ενημέρωση, κοινωνικές επαφές και κοινωνικότητα (Επικοινωνία):

- ο ανάγκη για ενημέρωση (συζήτηση, διασκέδαση),
- ο «δεν είμαι μόνος» (ψάξιμο για επαφή),
- ο επιθυμία για ποικίλες κοινωνικές σχέσεις,
- ο ένταση των βιωμάτων μέσω της συντροφικότητας των άλλων (κοινωνικότητα),
- ο να έχω χρόνο για τον άλλον,
- ο ευαισθητοποίηση για τα αισθήματα και τις προθέσεις των άλλων.

6. Ανάγκη για ομαδοποίηση, κοινωνική κατεύθυνση και συλλογική εμπειρία για μάθηση (Ενσωμάτωση):

- ο ανάγκη για συναισθηματική κάλυψη / αγάπη, ψάξιμο για συναισθηματική σιγουριά, κοινωνική ασφάλεια, κοινωνική σταθερότητα,
- ο αίσθηση ότι «είμαστε ενωμένοι με άλλους» / «μαζί ενεργούμε, εργαζόμαστε και παίζουμε» / συλλογική βίωση, αναγνώριση, διαμόρφωση,
- ο συνειδητοποίηση της συλλογικότητας, οικογενειακό περιβάλλον, αίσθημα ομάδος,
- ο θετικές κοινωνικές υποχρεώσεις (ετοιμότητα για βοήθεια, ανεκτικότητα, ευσπλαχνία για τους άλλους,
- ο κοινωνική γνώση μέσα και μαζί με την ομάδα.

7. Ανάγκη για συμμετοχή και ενασχόληση με άλλους (Συμμετοχή):

- ο δυνατότητα για πρωτοβουλίες και αυτοπραγμάτωση,
- ο συμμετοχή και συνέργια στο γεγονός,
- ο επιδίωξη κοινών στόχων και από κοινού πραγματοποίηση των σχεδίων,
- ο συνομιλία, συναπόφαση, συνυπευθυνότητα,
- ο ετοιμότητα για συνεργασία και αλληλεγγύη,
- ο διαμόρφωση του περιβάλλοντος μέσω κοινωνικών δράσεων.

8. Ανάγκη για δημιουργική ανάπτυξη βιωμάτων, πολιτιστικών δραστηριοτήτων και παραγωγικότητας (Εκπολιτισμός):

- ο ανάγκη για ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικών ικανοτήτων,
- ο επιθυμία για δημιουργική εργασία ως προς το ίδιο το άτομο και προς τους άλλους / ευαισθητοποίηση στα υλικά,
- ο ανάπτυξη και διεύρυνση της αισθητικής και της μοναδικότητας,
- ο αυτοπαρακίνηση και αυτοπροσδιορισμός της απόδοσης / παιγνιώδης παραγωγικότητα,
- ο πολιτιστικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες,
- ο εφαρμογή ιδεών από το ίδιο το άτομο και νέων λύσεων για το πρόβλημα,
- ο εμπλουτισμός της προσωπικότητας.

Οι λόγοι της συμμετοχής των παιδιών σε κινητικές δραστηριότητες είναι ποικίλοι. Σύμφωνα με τον Ashworth¹⁶⁹ θα μπορούσαν να ταξινομηθούν στις παρακάτω αναφερόμενες έξι κατηγορίες. Οι κατηγορίες έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους και τα όρια είναι ρευστά. Επίσης, η σειρά παρουσίασης τους δεν αποτελεί κριτήριο για τη σπουδαιότητα τους:

- Η βίωση χαράς και ευεξίας.
- Η απόκτηση εμπειριών μέσω της εξερεύνησης και ανακάλυψης.
- Η έκφραση μέσω της κίνησης.
- Η εξάσκηση και η βελτίωση.
- Ο ανταγωνισμός.
- Η επιθυμία να ανήκουν σε κάποια ομάδα.

Η οργάνωση του σχολείου, το στιλ του μαθήματος και η συμπεριφορά του εκπαιδευτικού στο σχολείο, είναι παράγοντες που επιδρούν στην ελεύθερη ανέλιξη και αυτοδιάθεση του νέου. Βιβλιογραφικά οι στερήσεις στις ανάγκες του νέου (βλέπε πίνακα 4) προκαλούνται κυρίως από διάφορες συνθήκες μαθήματος και έχουν αντίκτυπο στην συμπεριφορά του και στον ελεύθερο χρόνο του¹⁷⁰:

Αιτίες	Συνέπειες - Ελλείψεις
Συνεχές στρες, μικρός χώρος για κινητικό παιχνίδι, μικρό διάλειμμα ανάπαυσης κ.ά.	Έλλειψη Ξεκούρασης
Μονομερή νευρική επιβάρυνση χωρίς δυνατότητα εξισορρόπησης της, μικρή αλλαγή, μικρές δυνατότητες διασκέδασης κ. ά.	Έλλειψη Εξισορρόπησης
Ελλιπής συμβουλευτική υποστήριξη, κατεύθυνση ή παιδαγωγική υποστήριξη, μικρό πεδίο βιωμάτων και εμπειριών, λανθασμένη παρακίνηση για μάθηση.	Έλλειψη Εκπαίδευσης
Απόγνωση, σταθερή ένταση και συγκέντρωση, θόρυβος, μικρές δυνατότητες για ατομική αλλαγή συμπεριφοράς κ.ά.	Έλλειψη Συναίσθησης.
Λανθασμένες ή ελλιπείς άτυπες δυνατότητες επαφής, δυσκολίες επικοινωνίας μέσω απομόνωσης και / ή κοινωνικής περιθωριοποίησης.	Έλλειψη Επικοινωνίας
Καμία δυνατότητα συνεργασιών, ελλιπή συλλογική εργασία, ατομικός ανταγωνισμός αντί εκατέρωθεν αλληλεγγύη κ. ά.	Έλλειψη Ενοποίησης
Λανθασμένη ή μικρή δυνατότητα συνπροσδιορισμού, καμία λειτουργία αυτοελέγχου, δυνατή δομή ιεραρχίας κ. ά.	Έλλειψη Συμμετοχής
Μικρές δυνατότητες ανάπτυξης για δημιουργία από το ίδιο το άτομο, μικρές δυνατότητες ποικιλίες - εναλλακτικών λύσεων, στενό εύρος ενεργειών κ. ά.	Έλλειψη Εκπολιτισμού

Πίνακας 7: Αιτίες από τις στερήσεις στις ανάγκες του νέου (Opaschowski 1996, 93).

¹⁶⁹ Ashworth, S. (1997): Teaching physical Education. Μετάφραση-Επιμέλεια Κ. Μουντάκης, *Η διδασκαλία της Φυσικής Αγωγής*, Θεσ/νικη: Σάλτο.

¹⁷⁰ Opaschowski, H. W. (1996): Pädagogik der freien Lebenszeit. Opladen: Leske+Budrich. σ.93.

4.4 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ο ελεύθερος χρόνος έχει διάφορες λειτουργίες, που στην βιβλιογραφία συστηματοποιούνται σε δύο πόλους, στην Εργασία και τον Ελεύθερο Χρόνο (Nahrstedt 1975), ενώ από την άλλη πλευρά σύμφωνα με τον Opaschowski (1976)¹⁷¹ υπάρχει ένας φανερός προσανατολισμός προς τον ελεύθερο χρόνο καθώς επίσης και στους στόχους της παραγωγικής του ελεύθερου χρόνου.

Άλλη συστηματοποίηση των λειτουργιών του ελεύθερου χρόνου γίνεται ως:

- **Λειτουργία της αναψυχής:**

(Χαλάρωση στον ελεύθερο χρόνο, έξοδος από τις απαιτήσεις, από την συγκέντρωση στο μάθημα και από τις απαιτήσεις να ξεκουραστούν),

- **Λειτουργία της εξισορρόπησης:**

(Ο ελεύθερος χρόνος εξισορροπεί τους κινητικούς περιορισμούς του μαθήματος και τις πιεσμένες ανάγκες προς μη ελεγχόμενες δραστηριότητες,

- **Λειτουργία της αναίρεσης των διαταραχών του μαθήματος:**

(Διαμάχες και προβλήματα, οι οποίες διαταράζουν την έκβαση του μαθήματος-προσπάθεια για αποφυγή),

- **Λειτουργία της συμπλήρωσης του μαθήματος:**

(στον ελεύθερο χρόνο γίνεται χρονική παράταση της μουσικής και Φυσικής αγωγής ή παίρνει τον χαρακτήρα της επιλογής μαθήματος σε σταθερές ομάδες)¹⁷².

Ως προς τον Nahrstedt	Ως προς τον Opaschowski
1. Παραγωγή (Διαμόρφωση της ζωής στις περιοχές της εργασίας και ελεύθερου χρόνου)	1. Αναψυχή (ανάπαυση, ξεκούραση)
2. Αναψυχή (ξεκούραση)	2. Συμψηφισμός (Εξισορρόπηση, απομάκρυνση, διασκόρπιση)
3. Συμψηφισμός (κατανάλωση, διασκέδαση, αθλητισμός)	3. Εκπαίδευση (μάθηση, συνέχιση της μόρφωσης)
4. Χειραφέτηση (Διαλογισμός, επικοινωνία, αλληλεπίδραση, εξατομίκευση)	4. Αυτογνωσία (αυτοσυναίσθηση, αυτογνωσία)
	5. Επικοινωνία (ενημέρωση, σχέση)
	6. Συμμετοχή (συμμετοχή, χειραφέτηση)
	7. Ενοποίηση (κοινωνικός προσανατολισμός μαζικότητα)
	8. Εκπολιτισμός (Κοινωνική αυτό ανάπτυξη, δημιουργικότητα)

Πίνακας 8: Λειτουργίες του Ελεύθερο χρόνου ως προς τον Nahrstedt και τον Opaschowski¹⁷³.

Οι βασικές λειτουργίες του ελεύθερου χρόνου για το άτομο, γενικότερα μπορεί να είναι η αναψυχή (ανάπαυση, ψυχαγωγία), η αντιστάθμιση του χρόνου εργασίας (κατανάλωση, σπορ), η χειραφέτηση (επικοινωνία, διαλογισμός, εξατομίκευση, αλληλεπίδραση), η αγωγή, η μάθηση - η επιμόρφωση, η σκέψη, η μελέτη (διαλογισμός, αυτογνωσία), η επικοινωνία, η κοινωνικότητα και η επαφή με τον πολιτισμό. Οι παραπάνω λειτουργίες διακρίνονται σε αναγκαίες και σε ελεύθερες λειτουργίες. Η αύξηση των

¹⁷¹ Opaschowski, W.: Pädagogik der Freizeit, Bad Heilbrunn 1976, σ. 37.

¹⁷² Opaschowski, W.: Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik Klinkhardt, Heilbrunn, 1977. σ. 70.

¹⁷³ Karst, U.,V. (1986): Freizeit - Einige Anmerkungen zum Verhältnis zu und zum Verhalten in der Freizeit. In: *Ganztagsschule*, τ. 1/1986. s. 35.

ελεύθερων λειτουργιών σε βάρος των αναγκαίων ενισχύει τη δυνατότητα χειραφέτησης του ανθρώπου στον ελεύθερο χρόνο του¹⁷⁴. Ο ελεύθερος χρόνος ως δεύτερη ζωή, ως κάτι διαφορετικό, ως χρόνος ελευθερίας, προσφέρεται στον κάθε νέου αλλά και κάθε εργαζόμενο με την έννοια της αναζήτησης της ευχαρίστησης, της διαμόρφωσης της ταυτότητας, ένας χρόνος για ατομική ολοκλήρωση και επικοινωνία με τον ίδιο του τον εαυτό¹⁷⁵.

Βέβαια εκτός από τον όρο «χρόνος σχολείου», χρησιμοποιείται η «εξωσχολική περιοχή» οπότε γίνεται διαχωρισμός. Ωστόσο ο ελεύθερος χρόνος των μαθητών μέσα στο σχολείο χαρακτηρίζεται από βασικές συνθήκες, όπως την υποχρεωτική παρουσία, τις δραστηριότητες με καθορισμένο σκοπό όσο αφορά την προσφορά τους, τον περιορισμό των δυνατοτήτων επαφής σε σχολικά άτομα, τον περιορισμό σε μέσα και χώρους κ.ά.). Γενικότερα σημειώνεται μια τμηματοποίηση της καθημερινότητας σε χρόνο εργασίας, ελεύθερο χρόνο, χρόνο μαθήματος, ελεύθερο από το μάθημα χρόνο.

4.5 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ

Κύριο χαρακτηριστικό αυτών και άλλων παρόμοιων προσεγγίσεων είναι η μονοδιάστατη προσέγγιση, η οποία δεν είναι αρκετή για την επιστημονική ανάλυση της εξέλιξης του ελεύθερου χρόνου στο παρόν και μέλλον. Αντίθετα η συμπεριφορά του ατόμου για τον ελεύθερο χρόνο εξηγείται ποιο ολοκληρωμένα από ένα μεγάλο αριθμό σχέσεων, επιδράσεων και επενεργειών των κοινωνικών σχέσεων, της προσωπικής κατάστασης, της κατάστασης της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου, των ΜΜΕ και των συνθηκών κατοικίας.

Η αλλαγή της δομής του ελεύθερου χρόνου έχει επηρεάσει τη ζωή του ανθρώπου μέσω της μεταβολής των αξιών και της δημιουργίας νέων αναγκών, που είναι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν τον Ελεύθερο χρόνο. Ο ελεύθερος χρόνος αποκτά μια νέα διάσταση στην κοινωνία, γίνεται ολοένα και πιο σημαντικός, ταυτόχρονα όμως ολοένα και πιο προβληματικός: «Το πρόβλημα που μάλλον παίρνει δραματικές διαστάσεις στις σύγχρονες τεχνολογικές κοινωνίες είναι η ίδια η διαχείριση του χρόνου και η ανεύρεση μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στους κοινωνικούς χρόνους της επαγγελματικής εργασίας, της οικιακής εργασίας, της οικογένειας, του σχολείου και του ελεύθερου χρόνου»¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*, σ. 138-141..

¹⁷⁵ Pöggeler, F. (1979): *Freizeitpädagogik als Erziehungswissenschaft*. σ. 4-5.

¹⁷⁶ Κορωναίου, Α. (1996), ο.π, σ. 106.

Influences on leisure participation		
Personal	Social and Circumstantial	Opportunity Factors
Age	Occupation	Resources available
Stage in Life-cycle	Income	Facilities – type and quality
Gender	Material wealth and goods	Awareness
Personal obligations	Time available	Perception of opportunities
Attitudes and motivation	Duties and obligations	Recreation services
Skill and ability – physical, social and intellectual	Home and social environment	Choice of activities
Personality and confidence	Friends and peer groups	Transport
Interests and preoccupations	Education and attainment	Costs: before, during, after
Resourcefulness	Cultural factors	Management, police and support
Leisure perceptions	Population Factors	Marketing
Will and purpose in life		Organization and leadership

Πίνακας 9: Επιδράσεις στην συμμετοχή σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου¹⁷⁷ (Torkildsen 1993, 90).

¹⁷⁷ Torkildsein, G. (1993): Leisure and Recreation Management. Edition 3, London. σ. 90.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

- Αρχές
- Παράδοση
- Συνήθειες
- Μόδα
- Στυλ
- Ομάδες αναφοράς
- Μέρη πολιτισμών

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

- Φύλο
- Ηλικία
- Οικογενειακή κατάσταση
- Μόρφωση
- Κατάσταση υγείας
- Εισόδημα
- Επάγγελμα

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

- Κατοικία (Μέγεθος, Εξοπλισμός)
- Θέση της κατοικίας
- Θέση βασικών υποδομών (υπηρεσιών)
- Δίκτυο συγκοινωνιών
- Ποιότητα οικιστικού περιβάλλοντος

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ

- Χρόνος εργασίας (χρόνος κανονικής εργασίας, εργασία με βάρδιες, υπερωρίες)
- Ποιότητα εργασίας (Επικοινωνία, κοινωνικές επαφές, αυτοπροσδιορισμός, ευκαιρίες εξέλιξης)

- Διαθέσιμος χρόνος / Ποσότητα ελεύθερου χρόνου (ελεύθερα βράδια, σαββατοκύριακα, Διακοπές)
- Προσφορές ελεύθερου χρόνου (ποσότητα, ποιότητα, ποικιλία, ελκυστικότητα),

- Συνθήκες χώρου εργασίας (Ηχοι, Θόρυβοι, Σκόνη, Θερμοκρασία μέγεθος γραφείου)

ΒΙΩΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ

- εύκολη πρόσβαση των εγκαταστάσεων του ελεύθερου χρόνου

- Απαιτήσεις εργασίας (επιβαρύνσεις, Ρυθμός, Άγχος)

- Πληροφόρηση για τις δυνατότητες του ελεύθερου χρόνου
- Φυσικές προσφορές του ελεύθερου χρόνου (φύση)

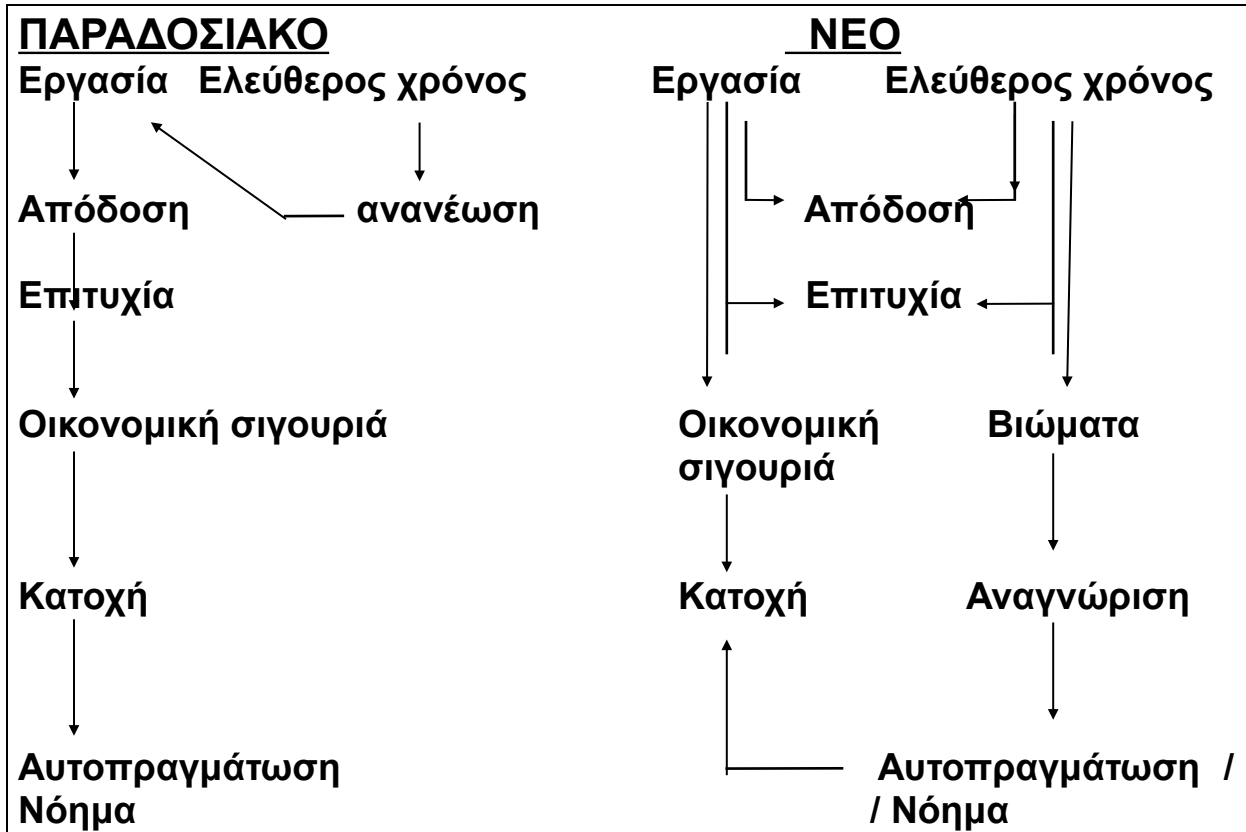
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Πίνακας 10: Παράγοντες που επηρεάζουν την συμπεριφορά του Ελεύθερου Χρόνου¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Opaschowski, W.(1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 83.

4.6 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΖΩΗΣ

Παράλληλα με την αλλαγή των αξιών, που σημειώνεται στην κοινωνία, υπάρχει και μια νέα αντίληψη για τον ελεύθερο χρόνο και γενικά για την ζωή. Έτσι το άτομο βρίσκει την αυτοπραγμάτωση και το νόημα ζωής από τον ελεύθερο χρόνο, τα βιώματά του σε αυτόν και την αναγνώριση που βρίσκει από την χρήση του¹⁷⁹.

Πίνακας 11: Παραδοσιακό και μοντέρνο στυλ ζωής¹⁸⁰.

Στην εποχή μας υποστηρίζεται πια ευρέως ότι η ανθρώπινη δράση και επικοινωνία πραγματώνονται λιγότερο στον τομέα της εργασίας και περισσότερο στην περιοχή του ελεύθερου χρόνου (μεγαλύτερη διάρκεια διακοπών, καθυστέρηση ανάληψης εργασίας, πρόωρη συνταξιοδότηση, ελάττωση του εργασιακού χρόνου, πενήθμερο, περιορισμός του σχολικού χρόνου). Η εργασία υπόκειται σε νέα θεώρηση. Δεν αποσκοπεί μόνο στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών αλλά και στην ικανοποίηση των αναγκών του ελεύθερου χρόνου. Κέντρο ύπαρξης της ζωής δεν αποτελεί μόνο η εργασία, όπως παλαιότερα, αλλά και ο ελεύθερος χρόνος («αντιστροφή των κοινωνικών χρόνων»¹⁸¹). Ιδιαίτερα στους ανθρώπους, στους οποίους η εργασία δεν επιτρέπει καμιά ανθρώπινη πραγμάτωση, εναποτίθεται στον ελεύθερο χρόνο η προσδοκία κάλυψης αυτής της ανάγκης. Ο ελεύθερος χρόνος είναι εξίσου σημαντικός με την εργασία και το επάγγελμα για την εκπλήρωση του νοήματος της ζωής και την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Τα

¹⁷⁹ Digel, H. (1986) Über den Wandel der Werte in Gesellschaft, Freizeit und Sport. In Deutscher Sportbund (Hrsg.) Die Zukunft des Sports. Schorndorf. σ. 33-34.

¹⁸⁰ McCann / Erickson (1982): Der deutsche Mann. Lebensstile und Orientierungen. Frankfurt. σ. 35.

¹⁸¹ Κορωναίου, Α. (1996), ο.π., σ. 42.

περισσότερα επαγγέλματα σήμερα είναι εξειδικευμένα και απαιτούν ένα περιορισμένο μέρος των δυνατοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπου. Στον ελεύθερο χρόνο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ικανοτήτων, κλίσεων, ενδιαφερόντων και προτερημάτων που εμφανίζονται πολύ λίγο στον χώρο της εργασίας. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των νέων, παρατηρείται σταδιακή απομάκρυνση από τη θετική αντιμετώπιση της εργασίας, ως μέσου προσωπικής ανάπτυξης και ολοκλήρωσης. Από την άλλη παρατηρείται μια σαφής τάση ανάπτυξης "μετα-υλιστικών αξιών" και αναζήτησης των ποιοτικών διαστάσεων της εργασίας και της ζωής¹⁸².

4.7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ (-ΑΣ)

Ο άνθρωπος, και ιδιαίτερα ο νέος, βιώνει τον ελεύθερο χρόνο ως πρόβλημα οργάνωσης, είτε λόγω ελλιπούς προσανατολισμού και παγιωμένης συμπεριφοράς, είτε μέσω της συμμετοχής του στις προκαθορισμένες καταναλωτικές προσφορές μιας «πολιτιστικής βιομηχανίας»¹⁸³ ελεύθερου χρόνου, προσπαθώντας να εντάξει τον χρόνο αυτό στους ιδιαίτερους σκοπούς της ζωής του. **Η ύπαρξη και μόνο του ελεύθερου χρόνου δεν αρκεί ως προϋπόθεση αυτοπραγμάτωσης, επειδή η ικανότητα του κάθε ατόμου να τον διαμορφώνει κατάλληλα δεν είναι αυτονόητη: άλλοτε διδάσκεται στο σχολείο, στην οικογένεια και στην ομάδα παιχνιδιού με συνομηλίκους, άλλοτε αναπτύσσεται μέσω οικονομικών προσδιορισμών και άλλοτε αφήνεται στην τύχη. Πολλοί επισημαίνουν ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, και κυρίως οι μαθητές και οι φοιτητές, δεν είναι προετοιμασμένο για αυξημένο ελεύθερο χρόνο, γεγονός που εντοπίζεται κυρίως στο πρόβλημα της αξιοποίησης των δυνατοτήτων του ελεύθερου χρόνου: «Ο άνθρωπος στην κοινωνία του ελεύθερου χρόνου λαμβάνει ταυτόχρονα το δώρο των Δαναών ενός ανώνυμου ενδιάμεσου κόσμου, ο οποίος τον εμποδίζει να χρησιμοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του για την απόκτηση μιας γνήσιας συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου»¹⁸⁴.**

Η απουσία κοινωνικού ελέγχου, δυνατοτήτων προσανατολισμού και ικανοτήτων αυτόνομης συμπεριφοράς στην περιοχή του ελεύθερου χρόνου μπορεί να οδηγήσει τη συμπεριφορά του ανθρώπου, και κυρίως του νέου, σε ανασφάλεια και αυτή με τη σειρά της σε ανασφάλειες ζωής, οι οποίες δημιουργούν γόνιμο έδαφος για αποκλίνουσες συμπεριφορές (ναρκωτικά, εγκληματικότητα, αλκοολισμός κ.λπ.). Ο νεωτερισμός του φαινομένου του ελεύθερου χρόνου οδηγεί σε σύγκρουση κοινών αξιών ιδιαίτερα σε περιοχές, όπως η εργασία, το επάγγελμα, η ψυχαγωγία και η κατανάλωση: «Το άτομο ταλαντεύεται κατά την αναζήτηση ηθικής ταυτότητας, ανάμεσα στην αριστοτελική ιδέα της σχολής, ως ύψιστου σκοπού της ζωής, και την προτεσταντική-βιομηχανική ιδέα της σχολής, ως αρχής όλων των δεινών»¹⁸⁵.

Σήμερα διαπιστώνεται ότι υπάρχει ένα πεδίο έντασης μεταξύ ελεύθερου χρόνου και χρόνου μαθήματος. Σε αυτό το σημείο καλείται η παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ σχολικής και κοινωνικής παιδαγωγικής.

Το σχολείο εμφανίζεται στο να μην μπορεί να προσφέρει μια συνολική συστηματική γνώση - διδασκαλία για αποδοτική συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο. Η παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου πρέπει να λειτουργήσει λοιπόν ως γέφυρα μεταξύ κοινωνικής και

¹⁸² Τσαούσης, Δ. Γ. (1994), Ο ρόλος της εκπαίδευσης στις μετα-βιομηχανικές κοινωνίες.

¹⁸³ Adorno, T. (1977): Freizeit. σ. 20.

¹⁸⁴ Witting, H. E. (1964): *Schule und Freizeit. Eine Beitrag zum pädagogischen Problem der Jugendkulturhilfe* . σ. 37.

¹⁸⁵ Opaschowski, H. (1977), ο.π., σ. 38.

σχολικής παιδαγωγικής και ως υποστηρικτή δημιουργία επικοινωνιακών, αθλητικών, κοινωνικών, αντικαταναλωτικών και πολιτιστικών γνώσεων.

Αφετηρία της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου είναι **η αρχή του αυτοπροσδιορισμού**:

- με αυτό οι μαθητές μπορούν να μάθουν, ότι κάποιος μπορεί σχετικά άφοβα και χωρίς το αίσθημα του ανταγωνισμού να επικοινωνήσει και να παίξει,
- με αυτό οι μαθητές αισθάνονται ελεύθεροι από τη πίεση για απόδοση και μπορούν να παράγουν,
- με αυτό οι μαθητές γνωρίζουν την μαθητική και την προσωπική τους κατάσταση και οργανώνουν τα δικά τους ενδιαφέροντα.

Στην περίπτωση των μαθητών, το μάθημα της Φυσικής Αγωγής, της Ολυμπιακής Παιδείας, της Μουσικής και των Εικαστικών εμπεριέχουν την υποχρεωτική μορφή με την οποία διδάσκονται και ελάχιστα στοιχεία της παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου. Αντίθετα οι φοιτητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με την μη υποχρεωτική συμμετοχή τους στις διάφορες δραστηριότητες του Αθλητισμού (στην περίπτωση των Α.Ε.Ι. του Πανεπιστημιακού Αθλητισμού) και με την συμμετοχή τους σε διάφορους φοιτητικούς συλλόγους κάνουν χρήση της αρχής του αυτοπροσδιορισμού, αλλά χωρίς μια βασική γνώση σχετικά με την παιδαγωγική διάσταση του ελεύθερου χρόνου.

Ο ελεύθερος χρόνος, με την πλατιά έννοια, είναι ο χρόνος που μένει ελεύθερος και χαρακτηρίζεται από την δυνατότητα ελεύθερης επιλογής, συνειδητής λήψης αποφάσεων από το ίδιο το άτομο και κοινωνικής λειτουργίας. Ωστόσο η στείρα αντίθεση της εργασίας (στην περίπτωση του νέου η διδασκαλία / σπουδές) με τον ελεύθερο χρόνο καθώς και ο προσδιορισμός του ελευθέρου χρόνου, ως εξαρτώμενο από την εργασία ή την διδασκαλία ή την φοίτηση, υπολειπόμενο χρόνο δίνει επίσης μια άλλη διάσταση του φαινομένου, που φυσικά δεν μπορεί να τεθεί ως πρόβλημα αναπαραγωγής, κατανάλωσης και ξεκούρασης. Φυσικά η σχολική διδασκαλία ή η διάρκεια των σπουδών στο πλαίσιο ενός θετικού προσδιορισμού περιγράφεται μόνο ως περιορισμένη περίοδο της ζωής του νέου. Μαζί με άλλα τμήματα της ζωής όπως οικογένεια, κύκλος φίλων, γειτόνων, δημόσιες σχέσεις και πολιτική, δημιουργούν ένα σύνθετο πλέγμα, όπου τεχνητά διαχωρίζεται ο κόσμος του σχολείου, των σπουδών – παρακολούθησης και ελεύθερου χρόνου.

Στα πλαίσια του θετικού προσδιορισμού του ελεύθερου χρόνου έξι είναι εκείνα τα στοιχεία, που επιβεβαιώνουν την ελεύθερη αυτοπραγματοποίηση / αυτοπροσδιορισμό σύμφωνα με το ψήφισμα¹⁸⁶ της UNESCO:

1. η τμηματοποίηση του χρόνου: «The use of free time with a view to full cultural development», Ο διαθέσιμος χρόνος με την δυνατότητα ευέλικτης τμηματοποίησης του και αυτοπροσδιοριζόμενης χρησιμοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη της ανάγκες και τους αντικειμενικούς όρους,

1. ο εθελοντισμός: «Spontaneity»/ «their own free choice is essential» / «promoting at all levels without discrimination», Ο Αυθορμητισμός, η ένταση και συνέχεια της δραστηριοποίησης με αποτέλεσμα περισσότερη συμμετοχή σύμφωνα με τις συνθήκες, τάσεις και ενδιαφέροντα,

2. η έλλειψη εξαναγκασμού: «without feeling obliged to produce successful results» / «imply the greatest liberty and tolerance», Η Ανοιχτή κατάσταση εκτέλεσης χωρίς εξαναγκασμό, παράπονα και πίεση για απόδοση,

¹⁸⁶ UNESCO Declaration for the leisure time of person 8/1287, 1-12-1977.

3. η δυνατότητα επιλογής: «to offer the widest range of choices» / «wide variety» / «to make them capable of selecting», Η Δυνατότητα για επιλογή μεταξύ ποικίλων δυνατοτήτων και δυνατότητα αλλαγής των δραστηριοτήτων,

4. η δυνατότητα απόφασης: «decision making», Η Δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού για ελεύθερη επιλογή και για υποχρεωτικές επίσης αποφάσεις που μπορούν να αναβληθούν,

5. οι πρωτοβουλίες: «stimulate personal initiative», Προσανατολισμένες στις ανάγκες, αυτοοργανωμένες δράσεις από ίδιες πρωτοβουλίες και σύμφωνα με ίδιες προθέσεις λαμβάνοντας λιγότερο κοινωνικό έλεγχο¹⁸⁷.

Τα στοιχεία αυτά του ελεύθερου χρόνου δημιουργούν τις τυπικές και ποιοτικές προϋποθέσεις για προσφορά και δραστηριοποίηση του ατόμου. Ταυτόχρονα είναι κριτήρια για ανοιχτές καταστάσεις, δράσεις με υψηλό βαθμό ελεύθερης βούλησης και αυτοπροσδιοριστικές. Περιεχόμενα και στόχοι παραμένουν αρχικά ανέπαφα. Αν λοιπόν ο σχολικός χρόνος και ειδικότερα ο χρόνος διδασκαλίας ορίζεται:

- ως χρονικά και χωρικά καθορισμένος,
- ως από την συνολική ζωή διαχωρισμένος και
- ως προγραμματισμένος σε τακτά χρονικά διαστήματα, με οργανωτική διδασκαλία και μάθηση, τότε καθορίζεται ως καθορισμένος χρόνος.

Σε σχολεία μισής μέρας και σε ολοήμερα, υπάρχουν χρονικά διαστήματα, στα οποία οι μαθητές είναι σχετικά ελεύθεροι (π.χ. διαλείμματα, ελεύθερες ώρες). Αντίθετα ανήκουν στον σχολικό χρόνο, τα χρονικά διαστήματα, τα οποία έχουν υποχρεωτικό και καθορισμένο χαρακτήρα.

4.8 Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

Στον ορισμό του ελεύθερου χρόνου σημαντικό ρόλο παίζουν τα συναισθήματα που σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο. Επίσης λόγω της νεαρής ηλικίας και της εφηβείας που έχει ένας νέος, η σημαντικότητα του ρόλου των συναισθημάτων και της ανάπτυξης της συναισθηματικής νοημοσύνης είναι φανερό ότι **πολλαπλασιάζεται**. Γενικά υπάρχει το αίσθημα της ελευθερίας του νέου και του ότι δεν δεσμεύεται με κάτι, δεν αισθάνεται την πίεση, κάνει αυτό που του δίνει χαρά. Γενικά υπάρχει η ουσιαστική διαφοροποίηση: «**ελεύθερος από...**», που έχει αρνητική έννοια - «αμυντική» και «**ελεύθερος για...**», που έχει και εκφράζει την θετική έννοια του όρου. Αυτή η επιδίωξη, η δίψα για δραστηριότητες και ενέργειες έχει όμως και μία δυνατή «αντίθεση». Η επιθυμία για ησυχία, ανάπαυση και τέλος σταμάτημα της μηχανής, που λέγεται άτομο. Παθητικότητα λοιπόν είναι ο ένας πόλος ανάμεσα στον οποίο το άτομο κινείται στον ελεύθερο χρόνο. Ο άλλος πόλος σχηματικά είναι το πάθος για ενεργοποίηση και η επιδίωξη για μια διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου που ευχαριστεί το ίδιο τον νέου.

Ο συνολικός χρόνος ζωής του νέου αλλά και γενικά του ατόμου, σύμφωνα με τον θετικό ορισμό του ελεύθερου χρόνου, μπορεί¹⁸⁸, να χαρακτηριστεί ως ενότητα τριών

¹⁸⁷ Opaschowski, W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 64.

¹⁸⁸ Opaschowski, W. (1997): Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik Klinkhardt, Heilbrunn, s. 64. Αλλά και στο Pädagogik und Didaktik der Freizeit, 1990 σ. 86. Υπάρχουν βεβαίως και άλλες προσπάθειες κατηγοριοποίησης του συνολικού ανθρώπινου χρόνου ζωής, οι οποίες όμως παρουσιάζουν συνήθως αρκετές - έως πολλές - ομοιότητες με αυτήν του Opaschowski, Freizeit - Lexikon (1986), σ. 91, όπου στις τρεις προτεινόμενες κατηγορίες, οι οποίες ουσιαστικά ταυτίζονται με εκείνες του Opaschowski, προστίθεται και μια τέταρτη η οποία χαρακτηρίζεται ως χρόνος ανάπαυσης και ύπνου. Στην παρούσα εργασία η κατηγορία αυτή παραλείπεται, ως αυτονόητη και μη σχετιζόμενη με την ατομική βούληση και ελευθερία μια που αποτελεί δεδομένη

επιμέρους χρονικών τμημάτων, τα οποία ορίζονται με κριτήρια την ατομική δυνατότητα διάθεσης του χρόνου (αυτοδιάθεση - αυτοπροσδιορισμό) και τον βαθμό ελευθερίας στην επιλογή, στην απόφαση και στην πραγματοποίηση μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια:

α) Ο ελεύθερα διαθέσιμος αυτοπροσδιοριζόμενος χρόνος, του οποίου το κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η δυνατότητα του νέου να σχεδιάζει, να κατανέμει και να διαμορφώνει τον χρόνο του, είτε «μόνος του», ελεύθερα, όπως αυτός θέλει ή «συμμετοχικά» προσδιορίζει μόνος του τα χρονικά πλαίσια του (αυτοπροσδιορισμός). Ο χρόνος αυτός αντιπροσωπεύει ένα ποιοτικό χρονικό διάστημα ζωής, αυτό που συνήθως αποκαλούμε **ελεύθερο χρόνο**. Ο **αυτοπροσδιοριζόμενος χρόνος**¹⁸⁹ περιγράφει κατ' αρχήν ένα ποιοτικό χρόνο εκτέλεσης. Αυτός περιλαμβάνει: 1. διαθέσιμα χρονικά διαστήματα, 2. Εθελοντισμό, 3. σχετικά ελεύθερα από φυσιολογικές βασικές αναγκαιότητες (οικονομικές, κοινωνικές, ηθικές), 4. με δυνατότητα επιλογής, 5. λήψης απόφασης και 6. Λήψης πρωτοβουλίας σε κοινωνικό πλαίσιο.

Ο **ελεύθερος χρόνος** του νέου και περιλαμβάνει χρονική επιβάρυνση για: 1. παιγνιώδη κινητική ενασχόληση, 2. ψυχική, φυσική εξάσκηση, πνευματική χαλάρωση και ταυτόχρονα δραστηριότητες που ικανοποιούν, όπως εθελοντική σύγκριση απόδοσης στον αθλητισμό, αθλητικά παιχνίδια, σκάκι, ελεύθερες παιγνιώδεις δραστηριότητες με χαρακτήρα εργασίας. Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου διακρίνονται σε δύο κατηγορίες δραστηριοτήτων¹⁹⁰:

1. Δραστηριότητες Στοχευόμενης ενασχόλησης, που περιλαμβάνουν:

- δραστηριότητες αναφερόμενες στο άτομο π.χ. ξεκούραση, επανεκπαίδευση, φροντίδα σώματος,
- δραστηριότητες αναφερόμενες σε συντροφικότητα π.χ. επαφές, συζητήσεις, κοινές δραστηριότητες με φίλους / -ες,
- δραστηριότητες αναφερόμενες σε μικρές ομάδες π.χ. συμμετοχή σε ταξίδια ομάδων, παιχνίδια σε κλειστούς χώρους με ομάδες, ομαδικές δραστηριότητες,
- δραστηριότητες αναφερόμενες σε μεγάλες κοινωνικές δραστηριότητες π.χ. συμμετοχή σε μαζικές διοργανώσεις στην περιοχή του αθλητισμού, διασκέδασης, αναψυχής, πολιτισμού, εκπαίδευσης και πολιτικής, νεανικές συνελεύσεις, μαθητικές πρωτοβουλίες, - διαμαρτυρίες,
- δραστηριότητες αναφερόμενες σε αντικείμενα π.χ. κατασκευές, τεχνικά κατασκευάσματα, πλύσιμο αυτοκινήτων, επιδιόρθωση ποδηλάτων, και

2. Δραστηριότητες Ενασχολήσεις χωρίς εξαναγκασμό, που περιλαμβάνουν:

- σε ατομικό επίπεδο: διαθέσιμο χρόνο για δραστηριότητες του ιδίου ατόμου π.χ. αθλητισμό, βόλτα, περίπατο, πεζοπορία, χόμπι, λύσιμο σταυρολέξων, ξεφύλλισμα περιοδικών, διάβασμα μυθιστορήματος, ακρόαση ραδιοφώνου,
- ελεύθερα από εξαναγκασμό χρόνο χωρίς καμία απασχόληση και αδράνεια, βαρεμάρα, τάβλι, πηγαίνω για καφέ, σκότωμα χρόνου, κάπνισμα / ποτό χωρίς δραστηριότητα, «καθόμαστε μαζί», συζήτηση, διαλογισμό, συνάντηση, σκέφτομαι, αίσθηση ελευθερίας, χαλάρωμα, αίσθηση άνεσης.

β) Ο υποχρεωτικός ή δεσμευμένος χρόνος, ο οποίος υφίσταται, όταν το άτομο για δικούς του λόγους, αισθάνεται την υποχρέωση για κάποια συγκεκριμένη δραστηριότητα και συνδέεται με αυτή είτε λόγω αντικειμενικών, επαγγελματικών συνθηκών είτε λόγω

βιολογική ανάγκη.

¹⁸⁹ Opaschowski, W.: Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik Klinkhardt, Heilbrunn, 1977. σ. 65.

¹⁹⁰ Opaschowski, W.: Pädagogik der freien Lebenszeit. Opladen: Leske und Budrich, 1996. σ. 88.

οικογενειακών και κοινωνικών αναγκών. Ο Opashowski προσδιορίζει αυτό το χρονικό τμήμα, στο οποίο ο νέους αισθάνεται υποχρεωμένος από σχολικούς, οικογενειακούς και κοινωνικούς λόγους να κάνει την δραστηριότητα. Μια τέτοια περίπτωση είναι π.χ. η «εθελοντική» συμμετοχή του ατόμου στα πλαίσια μιας κοινότητας ή ενός συλλόγου, η οποία όμως συχνά, παρά το ότι υπήρξε επιλογή του, με τον καιρό αποκτά έναν «υποχρεωτικό» χαρακτήρα και περιορίζει την ελευθερία επιλογών, αποφάσεων και δράσης. Αυτό ισχύει για διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες, π.χ. τις λεγόμενες κοινωνικές υποχρεώσεις και πολλές φορές σε μεγάλο βαθμό για υποχρεώσεις οικογενειακού χαρακτήρα. Επίσης, πολλές δραστηριότητες που παραδοσιακά ανήκουν στον ελεύθερο χρόνο, όπως οι αθλητικές δραστηριότητες, μπορούν να αποκτήσουν τον χαρακτήρα του υποχρεωτικού χρόνου, όταν ασκούνται λόγω π.χ. κοινωνικής επιταγής και έχουν ως στόχο την επίδοση ή την επίδειξη. Τέτοιου είδους δραστηριότητες έχουν μεν προαιρετικό χαρακτήρα, δεσμεύουν όμως υποχρεωτικά ένα μέρος του ατομικού χρόνου. Όταν μιλάμε για υποχρεωτικό χρόνο του νέου λοιπόν, εννοούμε γενικά τον χρόνο που ξοδεύει επειδή νοιώθει υποχρεωμένος να ανταποκριθεί σε σχολικές, κοινωνικές και οικογενειακές δραστηριότητες.

Επίσης βιβλιογραφικά στην κατηγορία αυτή καταχωρείται και ο καθορισμένος χρόνος με προσδιορισμένο σκοπό για τον νέου, ο οποίος περιλαμβάνει τον χρόνο που απαιτείται¹⁹¹:

- για την μετάβαση από και προς το σχολείο (συμπεριλαμβανόμενου του χρόνου αποχώρησης και του χρόνου αναμονής),
- και συνδέεται άμεσα με την διδασκαλία, συνδεδεμένες υποχρεωτικές δραστηριότητες, διαλείμματα σχολείου, διάβασμα στο σπίτι, προετοιμασία για εξετάσεις, ενισχυτική διδασκαλία, επισκέψεις με μαθησιακό χαρακτήρα σε κινηματογράφους, θέατρο, μουσεία και εκθέσεις,
- για την οργάνωση εξωσχολικών μαθητικών δραστηριοτήτων (π.χ. μαθητικές γιορτές, μαθητικά αθλητικά πρωταθλήματα, ταξίδια τάξεων, πρακτική εξάσκηση σε επαγγελματικούς χώρους, εισηγήσεις θεμάτων, συλλογικές εργασίες, άνοιγμα στην τοπική κοινωνία)
- για μη καθημερινές υποχρεώσεις απέναντι στην οικογένεια (βοήθεια στο νοικοκυριό, εργασία στον κήπο, ψώνια, οικιακές εργασίες, φροντίδα αδελφού / -ων), στην εκκλησία (εκκλησιασμός, μετάβαση στην εκκλησία) και στην κοινωνία (σύλλογοι, αθλητικοί αγώνες).

γ) Ο ετεροκαθορισμένος ή εξαρτημένος χρόνος ή εξαρτώμενος χρόνος ο οποίος χαρακτηρίζεται κυρίως από τον εξωγενή προσδιορισμό του. Υφίσταται, όταν το άτομο εξαναγκάζεται σε μια δραστηριότητα, η οποία είναι προσδιορισμένη χρονικά, χωρικά - τοπικά και ως προς το περιεχόμενο. Αποτελείται κυρίως από τον χρόνο εργασίας αλλά όχι αποκλειστικά από αυτόν. Δεν μπορούμε να πούμε πως κάθε επαγγελματική εργασία είναι αυστηρά καθορισμένη, οργανωμένη και ετεροκαθοριζόμενη. Από την άλλη μεριά υπάρχουν διαστήματα μέσα στον ελεύθερο από την εργασία χρόνο, ιδιαίτερα στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής, τα οποία είναι απόλυτα καθορισμένα και υποχρεώνουν το άτομο να προσαρμόσει τη συμπεριφορά του σε αυτή των υπόλοιπων μελών της οικογένειας. Αυτό μπορεί να συμβεί στον οικογενειακό κύκλο με δραστηριότητες που αποκτούν τον δεσμευτικό χαρακτήρα μιας τελετουργίας και που είναι αυστηρά προκαθορισμένες και ως προς τον χρόνο και ως προς τον τόπο και ως προς το περιεχόμενό τους. Μια τέτοια λειτουργία μπορεί να έχει κι αυτό ακόμα το κοινό οικογενειακό κυριακάτικο τραπέζι μέσα σε μια

¹⁹¹ Opaschowski, W.(1977) ο.π. σ. 66.

αυστηρή οικογενειακή δομή. **Ο εξαρτώμενος χρόνος** του νέου¹⁹² περιλαμβάνει χρονική επιβάρυνση για:

- βασικές φυσιολογικές ανάγκες και ανάγκες υγιεινής (ύπνος, διατροφή, προσωπική υγιεινή, διατήρηση υγείας) και
- υποχρεωτική διδασκαλία (υποχρεωτικό σχολείο, μαθήματα).

Γενικά οι περισσότερες αντιλήψεις για την παιδική ηλικία θεωρούσαν τον ελεύθερα διαθέσιμο χρόνο των παιδιών αποκλειστικά ως χρόνο παιχνιδιού¹⁹³. Αργότερα η συμμετοχή των παιδιών και των νεαρών ατόμων στους διάφορους τομείς του ελεύθερου χρόνου, την Κατανάλωση (αγορά αγαθών ελεύθερου χρόνου, παροχές υπηρεσιών ελεύθερου χρόνου), τον Τουρισμό, τον Αθλητισμό, τον Πολιτισμό, την Διασκέδαση, αλλά κυρίως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης - Ψυχαγωγίας, με την σχετική διαφήμιση, άλλαξε αυτήν την οπτική.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων είκοσι ετών ζωής του ανθρώπου η οικογένεια, οι φίλοι και γνωστοί, το γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς και το σχολείο, σε συνδυασμό με το εκάστοτε ατομικό υπόβαθρο, συμβάλλουν στην ανάπτυξη των προσωπικών *στυλ* ελεύθερου χρόνου, που περιλαμβάνουν το σύνολο των επιλογών του ατόμου. Αυτά τα *στυλ* του ελεύθερου χρόνου παραμένουν συνήθως σχετικά σταθερά και στο υπόλοιπο της ζωής του ατόμου. Σχετικές κοινωνιολογικές έρευνες έδειξαν ότι το 90% όλων των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου παγιώνεται μέχρι την ηλικία των 19 χρόνων και ότι αργότερα, ακόμα και μετά τη συνταξιοδότηση και παρά τη δια βίου μάθηση, πολύ δύσκολα προστίθενται νέες δραστηριότητες και ότι και σε αυτήν την περίπτωση η υιοθέτηση νέων ασχολιών δεν είναι τόσο αποτέλεσμα πληροφόρησης και παρότρυνσης, παρά έντονης κοινωνικής αλληλεπίδρασης και καθημερινής τριβής (π.χ. σύντροφος ζωής)¹⁹⁴.

Γίνεται λοιπόν φανερό πως αυτή η διαμόρφωση των προσωπικών *στυλ* – επιλογές ελεύθερου χρόνου, συνδέεται στενά και με κοινωνικοοικονομικές παραμέτρους, δεδομένου ότι τόσο το οικογενειακό περιβάλλον όσο και η σχολική εκπαίδευση, το είδος της και η διάρκεια της εξαρτώνται άμεσα από την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση¹⁹⁵.

¹⁹² Opaschowski, W.(1997) ο.π. σ. 64-66.

¹⁹³ Μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο η αντίληψη αυτή είναι γενική. Από την μετάβαση του παιδιού που παίζει έξω στο δρόμο στο παιδί που παίζει στο σπίτι μέσα το παιχνίδι συνδέεται στενά με τον ελεύθερο χρόνο του. Zinnecker, J. (1990): *Vom Straßenkind zum Verhauslichten Kind. Kindheitsgeschichte im Prozeß der Zivilisation*. Behnken Imke (Hrsg.), Opladen: Leske + Budrich, s. 142-160. και Nahrstedt, W./ Fromme, J., u.a. (1986): *Strategien offener Kinderarbeit. Zur Theorie und Praxis freizeitpädagogischen Handelns*. Opladen, Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen.

¹⁹⁴ Rüdiger, H. (1974): *Freizeitpädagogik - Anspruch, Probleme und Kritik*. In: *Freizeit*, Schmitz-Scherzer, R. (Hrsg.). Frankfurt A. M.: Akademischengesellschaft, σ. 133-148. και Rüdiger, H. (1979): *Freizeit und Schule*. In: *Freizeitpädagogik*, 2/1979, σ. 19-23.

¹⁹⁵ Θωϊδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. Α.Π.Θ. Φλώρινα. σ. 113.

Στην αρνητική διάσταση ο ελεύθερος χρόνος αντανακλά ψυχολογικές συγκρούσεις και κοινωνικά προβλήματα. Ενδεικτικά ελεύθερος χρόνος στις δύο διαστάσεις¹⁹⁶ του προσδιορίζεται ως ακολούθως:

(+)	(-)
= ευχαρίστηση	- ζαλισμένος
= αναζωογόνηση	- παραιτήση
= βιώματα	- μοναδικότητα
= εξατομίκευση	- αυταπάτη
= διασκέδαση	- καταναλώνω
= ενέργεια γεμίζω	- ενέργεια ξοδεύω
= ενδιαφέρον	- έλλειψη ιδεών
= όνειρα	- τραύμα.

Θετική στάση ¹⁹⁷ για τον ελεύθερο χρόνο Έκθεση προς τα έξω		Αρνητική στάση για τον ελεύθερο χρόνο Απωθημένες προς τα μέσα	
Οικογένεια	Ανάπαυση	Οικογένεια	εξάντληση
Κατοικία / μέσα	φύση / έξω	απαιτήσεις	διαλυμένος, κουρασμένος, εξουθενωμένος
ευχάριστα	κήπος	σχέδια	υπερφορτωμένος
ασφάλεια / σιγουριά	ησυχία	μη κατανόηση	δυσκολεύομαι
αναπαυτικά	ακινήσια	συμφωνία	αγωνία
αίσθηση ζευγαριού	δεν πρέπει να εργαστώ	λογαριάζω	ανησυχία
αρμονία	αποκοιμάμαι	προβλήματα συνεργασίας	καθημερινό στρες
βράδυ ελεύθερο	μεσημεριανός ύπνος	δυσαρμονία	ευερέθιστος
	τεμπελιάζω	νευριάζω	νευρικότητα
	δεν κάνω τίποτα	διάσταση	επιθετικότητα
		χωρισμός	
είμαι ελεύθερος	είμαι μαζί	Είμαι υποχρεωμένος	Είμαι μόνος
Χωρίς εξαναγκασμό / πίεση	επίσκεψη σε φίλους	ευθύνη	εγκατάλειψη
Καμία υποχρέωση ασταθής	συναντώ γνωστούς	δέσμευση	μοναξιά
	γνωρίζω ανθρώπους	υποχρέωση	αγωνία
χρόνος για μένα	ενδιαφέρουσες συζητήσεις	καθήκον	Φόβο
δικά μου χόμπι και ενδιαφέροντα πραγματοποιώ	συζητήσεις / συντροφικότητα	Πίεση	λυπάμαι τον εαυτό μου

¹⁹⁶ Opaschowski, W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 18.

¹⁹⁷ Opaschowski, W. (1986): Probleme im Umgang mit der Freizeit. 2 Auflage, Hamburg. σ. 23.

ελεύθερη επιλογή εγκατάστασης	συλλογικά επιχειρώ κάτι	εξαναγκασμός	Παραίτηση
		στενότητα	απάθεια
		Περιορισμός	κατάθλιψη
		όχι ελεύθερη θέληση	απελπισία
Διασκέδαση	Βιώματα	Δεν έχω όρεξη	Πλήξη
γιορτές	χρόνος για χόμπι	εντάσεις	άδεια αισθήματα
ευχαρίστηση	αθλητισμός	διακοπές	Μονοτονία
παιχνίδι	επιμόρφωση, μάθηση	θυμό	Ρουτίνα
πάθος για την ζωή	δημιουργικός	μάλωμα	ελλείψεις σε πρωτοβουλίες
έρωτας	αλλαγή	οικονομικές σκοτούρες	λανθασμένες παρακινήσεις
	ώθηση	φροντίδα για το μέλλον	όχι ευχαριστημένος με τον εαυτό μου
	παρακίνηση	απογοήτευση	κακός καιρός
	ανακάλυψη	φόβος για άρνηση	άσχημο τηλεοπτικό πρόγραμμα
	περιπέτεια		άσχημη διάθεση
			όχι ήσυχη συνείδηση
			αίσθηση ότι φταίω

Πίνακας 12: Η Θετική και η αρνητική στάση για τον ελεύθερο χρόνο (Opaschowski, W. 1986, 23).

Στις επιθυμητές καταστάσεις και στα όνειρα, ανήκει ο ελεύθερος χρόνος, ο χρόνος χωρίς υποχρεώσεις και εξαναγκασμούς. Έξοχος ελεύθερος χρόνος είναι οι διακοπές, στις οποίες χρονικά και τοπικά το άτομο είναι μακριά από τα εργασιακά και καθημερινά καθήκοντα. Ο ιδανικός ελεύθερος χρόνος γενικά έχει ως σύνθημα «έξω από το σπίτι» και από «τα καθημερινά». Τυπική εικόνα των παραπάνω είναι οι φωτογραφίες των διακοπών, σε παραλία με καταγάλανη παραλία και άφθονο ήλιο. Ωστόσο το δεν κάνω τίποτα και το παρακολουθώ τηλεόραση, δεν είναι δραστηριότητες στην ιδανική μορφή του ελεύθερου χρόνου¹⁹⁸.

4.9 ΧΡΟΝΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ

Το χρονικό ισοζύγιο είναι ένας σημαντικός δείκτης σύγκρισης, που προέρχεται από τον χώρο της οικονομίας, και αναλύει ακριβώς τα είδη των χρόνων σε μετρήσιμα χρονικά μεγέθη. Μια ποσοτική συστηματική ταξινόμηση του ελεύθερου χρόνου και των άλλων χρόνων του νέου¹⁹⁹ περιγράφεται στον παρακάτω πίνακα:

¹⁹⁸Opaschowski, W. (1997): : Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 19.

¹⁹⁹ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): *Freizeit*. Stuttgart: B. C. Teubner. σ. 85.

Χρόνος για επαγγελματικές ή αντίστοιχες δραστηριότητες (χρόνος της διαδρομής, υπερωρίες και βάρδιες)	Χρόνοι ελεύθεροι	Φυσικές Αναγκαιότητες
Χρόνος εργασίας (για τους βιοποριστικά απασχολούμενους)	Ύπνος, Υγιεινή, χρόνος γευμάτων, άλλες μη φυσικές ανάγκες	Ύπνος Φαγητό Υγιεινή
Χρόνος εκπαίδευσης (για μαθητές, σπουδαστές, φοιτητές)	Εποπτεία του νοικοκυριού, σπιτική παραγωγή και αναπαραγωγή, χρόνοι διαδρομής και αναμονής	Διάφορες φυσικές ανάγκες (ιατρικές, θεραπευτικές κ.ά.)
Χρόνος εργασιών στο σπίτι (για νοικοκυρές)	Ελεύθερος χρόνος	
Διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες (για συνταξιούχους, άνεργους)		

Πίνακας 13: Ποσοτική συστηματική ταξινόμηση του ελεύθερου χρόνου και των άλλων χρόνων (Tokarski / Schmitz-Scherzer 1985, 68).

Σε σχέση με την σύγκριση των δύο φύλων διαπιστώνεται ότι οι μαθητές εξωτερικεύουν περισσότερο αναψυχικές κινητικές ανάγκες επιλέγοντας τις αντίστοιχες δραστηριότητες, ενώ οι μαθήτριες επιλέγουν περισσότερο Δραστηριότητες Εξισορρόπησης – Συμψηφισμού προς τον σχολικό χρόνο (τον δικό τους χρόνο εργασίας) και εκπαιδευτικές δραστηριότητες²⁰⁰.

Οι δραστηριότητες των μαθητών	Κορίτσια	Αγόρια	Συνολικά
Δραστηριότητες Αναψυχής (Αθλητισμός / Γυμναστική)	11,2	14,0	12,3
Κολύμπι	9,5	15,0	11,6
Επιτραπέζια Αντισφαίριση	2,1	17,9	12,1
Δραστηριότητες Εξισορρόπησης (Ακρόαση (Ραδιοφώνου, Δίσκων, κ.τλ))	21,4	13,5	17,1
Απραξία	11,0	8,2	9,8
Επικοινωνιακές Δραστηριότητες (Κοινωνικά Παιχνίδια)	18,2	17,0	17,4
Μορφωτικές Δραστηριότητες (Ομαδικές εργασίες)	6,5	0,4	3,2

Πίνακας 14: Οι δραστηριότητες των μαθητών (N= 386) στον ελεύθερο χρόνο του μεσημεριού (Linde 1963, 146).

²⁰⁰ Linde, H. (1963): Die Tagesschule. Tagesheimschule - Ganztagschule - Offene Schule. Heidelberg. σ. 146.

Το χρονικό ισοζύγιο δείχνει μια διαφοροποίηση στον καθημερινό χρόνο των μαθητών σε μεγάλες, μεσαίες και μικρές πόλεις ή σε χωριά²⁰¹:

Είδος χρόνου	Μεγάλη πόλη	Μεσαία πόλη	Μικρή πόλη αγροτική
Διάρκεια ύπνου (μέσος όρος)	8:53	8:57	8:43
χρόνος για φυσιολογικές ανάγκες και για ανάγκες υγιεινής (περιποίηση σώματος, φαγητό)	2:22	2:34	2:48
χρόνος διδασκαλίας	4:30	4:30	4:30
Σύνολο Εξαρτώμενου χρόνου	15:45	16:01	16:01
Χρόνος διαλειμμάτων στο σχολείο	0:40	0:40	0:40
Χρόνος μετάβασης προς & από το σχολείο	0:30	0:26	0:46
χρόνος ολοκλήρωσης των καθημερινών σχολικών εργασιών	2:24	1:52	2:14
Χρόνος βοήθειας στις εργασίες του σπιτιού	0:22	0:22	0:32
Σύνολο Υποχρεωτικού χρόνου	3:56	3:20	4:12
Σύνολο Ελεύθερου χρόνου	4:19	4:39	3:47
Συνολικός χρόνος	24:00	24:00	24:00

Πίνακας 15: Το Χρονικό ισοζύγιο του καθημερινού χρόνου των νέων σε μεγάλες, μεσαίες και μικρές πόλεις ή σε χωριά (Mündel 1965, 17).

Οι έρευνες δείχνουν, ότι οι μαθητές σε μικρές πόλεις και χωριά χρειάζονται περισσότερο χρόνο, διότι έχουν περισσότερες εργασίες και μεγαλύτερες απαιτήσεις στο νοικοκυριό και έτσι έχουν λιγότερο ελεύθερο χρόνο από τους μαθητές σε μεσαίες και μεγάλες πόλεις. Από την άλλη, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι δημόσιες και ιδιωτικές υποδομές του ελεύθερου χρόνου και οι αντίστοιχες προσφορές στον ελεύθερο χρόνο υπάρχουν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, για μαθητές μικρών πόλεων και αγροτικών περιοχών παρουσιάζονται ελλείψεις και ατέλειες, όχι όμως σε μεγάλο βαθμό στις σχολικές προσφερόμενες υπηρεσίες του ελεύθερου χρόνου.

Η ποσότητα του ελεύθερου χρόνου καθημερινά σε μαθητές Λυκείου (16 χρονών) ανέρχεται σε 4 1/4 ώρες²⁰². Επειδή σε αυτόν τον χρόνο συμπεριλαμβάνονται υποχρεώσεις εκτός οικογένειας και του σχολείου, πρόσθετες προετοιμασίες για εξετάσεις, ενισχυτική βοήθεια και περιπτώσιακές εργασίες, διαπιστώνεται ότι ο πραγματικά διαθέσιμος χρόνος είναι αισθητά λιγότερος. Παλαιότερη έρευνα²⁰³ καταγράφει τον πραγματικά ελεύθερο χρόνο από 1281 16-χρονών μαθητών στην Γερμανία μόνο σε 2 ώρες και 16 λεπτά.

²⁰¹ Mündel, W. (1965): Formen der Freizeitgestaltung bei Jugendlichen, Diss. Univ. Wien. σ. 17.

²⁰² Schottmayer, E.- Christmann, R. (1976): Kinderspielplätze, Köln. σ. 21.

²⁰³ Hellbrügge, Th. (1960): Gesundheit und Leistungsfähigkeit im Kindes- und Jugendalter, Stuttgart. σ. 163.

Δραστηριότητες	Ε! τάξης	Γ! Γυμνασίου
Ελεύθερος από υποχρεώσεις χρόνος	4:21	5:50
Παιχνίδι	1:27	0:10
Τηλεόραση	1:10	1:30
Διάβασμα βιβλίου	0:35	0:51
Διάφορα (συζήτηση, κινηματογράφος)	1:09	3:19

Πίνακας 16: Διάρκεια του ελεύθερου από υποχρεώσεις χρόνου μαθητών διαφορετικής ηλικίας (Schottmayer / Christmann, 1976, 21).

Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι συγκρίνοντας τα δύο είδη σχολείων (ολοήμερα και μισής ημέρας) ως προς τον ατομικό ελεύθερο χρόνο, κατά τον οποίο ο νέους δεν έχει υποχρεώσεις, αλλά την δυνατότητα να πραγματοποιήσει τις ατομικές ανάγκες και τάσεις του, διαπιστώνεται ότι ο ατομικός ελεύθερος χρόνος σε ολοήμερα σχολεία ανέρχεται σε 5 ώρες και 6 λεπτά, ενώ σε σχολεία μισής ημέρας σε 4 ώρες και 33 λεπτά²⁰⁴. Η διαφορά λοιπόν της μιας ώρας έδειξε η έρευνα, ότι οφείλεται σε δύο αιτίες:

1. Οι μαθητές μισής μέρας σχολείου δαπανούσαν περισσότερο χρόνο σε βοήθεια στο νοικοκυριό,
2. ενώ οι μαθητές ολοήμερου σχολείου πήγαιναν αργότερα και είχαν ακατάστατο χρόνο στον ύπνο τους.

Σημαντικές στατιστικές διαφορές αναφορικά με την ποσότητα και κατανομή του ελεύθερου χρόνου καταγράφονται ως προς την διαφορετική ηλικία. Σε έρευνα 14 ημερών, του ελεύθερου από το σχολείο χρόνου, φαίνεται ο πραγματικός ελεύθερος από υποχρεώσεις χρόνος, που δαπανάται για δραστηριότητες και ανέρχεται σε 5 ώρες την ημέρα.

Γερμανοί	Ξένοι
1. συναντώ φίλους	1. συναντώ φίλους
2. συναντώ φίλη	2. επισκέπτομαι Ντίσκο
3. επισκέπτομαι Ντίσκο	3. αθλούμαι
4. διαβάζω εφημερίδα	4. συναντώ φίλη
5. διαβάζω περιοδικά	5. παίζω μπιλιάρδο, ποδόσφαιρο
6. αθλούμαι	6. κάνω Περίπατο
7. δεν κάνω τίποτα, κοιμάμαι	7. διακοπές
8. οδηγώ ποδήλατο, μηχανή αυτοκίνητο	8. βίντεο παιχνίδια
9. Παίζω μπιλιάρδο, ποδόσφαιρο	9. βλέπω τηλεόραση
10. βλέπω τηλεόραση	10. επισκέπτομαι αθλητικές διοργανώσεις

Πίνακας 17: Οι δέκα συχνότερες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου σε Γερμανούς και ξένους νέους.

Είναι φανερό ότι, οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου παρουσιάζουν διαφορές από χώρα σε χώρα ανάλογα με τις πολιτιστικές και κοινωνικές διαφορές που παρατηρούνται. Ωστόσο έρευνες²⁰⁵ έδειξαν ότι η αυξανόμενη διάρκεια παραμονής σε

²⁰⁴ Schallert, E. (1974): Die schulischen und außerschulischen Aktivitäten auf der Grundschule. Vergleichende Zeitstudie bei II-13jährigen Grundschulern an Halbtags- und Ganztagschulen. Examensarbeit Päd. Hochschule Berlin, Berlin. σ. 52.

²⁰⁵ Opaschowski, W.: Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen 1997.

άλλη χώρα ή τόπο, εξαλείφει σιγά σιγά τις διαφορές που παρατηρούνται. Σε έρευνα «Panel» 20 χρόνων²⁰⁶, αλλά και σήμερα διαπιστώνεται ότι η ενασχόληση του ελεύθερου χρόνου σε αθλητικούς συλλόγους και σε μουσική - χόμπι παραμένει σταθερή, ενώ η ενασχόληση με θρησκευτικές ή πολιτικές ομάδες και οργανώσεις παρουσιάζει συνεχώς μια φθίνουσα πορεία.

Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου επί τις %	1954	1964	1975
Αθλητικοί σύλλογοι	15	23	37
Μουσική – χόμπι	7	5	13
Θρησκευτικές οργανώσεις	10	7	6
Συνδικαλιστικές οργανώσεις	2	1	3
Πολιτικές οργανώσεις	2	1	1

Πίνακας 18: Δραστηριότητας του ελεύθερου χρόνου σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα.

Ωστόσο διαπιστώνεται και το φαινόμενο ότι υπάρχει φανερή διαφορά μεταξύ των δραστηριοτήτων που «επιθυμεί» ή «θέλει» να κάνει το άτομο με αυτές που πραγματικά «κάνει και πραγματοποιεί»²⁰⁷.

Χαρακτηριστική είναι η απάντηση στις ερωτήσεις:

1. Τι θα θέλατε να κάνετε το Σαββατοκύριακο;
2. Τι κάνατε το απόγευμα του Σαββάτου;
3. Τι κάνατε όλη την Κυριακή;

Δραστηριότητες του ελεύθερου Χρόνου επί τις εκατό (%).	τι θα ήθελα να κάνω Σαββατοκύριακο	τι έκανα απόγευμα Σαββάτου	τι έκανα την Κυριακή
Αθλούμαι και Παρακολουθώ αθλητικές διοργανώσεις	17	1	5
Χειρονακτική εργασία, επισκευές κ.ά.	15	10	5
Εργασία στον κήπο	13	5	1
Περίπατος	7	8	17
Ανάπαυση, ύπνος	6	11	11
Ακούω ράδιο	1	10	7

Πίνακας 19: Οι Επιθυμίες του ελεύθερου χρόνου και η πραγματική εκτέλεσή τους (Schmitz - Scherzer 1974, 32).

Ελάχιστα πραγματοποιούνται οι επιθυμητές δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο. Πολλές κοινωνικές, ψυχολογικές και καταστασιακές αιτίες ενέχονται σε αυτή την διαφοροποίηση από το «τι θέλω» στο «τι κάνω» τελικά. Κυρίως όμως υπάρχει έλλειψη ερεθισμάτων παρακίνησης.

4.10 Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΑΠΟ ΜΑΘΗΜΑ ΧΡΟΝΟΣ

Είναι ενδιαφέρον να ερευνηθεί η στάση των ατόμων που περιβάλλουν τον νέου ως προς το πώς αντιμετωπίζουν και τι άποψη έχουν για τον ελεύθερο χρόνο. Από την

²⁰⁶ Schmitz – Scherzer, R.u.a (1974) Freizeit. Frankfurt A.M. Akademische Gesellschaft. σ. 32

²⁰⁷ Opaschowski, H. W./ Raddatz (1984): Freizeit im Wertewandel Hamburg. σ. 26.

πλευρά του Εκπαιδευτικού – Δασκάλου²⁰⁸, ο ελεύθερος χρόνος του νέου θεωρούνταν ο χρόνος που είναι ελεύθερος από το μάθημα - διδασκαλία (Ελεύθερος Μαθημάτων Χρόνος):

Ο ελεύθερος χρόνος του νέου είναι:	
• Μεσημεριανό διάλειμμα	87%
• Ώρες ελευθερίας	78%
• Διάφορες ελεύθερες ώρες από το μάθημα (π.χ. συλλογική εργασία)	65%
• χρόνος για εργασίες στο σπίτι	10%
• Διάλειμμα	7%

Πίνακας 20: Ελεύθερος από το μάθημα χρόνος σύμφωνα με τη γνώμη των εκπαιδευτικών (Kroner - Melville 1976, 69).

Αυτή η γνώμη αντικατόπτριζε την αντίληψη για τον ελεύθερο χρόνο και τον «εργασιακό ορισμό» του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος είναι ούτε συνδεδεμένος με το σχολείο, αλλά ούτε με τον χρόνο, που συνδέεται με την διδασκαλία. Οπότε θεωρείται ελεύθερος από μαθήματα χρόνος (EMX). Κάθε 10 δάσκαλοι δεν θεωρούν τον σχολικό ελεύθερο χρόνο ως ελεύθερο χρόνο, 12% των δασκάλων απαντά ότι ο EMX οφείλει να είναι χρόνος, όπου οι μαθητές μπορούν ελεύθερα να ενεργήσουν και κατά την δική τους επιθυμία να δραστηριοποιηθούν, ωστόσο δεν είναι ο επιδιωκόμενος στόχος. Ο προβληματισμός σχετικά με την ισχύ των παραπάνω, ήταν ο ακόλουθος: «ο εκπαιδευτικός είναι κατά πρώτο λόγο εξειδικευμένος σε μάθημα διδακτικής. Καθήκοντα αγωγής, τα οποία δημιουργούνται σε ολόημερο σχολείο, τα αντιμετωπίζει κάποιος που έχει άλλη εκπαίδευση π.χ. ο κοινωνικός παιδαγωγός. Το 90% θεωρεί επίσης, ότι ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο ολόημερο σχολείο πρέπει να είναι περισσότερο παιδαγωγικός» (Kroner - Melville 1976).

²⁰⁸ Kroner, I./ Melville, K. (1976): Baubezogene Aspekte der unterrichtsfreien Zeit an Ganztagschulen, Stuttgart: Institut für Schulbau. σ. 69.

Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου σε χρονική σύγκριση Η σειρά των δέκα σημαντικότερων δραστηριοτήτων στην Ο. Δ. Γερμανίας.				
1957	1963	1975	1986	1995
1. Διαβάζω Εφημερίδα, Περιοδικό	1. Επίσκεψη σε Θέατρο, Συναυλία, Εκδηλώσεις	1. Διαβάζω Εφημερίδες Περιοδικά	1. Βλέπω τηλεόραση	1. Βλέπω τηλεόραση
2. Κάνω εργασίες στο κήπο	2. Ξεκουράζομαι, αποκοιμάμαι	2. Ακούω ράδιο	2. Διαβάζω Εφημερίδα, Περιοδικό	2. Διαβάζω Εφημερίδα, Περιοδικό
3. Πηγαίνω για ψώνια	3. Κάνω επισκέψεις	3. Βλέπω τηλεόραση	3. Ακούω ράδιο	3. Ακούω ράδιο
4. Μαστορεύω, κάνω μικρές εργασίες στο σπίτι	4. Βλέπω τηλεόραση	4. Ησυχάζω, χωρίς να κάνω κάτι	4. Τηλεφωνώ	4. Τηλεφωνώ
5. Παίζω με τα παιδιά	5. Είμαι με την οικογένεια	5. Συζητώ με τους γείτονες	5. Είμαι μαζί με φίλους	5. Κοιμάμαι
6. Βλέπω τηλεόραση	6. Κάνω ένα περίπατο για ψώνια	6. Καθαρίζω το σπίτι, καθαρίζω	6. Αποκοιμάμαι	6. Κάνω εργασίες στο κήπο
7. Κοιμάμαι	7. Συζητώ με τους γείτονες	7. Κοιμάμαι το μεσημέρι	7. Ακούω Δίσκους, Κασέτες	7. Ακούω CD, MC, LP
8. Διαβάζω βιβλία	8. Συμμετέχω σε δράσεις συλλόγων	8. Παίζω με τα παιδιά	8. Κάνω εργασίες στο κήπο	8. Τεμπελιάζω, Δεν κάνω τίποτα
9. Πηγαίνω στο σινεμά	9. Συμμετέχω στην δράση της εκκλησιαστικής ενορίας μου	9. Διαβάζω βιβλία	9. Τεμπελιάζω, Δεν κάνω τίποτα	9. Κάνω κάτι με τους φίλους
10. Επισκέπτομαι συγγενείς, γνωστούς	10. Βελτιώνω την γενική μόρφωσή μου	10. Κοιμάμαι	10. Αθλούμαι	10. Διαβάζω βιβλία
ALLENSBACH INSTITUT	DIVO INSTITUT	EMNID INSTITUT	BAT FREIZEIT- FORSCHUNGS- INSTITUT	BAT FREIZEIT- FORSCHUNGS- INSTITUT

Πίνακας 21: Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου σε χρονική σύγκριση²⁰⁹. Η σειρά των δέκα σημαντικότερων δραστηριοτήτων στην Ο. Δ. Γερμανίας

4.11 Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

Στην εποχή μας η αύξηση του ελεύθερου χρόνου σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και σε όλες τις ηλικίες έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση νέων συνθηκών ζωής και την

²⁰⁹ Opaschowski, H. W. (1996): *Pädagogik der freien Lebenszeit*. Opladen: Leske+Budrich. σ. 22.

εμφάνιση νέων προβλημάτων. Δεν υπήρξε καμία άλλη γενιά μέχρι σήμερα που είχε τόσο πολύ ελεύθερο χρόνο από εργασία στη διάθεσή της. Την κοινωνία, όπου ζει κανείς για να εργάζεται, και όπου εργάζεται κανείς για να ζει, διαδέχθηκε η σύγχρονη κοινωνία, όπου εργάζεται κανείς για να ζει. Είναι φανερό ότι, οι νέες διαστάσεις του κοινωνικού φαινομένου του ελεύθερου χρόνου δεν νοούνται μόνο ποσοτικά, αλλά και κυρίως ποιοτικά. Ο χρόνος αυτός συνδέεται με νέες μορφές ανθρώπινης επικοινωνίας και συμπεριφοράς και διακρίνεται όσον αφορά το περιεχόμενο του για την δυνατότητα ελευθερίας επιλογών, αποφάσεων και ενεργειών καθώς επίσης και για τη βιωματική του ποιότητα. Παρουσιάζεται ως ένα χρονικό διάστημα που προσφέρει δυνατότητες ελευθερίας και αυτοδιάθεσης έξω από τις πιέσεις της οικογένειας, του σχολείου και του κόσμου της εργασίας. Σε αυτόν τον χρόνο οι νέοι προσδοκούν την εκπλήρωση επιθυμιών, τις οποίες δεν μπορούν να μοιραστούν με τους γονείς και τους δασκάλους. Μακριά από το άγχος και την επιβάρυνση από την υποχρέωση της εργασίας και του σχολείου, ο ελεύθερος χρόνος προσφέρεται για ανάπαυση, διασκέδαση, κοινωνικότητα, παιχνίδι και γενικά για ευχάριστες δραστηριότητες. Δίνει τη δυνατότητα στο παιδί, στον νέο και στον ενήλικο να απομακρυνθούν από το στενό καθημερινό περιβάλλον, να αναζητήσουν το ξένο, να γνωρίσουν τον κόσμο, να ασκήσουν και να δοκιμάσουν την αυτονομία τους, να πειραματιστούν και ενδεχομένως να αναζητήσουν εναλλακτικούς τρόπους ζωής. Ο ελεύθερος χρόνος ως διασκέδαση, αναψυχή και πολιτιστικές δραστηριότητες, στην ελληνική κοινωνία μετά το 1980 αποκτά μια νέα σημασία, η οποία συμβολίζει μια πιο απελευθερωμένη και ουσιαστική ζωή²¹⁰.

Ο ελεύθερος χρόνος του νέου σήμερα, και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της εξωσχολικής του ζωής, έχει αυξηθεί αισθητά σε σχέση με παλαιότερες εποχές. Οι μαθητές όχι μόνο των αστικών αλλά και των αγροτικών περιοχών δεν συμμετέχουν πλέον (στον βαθμό που συμμετείχαν παλαιότερα) στις παραγωγικές εργασίες της οικογένειας, με αποτέλεσμα, όχι μόνο να έχουν πρόσθετο εξωσχολικό χρόνο αλλά και επιπλέον ανεξαρτησία, μια που τα παιδιά έχουν πια αποσυνδεθεί από τις παραγωγικές διαδικασίες. Στην περίπτωση δε που και οι δύο γονείς είναι εργαζόμενοι, τα παιδιά έχουν συχνά τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση, να διαχειρίζονται μέρος του ελεύθερου χρόνου τους τελείως αυτόνομα. Ωστόσο ο ελεύθερος αυτός χρόνος τις περισσότερες φορές δεν αξιοποιείται ως τέτοιος, παρά συρρικνώνεται, καθώς μεγάλο μέρος του καταλαμβάνεται από άλλες νέες υποχρεώσεις που δεν ορίζονται από το ίδιο το παιδί, π.χ. φροντιστηριακά και ξενόγλωσσα μαθήματα. Αρκετά συχνά στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο εμφανίζονται δημοσκοπήσεις και έρευνες οι οποίες διαπιστώνουν ότι οι μαθητές δεν γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιούν τον ελεύθερο τους χρόνο εποικοδομητικά και ικανοποιητικά²¹¹. Συνήθως η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια αποτελούν τις πιο αγαπημένες ασχολίες των παιδιών. Ως αίτια αυτής της κατάστασης θεωρούνται οι σύγχρονες συνθήκες ζωής (οικιστικές και κοινωνικές), οι οποίες χαρακτηρίζονται συχνά από έλλειψη χώρων παιχνιδιού, από τη δυσκολία πρόσβασης σε τέτοιους χώρους και από μειωμένες κοινωνικές επαφές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ο νέος να περιορίζεται τις περισσότερες φορές στην παθητική διάθεση του ελεύθερου χρόνου του, ο οποίος συχνά υπόκειται στις προσφορές της οικονομίας και του εμπορίου²¹².

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως η σημερινή πραγματικότητα ελεύθερου χρόνου του νέου είναι ιδιαίτερα πολυσύνθετη και χαρακτηρίζεται από συνθήκες και τάσεις

²¹⁰ Παπαγεωργίου, Φ. (1996): Leisure Policy in Greece. σ. 176.

²¹¹ Εφημερίδα «Τα Νέα»: «Εργαζόμενοι άνευ αποδοχών» (27-9-1994), «Σχολείο – φροντιστήριο -ιδιαιτερο» (9-10-1995), «Μαθητές συνεχούς ωραρίου» (4-12-1995). Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»: «Σκοτώνουν» την ώρα τους στη μικρή οθόνη» (27-2-1996), «Ρομποτάκια του θρανίου» (22-12-1996), κ.ά.

²¹² Θωϊδης, Ι. (2000), Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. Α.Π.Θ. Φλώρινα. σ. 112.

αντικρουόμενες: Η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου, ο περιορισμός του από νέες εξωσχολικές υποχρεώσεις, η αυξημένη αυτοδιάθεση των παιδιών και η τάση παθητικής επιλογής, συνυπάρχουν μεταξύ τους και δυσχεραίνουν την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων και ενιαίας εικόνας. Έτσι και στο επίπεδο ερμηνείας και αξιολόγησης της παιδικής συμπεριφοράς οι απόψεις δίστανται. Από τη μια μεριά υποστηρίζεται πως τα σημερινά παιδιά στερούνται δημιουργικότητας και φαντασίας (κυρίως λόγω των «έτοιμων» προσφορών ελεύθερου χρόνου, όπως η τηλεόραση, το βίντεο, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια), ενώ από την άλλη μεριά, οι υπέρμαχοι μιας διαφορετικής θεώρησης διαπιστώνουν νέες ποιοτικές διαστάσεις στον τρόπο δράσης των παιδιών, όπως την ικανότητα σχεδιασμού και προγραμματισμού του ελεύθερου χρόνου, τη δυνατότητα βίωσης νέων καταστάσεων και εμπειριών καθώς και αυξημένη κινητικότητα και αυτονομία²¹³.

Είναι γεγονός πως τα παιδιά σήμερα παρουσιάζονται περισσότερο ανεξάρτητα και χειραφετημένα από ό,τι στο παρελθόν. Σε αυτό συντελούν κάποιες από τις συνθήκες ζωής που αναφέρθηκαν παραπάνω, όπως η επικράτηση της οικογένειας των δύο εργαζομένων γονέων, ο αυξημένος ελεύθερος χρόνος των παιδιών και οι πολλαπλές μέσα σε αυτόν υποχρεώσεις τους, τις οποίες είναι υποχρεωμένα να διευθετούν και να προγραμματίζουν, αλλά και η αντιμετώπιση των παιδιών από την οικονομία ως αυτόνομο αγοραστικό κοινό που έχει δικό του λόγο στους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν στο να θεωρείται πλέον το παιδί ένας αυτεξούσιος «συνεταίρος» του ενήλικα και να αποτελεί μέσα στην κοινωνία ένα οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικοπολιτιστικό υποκείμενο με αυξανόμενη σημασία, λόγω των ενισχυμένων δικαιωμάτων του²¹⁴. Και όμως το κοινωνικό αυτό υποκείμενο εξακολουθεί να φέρει το ιδιαίτερο του γνώρισμα, της παιδικής ηλικίας. Σήμερα η αποσύνδεση της παιδικής ηλικίας από την κοινωνία των ενηλίκων, - η οποία συντελέστηκε τον 17ο αιώνα (τουλάχιστον στη δυτική Ευρώπη) μέσω του χωρισμού οικογένειας και σχολείου, - αίρεται εκ νέου.

Η απώλεια της παιδικής ηλικίας αποδίδεται κυρίως, και γίνεται καλύτερα κατανοητή, στο επίπεδο της δυνατότητας για πρόσβαση σε πληροφορίες²¹⁵. Η ευρύτερη διάδοση σε παγκόσμιο επίπεδο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και ιδιαίτερα της τηλεόρασης, επιτρέπει σε μικρούς και μεγάλους να γίνουν κοινωνοί των ίδιων εικόνων και πληροφοριών, μιας και δεν υπάρχουν φραγμοί ή προϋποθέσεις στην πρόσβαση τους και αμβλύνει έτσι τις διαφορές μεταξύ των ηλικιών.

Η σύνδεση της παιδικής ηλικίας με την κοινωνία των ενηλίκων δημιουργεί νέους κινδύνους. Καθήκον της Παιδαγωγικής είναι να προωθήσει την ανεξαρτησία των παιδιών και να προασπίσει τις ιδιαιτερότητες τους, παρέχοντας τους τις κατάλληλες για αυτά, δυνατότητες εξέλιξης και προσαρμογής στην σύγχρονη πραγματικότητα. Για να μπορεί ο νέος να δρα ελεύθερα και αποτελεσματικά στον ελεύθερο χρόνο του, θα πρέπει να μπορεί να κατανέμει με ευελιξία όσον χρόνο διαθέτει ανάλογα με τις ανάγκες του και τις συνθήκες, να δρα αυτόβουλα και αβίαστα χωρίς εξωτερικούς εξαναγκασμούς και πίεση επίδοσης, να μπορεί να επιλέγει ανάμεσα σε πολλαπλές δυνατότητες, να είναι ικανός να αποφασίζει και να μπορεί να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες.

Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, κατά πόσο το σχολείο παρακολουθεί όλες αυτές τις αλλαγές, αν δηλαδή παραμένει ένα παραδοσιακό σχολείο διδασκαλίας, αποκομμένο από τους μαθητές, που θέτει τη γνώση των βιβλίων πάνω από την πρακτική γνώση ή φροντίζει για αυτές.

²¹³ Θωϊδης, Ι. (2000), ο.π. σ. 113.

²¹⁴ Nahrstedt, W./ Fromme, J., u.a. (1986): *Strategien offener Kinderarbeit. Zur Theorie und Praxis freizeitpädagogischen Handelns*. Opladen, Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen 32. και Bründel, H./Hurrelmann, K. (1996): *Einführung in die Kindheitsforschung*, Weinheim, München: Beltz. σ. 41.

²¹⁵ Postman, N. (1996): *Das Verschwinden der Kinderheit*. Frankfurt am Main: Fisher. 137.

Ιδιαίτερα όσον αφορά τους Έλληνες μαθητές η σημερινή πραγματικότητα ελεύθερου χρόνου, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσης εμπειρικής έρευνας, παρουσιάζεται πολυσύνθετη και ταυτόχρονα ποιοτικά υποβαθμισμένη. Είναι φανερές οι ομοιότητες που παρουσιάζει ο ελεύθερος χρόνος των μαθητών με εκείνον των ενηλίκων και έτσι αρκετά συχνά τα προβλήματα τα οποία έχουν σχέση με την διαμόρφωση και αξιοποίηση του χρόνου αυτού εμφανίζονται παρόμοια (π.χ. καταναλωτική συμπεριφορά, δυσκολία προσανατολισμού και αξιοποίησης). Είναι αξιοσημείωτο πως σε πολλές περιπτώσεις οι μαθητές διαθέτουν πολύ λιγότερο ελεύθερο χρόνο απ' ότι οι εργαζόμενοι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία έρευνας. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται αντιστρόφως ανάλογο με εκείνο που παρατηρείται στον κόσμο των ενηλίκων, όπου η διεύθυνση του ελεύθερου χρόνου είναι πλέον κανόνας. Αποκτά δε ιδιαίτερη βαρύτητα για τη συμπεριφορά του μελλοντικού ενήλικα στον ελεύθερο χρόνο, γιατί στερεί από το παιδί τη βιωματική σχέση με το χρόνο αυτό. Η επιβάρυνση του παιδιού από την σχολική εργασία στο σπίτι, τα εξωσχολικά φροντιστήρια, η αδυναμία του σχολείου να ανταποκριθεί στην αγωγή ελεύθερου χρόνου και στην προσφορά δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, αποτελούν μερικούς σημαντικούς παράγοντες που συντελούν στην ποιοτική υποβάθμιση του ελεύθερου χρόνου.

Στην πορεία της βιομηχανοποίησης, με τον ελεύθερο χρόνο, δημιουργήθηκαν νέες δυνατότητες ανθρώπινης συμπεριφοράς και επικοινωνίας, οι οποίες αναπτύχθηκαν σε ένα σύστημα ελεύθερου χρόνου και οι οποίες αντιτίθενται στον μέχρι σήμερα ανθρώπινο τρόπο ζωής. Αυτό το νέο σύστημα ελεύθερου χρόνου πρέπει να κατανοηθεί. Στα Βασικά συμπεράσματα της συνόδου των Ηνωμένων Εθνών για τον οικισμό αναφέρουν: «Καθώς οι πόλεις μας συνεχίζουν να μεγαλώνουν, υπάρχει μια βασική ανθρώπινη ανάγκη, με αυξανόμενη σημασία, που πρέπει να ικανοποιηθεί ώστε να προκύψουν τα φυσικά, ψυχικά και πνευματικά οφέλη από τον ελεύθερο χρόνο και την αναψυχή». Οι εθνικές κυβερνήσεις θα πρέπει λοιπόν να παρέχουν «προγράμματα κατάρτισης σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, ώστε να αναπτυχθεί η καθοδήγηση για δραστηριότητες αναψυχής και ελεύθερου χρόνου από τη γειτονιά της κοινότητας έως το εθνικό επίπεδο». «Το εκπαιδευτικό σύστημα καλείται όχι μόνο να δημιουργήσει τον κατάλληλο πολιτισμό τηςσχόλης αλλά και να εξασφαλίσει, με τη διδασκαλία δημιουργικών και συναφών δεξιοτήτων, την ικανότητα των ανθρώπων να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τις ευκαιρίες αυτοολοκλήρωσης που μπορεί να προσφέρει ένας τέτοιος πολιτισμός»²¹⁶.

Ο εξωσχολικός διαθέσιμος χρόνος των μαθητών εμφανίζεται υπέρπρογραμματισμένος και υπερφορτωμένος. Συχνά συρρικνώνεται από εξωσχολικές υποχρεώσεις που δεν ορίζονται από τον ίδιο τον νέου. Οι υποχρεώσεις του σχολείου μαζί με άλλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες κυριαρχούν στον καθημερινό διαθέσιμο χρόνο των μαθητών και τον «**σχολειοποιούν**». Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, που ακολουθούν το τέλος του σχολικού προγράμματος δεσμεύουν το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου των μαθητών και έτσι τις περισσότερες φορές ο εξωσχολικός χρόνος τους εμφανίζεται ως συμπληρωματικός χρόνος της σχολικής μάθησης και αποδυναμωμένος από το εγγενές του χαρακτηριστικό της αυτοδιάθεσης και της επιλογής. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του ελεύθερου χρόνου των μαθητών καλύπτεται σήμερα από τις κατ' οίκον σχολικές εργασίες και φροντιστήρια. Ιδιαίτερα τα φροντιστήρια ξένων γλωσσών αποτελούν πια μια αυτόνομη μαθησιακή δραστηριότητα για όλους σχεδόν τους μαθητές²¹⁷.

²¹⁶ Τσαούσης, Δ., Γ. (1994), ο.π., σ. 11.

²¹⁷ Θωϊδης, Ι. (2000): Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αθην.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα. σ. 209-216.

4.12 ΜΟΝΤΕΛΟ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ - ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον ελεύθερο χρόνο δεν πρέπει να περιορίζεται σε καταλόγους στόχων διδασκαλίας και μάθησης οι οποίοι απευθύνονται μόνο στις γνωστικές ικανότητες των μαθητών, αλλά να είναι ανοιχτό στη δυνατότητα βιωματικής, συναισθηματικής και κοινωνικής μάθησης. Πρέπει επίσης να καθιστά δυνατή την εκπλήρωση της βασικής αρχής της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στην περιπτωσή μας της Παιδαγωγικής του εξωσχολικού Αθλητισμού: την αυτοδιάθεση, την ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να θέτουν οι ίδιοι στόχους για τον ελεύθερο χρόνο τους – τον εξωσχολικό Αθλητισμό και να τους υλοποιούν. Όσον αφορά την ανάπτυξη ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, τίθεται συχνά το ερώτημα αν το πρόγραμμα που ισχύει στις σχολικές μονάδες θα πρέπει να επανεξεταστεί με βάση τους στόχους διδασκαλίας και μάθησης με κατεύθυνση όμως τον ελεύθερο χρόνο ή αν θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα αυτόνομο πρόγραμμα ελεύθερου χρόνου. Με άλλα λόγια το ερώτημα είναι αν θα πρέπει να εισαχθεί ένα ξεχωριστό μάθημα ελεύθερου χρόνου ή αν ο ελεύθερος χρόνος (ως διδακτική αρχή) και οι στόχοι που απορρέουν από αυτόν, πρέπει να εμπλουτίσουν τους διδακτικούς στόχους των διάφορων μαθημάτων (Θωϊδης 2000, 68).

Μερικοί Παιδαγωγοί του ελεύθερου χρόνου υποστηρίζουν τη δημιουργία ενός ξεχωριστού μαθήματος ελεύθερου χρόνου. Ένα μάθημα ελεύθερου χρόνου, στα πλαίσια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης θα πρέπει να έχει ως κύριο σκοπό να καταστήσει το άτομο ικανό για αυτοπραγμάτωση στην κοινωνία μέσω αυτόνομης συμπεριφοράς. Αυτός ο σκοπός συγκεκριμενοποιείται σε στόχους μάθησης που αποβλέπουν στη γνώση των δυνατοτήτων του ατόμου ή των ομάδων και στην ικανότητα τους να αντιλαμβάνονται τον ελεύθερο χρόνο και τα προβλήματα του²¹⁸. Το μάθημα ελεύθερου χρόνου, μέσα από την επεξεργασία προβλημάτων που σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο, μπορεί να βοηθήσει στην κοινωνικοποίηση και την κοινωνική ενσωμάτωση, επεκτείνοντας τις κοινωνικές εμπειρίες των μαθητών και ενδυναμώνοντας τις κοινωνικές τους επαφές. Η κριτική που ασκείται στην παραπάνω άποψη είναι ότι η δημιουργία ενός ξεχωριστού προγράμματος ελεύθερου χρόνου διατηρεί το χάσμα ανάμεσα στη γνώση και την πράξη και απομονώνει την αγωγή του ελεύθερου χρόνου σε ένα μόνο μάθημα, νομιμοποιώντας έτσι τους υπόλοιπους τομείς μάθησης και επίδοσης. Κατά συνέπεια, δεν αρκεί η προσφορά ενός ιδιαίτερου μαθήματος ελεύθερου χρόνου ή η καθιέρωση του ελεύθερου χρόνου ως διδακτικής αρχής για όλα τα μαθήματα, αλλά θεωρείται απαραίτητη η συμπλήρωση του με πρακτικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. **Σύμφωνα με εμπειρικά δεδομένα, τα περισσότερα ενδιαφέροντα του ελεύθερου χρόνου διαμορφώνονται μέχρι την ηλικία των 19 χρόνων, δηλαδή την νεανική. Άρα η Παιδαγωγική του Εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού είναι πολύ σημαντική. Μετά από αυτήν την ηλικία, ακόμη και μέσα από τη δια βίου εκπαίδευση, πολύ δύσκολα προκύπτουν νέες κλίσεις και ενδιαφέροντα, και όταν προκύπτουν, δεν είναι αποτέλεσμα πληροφόρησης αλλά κυρίως ερεθισμάτων στα πλαίσια μιας έντονης αλληλεπίδρασης²¹⁹.**

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο ουσιαστικά δεν αλλάζει καθόλου τις δομές και τα περιεχόμενα διδασκαλίας, παρά εμπλουτίζεται απλώς με ένα επιπλέον μάθημα ελεύθερου χρόνου, λειτουργεί ως άλλοθι για ένα σχολείο προσανατολισμένο στην

²¹⁸ Karst, U. V. (1977): Freizeit und Schule. Ansätze zur Entwicklung eines Lernzielkatalogs "Freizeitlehre - Kunde" für Primarstufe/ Grundschule und Sekundarstufe I/ Hauptschule. σ. 129.

²¹⁹ Rüdiger, H. (1974): Freizeitpädagogik - Anspruch, Probleme und Kritik. σ. 142.

επίδοση²²⁰. Η μετάδοση γνώσεων στους κύριους τομείς μάθησης (γνωστική διάσταση) και η καλλιέργεια πρακτικών ικανοτήτων (κοινωνική διάσταση) έξω από τους κύριους τομείς μάθησης, δεν αλλάζουν την κοινωνική οργάνωση του σχολείου και της διδασκαλίας. Για αυτό ο Erich Weber²²¹ προτείνει την αγωγή του ελεύθερου χρόνου ως διδακτική αρχή σε όλα τα μαθήματα και ταυτόχρονα την εισαγωγή ξεχωριστού μαθήματος με αντικείμενο τον ελεύθερο χρόνο.

Σε γενικές γραμμές οι σχετικές με τον ελεύθερο χρόνο δραστηριότητες στο σχολείο περιλαμβάνουν:

α) Τυπικές δραστηριότητες διδασκαλίας υποχρεωτικού χαρακτήρα, με αντικείμενο τη θεωρία ελεύθερου χρόνου. Αποβλέπουν στη διερεύνηση σημαντικών πηγών και πληροφοριών για τον ελεύθερο χρόνο και την παροχή σχετικών γνώσεων .

β) Διδακτικές δραστηριότητες που στηρίζονται στη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής και έχουν τη μορφή της αγωγής του ελεύθερου χρόνου.

Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να εντάσσονται στο πλαίσιο του μαθήματος του ελεύθερου χρόνου.

γ) Δραστηριότητες ανεξάρτητες από τη διδασκαλία, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα των μαθητών και παρουσιάζονται με τη μορφή της εμπύχωσης και των σχεδίων εργασίας (project) ελεύθερου χρόνου. Τα σχέδια αυτά προσανατολίζονται σε κοινωνικά προβλήματα στον σχολικό και εξωσχολικό χώρο. Οι μαθητές με τη βοήθεια του δασκάλου καθορίζουν οι ίδιοι τους στόχους, επιλέγουν τις μεθόδους, διεξάγουν την εργασία, ελέγχουν την επιτυχία και κοινοποιούν τα αποτελέσματα.

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα ελεύθερου χρόνου, για να μπορέσει να συνδέσει την περιοχή του ελεύθερου χρόνου με τη διδασκαλία, θα πρέπει να διαθέτει περισσότερο χρόνο για παιχνίδι, αθλητισμό, καλλιτεχνικές δραστηριότητες, κοινωνικές επαφές και εμπειρίες ή μέσα από όλα αυτά να μεταφέρει την γνώση, μέσα από την διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση της Εκπαίδευσης (π.χ. το μάθημα της ολυμπιακής παιδείας είναι ένα παράδειγμα που εμπεριέχει πολλά στοιχεία της παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου ή της κοινωνικής παιδαγωγικής. Σημαντική θεωρείται επίσης η δημιουργία κύκλων μαθημάτων ελεύθερης επιλογής, (π.χ. η σημερινή ευέλικτη ζώνη) και η δημιουργία ομάδων εργασίας ελεύθερης συμμετοχής (π.χ. οι όμιλοι σχολικής δράσης στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση²²²). Επίσης η ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, η βελτίωση της συνεργασίας ανάμεσα σε μαθητές και δασκάλους, η πιο στενή συνεργασία γονέων και σχολείου και τέλος το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία²²³.

²²⁰ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*, σ. 41.

²²¹ Weber, E. (1963): *Das Freizeitproblem. Anthropologisch -pädagogische Untersuchung*

²²² ΥΠ.Ε.Π.Θ., Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2000): *Όμιλοι σχολικής δράσης. Έρευνα για τη συγκρότηση Ομίλων σχολικών δραστηριοτήτων στα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*.

²²³ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*. σ. 42-44.

Στην Γερμανική βιβλιογραφία προτείνεται το ακόλουθο μοντέλο ενσωμάτωσης της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στην παιδαγωγική του σχολείου:

Προοπτικές της σχολικής Οργάνωσης	Προοπτικές Επιστημονικότητας	Προοπτικές για Μαθήματα	Προοπτικές για Εκπαίδευση	Μαθησιακές και Υποστηρικτικές Προοπτικές του Ελεύθερου Χρόνου
Υποχρεωτική (ΥΔΔ)	Καθορισμός Μορφής: Αγωγή του ΕΧ Ελευθεροχρονολογία	Εξαρτώμενες δραστηριότητες	Τυπικές δραστηριότητες διδασκαλίας	Συστηματικά προγραμματισμένες δράσεις καθορισμένες και ελεγχόμενες από απόδοση με υποχρέωση συμμετοχής
Επιλογή Υποχρεώσεων (ΕΥΔ)	Υποχρέωση Μορφής: Αγωγή του ΕΧ Ενημέρωση για τον ΕΧ.	Συνδεδεμένες δραστηριότητες	Δραστηριότητες ενισχυτικής διδασκαλίας	Ορισμένες προσφορές με εναλλακτικές ελεύθερα επιλεγμένες δραστηριότητες με υποχρεωτική συμμετοχή
Κλίσεις (ΕΔΔ)	Διαχωρισμός	Ελεύθερες δραστηριότητες	Δραστηριότητες ελεύθερες από διδασκαλία	Προσανατολισμένες χωρίς υποχρέωση συμμετοχής προσανατολισμένες σε ανάγκες προσφοράς και εκτενέστερες δραστηριότητες

Πίνακας 22: Συστηματοποίηση των σχολικών δραστηριοτήτων σύμφωνα με το μοντέλο ενσωμάτωσης της παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου (Opaschowski 1977, 94).

Η Ελευθεροχρονολογία, η Αγωγή του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα η Παιδαγωγική του εξωσχολικού Αθλητισμού έχει σκοπό την συνεχή μεθοδική - διδακτική ανάπτυξη μίας συνειδητής και κριτικής συμπεριφοράς για τον ελεύθερο χρόνο (κριτική ικανότητα επιλογής, δημιουργικότητα για απόφαση και εκτέλεση κ.ά)²²⁴. Η γνώση λοιπόν για τον ελεύθερο χρόνο (Freizeitlehre = Ελευθεροχρονολογία), μπορεί να τεθεί με την πλατιά έννοια της Αγωγής - Παιδείας και σε σχέση με την υγεία, τόσο την σωματική, όσο και την ψυχική και πνευματική και επίσης με την στενή έννοια της Εκπαίδευσης. Μπορεί να λειτουργήσει ως πλαίσιο για διάφορα μαθήματα (Καλλιτεχνικά, Μουσική, φυσική Αγωγή, Γλώσσα, Γεωγραφία, Αγωγή του Πολίτη κ.α.). Στόχος της Ελευθεροχρονολογίας είναι η πληροφόρηση και η μετάδοση πηγών αναφερόμενες στον ελεύθερο χρόνο. Αντίθετα δεν προτείνεται η απλή παράδοση γνώσεων και εμπειριών (οι ατομικές - κοινωνικές λειτουργίες στον χρόνο που είναι ελεύθερος, η οικονομική διάσταση του ελεύθερου χρόνου, η βιομηχανία της κατανάλωσης και των Μ.Μ.Ε.)

²²⁴ Opaschowski, W.(1977): Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik Klinkhardt, Heilbrunn, σ. 93-94.

Μια τέτοια προσπάθεια έγινε όπως φαίνεται στο ακόλουθο πίνακα:

1.Εισαγωγή	1.1 Τέχνη: Κολάζ ελεύθερος χρόνος.
2.Εργασία και ελεύθερος χρόνος	2.1 Γλώσσα: Λογοτεχνία του κόσμου της εργασίας.
	2.2 Ιστορία: Εργασία και ελεύθερος χρόνος της κοινωνικής ιστορίας.
	Βιολογία – Αθλητισμός: Απόδοση, διασκέδαση, ξεκούραση, ανάληψη.
3. Ισοζύγιο του ελεύθερου χρόνου	3.1 Ιστορία: Εξέλιξη του ελεύθερου Χρόνου.
4. Πίεσεις του ελεύθερου χρόνου	4.1 Τέχνη / Γλώσσα: Κατοικία, κατανάλωση, διαφήμιση.
4.2 Θρησκεία: Ηθική πλευρά της κοινωνικής πολιτικής.	
5 Υποδομή του ελεύθερου χρόνου	5.1 Γεωγραφία: Υποδομές.
6 Ελεύθερος χρόνος το 2000	6.1 Τέχνη: Διαμορφούμενη.
	6.2 Τεχνικά : Μοντέλο.

Πίνακας 23: Διαθεματική προσέγγιση του Ελεύθερου χρόνου (Πηγή: Politik. Planungsmaterial für den Politischen Unterricht I, Düsseldorf - Stuttgart 1973, 14).

4.13 ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Αν ένας από τους κύριους στόχους του παραδοσιακού αθλητισμού είναι η δημιουργία σταθερών κινήτρων για την δια βίου άθληση, τότε θα πρέπει ο σχολικός αθλητισμός να έχει κύριο σκοπό την εκμάθηση συμπεριφορών για τον ελεύθερο χρόνο, τον εξωσχολικό Αθλητισμό, μέσα στο σχολείο, που σημαίνει εκμάθηση και εξάσκηση δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου.

Σε αντίθεση με τον παραδοσιακό σχολικό αθλητισμό, ο σχολικός αθλητισμός με προσανατολισμό τον ελεύθερο χρόνο²²⁵ διαφέρει στα εξής σημεία:

- θέτει την αθλητική - παιγνιώδη πρωτοβουλία σε εθελοντική βάση,
- ενδιαφέρεται για την επαφή, κοινωνικότητα, διασκέδαση και ψυχαγωγία συνδυασμένη με κινήσεις χωρίς πίεση για απόδοση, ώρες που οφείλουν να γίνουν, χωρίς νικητές
- θεωρεί την μάθηση μέσω του εκτελώ και παίζω.

Στόχοι του Σχολικού αθλητισμού, που είναι προσανατολισμένοι στον ελεύθερο χρόνο είναι:

- η εξατομίκευση του αναλυτικού προγράμματος,
- η εξατομικευμένη ποικιλία του ρυθμού μάθησης,
- η διαφοροποίηση της τάσης,
- η δυνατότητα επιλογής και η αίσθηση της επιτυχίας μέσω αυτοπροσδιορισμού

Βασική προϋπόθεση είναι μια μεγάλη ευελιξία της οργάνωσης των προσφερόμενων μαθησιακών υπηρεσιών.

²²⁵ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik.* σ. 98.

Οι κύριες διαφορές ως προς τις αρχές μεταξύ των δυο μοντέλων²²⁶ περιγράφονται στον ακόλουθο πίνακα:

Παραδοσιακός σχολικός Αθλητισμός	Σχολικός Αθλητισμός που είναι προσανατολισμένος στον ελεύθερο χρόνο
υποχρεωτικό	Εθελοντικό
οργανωμένο	Αυτοοργανωμένο
Κανονιστικό	ποικιλία κανόνων
συγκεντρώνεται σε αγωνίσματα	δεν συγκεντρώνεται σε αγωνίσματα
προσανατολισμένο στον ανταγωνισμό	Προσανατολισμένο στην κοινωνικότητα
Συγκεντρώνεται σε μετρήσιμα αποτελέσματα απόδοσης	δίνει κίνητρα για αυτοπροσδιοριζόμενα βιώματα απόδοσης (= νέα ποιότητα απόδοσης)
Συγκεντρώνεται σε αγωνίσματα	δεν συγκεντρώνεται σε αγωνίσματα

Πίνακας 24: Βασικές αρχές του παραδοσιακού σχολικού αθλητισμού και του σχολικού αθλητισμού με κατεύθυνση τον ελεύθερο χρόνο - εξωσχολικό Αθλητισμό (Opaschowski 1977, 99).

²²⁶ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*. σ. 99.

5. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου. Γνωστικά πεδία της Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου. Η Παιδαγωγική της Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου. Στόχοι την Επιστήμης. Συστηματοποίηση της Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου. Η Διδακτική του ελεύθερου χρόνου. Η εμπυχωτική Διδακτική. Βασικές αρχές της εμπυχωτικής Διδακτικής. Μέθοδοι της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου. Στόχοι διδασκαλίας και μάθησης για τον ελεύθερο χρόνο. Τα είδη της έρευνας του ελεύθερου χρόνου. Έρευνα του χρονικού ισοζυγίου. Έρευνα του χρόνου ζωής. Έρευνα των στυλ ζωής. Ολυμπιακή και Αθλητική Παιδεία. Σκοπός Και Επιμερους Στόχοι. Διδακτική Μεθοδολογία.

5.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Στον χώρο της Παιδαγωγικής ο όρος «ελεύθερος χρόνος» εμφανίζεται αρχικά στο σχολείο, για να εκφράσει τον χρόνο των διαλειμμάτων και των διακοπών. Μετά το 1920 συνδέεται με τη μέριμνα και τη φροντίδα των νέων έξω από το σχολείο, καθώς και με τη μόρφωση των ενηλίκων. Από το 1924 ο ελεύθερος χρόνος καθιερώνεται και στην παιδαγωγική ορολογία. Ο W. Fliter το 1924 και ο P. Klatt από το 1927 χρησιμοποιούν τον όρο «ελεύθερος χρόνος» στα πλαίσια του «Λαϊκού Πανεπιστημίου»²²⁷. Οι δυο συγγραφείς θέτουν το στοιχείο του ελεύθερου χρόνου ως βάση για τη μόρφωση του ατόμου και εντάσσουν τη διαμόρφωση και την Αγωγή του ελεύθερου χρόνου στη θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης.

Η έννοια της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου εμφανίστηκε στις αρχές του αιώνα μας για να εκφράσει ένα νέο τρόπο διδασκαλίας και μάθησης στον ελεύθερο χρόνο, αλλά και για να περιγράψει τις δυνατότητες που προκύπτουν από αυτόν. Η εμφάνιση της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου μπορεί να ερμηνευτεί ως παιδαγωγική αντίδραση στη νέα κοινωνική πραγματικότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο του ελεύθερου χρόνου, ένα φαινόμενο που στη σύγχρονη εποχή αποκτά ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου υπηρετεί κατά κύριο λόγο την ανάγκη προσαρμογής της Παιδαγωγικής στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες αλλά και τη διεύρυνση των δυνατοτήτων της Παιδαγωγικής Επιστήμης²²⁸.

Όσο μεγαλύτερη σημασία αποκτά ο ελεύθερος χρόνος τόσο περισσότερο γίνονται ορατά και τα προβλήματα που συνδέονται με αυτόν και την αξιοποίησή του. Τα προβλήματα αυτά εντοπίζονται στη δυσκολία διαμόρφωσης, οργάνωσης, διάθεσης και χρησιμοποίησης του συνεχώς διευρυμένου ελεύθερου χρόνου, στην αδυναμία ατομικής και συλλογικής αυτοοργάνωσης, στην έλλειψη συνειδητής συμπεριφοράς, στην εμπορευματοποίηση και στην εκμετάλλευση του χρόνου αυτού από τρίτους. Η υπέρβαση των παραπάνω δυσκολιών και η συνειδητοποίηση των ενδεχόμενων κινδύνων, μπορούν να επιτευχθούν όταν οι δυνατότητες που προκύπτουν από τον ελεύθερο χρόνο αποτελέσουν αντικείμενο μάθησης. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου λοιπόν αντιμετωπίζει τον ελεύθερο χρόνο ως ατομικό και κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο έγκειται στη δυσκολία διαμόρφωσης, οργάνωσης και διάθεσής του και το οποίο συνδέεται άμεσα με τη μάθηση²²⁹. Με άλλα λόγια το πρόβλημα εκδηλώνεται ως αδυναμία ατομικής και συλλογικής αυτοοργάνωσης και η αντιμετώπιση του επιδιώκεται -

²²⁷ Opaschowski, W. (1996): *Pädagogik der freien Lebenszeit*. Opladen: Leske+Budrich, σ. 101-103.

²²⁸ Θωίδης, Ι. (2000): *Σχολείο και ελεύθερος χρόνος*, Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα, σ. 33.

²²⁹ Nahrstedt, W. (1990): *Leben in freier Zeit: Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik*. σ. 14.

μεταξύ άλλων - με δημόσιες επαγγελματικές δραστηριότητες και σε ιδρύματα ελεύθερου χρόνου.

Η έννοια του χρόνου στην Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου εμπεριέχει την αυτοδιάθεση και την υπευθυνότητα του ατόμου, τη δυναμική σύνδεση διαφορετικών τομέων της ζωής και διαφορετικών χρονικών συστημάτων αναφοράς²³⁰.

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου ξεκίνησε, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, από διαφορετικές αφετηρίες, οι οποίες στηρίζονται σε ανάλογες θεωρίες που αφορούν την εννοιολογική ιστορική εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου:

1) Η πρώτη άποψη υποστηρίζει ότι η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου ξεκινά από τις ιδέες του Διαφωτισμού και από τους κοινωνικοκριτικούς στόχους μάθησης που πηγάζουν από αυτές. Στόχος της είναι να επηρεάσει και να διαμορφώσει στάσεις και συμπεριφορές με τέτοιο τρόπο, ώστε ο ελεύθερος χρόνος να γίνει χρήσιμος για τη χειραφέτηση του ατόμου και την κοινωνική αλλαγή. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, για την Παιδαγωγική δεν αρκεί η μελέτη του ελεύθερου χρόνου μόνο ως κοινωνικού φαινομένου, αλλά χρειάζεται και η αναζήτηση εκείνων των θετικών δυνάμεων που συντελούν και προσδίδουν νόημα σε αυτό το φαινόμενο. Αυτές οι δυνάμεις φαίνεται να συνδέονται με το πνεύμα ελευθερίας και χειραφέτησης του Διαφωτισμού, καθώς και με το μορφωτικό ιδανικό του γερμανικού κλασικισμού²³¹. Η άποψη αυτή είναι αντίθετη προς την κοινωνιολογική άποψη, η οποία αντιμετωπίζει τον ελεύθερο χρόνο ως προϊόν της βιομηχανοποίησης και ως αρνητική συμπληρωματική κατηγορία του εργασιακού χρόνου στη βιομηχανική κοινωνία. Σύμφωνα, λοιπόν, με την κοινωνιολογική άποψη οι λειτουργίες και οι σκοποί που συνδέονται με τον ελεύθερο χρόνο εξαντλούνται στην αναψυχή και στην εξισορροπητική του λειτουργία. Ο Nahrstedt ²³² επιδιώκει να ανασκευάσει την παραπάνω θέση, προκειμένου να προσδιορίσει τη λειτουργία του ελεύθερου χρόνου (προϋποθέσεις, σκοπός, περιεχόμενο) και να διαμορφώσει μια διδακτική του ελεύθερου χρόνου, θεωρεί τον ελεύθερο χρόνο ως ένα αυτόνομο και ταυτόχρονα εναλλακτικό πεδίο μάθησης, το οποίο μπορεί να συμβάλει στη χειραφέτηση του ατόμου και της κοινωνίας και να λειτουργήσει αντισταθμιστικά απέναντι στον εχθρικά προς τη χειραφέτηση διακεείμενο χρόνο εργασίας.

2) Η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου είναι αποτέλεσμα της θρησκευτικής μεταρρύθμισης του 16ου αιώνα²³³. Ο ελεύθερος χρόνος και η Παιδαγωγική που τον αφορά προέκυψε ως ένα αποτέλεσμα της θρησκευτικής μεταρρύθμισης²³⁴ η οποία δεν αποτέλεσε τομή μόνο στις θρησκευτικές πεποιθήσεις της Ευρώπης, παρά επέφερε και μια καθοριστική αλλαγή στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή ο ελεύθερος χρόνος αλλά και η Παιδαγωγική του, ήταν στις αφετηρίες τους δύο έννοιες αρνητικά φορτισμένες και μάλιστα με διττό τρόπο. Ο ελεύθερος χρόνος, αυτός καθαυτός, αξιολογείται κατ' αρχήν αρνητικά από την προτεσταντική ηθική, η οποία βλέπει την εργασία ως απόλυτο αυτοσκοπό και καταδικάζει ό,τι αποκλίνει από τον κανονισμένο και ορθολογικά δομημένο εργασιακό χρόνο. Η εργασία αποτελεί δημόσιο καθήκον και στον αντίποδα της στέκονται οι «επικίνδυνες» ατομικές τάσεις και κλίσεις. Με σκοπό αυτές να ελεγχθούν, να δαμαστούν και να κανονικοποιηθούν ξεκίνησε,

²³⁰ Freericks, R. (1996): *Zeitkompetenz. Ein Beitrag zur theoretischen Grundlegung der Freizeitpädagogik*. σ. 31.

²³¹ Nahrstedt, W. (1988): *Die Entstehung der Freizeit. Dargestellt am Beispiel Hamburgs. Ein Beitrag zur Strukturgeschichte und zur Struktur geschichtlichen Grundlegung der Freizeitpädagogik*, σ. 23.

²³² Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Zukunftsperspektiven und Professionalisierung*. Band 2

²³³ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Leistungsgesellschaft*. , σ. 102, 109.

²³⁴ Opaschowski, (1976): *Pädagogik der Freizeit. Grundlegung für Wissenschaft und Praxis*. σ. 18-21

σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η προσπάθεια της συστηματοποίησης του ελεύθερου χρόνου μέσω της Παιδαγωγικής. Είναι φανερό ότι και η ίδια η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου αξιολογείται σε αυτό το πλαίσιο αρνητικά, μια που δεν κάνει κάτι άλλο από το να επιβάλλει την κυριαρχία της προτεσταντικής ηθικής της εργασίας και στον έξω από την εργασία ελεύθερο χρόνο.

3) Η τρίτη άποψη υποστηρίζει ότι η σύγχρονη έννοια του ελεύθερου χρόνου και η Παιδαγωγική αποτελούν συνέπεια της βιομηχανοποίησης κατά το τέλος του 19ου αιώνα. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου νοείται ως μια παιδαγωγική ελευθερίας. Ξεκινάει από τη θέση ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι προϊόν της ιστορικής προσπάθειας για απελευθέρωση του χρόνου από την καταπίεση των φυσικών και κοινωνικών επιταγών (κυρίως από τον χρόνο μισθωτής εργασίας), αλλά επισημαίνει και τον κίνδυνο μιας νέας αλλοτρίωσης του ατόμου μέσα από τη λανθασμένη και συχνά καθαρά καταναλωτική λειτουργία του διευρυμένου ελεύθερου χρόνου.

Από τις αρχές του 19ου μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, ως Παιδαγωγική των εξωσχολικών σχέσεων, ενταγμένη στην Κοινωνική Παιδαγωγική, ασχολείται με κοινωνικά προβληματικές καταστάσεις. Σε αυτό συντελεί η αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες προέκυψαν από τη βιομηχανοποίηση και την αύξηση του πληθυσμού των πόλεων. Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου μέσα από την Κοινωνική Παιδαγωγική επηρέασε και τους άλλους κλάδους της Παιδαγωγικής, καθώς και γενικότερα την Παιδαγωγική Επιστήμη.

Μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα οι αγώνες του εργατικού κινήματος σε πολιτικό και επαγγελματικό επίπεδο με αίτημα τον περιορισμό του χρόνου εργασίας, καθώς και η εισαγωγή του δώρου εργασίας στις αρχές του 20ου αιώνα δημιουργούν νέες προϋποθέσεις για την Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και την ενασχόληση με την Παιδαγωγική του «χρόνου της ελευθερίας». Η ελάτπωση του χρόνου εργασίας και η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος συνεχώς επεκτείνεται, έχουν ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση των προβλημάτων της ζωής - ως ένα βαθμό - στον ελεύθερο χρόνο. Η αγωγή, ως μια λειτουργία της ζωής, αποκτά νέες δομές. Η μεταβολή της κοινωνικής διάρθρωσης αλλάζει τη σκοποθεσία της αγωγής. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του '60, η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, ως επιμέρους κλάδος της Παιδαγωγικής, διερευνά τη σχέση του ελεύθερου χρόνου με την αγωγή και την εκπαίδευση και αξιοποιεί τα αποτελέσματα των ερευνών με στόχο μια παιδαγωγική πράξη

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου αποτελεί κλάδο της γενικής Παιδαγωγικής λόγω του ότι η αδυναμία αξιοποίησης του συνεχώς διευρυνόμενου ελεύθερου χρόνου, η έλλειψη συνειδητής συμπεριφοράς και η εμπορευματοποίησή του καθιστούν αναγκαία την αλλαγή προσανατολισμού της Παιδαγωγικής όσον αφορά τον ελεύθερο και τον σχολικό χρόνο και τη σχέση τους με τον συνολικό χρόνο.

Στις σύγχρονες κοινωνίες ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί ένα καίριο θέμα τόσο κοινωνικοπολιτικό όσο και παιδαγωγικό²³⁵. Μολονότι η βιοποριστική εργασία συνεχίζει και σήμερα να αποτελεί το κέντρο βάρους της κοινωνικής ζωής, εντούτοις ολοένα και περισσότερο η περιοχή του ελεύθερου χρόνου διευρύνεται και αποκτά μεγαλύτερη σημασία ως χώρος ζωής, τείνοντας να αυτονομηθεί από τον χρόνο εργασίας. Η συνεχής ποσοτική διεύρυνση του χρόνου αυτού και η αυξημένη, σε σχέση με το παρελθόν, ποιοτική του διάσταση θέτουν υπό αμφισβήτηση την παλαιότερη άποψη, σύμφωνα με την οποία η παραγωγική εργασία και ο σχετιζόμενος με αυτήν χρόνος εργασίας

²³⁵ Nahrstedt, W. (1974):, σ. 2,3

αποτελούν το μόνο κεντρικό κοινωνικό παράδειγμα για οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και ως εκ τούτου παιδαγωγικές αναλύσεις και θεωρίες.

Η οριοθέτηση της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου σε σχέση με τους άλλους επιμέρους κλάδους της Παιδαγωγικής και η ανάδειξη του επιστημονικού της χαρακτήρα και της δομής των δραστηριοτήτων της τεκμηριώνονται εν μέρει με το παράδειγμα της «**ανοιχτής κατάστασης**». Ο ορθολογισμός του χρόνου και η συρρίκνωση του στο χρόνο εργασίας οδηγούσε αρχικά - σύμφωνα με τη θεωρία της Αλληλεπίδρασης - σε «κλειστές» καταστάσεις όπως η επιχείρηση και το σχολείο. Η δομή συμμετοχής και η χρονική ροή ήταν από πριν προγραμματισμένες και σχεδόν προκαθορισμένες. Το «δημιουργικό διάλειμμα»²³⁶ απαιτούσε όμως ένα άλλο διαφορετικό μοντέλο. Με τον ελεύθερο χρόνο αναπτύχθηκαν ανοιχτά συστήματα και ανοιχτές καταστάσεις, όπως ιδρύματα ελεύθερου χρόνου και περιοχές διακοπών. Με την αντιπαράθεση και την αλληλεπίδραση ανοιχτών και κλειστών καταστάσεων έγινε προσπάθεια να κατανοηθεί θεωρητικά και επιστημονικά η νέα κοινωνική εναλλασσόμενη σχέση ανάμεσα στον χρόνο εργασίας και τον ελεύθερο χρόνο και να προταθεί η Παιδαγωγική των ανοικτών καταστάσεων²³⁷. Σύμφωνα με τη Συστημική θεωρία θα μπορούσε να γίνει λόγος για μετάβαση από «κλειστά» σε «ανοιχτά συστήματα». Το τελευταίο παράδειγμα θα μπορούσε να ισχύει γενικά για όλα τα κοινωνικά συστήματα. Ωστόσο για αυτή τη μετάβαση θα πρέπει να αποδοθεί μια παραδειγματική κατευθυντήρια λειτουργία στον τομέα του ελεύθερου χρόνου. Για την επιστήμη της Αγωγής αυτό σημαίνει πως η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου αποκτά κατευθυντήριο (παραδειγματικό) ρόλο για Παιδαγωγική δράση σε ανοιχτές καταστάσεις και ανοιχτά συστήματα²³⁸.

Η «ανοιχτή κατάσταση», ως ένα κατάλληλο *παράδειγμα*²³⁹ για την Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, νοείται ως μια παιδαγωγική δομή, η οποία χαρακτηρίζεται τόσο από την αρχή της «ανοιχτής κατάστασης»²⁴⁰ σε σχέση με τον χρόνο, τον χώρο και την προσφορά, όσο και από την αρχή της ελεύθερης επιλογής σε σχέση με τη συμμετοχή και τη δημιουργία ομάδων. Αναλυτικότερα η «ανοιχτή κατάσταση» χαρακτηρίζεται από την ατομική δυνατότητα να μπορεί να συμμετέχει κανείς κάθε στιγμή ή να εγκαταλείπει μια κατάσταση χωρίς να αντιμετωπίζει εμπόδια και κυρώσεις. Η «κλειστή κατάσταση» χαρακτηρίζεται από περιορισμούς στην δυνατότητα συμμετοχής και από επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση πρόωρης εγκατάλειψης. Οι περιορισμοί μπορεί να έχουν θεσμικό ή ατομικό χαρακτήρα ή ακόμα και να επιβάλλονται από ομάδες.

Σύμφωνα με Nahrstedt ο όρος «*ανοιχτή κατάσταση*» χαρακτηρίζει καταστάσεις ελεύθερου χρόνου στην κατοικία, στη γειτονιά, στο περιβάλλον της κατοικίας, στην περιοχή διακοπών κ.λ.π. Η ανοιχτότητα των καταστάσεων ελεύθερου χρόνου περιλαμβάνει: την ανοιχτότητα χώρου, χρόνου, σχέσεων, περιεχομένων καθώς και την κοινωνική ανοιχτότητα. Ο όρος «*κλειστή κατάσταση*» χαρακτηρίζει καταστάσεις σε περιοχές όπως το σχολείο, ιδρύματα

²³⁶ Klatt, F. (1929): Freizeitgestaltung, Stuttgart.

²³⁷ Nahrstedt, W. / Buddrus, V., u.a. (1979): Freizeitschule, Selbstbestimmtes Lernen u. nicht - direktives Lehren in offenen Situation. Analysen und Modelle. (Forschungsbericht des Landes NW 2849). Opladen: Westdeutscher. s. 3 και στο Buddrus, V. (1981): Pädagogik in offenen Situationen: Modelle und Analysen. Bielefeld: Pfeffer, (Bielefelder Hochschulsschriften Bd. 53, σ. 16.

²³⁸ Nahrstedt, W. (1995): Freizeitpädagogik - Kulturarbeit - Reisepädagogik. Zur Metamorphose einer neuen erziehungswissenschaftlichen Teildisziplin σ. 13, 14.

²³⁹ Ο όρος «παράδειγμα» αναφέρεται γενικά σε αναγνωρισμένες επιστημονικές επιδόσεις οι οποίες προσφέρουν ορισμένα προβλήματα και λύσεις για συγκεκριμένο χρόνο μιας κοινότητας ειδικών. Kuhn, T., (1962), Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, Nahrstedt, W (1979): Freizeitpädagogik als Erziehungswissenschaft, σ. 13.

²⁴⁰ Για τον V Buddrus στο Pädagogik in offenen Situationen: Modelle und Analysen. (1981), σ. 16,26, η «κατάσταση» ως χωροχρονική μονάδα αποτελεί το μικρότερο νοηματικά σημαντικό πλαίσιο αναφοράς της ανθρώπινης δράσης.

ελεύθερου χρόνου κ. ά. Η ανοιχτή κατάσταση προϋποθέτει α) την ελευθερία συμμετοχής (δυνατότητα εγκατάλειψης της συμμετοχής οποιαδήποτε στιγμή), β) ανοιχτότητα της κατάστασης απέναντι σε νέα μέλη (οι ομάδες μελών μπορούν να μεταβάλλονται συνεχώς), γ) ανοιχτότητα της κατάστασης απέναντι σε νέα περιεχόμενα (αυτό επιτρέπει μεγάλο αριθμό από περιεχόμενα και ευέλικτη εναλλαγή ανάμεσα στα περιεχόμενα) και δ) ρευστότητα των σκοπών (οι στόχοι, τους οποίους τα μέλη ακολουθούν, δεν είναι κατά ένα μέρος γενικά συνειδητοί ή δεν έχουν ακόμη αποφασιστεί)²⁴¹.

Με βάση το παράδειγμα της «ανοιχτής κατάστασης», η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου συνιστά ταυτόχρονα έναν επιμέρους επιστημονικό κλάδο της Παιδαγωγικής αλλά και μια παιδαγωγική αρχή, σημαντική για όλους τους επιμέρους κλάδους της Παιδαγωγικής, όπως η Κοινωνική Παιδαγωγική, η Παιδαγωγική του Σχολείου, η Εκπαίδευση Ενηλίκων κ.ά.²⁴²

Ως παιδαγωγική αρχή, η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου δεν αποτελεί μια αυτόνομη επιστημονική θεωρία ούτε αποκλειστικά μια πρακτική εκπαιδευτική δραστηριότητα. Τονίζει ιδιαίτερα τους γενικούς σκοπούς της Παιδαγωγικής, χωρίς όμως να αποτελεί μια επιπλέον αυτόνομη περιοχή. Δεν αντικαθιστά, αλλά επαναλαμβάνει άλλες επιμέρους παιδαγωγικές επιστημονικές θεωρίες²⁴³.

Ως επιμέρους κλάδος της Παιδαγωγικής, η Παιδαγωγική του Ελεύθερου Χρόνου και ειδικότερα η Παιδαγωγική του εξωσχολικού Αθλητισμού, αποσκοπεί στην ανάλυση παιδαγωγικών δομών έχοντας ως αφετηρία στις προσεγγίσεις της τον χρόνο, θεματοποιεί γενικούς σκοπούς της Παιδαγωγικής, τους τονίζει και τους αξιολογεί σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο, ειδικότερα τον Αθλητισμό, ενώ ταυτόχρονα υπηρετεί και άλλες επιστήμες μέσω του ιδιαίτερου αντικειμένου της²⁴⁴. Κυρίως όμως περιγράφει μια επιστήμη, η οποία είναι προσανατολισμένη στη δράση και αναφέρεται σε έννοιες όπως αυτονομία, αυτοοργάνωση, αυτοδιάθεση, δημοκρατία, ελευθερία, αυθορμητισμός, πρωτοβουλία και αναψυχή. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, αποσκοπεί στην αδιάκοπη, μεθοδική και διδακτική ανάπτυξη μιας ενσυνείδητης και κριτικής συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου, μέσα από την απόκτηση γνώσεων, τη διαμόρφωση αντιλήψεων, την ανάπτυξη στάσεων, ενδιαφερόντων και ικανοτήτων, την ετοιμότητα για αυτοδιάθεση, καθώς και την ατομική πρωτοβουλία και τη χειραφετημένη συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή²⁴⁵.

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, αναδεικνύει και ενσωματώνει επιμέρους περιοχές προβλημάτων της Παιδαγωγικής, οι οποίες μέχρι τώρα παρέμεναν ασύνδετες μεταξύ τους όπως π.χ. η κοινωνική Αγωγή, η πολιτισμική Εκπαίδευση, η δημιουργική Αγωγή κ.ά.

Στην πράξη η Παιδαγωγική του ελεύθερου εμφανίζεται με δύο μορφές: ως κύρια και ως δευτερεύουσα²⁴⁶. Η **κύρια Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου** αντιλαμβάνεται τον ελεύθερο χρόνο ως αυτόνομο πεδίο Αγωγής με δικές της ιδιαίτερες μεθόδους. Στηρίζεται στην εμπειρική έρευνα της Αγωγής ελεύθερου χρόνου και συγκεκριμένα στην έρευνα των σχετικών με την αγωγή του προγραμμάτων, θεσμών, χώρων και συμπεριφορών. Σε

²⁴¹ Nahrstedt, W. (1974): Freizeitschule. Ein Modellversuch zur Entwicklung emanzipativer Lernangebote. In: *Deutsche Jugend*, τ. 1/1974, σ. 18-29.

²⁴² Nahrstedt (1979), ο.π., σ.13.

²⁴³ Opaschowski, H. W. (1990): *Pädagogik und Didaktik der Freizeit* σ.155.

²⁴⁴ Grässler, E. (1990): *Freizeitpädagogik - Eine neue Ausbildungsdisziplin an der Pädagogischen Hochschule.*, σ. 23.

²⁴⁵ Opaschowski, H. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik.* σ. 80.

²⁴⁶ Rüdiger, H. (1974): *Freizeitpädagogik - Anspruch, Probleme und Kritik.* σ. 137,138.

αντίθεση με τη Σχολική Παιδαγωγική οι στόχοι και οι μέθοδοι της προσανατολίζονται στην αρχή της ανοιχτής κατάστασης²⁴⁷.

Η **δευτερεύουσα Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου** αποτελεί αντίθετα τμήμα της Σχολικής Παιδαγωγικής. Στην περίπτωση αυτή η περιοχή του ελεύθερου χρόνου νοείται ως ένας επιμέρους τομέας της Σχολικής, της Κοινωνικής, της Επαγγελματικής, της Ειδικής και της Πολιτισμικής Παιδαγωγικής. Η δευτερεύουσα Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου μπορεί να συγκριθεί με την Αγωγή του καταναλωτή, με την Αγωγή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης ή με την Αγωγή Υγείας, εντάσσεται δηλαδή στη Γενική Παιδαγωγική. Η ένταξη της δευτερεύουσας Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου στο σχολικό πρόγραμμα δεν αρκεί για την εκπλήρωση όλων των σκοπών της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου. Η δευτερεύουσα δεν μπορεί να αντικαταστήσει την αυτόνομη κύρια Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, παρά μόνο να λειτουργήσει συμπληρωματικά με αυτήν²⁴⁸.

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου ιστορικά προήλθε από τη Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, που με την σειρά της προέρχεται από τις εξής δύο γνωστικές τάσεις – μοντέλα:²⁴⁹

1. **την Παιδαγωγική, την Επιστήμη της Αγωγής**, όπως αυτή εκφράζεται από την επιστημονική Παιδαγωγική παράδοση της κεντρικής Ευρώπης και
2. **στην Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου (leisure studies)**, όπως αυτή εκφράζεται στο αγγλοαμερικανικό επιστημονικό σύστημα και έχει κυρίως οικονομική και οργανωτική (Μάνατζμεντ-Μάρκετινγκ) κατεύθυνση.

Η πρώτη τάση εμφανίστηκε στη δεκαετία του '50 και αναπτύχθηκε στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη (Γερμανία, Σουηδία, Αυστρία, Ελβετία, Δανία), δίνοντας έμφαση σε παιδαγωγικούς σκοπούς. Τα προγράμματα σπουδών ελεύθερου χρόνου που δημιουργήθηκαν είχαν ως αφετηρία παιδαγωγικά και κοινωνικά προβλήματα και ικανοποιούσαν τις ανάγκες ιδρυμάτων ελεύθερου χρόνου για παιδιά και εφήβους κοντά στο περιβάλλον κατοικίας. Η εκπαίδευση αυτή αναπτύχθηκε αρχικά έξω από ακαδημαϊκούς χώρους και υποστηρίχθηκε από φορείς και οργανώσεις που προσανατολιζόνταν στην πράξη. Αυτή η παλαιότερη άποψη, στην οποία η Παιδαγωγική (π.χ. η έννοια της Αγωγής) καλείται να επιτελέσει μια σημαντική λειτουργία μπορεί να χαρακτηριστεί συνοπτικά ως Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και εμφανίζει, ιδιαίτερα στον γερμανόγλωσσο χώρο, τα εξής εξελικτικά στάδια²⁵⁰:

α) Ως τα μέσα της δεκαετίας του '60 εμφανίζεται η «προοδευτική» Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου με θεματικές περιοχές την ψυχαγωγία, την ανάπαυση και την κατανάλωση. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της περιόδου αυτής είναι η νέα στάση απέναντι στους παραδοσιακούς εργασιακούς και επαγγελματικούς προσανατολισμούς της κοινωνίας.

β) Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως και τη δεκαετία του '70 επικρατεί η τάση της «χειραφέτησης» στην Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, με θεματικές περιοχές τη χειραφέτηση, την εμπύχωση και τον πολιτισμό. Η χειραφέτηση νοείται ως δυνατότητα επιλογής και ως ενεργητική μάθηση μέσω μιας εμπυχωτικής διδακτικής πράξης στον ελεύθερο χρόνο.

²⁴⁷ Opaschowski, . (1990), σ. 148,149.. (1985), ο.π. σ. 245.

²⁴⁸ Rüdiger, H. (1974): Freizeitpädagogik - Anspruch, Probleme und Kritik. .13, Opaschowski, H. (1983): Grundfragen und Grundpositionen der Freizeitpädagogik. In: *Beiträge zur Theorie und Praxis der Freizeitpädagogik*, σ. 37.

²⁴⁹ Opaschowski, W. (1977): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen . σ. 310-312.

²⁵⁰ Nahrstedt, W. (1990), ο.π., σ. 85.

γ) Μετά το 1980 εμφανίζεται η «ανανεωτική» Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου με θεματικές περιοχές την οικολογία, τη νέα τεχνολογία και τη μελλοντική εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου και της εργασίας. Σκοπός της είναι να συμβάλει στη διαμόρφωση του τρόπου ζωής και στη δυνατότητα αυτοοργάνωσης του πολιτισμού του ελεύθερου χρόνου.

Στη Γερμανία μετά το 1970 τα εκπαιδευτικά προγράμματα (Curricula)²⁵¹ ελεύθερου χρόνου καλύπτουν βασικές κατευθύνσεις σπουδών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα με αντικείμενα την Παιδαγωγική ελεύθερου χρόνου, τη διαχείριση ελεύθερου χρόνου, τον σχεδιασμό ελεύθερου χρόνου, την άθληση ελεύθερου χρόνου, την πολιτισμική δράση και τη θεραπεία ελεύθερου χρόνου. Το 1978 ιδρύεται στο Bielefeld της Γερμανίας η Επιτροπή της Παιδαγωγικής ελεύθερου χρόνου, ενώ στο πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης διαμορφώνεται ολοκληρωμένο αναλυτικό πρόγραμμα για τον ελεύθερο χρόνο.

Στην Ευρώπη δημιουργούνται μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο δυνατότητες επιμόρφωσης για επαγγέλματα ελεύθερου χρόνου: πρώτα στη Σουηδία και στη Δανία για παιδαγωγούς του ελεύθερου χρόνου και στη συνέχεια στη Γαλλία για εμπυχωτές. Στη Γερμανία τα επαγγέλματα αυτά εμφανίζονται με τέσσερις διαφορετικές μορφές: παιδαγωγοί ελεύθερου χρόνου, παιδαγωγοί Πολιτισμού, παράγοντες Τουρισμού και διευθυντές Αθλητισμού ελεύθερου χρόνου.

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου (leisure studies), ως τάση είναι η νεότερη και αναπτύχθηκε στον αγγλοσαξονικό χώρο, επικέντρωσε το ενδιαφέρον της στην Οικονομία και σε δραστηριότητες Οργάνωσης του ελεύθερου χρόνου. Στη Μεγάλη Βρετανία και στην Ολλανδία προέκυψαν οι λεγόμενες «Leisure Studies» (Επιστήμες ελεύθερου χρόνου) ως επιμέρους τομείς διάφορων, οικονομικών κυρίως, Επιστημών στη δεκαετία του '70. Η εξέλιξη αυτή ακολούθησε το προϋπάρχον παράδειγμα των Η.Π.Α. και σημειώθηκε την εποχή που άρχισε να διαγράφεται ξεκάθαρα η μετάβαση στην Οικονομία της παροχής υπηρεσιών για τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικά χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στη Μεγάλη Βρετανία από τη δεκαετία του '80 αναπτύχθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα (Curricula) ελεύθερου χρόνου, στη βάση μιας οικονομικής πρότασης και στα πλαίσια του τουρισμού (Freizeitmanagement, Tourismus-Management, Marketing). Αυτός ο τύπος των αναλυτικών προγραμμάτων ελεύθερου χρόνου αναπτύχθηκε σε ακαδημαϊκά ιδρύματα. Όπως και στις Η.Π.Α., έτσι και στις παραπάνω χώρες η Επιστήμη ελεύθερου χρόνου αποτελεί μια διεπιστημονική σύνθεση. Σε αυτήν την περίπτωση η οικονομία και το Μάνατζμεντ-Μάρκετινγκ έπαιξε μεγαλύτερο ρόλο, ενώ στις Η.Π.Α. η Παιδαγωγική έμεινε σχεδόν στο περιθώριο. Η αγγλοσαξονική τάση φαίνεται να είναι πιο πραγματιστική λόγω της δομής του αντικειμένου της και λόγω του διεπιστημονικού χαρακτήρα της²⁵². Το μοντέλο αυτό έχει επεκταθεί διεθνώς, ωστόσο σήμερα τίθεται ως επιπλέον στόχος της Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου η σύζευξη²⁵³ αυτών των δύο μοντέλων.

Αρχικά στις Η.Π.Α. και από τη δεκαετία του '70 στην Ευρώπη, καταβάλλεται προσπάθεια να δημιουργηθούν κατάλογοι αναλυτικών προγραμμάτων ελεύθερου χρόνου για πανεπιστημιακούς, δασκάλους, φοιτητές και άλλους ενδιαφερομένους. Η ERLA (European Leisure and Recreation Association: Ευρωπαϊκή Ένωση Ελεύθερου Χρόνου και Αναψυχής), με έδρα τη Ζυρίχη, άρχισε ήδη από το 1974 να τεκμηριώνει την

²⁵¹ Nahrstedt, W. (1987): Freizeit - Curricula als (hochschul-) didaktische Aufgabe. Ansätze und Inhalte von Aus- und Weiterbildungsmodellen für Freizeit-, Kultur- und Tourismusfachleute. In: *Freizeitcurricula*, Nahrstedt, W./Steinecke, A./Thevis, W. (Hrsg.). Bielefeld: IFKA, σ. 7-21.

²⁵² Nahrstedt, W. (1994): Zukunft der Freizeit. σ. 168,169

²⁵³ Zellman, P. (1996): Freizeit: Ein europäisches Netzwerk zwischen Politik, Wissenschaft und Ausbildung., σ. 108. Hansen, R., M./Lüdtke, H. (1977): Sozialwissenschaftliche Grundlagen einer modernen Freizeitpädagogik. σ. 100.

ανάπτυξη αναλυτικών προγραμμάτων ελεύθερου χρόνου με κέντρο βάρους τομείς όπως η Παιδαγωγική ελεύθερου χρόνου, η Συμβουλευτική, ο τουρισμός, η οργάνωση και διοίκηση ελεύθερου χρόνου, πολιτισμική δράση κλπ. Τα αναλυτικά αυτά προγράμματα απευθύνονται σε επαγγέλματα ελεύθερου χρόνου και συγγενή κοινωνικοπολιτισμικά επαγγέλματα, όπως σε παιδαγωγούς πολιτισμού, εμπυχωτές, κοινωνικούς λειτουργούς, παιδαγωγούς, συμβούλους, επιστήμονες και Δασκάλους αθλητισμού ελεύθερου χρόνου καθώς και ξεναγούς κ.λπ.²⁵⁴.

Στις Η.Π.Α. από τη δεκαετία του '30 αναπτύχθηκε στα Πανεπιστήμια η Επιστήμη ελεύθερου χρόνου (Leisure studies). Σημείο εκκίνησης αποτέλεσαν από τη μια τα δημοτικά, κρατικά και εθνικά πάρκα και από την άλλη κοινοτικοί χώροι και προγράμματα δράσης παιχνιδιού. Η νέα Επιστήμη, η οποία αρχικά ονομαζόταν «Park and Recreation», σταδιακά μετονομάστηκε σε «Leisure Studies». Σχεδιαστικές, οργανωτικές κυρίως Μάνατζμεντ - Μάρκετινγκ και κοινωνικές επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης και της Παιδαγωγικής, συνδυάστηκαν πραγματιστικά με βάση τα υπάρχοντα δεδομένα και με σκοπό τη δημιουργία της νέας Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου. Έτσι αναπτύχθηκε από διάφορα γνωστικά αντικείμενα η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου, η οποία τελικά στη δεκαετία του '70 μέσω της ίδρυσης της «National Recreation and Park Association» (NKPA) βρήκε τα επαγγελματικά της πλαίσια²⁵⁵. Η Παιδαγωγική αποτέλεσε σε κάθε περίπτωση ένα μόνον τμήμα της, εντάχθηκε όμως, ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, σε μια διεπιστημονική συνολική σύνθεση.

Στις Η.Π.Α ο κλάδος των «Leisure Studies» αναπτύχθηκε και σε παιδαγωγικές σχολές με ιδιαίτερα διδακτικά αντικείμενα την Υγεία, τον Τουρισμό, τη φυσική Αγωγή, την Τέχνη και την Επιστήμη. Το σχολείο, λόγω της μεγάλης έκτασης του σχολικού χρόνου, αναλαμβάνει ουσιαστικές λειτουργίες ελεύθερου χρόνου. Η σχολική διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου εμφανίζεται με δυο μορφές²⁵⁶:

α) χρήση του σχολικού χώρου ως ιδρύματος ελεύθερου χρόνου έξω από τη διδασκαλία (Community School, community Education)

β) ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων με τη μορφή curriculum για τη διδασκαλία θεμάτων ελεύθερου χρόνου. Τα προγράμματα αυτά παρέχουν βοήθεια στον δάσκαλο δίνοντας και παραδείγματα από την περιοχή του ελεύθερου χρόνου για όλα τα μαθήματα (leisure education Advancement Programs από το 1975).

Η Εκπαίδευση των ειδικών σε θέματα ελεύθερου χρόνου στις Η.Π.Α. γίνεται στα Πανεπιστήμια και σε ανώτερες σχολές, στη Σουηδία στα λαϊκά Πανεπιστήμια, στην Πολωνία σε ανώτατα ιδρύματα φυσικής αγωγής, στη Γερμανία σε ανώτερα και ανώτατα ιδρύματα για Κοινωνική Παιδαγωγική και Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου.

Τα αντικείμενα διδασκαλίας που έχουν σχέση με τον ελεύθερο χρόνο καθώς και πολλά στοιχεία της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου, αποκτούν σήμερα ιδιαίτερη σημασία για εκπαιδευτικά και κοινωνικά Επαγγέλματα. Τα εκπαιδευτικά επαγγέλματα που προσανατολίζονται στην Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου αποβλέπουν στην προετοιμασία του νέου για τον ελεύθερο χρόνο μέσω της Διδασκαλίας (Διδασκαλία με θέμα τον ελεύθερο χρόνο στα σχολεία). Αντιστοίχως, τα κοινωνικά Επαγγέλματα

²⁵⁴ Nahrstedt, W. (1987): Freizeit - Curricula als (hochschul-) didaktische Aufgabe. Ansätze und Inhalte von Aus- und Weiterbildungsmodellen für Freizeit-, Kultur- und Tourismusfachleute. σ. 7-21.

²⁵⁵ Nahrstedt, W. (1994): Zukunft der Freizeit. Kai Nahrstedt, W. /Sandmann, J., u.a. (1982): *Der Freizeitpädagoge, Freizeitberatung - Animation - Freizeitadministration. Neue Aufgaben für Sozialarbeiter, Erwachsenenbilder und Sportpädagogen*. Opladen, Forschungsbericht des Landes Nordrhein-Westfalen 3099.

²⁵⁶ Nahrstedt, W. (1978): *Freizeitdienste Freizeitberufe und Freizeitwissenschaften in den USA. Modelle für die Bundesrepublik Deutschland*. σ. 69.

αποβλέπουν στην πληροφόρηση και ενημέρωση του πολίτη για τον ελεύθερο χρόνο (Συμβουλευτική σε κοινωνικά ιδρύματα)²⁵⁷.

Με την εξέλιξη της επαγγελματικής εξειδίκευσης στους τομείς της Αγωγής του ελεύθερου χρόνου διαμορφώνεται ένας νέος τομέας παρεχόμενων υπηρεσιών. Οι ειδικοί του ελεύθερου χρόνου, ανάλογα με τις δραστηριότητες που αναπτύσσουν, διακρίνονται σε Παιδαγωγούς, Δασκάλους, Συμβούλους, Εμφυχωτές, Παιδαγωγοί Πολιτισμού, και γενικά Επιστήμονες του ελεύθερου χρόνου²⁵⁸. Τα επαγγέλματα του ελεύθερου χρόνου θα απαιτούν στο μέλλον όλο και περισσότερο παιδαγωγικές ικανότητες, οι οποίες πρέπει να συμπληρώνονται με διοικητικές, μάνατζμεντ και μάρκετινγκ, ψυχολογικές και άλλες γνώσεις. Έχει επίσης ενδιαφέρον ότι στην δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου στον Πολιτισμό υπάρχει μια διάκριση ανάμεσα στην Πολιτισμική Παιδαγωγική και την Πολιτισμική Εργασία²⁵⁹. Η Πολιτισμική Παιδαγωγική διαφέρει από την Πολιτισμική Εργασία ως προς την έννοια και τον προσανατολισμό. Ο όρος **Πολιτισμική Παιδαγωγική** καλύπτει την Τέχνη, την αισθητική Αγωγή, την αισθητική Μόρφωση ενώ ο όρος **Πολιτισμική Εργασία** συμπεριλαμβάνει τις έννοιες πολιτισμός διεξόδου, κοινωνικοπολιτισμικά κέντρα, κέντρα γειτονιάς, προσανατολισμός κοινοτικού συστήματος κ.λπ. Η Παιδαγωγική Πολιτισμού όπως και η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, επιδιώκει να διαμορφώσει τον ελεύθερο χρόνο στα πλαίσια των μεταβαλλόμενων συνθηκών της βιομηχανικής κοινωνίας, ξεκινώντας από το δεδομένο της ελλιπούς παρουσίας πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η επίτευξη του σκοπού αυτού περιλαμβάνει τέσσερα πολιτιστικά δομικά στοιχεία, τα οποία είναι: ο Πολιτισμός ως κριτική της κοινωνίας, ο Πολιτισμός ως αισθητική αγωγή, ο Πολιτισμός ως κοινωνικοπολιτισμικός τομέας δράσης και ο Πολιτισμός ως παιδαγωγικό καθήκον. Ο Παιδαγωγός πολιτισμού είναι ένας Παιδαγωγός ελεύθερου χρόνου προσανατολισμένος στα θέματα του Πολιτισμού,

Σήμερα οι ονομασίες της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου ποικίλλουν στις διάφορες περιοχές της Ευρώπης. Στη βόρεια Ευρώπη επικρατεί ο όρος «Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου», στη Νότια Ευρώπη «Εμφύχωση», στη Δυτική Ευρώπη «Διαχείριση και Οργάνωση του ελεύθερου χρόνου» και στην Ανατολική ο όρος «Πολιτισμική Εργασία». Μελλοντικά η περιοχή του ελεύθερου χρόνου αναμένεται να επεκταθεί. Αυτό κάνει ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη για θεσμική κατοχύρωση της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου, για επέκταση των προγραμμάτων σπουδών με περιεχόμενο τον ελεύθερο χρόνο και για αναγνώριση της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου ως επαγγελματικού τομέα ή ως μιας περιοχής δραστηριότητας. Η αυξανόμενη παροχή “χρόνου ελευθερίας” θα απαιτήσει μελλοντικά πλουσιότερη προσφορά υπηρεσιών.

Αν και ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί σήμερα διεθνώς ένα από τα σημαντικά και επίκαιρα θέματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης, στην ελληνική παιδαγωγική βιβλιογραφία αντίθετα δεν αναφέρεται καν ως συγκεκριμένος παιδαγωγικός όρος. Με εξαίρεση ευκαιριακές αναφορές στα προβλήματα του ελεύθερου χρόνου, κατά την εξέταση π.χ. θεμάτων που συνδέονται με την εξωσχολική αγωγή, τον εξωσχολικό Αθλητισμό, τις εργασίες των μαθητών στο σπίτι κλπ.. Τα θέματα του ελεύθερου χρόνου ως αντικείμενο συστηματικής μελέτης και έρευνας δεν έχουν απασχολήσει μέχρι σήμερα σοβαρά την Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα. Η απουσία θεωρητικού υπόβαθρου και εμπειρικών ερευνών καθιστούν δύσκολη,

²⁵⁷ Θωϊδης, Ι. (2000): Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αθην.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα, σ. 50-52.

²⁵⁸ Nahrstedt, W. (1990): Ausbildungsgänge für Freizeit, Kultur, Breitensport und Tourismus in der Bundesrepublik Deutschland - Überlegungen zu einem integralen Curriculum. σ. 4.

²⁵⁹ Schwencke, O. (1987): Die Aufgabe der Kulturpolitik für Kultur - und Freizeit - Pädagogik. Das Kulturpolitische Interesse an den Erziehungswissenschaften. σ. 25).

για την Παιδαγωγική, την προσέγγιση των προβλημάτων του ελεύθερου χρόνου. Οι περισσότερες πληροφορίες προέρχονται από αναλύσεις και μελέτες σχετικές με την εργασία, στις οποίες ο ελεύθερος χρόνος αποκτά σημασία ως κατηγορία «υπόλοιπο» και από κοινωνιολογικές έρευνες ιδιαίτερα στην περιοχή των εφήβων. Η πλειοψηφία των προσεγγίσεων της περιοχής του ελεύθερου χρόνου στην Ελλάδα έχει λοιπόν κοινωνιολογική αφετηρία²⁶⁰. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο χώρο της προσχολικής αγωγής στο τμήμα Νηπιαγωγών της Αθήνας, στο τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Θεσ/νίκη, στην Κρήτη και στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου - τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής (Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου, του Αθλητισμού και της νεότητας, Πανεπιστήμιο Μακεδονία – τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών) υπάρχουν θέσεις Κοινωνιολογίας ή Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου και Μαζικών Μέσων Ενημέρωσης. Βέβαια στα τέσσερα Τ.Ε.Φ.Α.Α. της χώρας υπάρχουν μαθήματα σχετικά με την Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου ως «Διοίκηση αναψυχικών αθλητικών δραστηριοτήτων», «Οργάνωση και Διοίκηση Αθλητισμού».

Επίσης πρώτο πραγματοποιήθηκαν δύο Συνέδρια στην Ελλάδα με θέμα τη διεπιστημονική προσέγγιση του ελεύθερου χρόνου, όπως το 14^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ελληνικής Εταιρίας κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της υγείας²⁶¹ με θέμα «Ελεύθερος χρόνος και παιδί» από το Α.Π.Θ. (Τμήματα: Ιατρική Σχολή, Τ.Ε.Φ.Α.Α. και Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής) και το Πανεπιστήμιο Μακεδονία (Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών) στην Θεσ/νίκη 23-25/5/2002 και το «1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναψυχής – Ελεύθερου χρόνου και Αθλητικού Τουρισμού²⁶²» από το Τ.Ε.Φ.Α.Α. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στα Τρίκαλα 15-17/4/2005.

Στην σχετική ελληνική παιδαγωγική βιβλιογραφία ο ελεύθερος χρόνος αναφέρεται ως πρόβλημα αγωγής²⁶³ - διαπαιδαγώγησης, σε σχέση με τη διαδικασία μάθησης στο σχολείο²⁶⁴, την κοινωνικοποίηση έξω²⁶⁵ από το σχολείο, τη σχέση και την επικοινωνία με τον εαυτό μας και ως ένας χρόνος ανάπτυξης και ολοκλήρωσης της προσωπικότητας²⁶⁶.

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου συνθέτει την θεωρία και τις μεθόδους άλλων επιστημών όπως: η Παιδαγωγική, η Φιλοσοφία η Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, Οικονομία, το Μάνατζμεντ - Μάρκετινγκ, η Διοικητική Επιστήμη, Οικολογία, Ιατρική, Ηθική, Μελλοντολογία, Πολιτικές Επιστήμες και Επιστήμη της Επικοινωνίας. Η αύξηση της σημασίας της παιδαγωγικής του χρόνου που μένει ελεύθερος δεν είναι τυχαία, αλλά αντιστοιχεί σε μια επείγουσα ανάγκη της σύγχρονης κοινωνίας για παιδαγωγική, μέσα στην οποία το παιχνίδι, η διασκέδαση και η κοινωνικότητα βρίσκονται σε μία

²⁶⁰ Κορωναίου, Α. (1996) Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου, Κρασανάκης, Γ. (1984, 1996), Κοινωνικοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και ο Χρόνος.

²⁶¹ Πρακτικά Συνεδρίου (2002): 14^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ελληνικής εταιρίας κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της υγείας» με θέμα «Ελεύθερος χρόνος και παιδί». Θεσσαλονίκη.

²⁶² Πρακτικά Συνεδρίου (2005): 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναψυχής – Ελεύθερου χρόνου και Αθλητικού Τουρισμού. Τρίκαλα.

²⁶³ Ο Γ. Κυριαζόπουλος, (Ελεύθερος χρόνος και πενήνθήμερο εργασίας, 1981, σ. 318 κ.ε.), σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο και το πενήνθήμερο εργασίας, αναφέρει: «Το σχολείο εκτός από τις βασικές γνώσεις που παρέχει οφείλει να διδάσκει στα παιδιά και την ενεργητική χρησιμοποίηση του ελεύθερου χρόνου, αφυπνίζοντας και ασκώντας συνεχώς τις δημιουργικές τους δυνάμεις.. Το πενήνθήμερο έχει στερήσει το σχολείο από τις εξωπρογραμματικές απασχολήσεις. Οι κατ' οίκον εργασίες κλείνουν τα παιδιά τα απογεύματα στο σπίτι και δεν υπάρχει περιθώριο να δοθεί καθοδήγηση και για ελεύθερη απογευματινή απασχόληση. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο με την προσθήκη πολλών νέων μαθημάτων. Το αναλυτικό πρόγραμμα δεν πρέπει να επιβαρύνεται αλλά να αναπροσαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τον ελεύθερο χρόνο και τα προβλήματα που θέτει.

²⁶⁴ Θωίδης, Ι. (2000): Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα, σ. 58-62.

²⁶⁵ Κογκούλης, Β. Ι. (1988), Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, σ. 210-211.

²⁶⁶ Τσουλόφτα, Μ. (1979), Αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Και Χαραλαμπίδου, Ι. (1971), Το σχολείο και ο ελεύθερος χρόνος του παιδιού.

απολαυστική, δημιουργική και αποδοτική σύνθεση με την παροχή γνώσεων, την κοινωνική ενασχόληση, πολιτιστική ανάπτυξη, κριτική αντιμετώπιση της πραγματικότητας και ανάπτυξη της εμπειρίας²⁶⁷.

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου αποτελεί μια σύνθετη διεπιστημονική προσέγγιση, που χωρίζεται στις παρακάτω επιμέρους Επιστήμες του ελεύθερου χρόνου²⁶⁸: την Παιδαγωγική, την Φιλοσοφία, την Οικονομία, την Κοινωνιολογία, την Ψυχολογία, το Μάνατζμεντ-Μάρκετινγκ, την Οικολογία, την Ιατρική, την Ηθική.

Παράλληλα δημιουργούνται οι ακόλουθες ερευνητικές περιοχές:

- του Τουρισμού / των Συγκοινωνιών,
- των Μ.Μ.Ε. / Επικοινωνίας,
- του Πολιτισμού / της Πολιτιστικής παιδείας
- του Αθλητισμού / των Παιχνιδιών
- της Κατανάλωσης / Διασκέδασης.

Βέβαια η μορφωτικός χαρακτήρας του ελεύθερου χρόνου είναι έντονος. Τα όρια μεταξύ των επιμέρους επιστημών του ελεύθερου χρόνου ή των πεδίων έρευνας είναι ρευστά και αλληλοκαλύπτονται. Αυτή ακριβώς η κατάσταση δείχνει ότι οι επιμέρους επιστήμες του ελεύθερου χρόνου έχουν την δομική ικανότητα μεγάλης ποικιλίας π.χ. Εξωσχολικός Αθλητισμός, Πολιτισμός (Θέατρο, Όπερα, Κοντσέρτο, Μουσείο) ή Κατανάλωση (Shopping center, Κινο, Restaurant). Βασικό χαρακτηριστικό όλων των επιμέρους επιστημών του ελεύθερου χρόνου είναι ο μεγάλος βαθμός ελευθερίας σε σχέση με τις άλλες περιοχές της ζωής και ένας ορισμένος τρόπος ελέγχου των αισθημάτων²⁶⁹. Ο χώρος, οι αιτίες, οι καταστάσεις η συντροφιά και το χρήμα επηρεάζουν τον βαθμό ελευθερίας του ελεύθερου χρόνου. Το πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου κινείται γενικά σε δύο πόλους: τον τυπικό (π.χ. ολοκλήρωση οικογενειακών υποχρεώσεων) και τον άτυπο (π.χ. ηλιοθεραπεία). Στην τυπική μορφή του ελεύθερου χρόνου υπάρχει η δυνατότητα του αυτοπροσδιορισμού της συμπεριφοράς του ίδιου του ατόμου, η οποία όμως είναι μικρή.

Στην κοινωνική έρευνα ισχύει η θεωρία “των μακριών χεριών της εργασίας” (The long Arm of the Job), όπου ο ελεύθερος χρόνος είναι εξάρτημα της εργασίας. Ωστόσο στην σημερινή εποχή αρχίζει να ισχύει το αντίθετο, τα χέρια δηλαδή του ελεύθερου χρόνου γίνονται όλο και μακρύτερα και πηγαίνουν σχεδόν σε όλες τις περιοχές της ζωής του ανθρώπου²⁷⁰. Τα όρια μεταξύ ελεύθερου χρόνου και μη ελεύθερου χρόνου γίνονται ολοένα ρευστά. Η πρόσθετη μόρφωση (το Φροντιστήριο ή η επαγγελματική επιμόρφωση) λαμβάνεται από ένα μεγάλο μέρος των ατόμων ως εν μέρει ελεύθερος χρόνος. Έτσι λοιπόν αν ο ελεύθερος χρόνος με τον χρόνο εργασίας στην υποκειμενική συνείδηση του πληθυσμού, αλλά και των μαθητών, των νέων ειδικότερα, συνεχίζει να αναμιγνύεται, τότε έχουμε μία ανάπτυξη της κοινωνίας στην κατεύθυνση ότι η εργασία ή στην περίπτωση των μαθητών - φοιτητών, οι σπουδές, δεν θα σημαίνουν αυτόματα εξαναγκασμό και ο ελεύθερος χρόνος δεν θα ταυτίζεται με την ελευθερία²⁷¹. Αλλά ο χρόνος αυτός ουσιαστικά είναι ο χρόνος που το άτομο αισθάνεται ελεύθερο. Στο σχολείο, αλλά και σε μαθησιακές καταστάσεις, όπως είναι τα φροντιστήρια ξένων

²⁶⁷ Opaschowski, H. W. (1996): *Pädagogik der freien Lebenszeit*. Opladen: Leske+Budrich. σ.14.

²⁶⁸ Opaschowski, W.(1997): *Einführung in die Freizeitwissenschaft*. 3 Auflage, Opladen. σ. 310-312.

²⁶⁹ Elias, N. (1984): *Über die Zeit*. Arbeiten zur Wissenssoziologie 11, 2 Aufl., Frankfurt am Main: Suhrkamp. σ. 27.

²⁷⁰ Opaschowski, W.(1997): ο.π. σ. 304.

²⁷¹ Opaschowski, W.(1980): *Analysemethoden in der qualitativen Freizeitforschung*. In: Ders.: *Probleme im Umgang mit der Freizeit*, Hamburg, 27.

γλωσσών, κομπιούτερ, κ.ά. παρατηρείται η χρησιμοποίηση πολλών στοιχείων του ελεύθερου χρόνου με την υιοθέτηση της Εμφύχωσης, της ευχάριστης γνώσης. Το αποτέλεσμα αυτή της διαδικασίας είναι, ότι η μεταφερόμενη απόδοση του ελεύθερου χρόνου στην εργασία γίνεται όλο και μεγαλύτερη. Παράλληλα μειώνεται η αποξένωση του ατόμου από την εργασία και προσδίδεται σε αυτήν μια νέα ποιότητα, που μεταφέρεται σε όλη την ζωή του ατόμου.

5.2 ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Το σχολείο εμφανίζεται στο να μην μπορεί να προσφέρει μια συνολική συστηματική γνώση - διδασκαλία για αποδοτική συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο. Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα η Παιδαγωγική του εξωσχολικού για νέους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση είναι μια εφαρμοσμένη επιστήμη, η οποία τίθεται στην υπηρεσία της πράξης. Χώροι πραγμάτωσης της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου μπορεί να είναι η οικογένεια, το σχολείο, η μόρφωση νέων, ενηλίκων, καθώς και άλλοι τομείς εκπαίδευσης και κοινωνικοποίησης. Δεν έχει ρυθμιστική αρμοδιότητα, ωστόσο προσπαθεί να προτείνει και να προσανατολίσει. Γίνεται κατανοητή ως μια κοινωνικοπαιδαγωγική πράξη που συνδέεται με μια προσανατολισμένη, σε σκοπούς επιστήμη της πράξης, σύμφωνα με τους οποίους, το παιδί, ο έφηβος, ο νέος ή ο ενήλικος να μπορούν να ενεργούν κοινωνικά, αθλητικά, πολιτιστικά, δημιουργικά και επικοινωνιακά. Όσον αφορά στη χρήση του ελεύθερου χρόνου και στην ελευθερία της επιλογής, ο σύγχρονος άνθρωπος δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένος από την οικογένεια και το σχολείο. Από αυτήν την ανεπάρκεια και αδυναμία προκύπτει η αναγκαιότητα και η αποστολή της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα της Παιδαγωγικής του εξωσχολικού Αθλητισμού. Με την Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου παρουσιάζεται η δυνατότητα να διαμορφώσουμε στο σχολείο κοινωνικές, αθλητικές, πολιτισμικές, δημιουργικές και επικοινωνιακές αρχές εκπαίδευσης, που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη του ατόμου στην κοινωνία²⁷².

Η Αγωγή του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο πραγματοποιείται σε ελεύθερα επιλεγόμενες συλλογικές ή ατομικές δραστηριότητες, έξω από τη διδασκαλία, στα πλαίσια προσφορών του σχολείου ή εξωσχολικών ιδρυμάτων. Διακρίνεται σε αγωγή **για τον** ελεύθερο χρόνο (λειτουργία προσανατολισμένη χρονικά), σε αγωγή **μέσω του** ελεύθερου χρόνου (λειτουργία προσανατολισμένη ως προς το περιεχόμενο) και σε αγωγή **στη διάρκεια** του ελεύθερου χρόνου (λειτουργία προσανατολισμένη στοχοθετικά)²⁷³.

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα η Παιδαγωγική του εξωσχολικού Αθλητισμού αποτελεί μεν έναν αυτόνομο επιμέρους κλάδο της Παιδαγωγικής, όπως και η Παιδαγωγική του Σχολείου ή η Κοινωνική Παιδαγωγική, διαφοροποιείται όμως σε μεγάλο βαθμό από τις προηγούμενες. **Η Παιδαγωγική του σχολείου** και ειδικότερα η Φυσική Αγωγή στα πλαίσια της σχολικής πράξης, επιδιώκει την υλοποίηση των σκοπών της μέσα από αυστηρούς κανόνες και σε «κλειστές» καταστάσεις. Οι αυστηροί κανόνες που διέπουν τον χρόνο στην κοινωνική ζωή, δημιουργούν τις προϋποθέσεις των ετήσιων σχολικών τάξεων. Δίπλα στην έννοια του ορθολογισμού η έννοια του ορθολογικά

²⁷² Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*. σ. 40.

²⁷³ Droß, J. (1990): *Freizeit und Schule. Zwickauer Freizeittage*, Band I, σ. 43-50.

διαμορφωμένου χρόνου αποκτά μεγάλη σημασία, δεδομένου ότι ένα χρονικά οριοθετημένο πρόγραμμα παράγει μια εντατική πίεση εργασίας και υψηλών επιδόσεων.

Η έρευνα του ελεύθερου χρόνου από την πλευρά της Αγωγής (προσανατολισμένη στην έρευνα)	Παιδαγωγική του χρόνου που μένει ελεύθερος / Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου (προσανατολισμένη στην εφαρμογή)
Έρευνα στο Τουρισμό (Θεωρία: κριτική του μαζικού τουρισμού, γνώση των μεταφορών, ανάλυση των ταξιδιών και διακοπών)	Αγωγή του ελεύθερου χρόνου <ul style="list-style-type: none"> •για την οικογένεια •για το νηπιαγωγείο •για το σχολείο
Έρευνα στα Μ. Μ. Ε. (Θεωρία: η ζωή με τα Μ.Μ.Ε.: TV, Βίντεο, Γραπτός τύπος, PC πολυμέσα: Αναλύσεις και προγνώσεις)	Παιδεία του ελεύθερου χρόνου <ul style="list-style-type: none"> •για τον έφηβο, νέο •για τον ενήλικα •για τον ηλικιωμένο
Έρευνα του πολιτισμού (Θεωρία: Έρευνα του πολιτισμού και των στυλ ζωής, κλασικά πολιτιστικά ιδρύματα, πολιτισμός στις πόλεις, συνέδρια)	Γνώση του ελεύθερου χρόνου – Leisure Studies <ul style="list-style-type: none"> •περιοχές μάθησης •εκπαίδευση / σπουδές •μετεκπαίδευση
Έρευνα του αθλητισμού (Θεωρία: Κίνητρα, αθλητισμός ελεύθερου χρόνου - μαζικός αθλητισμός, αθλητισμός ως αίσθηση ζωής, τάσεις αθλημάτων, μέλλον του αθλητισμού)	Διδακτική του ελεύθερου χρόνου <ul style="list-style-type: none"> •Animation του ελεύθερου χρόνου •Συμβουλευτική υποστήριξη του ελεύθερου χρόνου •Προγραμματισμός ελεύθερου χρόνου
Έρευνα στο Παιχνίδι (Θεωρία: Κίνητρα για Παιχνίδι, δυνατότητες, χώρος, όργανα Παιχνιδιού, Παιχνίδια κ.ά)	Απασχόληση του ελεύθερου χρόνου <ul style="list-style-type: none"> •Πολιτιστική απασχόληση •Απασχόληση στα ΜΜΕ •Κοινωνική απασχόληση
Έρευνα κατανάλωσης (Θεωρία: Οικονομία του ελεύθερου χρόνου, ρόλοι καταναλωτών, κατανάλωση εφοδιασμού και βιωματών, προτεραιότητες κατανάλωσης)	Οργάνωση και Μάνατζμεντ μέσα στα πεδία της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου <ul style="list-style-type: none"> •Διοίκηση / Ανάπτυξη σχεδίων •Διαφήμιση / Δημόσιες σχέσεις •Έρευνα αγοράς
Έρευνα αλλαγής των αξιών (Θεωρία: Αλλαγής αξιών, αλλαγή κοινωνίας, αλληλεπίδραση της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου, κοινωνική και παιδαγωγική τεχνική αξιολόγησης, διεθνή έρευνα τάσεων και μέλλοντος, έρευνα της ποιότητας ζωής)	

Πίνακας 25: Συστηματοποίηση της Επιστήμης του ελεύθερου χρόνου (Opaschowski 1996, 15).

Σύμφωνα με τον Nahrstedt²⁷⁴, η Παιδαγωγική του Σχολείου και η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου ξεκινούν από δύο βασικές ευρωπαϊκές έννοιες, του ορθολογισμού και της ελευθερίας, οι οποίες συχνά εμφανίστηκαν ως αντίρροπες η μια προς την άλλη. Στην Παιδαγωγική του Σχολείου η έννοια του ορθολογισμού αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, ενώ στην Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου δεσπόζει η έννοια της ελευθερίας. Ο ορθολογισμός γίνεται κατανοητός ως ορθολογικός τρόπος σκέψης και πράξης (όσο το δυνατό σκόπιμα και με οικονομία χρόνου). Ο ορθολογισμός, με την παραπάνω έννοια, περιορίζει την ελευθερία, και κατά τη νεότερη εποχή συνδέεται με την υποχρεωτική εκπαίδευση, τη σχολική πειθαρχία, καθώς και με την πίεση για επιδόσεις και παραγωγικότητα. Αποσκοπεί λοιπόν σε μια κανονιστική λειτουργία του σχολικού θεσμού που βασίζεται στην κανονιστική γνώση και τις σταθμισμένες επικοινωνιακές μορφές. Παραδοσιακά η Παιδαγωγική του Σχολείου στόχευε, μεταξύ άλλων, στην ανάπτυξη ικανοτήτων για την επαγγελματική εργασία και αντιμετώπιζε τον ελεύθερο χρόνο κυρίως ως χρόνο για ανάπαυση και διεκπεραίωση των σχολικών εργασιών.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική ως σχολική κοινωνική εργασία ανταποκρίνεται σε ελλείψεις του σχολείου και εξομαλύνει αρνητικά φαινόμενα στη διαδικασία της αγωγής. Ο κοινωνικός Παιδαγωγός είναι ένας ειδικός για την επίλυση συγκρούσεων, όχι όμως και ειδικός για ανοικτή εργασία²⁷⁵ στον ελεύθερο χρόνο με τους νέους. Η βασική της κοινωνική λειτουργία συνίσταται στην επεξεργασία ελλειμματικών καταστάσεων μάθησης και συμπεριφοράς καθώς και στη διόρθωση τους²⁷⁶. Το άτομο εκλαμβάνεται ως υποκείμενο που έχει ανάγκη βοήθειας. Συμπερασματικά για την Κοινωνική Παιδαγωγική οι συγκρούσεις αποτελούν σημείο εκκίνησης για διαδικασίες κοινωνικής μάθησης, ενώ για την παραδοσιακή Παιδαγωγική του Σχολείου οι συγκρούσεις νοούνται ως παρενόχληση της διαδικασίας μάθησης.

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, σε σύγκριση με την Κοινωνική Παιδαγωγική και την Παιδαγωγική του Σχολείου, υπόκειται σε διαφορετικά κριτήρια και αναπτύσσει άλλες δυνατότητες. Ξεκινά από την **αρχή της αυτοδιάθεσης του νέου**, έτσι ώστε αυτός να δρα δημιουργικά, απαλλαγμένος από το άγχος της επίδοσης, να οργανώνει τα προσωπικά του ενδιαφέροντα χωρίς να παραμελεί τη σχολική μάθηση, να επικοινωνεί και να παίζει ελεύθερα χωρίς ανταγωνισμό. Απέναντι στον ορθολογικοποιημένο χρόνο επανεκτιμά και αναβαθμίζει την αξία τηςσχόλης και απέναντι στις δεσμευτικές υποχρεώσεις και την πειθαρχία τοποθετεί σε κεντρική θέση **την αρχή της ελευθερίας**²⁷⁷.

Ο Παιδαγωγός του ελεύθερου χρόνου διαφοροποιείται από τις δραστηριότητες των κοινωνικών Παιδαγωγών (συμβουλευτική, αποκατάσταση) και των Δασκάλων (καθοδήγηση), στο βαθμό που λειτουργεί ως Εμπυχωτής και ταυτόχρονα ως σύμβουλος του ελεύθερου χρόνου. Ο χώρος δράσης της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου συμπεριλαμβάνει τόσο το σχολικό όσο και το εξωσχολικό περιβάλλον. Στόχος δεν είναι η αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων, αλλά η συνεχής ανάπτυξη των ικανοτήτων μάθησης σε ανοιχτές καταστάσεις²⁷⁸.

Η συνύπαρξη Παιδαγωγικής ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα Παιδαγωγικής του εξωσχολικού Αθλητισμού και Παιδαγωγικής του Σχολείου μπορεί να αποφέρει θετικά αποτελέσματα, όπως τη **σχετικοποίηση του Ορθολογικού και εξαναγκαστικού**

²⁷⁴ Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Historische Voraussetzungen und gegenwärtige Situation*. Band 1, σ. 45.

²⁷⁵ Opaschowski, (1977), ο.π., σ. 103.

²⁷⁶ Fromme, J. (1990): *Freizeitpädagogik und Freizeitforschung*, σ. 32.

²⁷⁷ Nahrstedt, W./ Karst, U.,V./ Roose, W. / Buddrus, V. (1979): *Freizeit als Thema in Schulen. Entwicklungsstand in Wissenschaft, Richtlinien. Unterrichtshilfen, Schuladministration und Schulpraxis*. σ. 51.

²⁷⁸ Θωϊδης, Ι. (2000): *Σχολείο και ελεύθερος χρόνος*, Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα, σ. 42.

χαρακτήρα της διδασκαλίας. Σταδιακά θα μπορούσε να συμβάλει στην υπέρβαση του σχολείου επίδοσης. Σύγχρονα μοντέλα όπως το ολοήμερο σχολείο και το «ανοιχτό» σχολείο, τα οποία συνδυάζουν με επιτυχία την αγωγή του ελεύθερου χρόνου με τη σχολική αγωγή, στην περίπτωση μας την αγωγή του εξωσχολικού Αθλητισμού με την σχολική φυσική αγωγή, θα μπορούν να σταθούν ως παράδειγμα μιας τέτοιας εξέλιξης. Επίσης είναι σημαντική η θεωρία των «μακριών χεριών του ελεύθερου χρόνου» σύμφωνα με την οποία αποδεικνύεται με ερευνητικά στοιχεία, ότι πολλά στοιχεία του ελεύθερου χρόνου έχουν περάσει στον χρόνο εργασίας και με αυτό τον τρόπο υπάρχει **σχετικοποίηση των ορίων μεταξύ χρόνου εργασίας και ελεύθερου χρόνου**²⁷⁹.

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου πρέπει να λειτουργήσει λοιπόν ως γέφυρα μεταξύ κοινωνικής και σχολικής Παιδαγωγικής και ως υποστηρικτής δημιουργίας επικοινωνιακών, αθλητικών, υγιεινών, περιβαλλοντικών, κοινωνικών, αντικαταναλωτικών, εθελοντικών και πολιτιστικών γνώσεων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση στη αγγλοσαξονική βιβλιογραφία του «carry-over» αποτελέσματος της εργασίας, πού αποτυπώνεται στην θέση «η σημαντική εργασία βρίσκει την συνέχεια της σε μη σημαντική δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου» και συνεχίζοντας «η κοινωνική απομόνωση στην εργασία μεταφέρεται στον ελεύθερο χρόνο», όποιος δηλαδή στην εργασία, οδηγείται σε κοινωνική απομόνωση, αναπτύσσει στον ελεύθερο χρόνο του μικρό ενδιαφέρον για κοινωνικές δραστηριότητες (π.χ. μέλος σε συλλόγους και ενώσεις)²⁸⁰. Στην Ευρώπη και αργότερα στην Ελλάδα η ακτινοβολία του ελεύθερου χρόνου και της αλλαγής των αξιών σε όλες τις περιοχές της ζωής ήταν σε πλήρη εξέλιξη. Η εργασία ως ιδανικό της ζωής άρχισε να υποχωρεί στην σκάλα αξιών, ενώ η οικογένεια, η φιλία και ο ελεύθερος χρόνος έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία.

²⁷⁹ Opaschowski, W.(1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 304.

²⁸⁰ Meissner, R. (1976). Didaktische Planung und Handlungsfähigkeit der Schüler. In: Garlichs (u. a.): Didaktik offener Curricula, 2 Aufl., Weinheim-Basel.

5.3 Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Μάθηση και διδασκαλία μέσω της εμπύχωσης δεν αποτελούν νέες προτάσεις και ιδέες για το σχολείο. Η ενθάρρυνση, η υποστήριξη και η παρώθηση αποτελούσαν ανέκαθεν στοιχεία της διδασκαλίας και της μάθησης. Η εμπύχωση στο σχολείο συμπληρώνει ουσιαστικά τις υπάρχουσες παιδαγωγικές μεθόδους και αρχές. Η εμπύχωση μέσα στο πλήθος των διάφορων μαθημάτων αποσκοπεί στην ενίσχυση των επαφών, στην αυτοκατευθυνόμενη μάθηση, στη δημιουργικότητα και την πρωτοβουλία και στην αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων. Η εμπύχωση αποτελεί μια πρόκληση για το σημερινό σχολείο. Δεν αποτελεί μια επιστήμη της διδασκαλίας ή μια εξειδικευμένη διδακτική θεωρία σχεδιασμού της μάθησης ούτε μια θεωρία περιεχομένων διδασκαλίας, αλλά χαρακτηρίζει τη διαδικασία παρώθησης χωρίς καθοδηγητικό χαρακτήρα, και την προώθηση της αυτοκατευθυνόμενης μάθησης και δράσης στη σχολική και εξωσχολική ζωή.

Η κλασσική Διδακτική όπως παρουσιάζεται στην εκπαιδευτική θεωρητική διδακτική, ή την θεωρητική διδακτική των συστημάτων, ή τέλος την κυβερνητική διδακτική κ.ά. θα πρέπει να διευρυνθεί στην λεγόμενη παρακινητική, ενθαρρυντική Διδακτική. Ο βασικός προβληματισμός ξεκίνησε, ότι γνωστικά αντικείμενα στο σχολείο όπως Φυσική Αγωγή, Μουσική, Καλλιτεχνικά, που σχετίζονται περισσότερο με δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου στην περίπτωση μας τον νεανικό εξωσχολικό Αθλητισμό, αν μπορούν να διδαχθούν με τις κλασσικές διδακτικές μεθόδους²⁸¹. Αλλά και αν «κύρια» γνωστικά αντικείμενα μπορούν να υιοθετήσουν στοιχεία της παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου και της εμπυχωτικής – παρακινητικής αγωγής ή σε μια τρίτη δυνατότητα, να γίνει συνεργασία με τα γνωστικά αντικείμενα που είναι περισσότερο κοντά σε δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου (Μουσική, Φυσική Αγωγή κ.α.).

5.3.1 Η ΕΜΠΥΧΩΤΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Η εμπυχωτική Διδακτική δραστηριοποιεί και αναπτύσσει την λήψη απόφασεων και πρωτοβουλιών από τους μαθητές. Στόχος είναι το παιδί, ο νέος να μάθει μέσω της συναρπαστικότητας, της χαρούμενης και παιγνιώδης μορφής. Προσανατολίζεται στο βιωματικό σκοπό της παιδαγωγικής και αναπτύσσει την ικανότητα του ατόμου να μπορεί να αντεπεξέρχεται στις διάφορες καταστάσεις της ζωής. Προσπαθεί να συνδυάσει και να συντονίσει το περιεχόμενο του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής με τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες των μαθητών, αλλά και με τον εξωσχολικό Αθλητισμό²⁸².

Η λέξη Εμπύχωση «animation» προέρχεται από τον 17ο αιώνα από το γαλλικό «animer» που σημαίνει εμπυχώνω, ενισχύω, ζωογονώ και την λατινική λέξη «animare» που σημαίνει ανακαλύπτω την ζωή, εμπυσώ ζωή. Μια δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι ο όρος εμπύχωση προέρχεται από τη λέξη «anima» (ψυχή) και όπως όλες οι λέξεις με κατάληξη «-ιον» περιγράφει μια δραστηριότητα που έχει να κάνει με την εσωτερική, ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, εμπύχωση είναι κάθε δραστηριότητα που προωθεί, υποστηρίζει, εμπνέει και δίνει ερεθίσματα, λαμβάνοντας υπόψη ψυχικά γεγονότα κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου²⁸³.

²⁸¹ Grupe, O (1974): Sport und Sportunterricht in der Sekundarstufe II. Stuttgart, 109-140.

²⁸² Busse, G.: Fachdidaktik als Freizeitdidaktik – an den Grenzen der Didaktisierung. In: *Freizeitpädagogik* 1994 16-2. 106-112.

²⁸³ Bleistein, R.: Animation, Begriff- Geschichte - Praxis., 1978, σ. 215.

Η λέξη εμπύχωση «animation» αναπτύχθηκε στη Γαλλία ως απόρροια δύο παραμέτρων σύμφωνα με την ομάδα έρευνας του ελεύθερου χρόνου²⁸⁴ : α) της δημιουργίας ενός νέου κοινωνικοπολιτιστικού χώρου που προέκυψε από την εκτεταμένη βιομηχανοποίηση και β) του διαχωρισμού της εκκλησίας από το κράτος.

Στην προβιομηχανική κοινωνία οι διαπροσωπικές σχέσεις, η συνεργασία και η αλληλοβοήθεια αποτελούσαν κάτι το αυτονόητο και το φυσικό μέσα στον αγώνα της επιβίωσης στις μικρές κοινωνικές μονάδες της πόλης ή του χωριού. Με τη βιομηχανοποίηση, η οποία οδήγησε στην εκτεταμένη αστικοποίηση, τη δημιουργία μεγαλουπόλεων και νέων οικιστικών συγκροτημάτων ή κέντρων διακοπών, η σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων και η αλληλεγγύη της κοινότητας έπαψε πια να είναι δεδομένη και «φυσική» και έγινε αισθητή η ανάγκη της «τεχνητής» παρώθησης. Τον στόχο αυτό δεν μπορούσε πια να εκπληρώσει η εκκλησία, όπως παραδοσιακά συνέβαινε ως τότε, λόγω του περιορισμού του κοινωνικού της ρόλου. Σε αυτό το μεταβατικό κοινωνικοπολιτιστικό στάδιο αναπτύχθηκε η εμπύχωση στα πλαίσια των δημοκρατικών συλλόγων ελεύθερου χρόνου. Από την εποχή αυτή η εμπύχωση εξελίσσεται σε σημαντική έννοια για την Πολιτική και την Παιδαγωγική²⁸⁵.

Από το 1970 η εμπύχωση διατηρεί την ανανεωτική της λειτουργία στα πλαίσια νέων επιδιώξεων για τον εκδημοκρατισμό του πολιτισμού, της εκπαίδευσης και του πολιτικού σχεδιασμού σε αστικοποιημένα περιβάλλοντα. Φορείς των νέων αυτών προσπαθειών είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης, η UNESCO, οι Υπουργοί Παιδείας και οι φορείς πολιτισμού όλων των κρατών στην Ευρώπη και στον Καναδά (πρόγραμμα της «κοινωνικοπολιτιστικής εμπύχωσης» της UNESCO από το 1970)²⁸⁶. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για την κοινή πολιτιστική δράση (Στρασβούργο, 1973) χαρακτηρίζει με τον όρο εμπύχωση κάθε δραστηριότητα που βοηθά το άτομο να συνειδητοποιεί την κατάσταση του, τις ανάγκες και το ταλέντο του, να επικοινωνεί με τους άλλους ανθρώπους και να συμμετέχει ενεργά στα κοινά, να προσαρμόζεται σε αλλαγές στο κοινωνικό, στο αστικό και στο τεχνικό περιβάλλον, να εμβαθύνει στον δικό του πολιτισμό και όλα αυτά μέσα από την καλλιέργεια και την ανάπτυξη των διανοητικών, δημιουργικών, σωματικών και άλλων ικανοτήτων του²⁸⁷. Σήμερα στην σημασία της λέξης εμπύχωσης «animateur» εμπεριέχονται κυρίως οι ακόλουθες έννοιες: παρακινώ, εμπυχώνω, ενισχύω, κινητοποιώ, ενθαρρύνω, δίνω νόημα, δίνω ερεθίσματα, δίνω ώθηση, συναρπάσω, δραστηριοποιώ. Η εμπύχωση «animation» είναι μια έμμεση μέθοδος για υποστήριξη της επικοινωνίας, δημιουργικής- πολιτιστικής αυτοκινητοποίησης και κοινωνικής δράσης.

Η Εμπύχωση είναι μια Μέθοδος παρώθησης και ενδυνάμωσης των διαδικασιών μάθησης. Υπό αυτήν την έννοια αποτελεί μια συνεχή και σκόπιμη διαδικασία προσανατολισμένη στις ανάγκες των ατόμων. Σκοπεύει στην παρότρυνση, την ενθάρρυνση, την ανακάλυψη και την ανάπτυξη ικανοτήτων και δυνατοτήτων που βρίσκονται σε λανθάνουσα κατάσταση, καθώς και στην ατομική ευχαρίστηση και ικανοποίηση. Με αυτήν την έννοια η εμπύχωση είναι «εμπύχωση κοινωνικοπολιτιστική» και «κοινωνικοπαιδαγωγική», μια ευκαιρία ενεργοποίησης για την προώθηση και ενίσχυση της δημιουργικότητας (μαθαίνω μέσω έκφρασης), της επικοινωνίας (μαθαίνω να

²⁸⁴ Bielefelder Forschungsgruppe Freizeit (1981): Animation in Ausbildung und Forschung. σ. 180.

²⁸⁵ Θωίδης, Ι. 2000, σ. 60.

²⁸⁶ CCC (Council for Cultural Cooperation), (1973), Managing for facilities democracy, Strasbourg.

²⁸⁷ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik.*, σ.

106. και Opaschowski, H. W. (1989): «Was Animation bedeuten kann». In: Von der Horst, R.. / Wegenjer-Spöhring, G.: „Begegnungen". 1. Göttinger Symposium. Ravensburg. σ. 51-61. καθώς επίσης και στο Wartenberg, G (1989): „Animation als Seele bauen - Plädoyer für einen phänomenologischen Animationsbegriff", In:

Freizeitpädagogik 11 (3/4), σ. 133-143.

καταλαβαίνω το άλλον), και της συμμετοχής (μαθαίνω να βρίσκομαι σε αλληλεγγύη με τους συμπαίκτες μου).

Επιπλέον, η εμπύχωση γίνεται κατανοητή ως δραστηριότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας που παρακινεί ή εμπνέει, αναθερμαίνει τις σχέσεις ανάμεσα σε άτομα και ομάδες, προωθεί τη δυνατότητα βιώματος και έκφρασης, ενδυναμώνει την κριτική ικανότητα και την ικανότητα λήψης αποφάσεων, ενθαρρύνει την επιθυμία για συμμετοχή και δράση, αναπτύσσει την ικανότητα για υπευθυνότητα των πράξεων του ατόμου ή της ομάδας²⁸⁸.

Η Εμπύχωση ως νέα διεθνή κοινωνικοπολιτιστική και κοινωνικοεκπαιδευτική μέθοδος εμφανίστηκε την δεκαετία του 1970 με δύο κυρίως κατευθύνσεις: ως εργασία σε ομάδα στόχο και ως εργασία για τα κοινά²⁸⁹.

A) Η εμπύχωση ως εργασία σε ομάδα στόχο είχε σκοπό την προώθηση των δημιουργικών, πνευματικών και στοχαστικών ικανοτήτων των μελών μιας ομάδας. Εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο παιδικό θέατρο στη Μόσχα το 1918-19 (Asjia Lacis in Orel bei Moskau) και αργότερα (1928) στα πλαίσια του προλεταριακού παιδικού θεάτρου²⁹⁰ (και στην Βιέννη στο κέντρο δραματοουργίας η Ilse Hanl ανέπτυξε την εμπύχωση) σε συνεργασία με Θεατρολόγους, Παιδαγωγούς, Ψυχολόγους, Κοινωνιολόγους και Ψυχιάτρους ως μέθοδος ομαδικής εργασίας για την υποστήριξη της διαδικασίας δημιουργικής λύσης προβλημάτων. Στο παιδικό θέατρο βέβαια εφαρμόστηκε για την δημιουργική δυνατότητα κάθε συμμετέχοντος, η μορφή μιας μοναδικής και αυθόρμητης θεατρικής δράσης, ώστε να παρουσιάσει πετυχαίνοντας την συμμετοχή του κοινού. Μια παραλλαγή της εμπύχωσης εφαρμόστηκε στην Ιταλία με την ονομασία «Animazione», που λειτουργεί ως μια εναλλακτική πρόταση στην επικρατούσα θεατρική μορφή, με κατεύθυνση από την φάση της δημιουργίας στην φάση της αντανάκλασης και της επικοινωνίας. Το 1973 η Animation μπαίνει σε αυστριακά σχολεία με την μορφή πρακτικής δραστηριότητας, σε συνεργασία με δασκάλους και animateuer, με στόχο την παρακίνηση και υποστήριξη των πρωτοβουλιών για αυτομόρφωση και αυτοοργάνωση δραστηριοτήτων, ώστε οι μαθητές να συμμετέχουν δραστήρια αντί να καταναλώνουν παθητικά.

B) Η εμπύχωση, ως εργασία για τα κοινά. Η μορφή αυτή εμπύχωσης εμφανίστηκε στην Αγγλία και Η. Π. Α αρχικά με τον όρο «κοινοτική ανάπτυξη» (Community development). Αργότερα επεκτάθηκε η σημασία της υπό τον όρο «πολιτιστική ανάπτυξη» (Cultural development). Τα προγράμματα εμπύχωσης είχαν σκοπό να βοηθήσουν τις μειονότητες να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να λειτουργούν αυτόνομα. Σκοπός της εμπύχωσης γενικότερα είναι να βοηθήσει τον πολίτη να αποκτήσει συνυπευθυνότητα στο ζωτικό του χώρο και να του παρέχει τη δυνατότητα για δημιουργική έκφραση. Αναλυτικότερα, η ανάπτυξη κοινοτήτων ή η πολιτιστική ανάπτυξη, είναι μια μέθοδος έμμεσης ομαδικής εργασίας που επιδιώκει:

- να απελευθερώσει την δημιουργικότητα μειονεκτούντων ομάδων, περιθωριακών ομάδων και υποπολιτισμών,
- να ενισχύσει την επικοινωνία και συμμετοχή μέσα στην ομάδα,
- να αναδείξει την ιδιαίτερη ταυτότητα του ατόμου που απειλείται από την ανωνυμία, τον ετεροκαθορισμό και τον κομφορμισμό της πίεσης για επίδοση,

²⁸⁸ Opaschowski, H. W. (Hrsg.) (1981): *Methoden der Animation Praxisbeispiele* (Außerschulische Pädagogik), σ. 8.

²⁸⁹ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik...*, σ. 107-109.

²⁹⁰ Benjamin, W. (1961): *Illuminationen*, Frankfurt - M. και Benjamin (1928): *Programm eines proletarischen Kindertheaters*.

- να παρέχει συμβουλές σε πρωτοβουλίες πολιτών και σε ιδρύματα με αντικείμενο την κοινωνικοπολιτιστική εκπαίδευση και την περιβαλλοντική αγωγή, με τέτοιο τρόπο ώστε να παρουσιάζουν και να τεκμηριώνουν τις δραστηριότητες μόνοι τους, και
- να διασφαλίσει και να βελτιώσει την ταυτότητα της ομάδας και του ατόμου.

Όσο αφορά μια συστηματική αιτιολόγηση και θεώρηση της διδακτικής του ελεύθερου χρόνου – της εμπυχωτικής, παρακινήτικής διδακτικής, καταγράφονται οι παρακάτω απόψεις: Η εμπυχωτική Διδακτική δεν είναι μία επιστήμη της διδασκαλίας, μέθοδος σχολικής Διδακτικής, Το πεδίο εφαρμογής της είναι η εξωσχολική δραστηριοποίηση των μαθητών, που από άποψη χρονικής διάρκειας και σημασίας, είναι μεγάλη. Η εμπυχωτική διδακτική μπορεί να ταυτιστεί με διδακτική του ελεύθερου χρόνου. Στοχεύει στο να ανακαλύψει, να ξυπνήσει και να αναπτύξει ικανότητες και δυνατότητες του ατόμου ή της ομάδας. Οι εμπυχωτές θα πρέπει, σε σχέση με την παραδοσιακή γνώση, να λάβουν και μια άλλη εκπαίδευση, ώστε να είναι σε θέση να μπορούν να σταθούν σε «ανοικτές καταστάσεις».

Η Διδακτική του ελεύθερου χρόνου θέτει σε προβληματισμό βασικές έννοιες της ισχύουσας σχολικής αθλητικής διδακτικής. Ένα βασικό ερώτημα που έχει θέσει είναι, το αν ισχύει ότι για την διδασκαλία, και για τις έννοιες μάθησης και τους στόχους που εξυπηρετούν. Η διδακτική του ελεύθερου χρόνου στην παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και η σχολική διδακτική της σχολικής παιδαγωγικής, διαφέρουν κυρίως στο χώρο εφαρμογής τους. Στην μια περίπτωση η διδασκαλία και η μάθηση κινείται μέσα σε κλειστούς όρους της σχολικής μονάδας, ενώ στην δεύτερη, μέσω εμπύχωσης και εμπειρίας στον ελεύθερο χρόνο, με ένα αρκετά μεγάλο πεδίο ατομικών στόχων, από τους οποίους λείπουν οι σχετιζόμενες απαιτήσεις απόδοσης²⁹¹.

5.3.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΜΠΥΧΩΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Οι βασικές αρχές της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου, και ειδικότερα της Παιδαγωγικής του Εξωσχολικού Αθλητισμού άρα και της Διδακτικής - εμπυχωτικής Διδακτικής κινούνται σε τρία επίπεδα²⁹²:

1. Στους όρους των συμμετεχόντων:

- στην Διαθεσιμότητα (χωρική, χρονική, πληροφοριακή, κινήτρων αναφορικά με τις δραστηριότητες),
- στην Ευελιξία, χαλαρότητα σε διάφορα σημεία (υποχρέωση συμμετοχής, έλεγχος επιτυχίας ή επίδοσης, όχι προγραμματισμένος αριθμός συμμετεχόντων, ελευθερία στην είσοδο και αποχώρηση, όχι μόνιμοι συμμετέχοντες ή κλειστές ομάδες - κλίκες, μη καθορισμένη διάρκεια στην ιδιότητα του μέλους, διαφορετικές κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες με διαφορετικές προσδοκίες, ενδιαφέροντα ή αυθόρμητα εναλλασσόμενες επιθυμίες, ευελιξία στις διαφοροποιήσεις των επιθυμιών των συμμετεχόντων).

Στον χαρακτήρα της παρακίνησης, που μπορεί να έχει τις ακόλουθες μορφές:

1. Κοινωνικοοικολογική animation (π.χ. η εμπύχωση από το φυσικό περιβάλλον ή το κοινωνικό περιβάλλον: φίλοι, γείτονες, δήμος, οργανώσεις, σύλλογοι, εκκλησία),

²⁹¹ Klafki, W. (1984): Freizeitdidaktik und Schuldidaktik - zur Notwendigkeit einer Erweiterung des Didaktikbegriffs. In: *Freizeitdidaktik. Vom lehrerzentrierten Unterricht zum selbstorganisierten Lern -Environment*, Nahrstedt, W./ Hey, B. / Florek, C. (Hrsg.), Bielefeld: Pfeffersche, σ. 35.

²⁹² Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*. ο.π., σ. 107-109. Βέβαια συνδέονται και με το ψήφισμα της UNESCO Declaration for the leisure time of person 8/1287, 1-12-1977.

2. Υλική animation (π.χ. υποδομές, εγκαταστάσεις, αθλητικό υλικό, με μεγάλη παρακινητική ιδιότητα),
3. Εμπύχωση Μέσων μαζικής ενημέρωσης (π.χ. χρησιμοποίηση προσελκυστικών Μ.Μ.Ε. και τεχνικών μέσων όπως πλακάτ, αφίσας, φυλλαδίου, βίντεο, τηλεόρασης, προβολή - διαφήμιση), και
4. προσωπική Εμπύχωση (π.χ. προσωπική συζήτηση με ενδιαφερόμενους, συμμετέχοντες, θεατές).

2. Στις προϋποθέσεις συμμετοχής:

- **Ευέλικτη τμηματοποίηση του χρόνου** «The use of free time with a view to full cultural development»: Διαθέσιμος χρόνος με την δυνατότητα ευέλικτης τμηματοποίησης του και αυτοπροσδιοριζόμενης χρησιμοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη της ανάγκες και τους αντικειμενικούς όρους του ενδιαφερόμενου (π.χ. οι συμμετέχοντες θα πρέπει να έχουν την δυνατότητα ευέλικτης τμηματοποίησης και χρησιμοποίησης του χρόνου, δηλαδή να μπορούν να καθορίσουν μόνοι τους την διάρκεια, το ρυθμό, την ένταση και την διακοπή). Βέβαια ο χρόνος προσδιορίζεται και από εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. σταθερά προσδιορισμένοι χρόνοι εκδηλώσεων).
- **Εθελοντισμός** «Spontaneity»/ «their own free choice is essential» / «promoting at all levels without discrimination»: Αυθορμητισμός, ένταση και συνέχεια της δραστηριοποίησης με αποτέλεσμα περισσότερη συμμετοχή σύμφωνα με τις συνθήκες, τάσεις και ενδιαφέροντα.
- **Έλλειψη εξαναγκασμού** «without feeling obliged to produce successful results» / «imply the greatest liberty and tolerance»: Ανοιχτή κατάσταση εκτέλεσης, χωρίς δύσκολους και σταθερούς κανονισμούς, χωρίς εξαναγκασμό, παράπονα, ανταγωνισμό και πίεση για απόδοση. Στόχος κάθε συμμετέχοντος να μπορεί να βιώσει και να ελέγξει την ικανότητά του για ατομική απόδοση, επικοινωνία και συνεργασία. Η έλλειψη εξαναγκασμού στην συμμετοχή, ο αυτοπροσδιορισμός και η αυτοοργάνωση είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ευελιξία, τον εθελοντισμό και τη δημιουργικότητα.

3. Στις δυνατότητες των συμμετεχόντων:

- **Δυνατότητα επιλογής** «to offer the widest range of choices» / «wide variety» / «to make them capable of selecting». Δυνατότητα για επιλογή μεταξύ ποικίλων δυνατοτήτων και δυνατότητα αλλαγής των δραστηριοτήτων.
- **Δυνατότητα λήψης απόφασης** «decision making». Δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού για ελεύθερη επιλογή και δυνατότητα κρίσης ή συμμετοχής στην λήψη αποφάσεων. Δυνατότητα λήψης απόφασης σημαίνει «γνωρίζω, τι θέλω». Βεβαίως οι μαθητές δημοτικού και οι έφηβοι έχουν προβλήματα στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, γι' αυτό θα πρέπει να εμπυχώνονται και να ενισχύονται, ώστε σιγά σιγά να είναι ικανοί να λαμβάνουν αποφάσεις σε σύνθετες καταστάσεις όλο και πιο εύκολα και να μην παθαίνουν την λεγόμενη, παράλυση της απόφασης.
- **Δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών** «stimulate personal initiative». Δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών σημαίνει ότι το άτομο, μόνο ή σε συνεργασία με άλλους, μπορεί να παίρνει πρωτοβουλίες. Οι συμμετέχοντες θα πρέπει να αναπτύσσουν δικές τους δραστηριότητες, ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Οι διάφορες πρωτοβουλίες θα πρέπει να ενισχύονται να είναι προσανατολισμένες στις ανάγκες του ατόμου ή της ομάδας, να είναι αυτοοργανωμένες και να αντιμετωπίζονται τυχόν προβλήματα από κοινού με τους

συμμετέχοντες ή τους εθελοντές. Τα βασικά εμπόδια για την ανάπτυξη πρωτοβουλιών είναι κυρίως ότι οι συμμετέχοντες έχουν μάθει να τα περιμένουν όλα από τον διδάσκοντα (πρόβλημα συμπεριφοράς) και δεν υπάρχει δραστηριοποίηση μεταξύ των συμμετεχόντων. Ο Εμφυχωτής, θα πρέπει λοιπόν να μετατρέψει αρνητικές συμπεριφορές (π.χ. παθητικότητα, απάθεια, βαριεστιμάρα, απλή κατανάλωση, επιθετικότητα και διαμάχες) σε θετικές και πιο αποδοτικές δράσεις από ίδιες πρωτοβουλίες και σύμφωνα με ίδιες προθέσεις, λαμβάνοντας λιγότερο κοινωνικό έλεγχο²⁹³.

Η ανάπτυξη της Εμφύχωσης στα πλαίσια της **Συμβουλευτικής του ελεύθερου χρόνου** και σε σχέση με τον **επαγγελματικό της Προσανατολισμό**, ακολουθεί τρεις φάσεις²⁹⁴. Η πρώτη φάση σηματοδοτείται από δύο γεγονότα :

α) Τη δημοσίευση του βιβλίου του αμερικανού κοινωνιολόγου D. Riesman «The lovely crowd (Το μοναχικό πλήθος) το 1950, στο οποίο γίνεται για πρώτη φορά λόγος για τον «σύμβουλο ελεύθερου χρόνου» ως αναγκαίο πρόσωπο για τη βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων και για την προσφορά ερεθισμάτων στον ελεύθερο χρόνο.

β) Την ίδρυση του «Club Mediteranee», μιας τουριστικής εμπορικής επιχείρησης, η οποία εισάγει σημαντικές καινοτομίες στον χώρο του τουρισμού και μέσω της οποίας η εμφύχωση αποκτά μεγάλη δημοσιότητα.

Η δεύτερη φάση λαμβάνει χώρα στη Γαλλία στα μέσα της δεκαετίας του '60 και έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την ανάπτυξη του επαγγέλματος του εμφυχωτή και την οριοθέτηση του ρόλου του.

γ) Η τρίτη φάση είναι η παιδαγωγικό - ιδεολογική και εντοπίζεται κυρίως στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Η εμφύχωση και ο εμφυχωτής ή σύμβουλος ελεύθερου χρόνου εξετάζονται από την άποψη της πολιτικής έννοιας της χειραφέτησης στα πλαίσια της κοινωνικής αλλαγής.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του συνολικού φάσματος της Εμφύχωσης είναι ο προσανατολισμός της σε **ανοιχτές παιδαγωγικές καταστάσεις με ιδιαίτερη έμφαση στην αυτονομία και στην αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου**²⁹⁵. Η εμφύχωση με την **ευρύτερη έννοια** ,περιλαμβάνει το σύνολο των δραστηριοτήτων, των μέτρων και των παρεμβάσεων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη ικανοτήτων του ατόμου στον ελεύθερο χρόνο (χειραφέτηση, αυτοπραγμάτωση, αναψυχή, επικοινωνιακές και δημιουργικές διαδικασίες). Η εμφύχωση με τη **στενή έννοια** ,περιλαμβάνει το σύνολο των δραστηριοτήτων, των μέτρων και των παρεμβάσεων που αποβλέπουν σε συγκεκριμένα επίπεδα δράσης και αλληλεπίδρασης και στη σκόπιμη διαμόρφωση και επίδραση, στην αποτελεσματικότητα υλικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών παραγόντων, στο βίωμα και τη συμπεριφορά των ατόμων, κυρίως σε ομάδες²⁹⁶.

Ένα πεδίο δράσης της εμφύχωσης αποτελούν τα ιδρύματα ελεύθερου χρόνου και η συνοικία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα καταστάσεων ελεύθερου χρόνου είναι ο Αθλητισμός της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, που είναι γνωστός ως Πανεπιστημιακός Αθλητισμός, λόγω του ότι υπάρχει δυνατότητα επιλογής των φοιτητών, και γενικότερα ο κάθε φοιτητής συμμετέχει στον ελεύθερο χρόνο του. Σε αυτούς τους χώρους ο παιδαγωγός του ελεύθερου χρόνου λειτουργεί ως υποστηρικτής ομάδων που δημιουργούνται για την από κοινού αντιμετώπιση προβλημάτων. Ο παιδαγωγός ως εμφυχωτής υποστηρίζει, παρωθεί,

²⁹³ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik*,. σ. 64.

²⁹⁴ Michels, H. (1995): *Animation - Ergebnisse einer Rekonstruktionsanalyse zur freizeitwissenschaftlichen Theoriebildung*. σ. 25-26.

²⁹⁵ Buddrus, V. (1985): *Pädagogik in offenen Situationen: Modelle und Analysen*. Bielefeld: Pfeffer, (Bielefelder Hochschulschriften Bd. 53. σ. 33 - 50

²⁹⁶ Opaschowski, H. W. (1977): ο.π., σ. 106.

ενθαρρύνει την αντιμετώπιση των προβλημάτων από τους ίδιους τους ενδιαφερομένους και συμβάλλει στη διοργάνωση γιορτών, στη δημιουργία χώρων παιχνιδιού και κέντρων νεότητας. Έτσι η εμπύχωση στον χώρο της κατοικίας δημιουργεί την πολιτική κοινότητα και αναπτύσσει την πολιτιστική της ταυτότητα.

5.4 ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου ως κλάδος της Παιδαγωγικής χρησιμοποιεί κυρίως τις ακόλουθες μεθόδους:²⁹⁷

1. **Την Συμβουλευτική πληροφόρηση:** που έχει ως σκοπό την πληροφόρηση προσανατολισμό, ενημέρωση και συνειδητοποίηση. Η πληροφόρηση μέσω της συμβουλευτικής είναι μια διαδικασία επικοινωνίας και επεξήγησης. Βοηθάει στην μετάδοση και απόκτηση βασικών γνώσεων και ικανοτήτων. Συστήνει, παρακινεί την δημιουργία περιέργειας, στοχεύει να ξυπνήσει ενδιαφέροντα, δίνει ερεθίσματα για μάθηση, αλλά και αναπτύσσει και την ικανότητα για αυτομάθηση.

Ως δράση εκφράζεται με τις ακόλουθες ενέργειες:

- την πληροφόρηση και Συμβούλευση σχετικά με τοπικές προσφερόμενες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου,
- την Συμβούλευση σε παιδαγωγικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και κινητικές – αθλητικές ερωτήσεις σχετικά με την υγεία και ασφάλεια, που σχετίζονται με τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, και
- την Χρησιμοποίηση διαφόρων τρόπων πληροφόρησης.

Συμβουλευτική ελεύθερου χρόνου μπορεί να ονομαστεί η σκόπιμη παιδαγωγική πράξη που επιτελείται στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου, ιδιαίτερα σε ιδρύματα ελεύθερου χρόνου και βασίζεται σε κοινωνικοπαιδαγωγικά προγράμματα. Ξεκινά από ένα πρόβλημα και αποβλέπει στη λύση και στη χειραφέτηση από αυτό το πρόβλημα. Το πρόβλημα αποτελεί το περιεχόμενο και η χειραφέτηση τον σκοπό. Αφετηρία της αποτελεί το γεγονός, ότι με τον ελεύθερο χρόνο προκύπτουν νέα είδη προβλημάτων, τα οποία δεν καλύπτονται από τα άλλα είδη Συμβουλευτικής.

Η διαδικασία της Συμβουλευτικής ακολουθεί τα παρακάτω στάδια:

- α) συνειδητοποίηση του προβλήματος, μέσω συζητήσεων και συγκέντρωσης πληροφοριών,
- β) δόμηση του προβλήματος, μέσω επεξεργασίας των πληροφοριών,
- γ) πρόταση εναλλακτικών λύσεων και
- δ) εμπύχωση (παρότρυνση) για τη λήψη της κατάλληλης απόφασης²⁹⁸. Η υλοποίηση της απόφασης είναι έξω από τη διαδικασία της Συμβουλευτικής. Η Συμβουλευτική ελεύθερου χρόνου εμφανίζεται, λοιπόν, ως ένας νέος παιδαγωγικός τομέας δίπλα στη Συμβουλευτική της Αγωγής, της Εκπαίδευσης και του Επαγγέλματος.

1. **Την Επικοινωνιακή Εμπύχωση:** που αποσκοπεί στην αφύπνιση ενδιαφερόντων, την ανακάλυψη και συνειδητοποίηση ατομικών ικανοτήτων, την ανάπτυξη της ικανότητας για επικοινωνία και επαφή, τη βελτίωση της κοινωνικής παρατήρησης, στην ανάληψη κοινωνικοπολιτιστικών πρωτοβουλιών, την παρότρυνση για βοήθεια και συμμετοχή, την ενθάρρυνση, κινητοποίηση, και ενίσχυση για αυτόνομες δραστηριότητες και τέλος την υπερπήδηση των εμποδίων και των αιτιών που κάνουν το άτομο παθητικό. Η εμπύχωση είναι μια μέθοδος επικοινωνίας μέσα από την ενθάρρυνση, την παρακίνηση και την τόνωση της ικανότητας για κοινωνικοεπικοινωνιακή δράση. Είναι μια μέθοδος ομαδική, της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της από κοινού δραστηριοποίησης.

²⁹⁷ Opaschowski, H. W. ο.π. σ. 128-132.

²⁹⁸ Nahrstedt, W. (1975): *Freizeitberatung. Animation zur Emanzipation?* σ. 10.

Αποβλέπει στην ανάπτυξη επικοινωνιακών ικανοτήτων και τεχνικών και στην βελτίωση της κοινωνικής αντίληψης. Ως δράση, εκφράζεται με τις ακόλουθες ενέργειες:

- του σχεδιασμού εμψυχωτικών προγραμμάτων δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου,
- την υποστήριξη της επαφής και επικοινωνίας, μέσω ειδικών προσφερόμενων δραστηριοτήτων και
- την ενθάρρυνση και υποστήριξη δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου που είναι προσανατολισμένα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού.

1. **Συμμετοχικός σχεδιασμός:** ως ανάλυση καταστάσεων, ανάλυση αναγκών και επιθυμιών και ικανοποίησή τους, καθορισμό στόχων από κοινού με τους συμμετέχοντες, επιλογή μεθόδων και τρόπων ελέγχου της αποτελεσματικότητας, συντονισμός δραστηριοτήτων, ευέλικτος σχεδιασμός και ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων. Ο συμμετοχικός σχεδιασμός συμβάλλει στη διεύρυνση των ευκαιριών συμμετοχής, ενισχύει τις πρωτοβουλίες και βοηθά στην απόκτηση εμπειριών ατομικής δράσης στα πλαίσια συλλογικών ενεργειών όπως:

- Υποστήριξη των πρωτοβουλιών (π.χ. υποστήριξη γιορτών, ομάδας γονέων κ. ά),
- υποστήριξη της επαφής με τις υπηρεσίες, οργανώσεις, φορείς, και
- Συντονισμός με άλλους φορείς των κοινών προσφερόμενων δραστηριοτήτων, προγραμμάτων και άλλων δράσεων.

Η εμψυχωτική Διδακτική διαφέρει από τις μέχρι σήμερα ισχύουσες μορφές της Διδακτικής ως προς τη μάθηση, την καθοδήγηση, και τη διδασκαλία. Τη θέση της τυπικής σχολικής μάθησης παίρνει η πρακτική μάθηση. Αντί να καθοδηγεί, ενθαρρύνει και παροτρύνει τον νέο να αποφασίζει και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες ο ίδιος. Με την ενεργητική του συμμετοχή ο νέος συνδυάζει τα αντικείμενα μάθησης με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες του, μέσα σε ομάδες που τις επιλέγει ο ίδιος. Η εμψυχωτική Διδακτική απευθύνεται τόσο στο σχολικό όσο και στον εξωσχολικό χώρο και στον ελεύθερο χρόνο μέσα και έξω από το σχολείο, θέτοντας τις παρακάτω αρχές²⁹⁹:

1. Οι νέοι πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να κατανέμουν και να χρησιμοποιούν τον χρόνο τους με ευελιξία, να μπορούν δηλαδή να ορίζουν οι ίδιοι τη διάρκεια, τον ρυθμό, την ένταση και την κατάληξη των δραστηριοτήτων τους.
2. Οι νέοι πρέπει να μπορούν να χρησιμοποιούν αυτόβουλα την ατομική τους ελευθερία σύμφωνα με τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα τους. Οι ίδιοι κατέχουν ένα υψηλό δυναμικό μάθησης, φυσική περιέργεια και πρωτοτυπία, θέλουν να ανακαλύψουν, να λύσουν προβλήματα να επεκτείνουν τις εμπειρίες και τις γνώσεις τους.
3. Οι νέοι πρέπει να εκφράζονται και να συμπεριφέρονται αβίαστα, χωρίς καταναγκασμούς. Η αρχή αυτή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ειλικρίνεια, την ευελιξία, τον αυθορμητισμό και τη δημιουργικότητα.
4. Οι νέοι πρέπει να μπορούν να διακρίνουν και να επιλέγουν ελεύθερα ανάμεσα σε διαφορετικές προσφερόμενες δραστηριότητες. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η δυνατότητα του νέου να δραστηριοποιείται μαζί με άλλους, να απασχολείται ατομικά, να παρακολουθεί ή ακόμα και να μην κάνει τίποτα.
5. Ανάπτυξη της ικανότητας λήψης αποφάσεων και υπευθυνότητα των πράξεων του νέου.
6. Οι νέοι πρέπει οι ίδιοι να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, να δραστηριοποιούνται για να ικανοποιούν τις ανάγκες τους και να συμπεριφέρονται σύμφωνα και με τις προσωπικές τους επιθυμίες.

²⁹⁹ Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Schule. Aktives Lernen durch animative Didaktik.*, σ. 115-124. κ Opaschowski, H. W. (1996): *Pädagogik der freien Lebenszeit. Freizeit- und Tourismusstudien.* Opladen 3, Auflage, σ. 201 – 255.

5.5 ΣΤΟΧΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Σύμφωνα με τους Nahrstedt / Buddrus και Θωίδη η θεματοποίηση του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο θα μπορούσε να περιλαμβάνει τις ακόλουθες κατηγορίες, φυσικά το ίδιο ισχύει και για τον εξωσχολικό Αθλητισμό, οι οποίες αποτελούν τη βάση για τη συγκεκριμενοποίηση των στόχων διδασκαλίας και μάθησης³⁰⁰

1) Ικανότητα αντίληψης και διάκρισης της σχέσης μεταξύ του ελεύθερου χρόνου, του χρόνου εργασίας και του συνολικού χρόνου.

2) Ικανότητα για ανάπαυση, εξισορρόπηση, δημιουργικότητα και χειραφέτηση στον ελεύθερο χρόνο. Η ικανότητα για χειραφέτηση μπορεί να αναλυθεί σε ικανότητα για επικοινωνία, πληροφόρηση, μόρφωση, κινητική μάθηση, καλλιτεχνική δημιουργία, συνεργασία, δράση και συμμετοχή.

3) Ικανότητα αντίληψης και αξιοποίησης των συνθηκών και των ευκαιριών του ελεύθερου χρόνου μετά το σχολείο, το Σαββατοκύριακο και στις διακοπές.

4) Ικανότητα επαφών και επικοινωνίας με σκοπό τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, τη συλλογική αντιμετώπιση προβλημάτων, την ανάλυση καταστάσεων, τη δημιουργία πνεύματος συνεργασίας και τη συλλογική δράση.

Στα πλαίσια του διαθεματικού τρόπου μαθήματος για τον ελεύθερο χρόνο, οι κατηγορίες θεματοποίησής του στο σχολείο, μπορούν να συγκεκριμενοποιηθούν σε στόχους διδασκαλίας και μάθησης. Ένα ενδεικτικό πλαίσιο στόχων για τον ελεύθερο χρόνο, που μπορεί να εφαρμοστεί και στον εξωσχολικό Αθλητισμό προτάθηκε από τον U. Karst³⁰¹ για το δημοτικό σχολείο³⁰². Οι στόχοι αυτοί δεν εξαντλούνται στην πληροφόρηση των μαθητών για τα θέματα του ελεύθερου χρόνου, αλλά αποβλέπουν σε έναν ευρύτερο προβληματισμό, στην ανεύρεση των αιτιών, στον προσδιορισμό των συνεπειών και των προβλημάτων, καθώς και στον τρόπο αντιμετώπισης τους, με στόχο την ανάπτυξη μιας κριτικής στάσης απέναντι στον ελεύθερο χρόνο (εξωσχολικό Αθλητισμό) της εκάστοτε εποχής:

1. Στην καθημερινή ζωή υπάρχουν χρονικά διαστήματα, τα οποία διαφοροποιούνται ως προς την ελευθερία ανάλογα με τον βαθμό προσωπικής διαθεσιμότητας.

1.1 Ο χρόνος ζωής, σύμφωνα με τον βαθμό διαθεσιμότητας, τη δυνατότητα επιλογής και την ικανότητα αυτοδιάθεσης στον χρόνο, διακρίνεται σε ετεροκαθοριζόμενο, υποχρεωτικό και διαθέσιμο χρόνο.

1. Ο ελεύθερος χρόνος είναι μια κοινωνική και ατομική ανάγκη.

1.1 Ο άνθρωπος χρειάζεται σε καθημερινή, εβδομαδιαία και ετήσια βάση ένα χρονικό διάστημα αναψυχής, έτσι ώστε να διατηρεί την ικανότητα επίδοσης και εργασίας.

1.1.1 Ο ελεύθερος χρόνος που αξιοποιείται με ουσιαστικό τρόπο αποτελεί ένα αντιστάθμισμα στο σχολείο και την εργασία.

1.1.2 Ο ελεύθερος χρόνος προϋποθέτει δυνατότητες και κοινωνικούς θεσμούς.

1.2 Μερικοί έχουν λιγότερες ευκαιρίες να απολαμβάνουν τον ελεύθερο χρόνο τους και να έχουν στον χρόνο αυτό δυνατότητες αναψυχής, γεγονός που ανάγεται σε διάφορες αιτίες.

³⁰⁰ Nahrstedt, W./ Buddrus, V., u.a. (1979): Freizeitschule, Selbstbestimmtes Lernen u. nicht - direktives Lehren in offenen Situation. Analysen und Modelle. σ. 48-52

³⁰¹ Karst, U. V. (1977): Freizeit und Schule. Ansätze zur Entwicklung eines Lernzielkatalogs "Freizeitlehre - Kunde" für Primarstufe / Grundschule und Sekundarstufe I/ Hauptschule. , σ. 50-56., Karst, U. V. (1978): Freizeitlehre und -kunde in der Schule. σ. 127.

³⁰² Θωίδης, Ι. (2000): Σχολείο και ελεύθερος χρόνος, Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα, σ. 70-73.

- 1.2.1 Πολλά παιδιά δεν έχουν τη δυνατότητα να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους ευχάριστα και ξεκούραστα.
- 1.3 Η οργάνωση και δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου απαιτεί φαντασία και ικανότητα οργάνωσης.
2. Υπάρχει συνάφεια μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου,
 - 2.1 Η εξέλιξη του ελεύθερου χρόνου συνδέεται με την εξέλιξη της τεχνικής και της παραγωγής.
 - 2.1.1 Οι άνθρωποι παλαιότερα είχαν λιγότερο ελεύθερο χρόνο σε σχέση με σήμερα.
 - 2.1.2 Παλαιότερα υπήρχε πολύ σκληρή εργασία για τα παιδιά.
 - 2.1.3 Πολλές δραστηριότητες από τον χώρο εργασίας πραγματοποιούνται επίσης στον ελεύθερο χρόνο.
 - 2.2 Από τους μαθητές αναμένεται η εκπλήρωση καθηκόντων και υποχρεώσεων έξω από τον σχολικό χρόνο.
 - 2.3 Δεν έχουν όλοι τις ίδιες δυνατότητες για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου.
 - 2.3.1 Υπάρχουν εργαζόμενοι οι οποίοι λόγω του είδους και της διάρκειας της εργασίας τους, δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προσφερόμενες δυνατότητες στον ελεύθερο τους χρόνο.
3. Στον ελεύθερο χρόνο υπάρχουν καταναλωτικές πιέσεις, εμπορευματοποίηση, βιομηχανία ελεύθερου χρόνου (διασκέδαση και απόλαυση), που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του.
 - 3.1 Στον ελεύθερο χρόνο η κατανάλωση παίζει σημαντικό ρόλο και τα παιδιά χαρακτηρίζονται, από την οικονομία, ως καταναλωτές.
 - 3.1.1 Η διαφήμιση ως χειραγώγηση και παραπλάνηση των καταναλωτών παίζει επίσης έναν μεγάλο ρόλο στον ελεύθερο χρόνο.
 - 3.1.2 Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζουν την προσωπική διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου.
 - 3.2 Υπάρχουν συγκεκριμένες πιέσεις που σχετίζονται με τους ρόλους και καθορίζουν τη συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο και την κατανάλωση.
 - 3.2.1 Καθένας αναπτύσσει την προσωπική του προτίμηση για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου του και συχνά επηρεάζεται από αυτόν.
 - 3.3 Ο χώρος και το περιβάλλον της κατοικίας επηρεάζουν την υγεία και την ψυχική διάθεση, καθώς και τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου.
 - 3.4 Οι απόψεις των ενηλίκων δεν συμφωνούν συχνά με τις απόψεις των παιδιών, όσον αφορά τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά εντάσεις.
 - 3.5 Υπάρχουν κοινωνικές διαφορές και πιέσεις στη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου.
 - 3.5.1 Στον ελεύθερο χρόνο παρουσιάζονται δυσκολίες και προβλήματα.
4. Η διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου επηρεάζεται από τις προσφερόμενες δυνατότητες και τα προσφερόμενα ιδρύματα του περιβάλλοντος οικιστικού χώρου.
 - 4.1 Ποιες δυνατότητες έχουν τα παιδιά στον ελεύθερο χρόνο.
 - 4.2 Ποια ιδιωτικά και δημόσια ιδρύματα προσφέρονται για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου, από ποιον και πού ιδρύονται, και σε τι χρησιμεύουν.
 - 4.3 Η έλλειψη ιδρυμάτων και παιχνιδότοπων ελεύθερου χρόνου οφείλεται σε οικονομικούς και άλλους λόγους.
5. Η διάθεση του ελεύθερου χρόνου μπορεί να γίνει σε ατομική ή ομαδική βάση.

- 5.1 Πλεονεκτήματα της διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου ατομικά ή συλλογικά.
- 5.1.1 Η κοινή διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου στην οικογένεια ή την ομάδα προϋποθέτει συγκεκριμένους ρόλους.
- 5.1.2 Η από κοινού διάθεση του ελεύθερου χρόνου δημιουργεί τις δυνατότητες επαφών και ανάπτυξης συλλογικότητας.
- 5.2 Ο ελεύθερος χρόνος και η αναψυχή μπορούν να οργανωθούν με έναν ορισμένο τρόπο, γεγονός που συνεπάγεται πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.
6. Ο ελεύθερος χρόνος και οι προσφερόμενες δυνατότητες για τον ελεύθερο χρόνο μπορούν να επηρεαστούν από ποικίλους παράγοντες.
- 6.1 Η δημιουργία χώρων και εγκαταστάσεων ελεύθερου χρόνου είναι συχνά αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων.
- 6.1.1 Η δημιουργία ιδρυμάτων ελεύθερου χρόνου διευκολύνεται με συλλογικές προσπάθειες και πρωτοβουλίες.
- 6.2 Η υπάρχουσα διάκριση μεταξύ του σχολικού και του προσωπικά διαθέσιμου χρόνου δεν είναι απαραίτητη ούτε ουσιαστική.
- 6.2.1 Το σχολείο διαθέτει προγράμματα και χώρους που μπορούν να αξιοποιηθούν για τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου των μαθητών.
- 6.2.2 Η σχολική εργασία και ο σχολικός ελεύθερος χρόνος δεν πρέπει να αποτελούν αντίθετες έννοιες: η σημερινή, εχθρικά διακείμενη στον ελεύθερο χρόνο, οργανωτική μορφή του σχολείου μπορεί και πρέπει να αλλάξει.

5.6 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΝΕΑΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

5.6.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΜΕ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΝΕΑΝΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Η συστηματική έρευνα του ελεύθερου χρόνου από την πλευρά της κοινωνικής Επιστήμης ξεκίνησε από την δεκαετία του 1920. Αφορμή ήταν το πρόβλημα της διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου του εργαζόμενου πληθυσμού. Το 1921 τονίζεται από τον Klatt στην Γερμανία η αναγκαιότητα ενός «δημιουργικού διαλείμματος» για τους εργαζόμενους και η ένταση μεταξύ Επαγγέλματος και Παιδείας θα μειωθεί μόνο μέσα από τον ελεύθερο χρόνο. Την δεκαετία το 1930 δημοσιεύονται μελέτες σχετικά με τον προβληματισμό σχετικά με την διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου, παρουσιάζεται για πρώτη φορά μια ψυχολογική μελέτη σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο από τον (Greenberg 1932), ενώ αργότερα παρουσιάζεται μια συστηματική ιστορική καταγραφή της αλλαγής στα ελεύθερα βράδια του ελεύθερου χρόνου (Feige 1936). Στην δεκαετία του 1960 εξετάζονται οι σχέσεις της δομής της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς στον ελεύθερο χρόνο με κοινωνικούς παράγοντες (Thomae 1960), ενώ άλλοι μελετητές ανέλυσαν τις σχέσεις του ατόμου με τον ελεύθερο χρόνο από ψυχολογική άποψη (Brinkmann 1961, Lehr 1961)³⁰³. Μια συστηματική ωστόσο καταγραφή της κοινωνικής Ψυχολογίας του ελεύθερου χρόνου γίνεται το 1974 από τον Schmitz-Scherzer, οπότε καθιερώνεται η Ψυχολογία του ελεύθερου χρόνου ως μέρος της πολυσύνθετης

³⁰³ Opaschowski, H. W. (1997): ο. π. σ. 287.

επιστήμης του ελεύθερου χρόνου. Ένα βήμα περισσότερο στον προσδιορισμό των σχέσεων εργασίας και του ελεύθερου χρόνου στην βάση των βιωμάτων, με την δημιουργία ενός επιστημονικής εμπειρίας και θεωρητικής έρευνας γίνεται το 1979 από τον Tokarski³⁰⁴.

Μία άλλη Επιστήμη που συνθέτει την Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου είναι βεβαίως η Ψυχολογία, η οποία διαφέρει με την Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου στο ότι δεν μένει στα ερωτήματα του «τι», «πότε», «ποιός» και «πόση διάρκεια», αλλά εξετάζει, όπως αναφέρονται και στην βιβλιογραφία, το «γιατί» και το «πώς» και γενικά ασχολείται με την «εξέταση των κινήτρων» συμπεριφοράς στον ελεύθερο χρόνο, τα ενδιαφέροντα και τις διαστάσεις των γεγονότων που συμβαίνουν στον χρόνο αυτό. Το ίδιο άτομο και όχι η ομάδα των ατόμων (π.χ. έφηβοι, οικογένεια) βρίσκεται στο επίκεντρο της ψυχολογικής έρευνας του ελεύθερου χρόνου.

Τα όρια ωστόσο μεταξύ των δύο ερευνών είναι ρευστά και οι μέθοδοι έρευνας αλληλοκαλύπτονται³⁰⁵. Τα θέματα που ερευνά η Ψυχολογία του ελεύθερου χρόνου είναι:

- οι επιδράσεις ειδικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου στην συμπεριφορά του ελεύθερου χρόνου.
- τα ενδιαφέροντα και οι ανάγκες για τον ελεύθερο χρόνο και η συσχέτισή τους με το προσωπικό και κοινωνικό πλαίσιο, καθώς επίσης και με το πλαίσιο των καταστάσεων.
- τις σχέσεις των ενδιαφερόντων / κινήτρων και των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, ενώ τέλος
- ερευνά τις διαφορετικές περιοχές του ελεύθερου χρόνου.

Άλλη μία σημαντική Επιστήμη η οποία συνέβαλλε, πριν από την Κοινωνιολογία στην σύνθεση της επιστήμης του ελεύθερου χρόνου, είναι η Παιδαγωγική³⁰⁶. Τέλος σαφή ώθηση στην νέα Επιστήμη έδωσε η καθιέρωση της ποιοτικής έρευνας του ελεύθερου χρόνου³⁰⁷, η θεσμοθέτηση όπως π.χ. στην Γερμανία ενός ερευνητικού Ινστιτούτου για τον ελεύθερο χρόνο³⁰⁸ για συγκριτικές αναλύσεις και η δημιουργία επιστημονικών συλλόγων και Συνεδρίων (σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο) και πανεπιστημιακών γνωστικών αντικειμένων για την εκπαίδευση νέων.

Η έρευνα του ελεύθερου χρόνου πέρασε διάφορες κρίσεις με χαρακτηριστική αυτή της δεκαετίας του '60 και '70. Σε αυτή την δεκαετία ήταν κυρίως περιγραφική και ερευνούσε λιγότερο τις αιτίες, ενώ έλειπαν αναλύσεις των συγλ ζωής και εξηγήσεις σχετικά με την διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Οι κύριες κρίσεις συνοψίζονται στις ακόλουθες ιδεολογικές τοποθετήσεις του τύπου:

- ο ελεύθερος χρόνος είναι ένα προϊόν της βιομηχανικής κοινωνίας,
- ο ελεύθερος χρόνος είναι ένας αντίθετος πόλος στην εργασία,
- ο ελεύθερος χρόνος είναι μία αυτόνομη περιοχή της ζωής,
- ο ελεύθερος χρόνος είναι μία σφαίρα της ιδιωτικής ζωής,
- ο ελεύθερος χρόνος είναι ένας χώρος του αυτοπροσδιορισμού.

³⁰⁴ Tokarski, W. (1979): Aspekte des Arbeitserlebens als Faktoren des Freizeiterlebens. Frankfurt am Main. σ. 34-35.

³⁰⁵ Είναι χαρακτηριστική η εννοιολογική προσέγγιση της Ψυχολογίας και κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου από τους δύο συγγραφείς Schmitz-Scherzer, R. (1974): Sozialpsychologie der Freizeit, Stuttgart. σ. 21. Opaschowski, H. W. (1988): Psychologie und Soziologie der Freizeit (Freizeit - und Tourismusstudien Band 2.). Opladen: Leske+Budrich.. σ. 89.

³⁰⁶ Tokarski, W. / Shmitz - Scherzer, R. (1985): Freizeit. Stuttgart: B. C. Teubner. σ. 55.

³⁰⁷ Opaschowski, H. W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 241.

³⁰⁸ B.A.T Freizeit-Forschungsinstitut (Hrsg.) (1980): Probleme im Umgang mit der Freizeit. (Verf. Opaschowski, H. W.), Bd. 1. der BAT Schriftreihe zur Freizeitforschung, Hamburg. 29.

Η έρευνα του ελεύθερου χρόνου στην δεκαετία του '60 και '70 είχε έλλειψη κοινωνικής φαντασίας, δηλαδή ικανότητα με την οποία ο κόσμος μπορεί να παρουσιάζεται διαφορετικά από αυτό που είναι. Όταν αναπτύσσεται η κοινωνική φαντασία, σημαίνει ότι μπορεί να παρουσιάζεται κάτι νέο και να εκφράζεται μια εναλλακτική θέση. Οι ποιότητες της κοινωνικής επιστήμης, όπως φαντασία και διαίσθηση, μαζί με κοινωνική κριτική και μία άλλη παρουσίαση της κοινωνίας εξέλειπταν στο παρελθόν από την έρευνα για τον ελεύθερο χρόνο. Έτσι λοιπόν ο ελεύθερος χρόνος προσδιορίστηκε ως η αντίθετη κατάσταση του χρόνου εργασίας.

Η κοινωνιολογική έρευνα του ελεύθερου χρόνου αυτό το διάστημα εξαντλήθηκε σε απασχολούμενους, όπου ο νομικός εξαναγκασμός του ημερήσιου δυΐσμου, χρόνος εργασίας και ελεύθερος χρόνος, ήταν έντονος (εργαζόμενες νοικοκυρές, μικρά παιδιά, συνταξιούχους, Top - Μάνατζερ), που όμως σε σχέση με ολόκληρο τον πληθυσμό είναι μειονότητες³⁰⁹. Για την συμπεριφορά της πλειοψηφίας του πληθυσμού δεν υπήρχε καμία έρευνα. Ωστόσο για ορισμένες απασχολήσεις η οριοθέτηση του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου δεν είναι επακριβής (π.χ. αγροτικές δραστηριότητες, υψηλόβαθμοι μάνατζερ, νοικοκυρές, ελεύθεροι επαγγελματίες).

Υπήρχε από τη μεριά της κοινωνιολογίας του ελεύθερου χρόνου το δίλημμα της μονοδιάστατης κατηγοριοποίησης των δραστηριοτήτων. Ήδη το 1934 ορίζονταν ως ελεύθερος χρόνος, «ο χρόνος, στον οποίο είμαστε ελεύθεροι από εξωτερικές και τυπικές υποχρεώσεις, τις οποίες δημιουργεί η εργασία έναντι αμοιβής ή άλλη υποχρεωτική απασχόληση»³¹⁰. Ακριβώς σε αυτή την λογική είναι και η Παιδαγωγική του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού. Το σχολείο είναι μια εξωτερική και τυπική υποχρέωση και ο "Εξω" σχολείου αθλητισμός του νεου υποστηρίζει την αρνητική χρησιμοποίηση των ορισμών του ελεύθερου χρόνου. Ανάλογος είναι ο ορισμός το 1976 ότι ελεύθερος χρόνος είναι «ο χρόνος στην ζωή ενός ανθρώπου, ο οποίος είναι ελεύθερος από την επαγγελματική εργασία, τον χρόνο μετάβασης στην εργασία και τον χρόνο φυσικής αποκατάστασης (ύπνος, υγιεινή, χρόνος γευμάτων)³¹¹. Είναι φανερό η αρνητική χρησιμοποίηση των ορισμών του ελεύθερου χρόνου.

5.7 ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΝΕΑΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Η Επιστήμη του ελεύθερου χρόνου ως διεπιστημονική επιστήμη συνδυάζει τα είδη και την μεθοδολογία των μητέρων Επιστημών, τα οποία συγκεντρώνονται στα ακόλουθα είδη έρευνας³¹²: Έτσι και η έρευνα του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού ειδικότερα χωρίζονται στα ακόλουθα είδη:

- στην έρευνα του χρονικού ισοζυγίου,
- στην έρευνα του χρόνου ζωής και
- στην έρευνα των στυλ ζωής.

5.7.1 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ

Η διεθνή έρευνα του Ισοζυγίου του χρόνου αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της

³⁰⁹ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π. σ. 296.

³¹⁰ Lundberg, G.M. (u.a). (1934): Leisure. A suburban Study. New York .σ. 21.

³¹¹ Jütting, D.M.. (1976): Freizeit und Erwachsenensport, München/Basel. σ. 19.

³¹² Opaschowski, H. W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 300-309.

έρευνας του ελεύθερου χρόνου. Με μεθοδολογικά παρόμοιες έρευνες μέσω ερωτηματολογίου σε διαφορετικές χώρες με παρόμοιες βιομηχανικές κοινωνίες, έχουν αποκτηθεί βασικές γνώσεις για την ποσότητα του χρόνου που δαπανάται από το άτομο (ποσότητα) και τον τρόπο κατανάλωσης του χρόνου (χρησιμότητα). Στο κέντρο της έρευνας βρίσκεται ο ελεύθερος χρόνος, ο οποίος ορίζεται ως ελεύθερος για το άτομο και ως προσωπικά διαθέσιμος. Αυτή η διαφοροποίηση είναι αναγκαία, διότι ένα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου πραγματοποιείται μόλις ή σχεδόν καθόλου συνειδητά, ή χωρίς συγκεκριμένο σκοπό και επειδή ο ελεύθερος χρόνος προέρχεται κυρίως από έναν χρονικό σχεδιασμό / Μάνατζμεντ, αποκτώντας έτσι μια συνειδητοποίηση σκοπού, οι διάφορες τεχνικές έρευνας αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία, επειδή όλες οι δραστηριότητες δεν μπορούν να καταγραφούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δυσκολιών καταγραφής η έκβαση της μιας πίσω από την άλλη και της ταυτόχρονης πραγματοποίησης πολλών δραστηριοτήτων είναι ο συνδυασμός ραδίου με διάβασμα. Τα αποτελέσματα ερευνών σε χρονικά ισοζύγια έχουν ένα σαφή χαρακτήρα, παράλληλα με θεωρητικές και μεθοδικές ελλείψεις οι μελέτες των χρονικών ισοζυγίων έχουν το εξής πλεονέκτημα «ότι προσφέρουν τα πρώτα εύχρηστα σημεία αφετηρίας, τα οποία καταρρίπτουν τις πλάνες και υποθέσεις σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο»³¹³. Οι σημαντικότεροι μέθοδοι έρευνας για το χρονικό ισοζύγιο³¹⁴ είναι κυρίως οι ακόλουθοι:

- Αυτοαξιολόγηση μέσα από ένα ερωτηματολόγιο που ταχυδρομείται. Με τις αντίστοιχες συγκεκριμένες ερωτήσεις μεταφέρονται αποτελέσματα σχετικά ακριβή και έγκυρα.
- Αυτοαξιολόγηση μέσω ενός ημερησίου πρωτοκόλλου. Η Αυτοαξιολόγηση εξαρτάται πολύ από την ατομική έκφραση και την συνεργασία των ερωτηθέντων.
- Η Συνέντευξη συνδυάζεται με μία λίστα δραστηριοτήτων, επειδή ένας μεγάλος αριθμός των πραγματοποιούμενων δραστηριοτήτων δεν βρίσκεται στην αντίστοιχη λίστα δημιουργούνται προβλήματα.
- Προσωπική προκαθορισμένη Συνέντευξη. Τελείως προκαθορισμένη ερώτηση «έχετε κάνει την Χ δραστηριότητα» λαμβάνει υπόψη την κοινωνική διαστρωμάτωση και λιγότερο την διαφορετική σημασία ίδιων δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, οι οποίες προέρχονται από διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής .
- Συνέντευξη με βοηθητική υπενθύμιση. Η βοηθητική υπενθύμιση με βοήθεια κάποιας Check- λίστα μεταφέρει σχεδόν εμπειριστατωμένες αναφορές ακόμα και για σπάνιες δραστηριότητες, είναι όμως προσανατολισμένη αυτή η μέθοδος σε τιμές μέσου όρου.

Ως αποδοτικότερη Μέθοδος θεωρείται ο συνδυασμός περισσοτέρων μεθόδων (π.χ. συνέντευξη του χθες και καταγραφή σε ημερησίου πρωτοκόλλου και συνέντευξη υπενθύμισης). Ιδιαίτερα αποδοτική μέθοδος είναι και η μέθοδος που χρησιμοποιείται στη κοινωνιολογική έρευνα και ονομάζεται Panel. Με αυτή είναι δυνατόν από τα ίδια άτομα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους να γίνονται οι ίδιες ερωτήσεις και έτσι να καταγράφονται με ακρίβεια οι αλλαγές συμπεριφοράς στο διάστημα του χρόνου και έτσι να υπάρχουν εγκυρότερες πληροφορίες σε σχέση με αντιπροσωπευτικές δημοσκοπήσεις. Το πιο συχνά εφαρμοζόμενο σχέδιο είναι η καταγραφή των δραστηριοτήτων ανά 15 λεπτά σε ειδικό πρωτόκολλο, έτσι ώστε να καταγράφεται ακριβώς η κατανάλωση του χρόνου, συνήθειες, προσωπική χρονική κατανάλωση, να

³¹³ *Dahlmüller, G. u. .a.(1974): Freizeit und Medienkonsum. In: Ders. (u.a.): Politische Fernsehfiel, Reinbek bei Hamburg . σ. 42.*

³¹⁴ Από τη δεκαετία του '70 η έρευνα του χρονικού ισοζυγίου χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τον προγραμματισμό του ελεύθερου χρόνου όπως αναφέρει και ο *Andritzky, W..(1977): Die Zeitbudgeterhebung als Instrument der Freizeitplanung. In: Analysen und Prognose, σ. 13-16.*

προσδιορίζονται οι κλέφτες του χρόνου. Μεταξύ επίσης αυτού που κάνει τις ερωτήσεις και του ερωτώμενου κτίζεται μια σχέση εμπιστοσύνης, οι οποία βοηθάει στο να μην παραποιούνται οι απαντήσεις ή να διακόπτονται οι συνεντεύξεις. Οι έρευνες Panel παράγουν γνώση σχετικά με την χρονική αλλαγή του τρόπου συμπεριφοράς. Π.χ. επιτρέπουν σε μια ακριβή, ανά δεκαπέντε λεπτά της ώρας, καταγραφή στο ημερήσιο πρωτόκολλο των δραστηριοτήτων ανά ώρα, ημέρα και μήνα.

5.7.2 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΖΩΗΣ

Ο ελεύθερος χρόνος είναι ένα άλυτο πρόβλημα ορισμού εφόσον ερμηνεύεται μόνο σε εξάρτηση με την βιοποριστική εργασία κάθε μορφής ή την απασχόληση που περιέχει εξαναγκασμό. Η θετική διάσταση του ελεύθερου χρόνου ως χρόνου ελευθερίας, που σημαίνει ελεύθερα διαθέσιμος χρόνος, επιχειρεί στο να βοηθήσει στην λύση αυτού του προβλήματος. Αντίθετα η έννοια του ελεύθερου χρόνου χαρακτηρίζει κάτι το ποιοτικά νέο.

Ο όρος ελεύθερος χρόνος - όπως και οι όροι υγεία και ελευθερία, ανήκουν στην ομάδα εκείνη των όρων που στην ερμηνεία τους βοηθάει και ο αρνητικός τους όρος³¹⁵ π.χ. υγεία ερμηνεύεται και ως απουσία αρρώστιας και ο ελεύθερος χρόνος ως απουσία εργασίας. Η μέχρι πρότινος έννοια του ελεύθερου χρόνου λοιπόν ερμηνεύονταν με την αρνητική της διάσταση, όπως η έννοια της υγείας και της ελευθερίας, με την ταυτόχρονη περιγραφή της απουσίας του άλλου άκρου (π.χ. της αρρώστιας ή του πολέμου) και στην περίπτωση μας της εργασίας. Με τον ίδιο τρόπο όπως γίνεται και στην έρευνα της υγείας, θα πρέπει η έρευνα του ελεύθερου χρόνου να ξεκινήσει από την θετική πλευρά της κεντρικής έννοιας. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την νέα θεώρηση μπορεί να ερμηνευτεί:

- υγεία ως σωματική, ψυχική - πνευματική και κοινωνική ευεξία,
- ελευθερία ως κοινωνική ισονομία με την έννοια της ισοκατανομής της δύναμης και των μέσων,
- ελεύθερος χρόνος ως σχετικά ελεύθερα επιλέξιμος και αυτοπροσδιοριζόμενος χρόνος της ζωής.

Στην βιβλιογραφία της κοινωνικής επιστήμης η παραπάνω προβληματική είναι έκδηλη σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία όπου στις κοινωνικές επιστήμες οι εργαζόμενοι πουλούνε την δική τους εργασιακή δυνατότητα και ελαττώνουν τον δικό τους ελεύθερο από την εργασία χρόνο. Στην σύγχρονη καταναλωτική καπιταλιστική κοινωνία η εργασία θεωρείται χρονική περίοδος της ζωής που πωλείται. Μια επιχείρηση αγοράζει από τον εργαζόμενο όχι την ικανότητά του για εργασία, αλλά τον χρόνο του (μισθός χρόνου). Ο εργαζόμενος εργάζεται και συμφωνεί μέσω συμβολαίου - σύμβασης σχετικά με την χρονική διάρκεια και πάνω από αυτήν την συμφωνία εργάζεται υπερωριακά.

Εκσυγχρονίζεται η επιχείρηση με τεχνολογικές βελτιώσεις, τότε εξοικονομείται κυρίως χρόνος και όχι ελάφρυνση των εργαζομένων. Οι ετήσιες διακοπές υπολογίζονται επίσης ως εργάσιμες ημέρες και οι οικονομολόγοι τις χρησιμοποιούν για να υπολογίσουν τα έξοδα παραγωγής ή την βελτίωση της παραγωγικότητας την μετράνε με τον όρο εργατοώρες (ενώ υπάρχουν οι έννοιες διάλειμμα της εργασίας, εβδομαδιαία εργασία, ετήσια εργασία). Ενώ λοιπόν οι δυνάμεις για εργασία μπορούν να ανανεωθούν, μπορούν να πουληθούν, ο επί πληρωμή χρόνος ζωής δεν μπορεί να επιστρέψει. Έτσι λοιπόν μπορεί να ειπωθεί, ότι ο κερδισμένος χρόνος είναι

³¹⁵ Opaschowski, H. W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 302-303.

ανυπολόγιστης αξίας και πολύτιμος, όπως το χρήμα. Η αντίληψη του ελεύθερου χρόνου έχει κατά βάση μεταβληθεί. Ποσοτικά και ποιοτικά έχει διαφοροποιηθεί σε σχέση με παλαιότερες μορφές του. Σήμερα η ξεκούραση από την εργασία πραγματοποιείται στον ελεύθερο χρόνο, αλλά ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι μόνο χρόνος για ξεκούραση.

Οι πλειοψηφία σήμερα των Ελλήνων έχει αντιληφθεί την αξία του και γενικότερα το νόημα του, ότι είναι ο χρόνος στον οποίο κάποιος κάνει ή μπορεί να κάνει ότι τον διασκεδάζει και τον βοηθάει να κάνει φίλους.

5.7.3 Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΣΤΥΛ ΖΩΗΣ

Υπάρχει λοιπόν ο αρνητικός ορισμός του όρου ελεύθερος χρόνος, που ορίζεται με ως έλλειψη της εργασίας, αναπτύσσοντας όμως μια θετική αντίληψη του όρου, σύμφωνα με την οποία στον ελεύθερο χρόνο το άτομο είναι ελεύθερο «για κάτι» και όχι «από κάτι». Αυτό είναι το συμπέρασμα ερευνών στην Γερμανία³¹⁶ σε εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης σύμφωνα με τους οποίους, μόνο το 46% ξεκουράζεται τον ελεύθερο χρόνο του από το στρες, που παράγει η εργασία, ενώ το 72% θεωρεί ότι στον ελεύθερο χρόνο του διασκεδάζει και αναπτύσσει φιλίες.

Η έννοια και τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εργασία γίνονται ολοένα και λιγότερα, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στον ελεύθερο χρόνο³¹⁷: Μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία στην γερμανική κοινωνία και που ισχύουν και για την ελληνική κοινωνία είναι τα εξής:

- Για κάθε πέμπτο (22%) Γερμανό ο χρόνος μετάβασης από και προς την εργασία ανήκει στον ελεύθερο χρόνο του - το ίδιο συμβαίνει με το να ακούει ράδιο την ώρα που βρίσκεται καθημερινά μέσα στο αυτοκίνητο του ή βλέποντας τις βιτρίνες κατά την επιστροφή του στο σπίτι με τα πόδια.
- Κάθε τέταρτος Γερμανός (25%) αισθάνεται την επαγγελματική συμπληρωματική δραστηριότητα «μετά την εργασία» ως ελεύθερο χρόνο, το ίδιο οι εργάτες όπως και οι ιδιωτικοί και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Εκεί αισθάνονται ότι αναπτύσσονται πιο ελεύθερα σε σχέση με το κύριο επάγγελμα.
- Η πραγματοποίηση των καθημερινών αγορών φαίνεται ότι είναι κουραστική και αγχωτική. Ωστόσο ο μισός πληθυσμός θεωρεί την δραστηριότητα αυτή ως δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου. Και μόνο κάθε δεύτερη γυναίκα 52% δεν αντιλαμβάνεται αυτή την απασχόληση, σε καμία περίπτωση, ως ελεύθερο χρόνο.
- Η συμμετοχή σε δημόσιες διαμαρτυρίες - πορείες λαμβάνει φανερά τον χαρακτήρα happening του ελεύθερου χρόνου, με την εξής σχέση: Όσο νεώτεροι είναι οι συμμετέχοντες τόσο πιο έντονη είναι η αίσθηση της διασκέδασης στον ελεύθερο χρόνο. Το 64% των 14 έως 17 χρονών νέων αισθάνεται την συμμετοχή ως διασκέδαση παρά ως υποχρέωση. Με την αύξηση της ηλικίας χάνει η δια-μαρτυρία τον χαρακτήρα του ελεύθερου χρόνου.

Αν λάβει υπόψη κάποιος την υποκειμενική αξιολόγηση του πληθυσμού, θα πρέπει τα πλυντήρια αυτοκινήτων να μένουν κλειστά τις Κυριακές και γιορτές γιατί μόνο το 40% πιστεύει ότι αυτή η δραστηριότητα δεν είναι δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου. Συμπερασματικά η σημασία της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου για κάθε δραστηριότητα επαφίεται στην κοινωνική αλλαγή καθώς επίσης και στο ισχύον δίκαιο. Αν λοιπόν το πλούσιμο του αυτοκινήτου απαγορευτεί ως εργασία το Σαββατοκύριακο πρέπει και μπορεί αυτή η αξιολόγηση να μην ισχύει.

³¹⁶ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π. σ. 30.

³¹⁷ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π. σ. 303-305.

Ότι στην θεωρία φαίνεται γενικό, δεν πρέπει να συμφωνεί και με την πραγματικότητα. Για την φεμινιστική κοινωνική έρευνα, η γυναικεία χειρονακτική εργασία στο σπίτι χαρακτηρίζεται τέλεια ως εργασία σπιτιού και συγκρίνεται με την δραστηριότητα των ανδρών³¹⁸. Οι γυναίκες βέβαια το βλέπουν αυτό εντελώς διαφορετικά: Πάνω από τα δύο τρίτα (67%) των γυναικών βρίσκουν τις χειρονακτικές εργασίες σε κάθε περίπτωση ως ελεύθερος χρόνος .

Διαπιστώνεται ότι, τα «μακριά χέρια του ελεύθερου χρόνου» μεταφορικά σχεδόν, εκτείνονται σε όλες τις περιοχές της καθημερινής ζωής. Τα όρια μεταξύ ελεύθερου χρόνου και μη, γίνονται όλο και πιο ρευστά³¹⁹. Την επαγγελματική επιμόρφωση βρίσκει κάθε τέταρτος Γερμανός (27%) εν μέρει ως ελεύθερος χρόνος και κάθε έβδομος (9%) την εθελοντική επιμόρφωση, σε κάθε περίπτωση, ως ελεύθερος χρόνος.

Αν λοιπόν ο ελεύθερος χρόνος και η εργασία αναμειγνύεται όλο και περισσότερο, στη υποκειμενική συνείδηση του πληθυσμού, τότε όπως και στην κοινωνική εξέλιξη, προβλέπεται η νέα αξιολόγηση της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου. Σε αυτή την ενοποιημένη σχέση η εργασία δεν σημαίνει αυτόματα εξαναγκασμό και ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι ταυτόσημος με την ελευθερία. Η αξία της ζωής - εργασίας και αξία της ζωής - ελεύθερος χρόνος θα μπορούσαν στο μέλλον να μην αποτελούν κοινωνικά αντίθετες έννοιες³²⁰.

Επίσης και οι σταθερές συνήθειες έχουν χαθεί με την σταθερή κοινωνική μεταβολή. Πριν από τριάντα χρόνια η πλειοψηφία της κοινής γνώμης αντιμετώπιζε την επαγγελματική επιμόρφωση ως δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου³²¹, Το 1991 μόνο μια μειοψηφία (36%) συνεχίζει να έχει την ίδια άποψη (B.A.T Institut 1991). Η γενική τάση της εξατομίκευσης έχει επίσης εξαπλωθεί και στον ελεύθερο χρόνο. Όλα εκείνα που εμποδίζουν τα ενδιαφέροντα του ελεύθερου χρόνου του ατόμου, σταματάνε ό,τι προκαλεί διασκέδαση και δημιουργεί φιλίες, γίνονται γρήγορα βαριές υποχρεώσεις. Μία τέτοια μεταβολή της σημασίας στην υποκειμενική αξιολόγηση του ατόμου μπορεί στο εγγύς μέλλον να εξασθενήσει ή και να φθίνει (π.χ. συμμετοχή σε συλλόγους, επισκέψεις σε άρρωστους, βοήθεια σε γείτονες κ.α.).

Η συζήτηση των τελευταίων χρόνων σχετικά με την εργασία των 35 ωρών ανά εβδομάδα, οι αλλαγές των ωρών λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων και η διεύρυνση των ωρών λειτουργίας των χώρων του ελεύθερου χρόνου και Πολιτισμού, σηματοδοτούν ρήξεις στις υπάρχουσες κοινωνικές χρονικές δομές. Η ευελιξία του χρόνου εργασίας και κατά προέκταση του ελεύθερου χρόνου, οδηγεί καταρχήν στην σύγκρουση των οικονομικών αναγκών με τις ατομικές και δυσκολεύει τον συγχρονισμό του χρόνου, για την οικογένεια, τον φιλικών σχέσεων, συλλόγων και άλλων κοινωνικών επαφών.

Το κύριο ερώτημα που προσπαθεί η μελέτη να αποσαφηνίσει είναι:

- πως θα αντιμετωπιστεί στο μέλλον η ένταση μεταξύ του χρόνου της ζωής και του χρόνου του συστημάτων και
- πόσο ατομικός και συλλογικός είναι δυνατόν να μείνει ο χρόνος της ζωής του ατόμου αναφορικά με τα συστήματα του χρόνου

³¹⁸ Müller-Wichmann, Ch.r (1984): Zeitnot. Untersuchungen zum „Freizeitproblem" und seiner pädagogischen Zugänglichkeit, Weinheim/Basel. 104.

³¹⁹ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π.

³²⁰ Opaschowski, H.W. (1980): Analysemethoden in der qualitativen Freizeitforschung. In: Ders.: Probleme im Umgang mit der Freizeit, Hamburg 1980, S. 27

³²¹ στην Γερμανία σύμφωνα με την έκθεση του DIVO - Institut 1962. In: Opaschowski, H.W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen.

Το πρόβλημα είναι η «νέα οργάνωση του χρόνου», το ψάξιμο νέων ρυθμών στην «γύρω από το ωρολόγι» κοινωνία και ιδιαίτερα μια άλλη ορθολογική κατανομή του χρόνου, μεταξύ του εργασιακού και ελεύθερου³²².

³²² Fromme, I. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.) (1990): Zeiterleben - Zeitverlaufe - Zeitsysteme. Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefelder Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA - Dokumentation. σ. 279.

6. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

Ο ελεύθερος χρόνος παρουσιάζει πολλές φορές κάτω από κάποιες συνθήκες Ψυχοκοινωνικά προβλήματα³²³, που τα κυριότερα είναι η **μοναξιά, η πλήξη, το άγχος και διάφοροι σωματικοί τραυματισμοί**. Μέχρι 18 χρονών ο νέος, σύμφωνα με έρευνες, έχει παρακολουθήσει περίπου 15.000 φόνους στην τηλεόραση με αποτέλεσμα την αναισθητοποίηση του.

Η Μοναξιά εκφράζεται ως γενικό φαινόμενο της εποχής και καθορίζεται ως μαζική μοναξιά και απομόνωση. Η πυκνότητα της επικοινωνίας και η έλλειψη επαφής πολλές φορές συνυπάρχουν. Υπάρχουν ακριβώς από ένα άτομο, πολλές επικοινωνίες χωρίς όμως να υπάρχει καμία ψυχική σύνδεση, επαφή. Η επικοινωνία είναι περισσότερο ορθολογική και πολύ λίγο συναισθηματική. Κυρίως στις μεγάλες πόλεις οι ξένοι κόσμοι με την βοήθεια των Μ.Μ.Ε. και των μοντέρνων μέσων επικοινωνίας έρχονται πάρα πολύ κοντά, ενώ ταυτόχρονα κοντινοί άνθρωποι (π.χ. γείτονες) συνεχώς απομακρύνονται. Η επαφή από απόσταση (π.χ. Κινητά τηλέφωνα) απειλεί πολλές φορές την επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο, ακόμα και σε ηλικίες μαθητών. Το άτομο στον ελεύθερο χρόνο του πολλές φορές κλείνεται στην ιδιωτική του ζωή, βρίσκοντας «νησί σωτηρίας» το σπίτι του. Οπότε η ποιότητα του ελεύθερου χρόνου συνεχώς ιδιωτικοποιείται. Η κοινωνικότητα του ελεύθερου χρόνου εξαντλείται μεταξύ μικρής συζήτησης και κρύας επαφής. Το φαινόμενο αυτό σιγά σιγά έχει κάνει την εμφάνισή του και στον μαθητικό κόσμο, κυρίως του Λυκείου, όπου ο ρυθμός απόδοσης με τον ορθολογικό στόχο των εξετάσεων έχει μειώσει τις συναισθηματικές επαφές μεταξύ των μαθητών 18-19 χρονών. Οι βασικές αιτίες της μοναξιάς μπορεί να είναι η έλλειψη ενδιαφερόντων, έλλειψη αποδοχής από το περιβάλλον, έλλειψη εμπιστοσύνης, έλλειψη εκπαίδευσης για παιδιά που δεν είναι ενταγμένα στο εκπαιδευτικό σύστημα κ.ά. Γενικά οι νέοι σε σχέση με τους πιο μεγάλους είναι πιο ζεστοί στις επαφές στους, αλλά υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό νέων που συμπεριφέρεται με όλα εκείνα τα στοιχεία που συμβάλουν στην απομόνωση τους (π.χ. σε πάρτι νέων με δυνατή μουσική, όπου η επικοινωνία είναι δύσκολη στην δίωρη διάρκεια που συνήθως έχουν τα πάρτι). Κύρια αντίδραση στην μοναξιά είναι η κατανάλωση του ατόμου μπροστά στην τηλεόραση ή ανάμεσα στο να είναι σε πολλούς ανθρώπους χωρίς πραγματικό συνομιλητή - επαφή ή να μένει μόνο στο σπίτι³²⁴.

Η Πλήξη σχετίζεται με έλλειψη ενδιαφερόντων και στόχων. Πληκτικός χρόνος εργασίας είναι ο χρόνος που αγοράζεται ή πουλιέται, ενώ στον ελεύθερο χρόνο αναφέρεται ως ο χαμένος χρόνος ζωής³²⁵. Η πλήξη θεωρείται από κοινωνιολογική άποψη³²⁶ ως κρυφή ασθένεια που σχετίζεται με τον χρόνο και παίρνει διαστάσεις ενός ευρέως διαδεδομένου φαινομένου διαχωρίζεται δε σε:

- Πλήξη της κατάστασης, (= π.χ. σε μπουλιάρισμα ή σε πληκτική συντροφιά).
- Πλήξη υπαρξιακή, (= στην ύπαρξη του ατόμου).
- Κεκορεσμένη πλήξη (= Η ζωή του ατόμου στην καθημερινότητα είναι μπανάλ).
- Δημιουργική πλήξη (= η αίσθηση του κενού λειτουργεί δημιουργικά για νέο ξεκίνημα)³²⁷.

³²³ Opaschowski, H.W. (1997): Einführung in die Freizeitwissenschaft. 3 Auflage, Opladen. σ. 191-254.

³²⁴ B.A.T Freizeit-Forschungsinstitut (Hrsg.) (1986): Zukunftsfaktor Freizeit, Hamburg. σ. 205.

³²⁵ Opaschowski, H.W. (1997): ο.π. σ. 214-215.

³²⁶ Doehleemann, M. (1991): Langweile? Deutung eines verbreiteten Phänomens, Frankfurt - Mainz. σ. 53.

³²⁷ Benjamin, W. (1961): Illuminationen, Frankfurt - M. σ. 416.

Έρευνες έχουν δείξει ότι και στην μαθητικό πληθυσμό υπάρχει το πρόβλημα της πλήξης κατά 41 %³²⁸. Στην θεωρία επίσης περί κινήτρων του Ψυχολόγου Csikszentmihalyi³²⁹, ένα άτομο που αισθάνεται υπερφορτωμένο, όταν οι απαιτήσεις υπερκαλύπτουν τις ικανότητές του, βγάζει την συσσωρευμένη ένταση ως φόβο, ενώ όταν το άτομο αισθάνεται ότι οι ικανότητές του υπερκαλύπτουν τις απαιτήσεις μιας πράξης ή κατάστασης, τότε πλήττει. Η κατάσταση αυτή της έλλειψης απαιτήσεων από το περιβάλλον (τίποτε δεν έχω να κάνω) ικανοποιείται με κατανάλωση ή φυγή. Έτσι σημαντική είναι η ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων και των ικανοτήτων.

Οι σημαντικότερες αιτίες που οδηγούν στην πλήξη είναι: αίσθηση του κενού, ανικανότητα για αυτοαπασχόληση, αμφιβολία για τον ελεύθερο χρόνο. Η ύπαρξη της πλήξης εντοπίζεται κυρίως το απόγευμα της Κυριακής με την προοπτική της Δευτέρας, με τη χρησιμοποίηση της τηλεόρασης ως σανίδα σωτηρίας, όταν απροετοίμαστα πρέπει να μείνει μόνο του το άτομο, όταν βρίσκεται σε μια βαρετή συντροφιά, όταν χάνει χρόνο περιμένοντας σε αναμονή, όταν μετά από άγχος δεν βρίσκει το άτομο καμία ησυχία.

Συνήθως τα νεαρά άτομα προκειμένου να ξεχαστούν από την πλήξη, προσπαθούν να επικοινωνήσουν τηλεφωνικά με κάποιον, ή να κάνουν οτιδήποτε (π.χ. βλέποντας τηλεόραση, ακούγοντας μουσική, ξεφυλλίζοντας περιοδικά ή διαβάζοντας κώμιξ, να πιουν ένα ποτό, να καπνίσουν ή να φάνε κ.ά.). Αυξημένο ποσοστό αντίδρασης στην πλήξη είναι και η κίνηση έξω από το σπίτι (π.χ. με περίπατο, τζόκινγκ κ.ά.). Τέλος υπάρχει ο κίνδυνος της υπερβολικής χρήσης φαρμάκων για την αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με την μοναξιά, την πλήξη και το άγχος. Η πλήξη μπορεί να οδηγήσει σε βία σύμφωνα με την Εγκληματολογία³³⁰ αναπτύσσοντας την επιθετικότητα και τον φανατισμό στους νέους, «ανοίγοντας» την όρεξη τους για διαρρηξεις, φασαρίες, κυνήγι κ.ά. Μια σημαντική αιτία των νεαρών αυτών είναι και η έλλειψη προσφερόμενων δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου.

Το Άγχος κυρίως στους νέους παράγεται στις καταστάσεις³³¹ όπου το άτομο: προσπαθεί να κάνει πολλά πράγματα ταυτοχρόνως, κάνει κακή διαχείριση του χρόνου και βρίσκεται υπό πίεση. Όταν ο νέος αισθάνεται συναισθηματικά υπερφορτωμένος, σε θυμό – μάλωμα με φίλους, κάτι πρέπει να κάνει, για το οποίο δεν έχει όρεξη. Το άγχος στον ελεύθερο χρόνο αναπτύσσεται κυρίως κάτω από την πίεση του χρόνου. Σε έρευνα πάνελ (σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές) διαπιστώθηκε ότι η κυριότερες καταστάσεις άγχους στον ελεύθερο χρόνο είναι: μπουτιλιάρισμα το σαββατοκύριακο, επιβάρυνση θορύβων σε αθλητικές εκδηλώσεις και γιορτές, συμμετοχή σε βαρετές παρέες, αγορά δώρων, διαρκή παρακολούθηση της τηλεόρασης, κ.ά. Ο όρος άγχος του ελεύθερου χρόνου επιβαρύνει σωματικά και ψυχικά τον νέο και εκδηλώνεται ως άγχος δραστηριοποίησης στο τρέξιμο, άγχος επαφής στην κλίκα ή παρέα, άγχος από τον θόρυβο σε μαζικές διοργανώσεις. Οι αντιδράσεις από την κατάσταση του άγχους στον ελεύθερο χρόνο μπορεί να έχουν τις ακόλουθες μορφές: εσωτερική ανησυχία, επιθετικότητα κυρίως στους νέους (π.χ. μετά από την Ντίσκο), άβολη συναισθηματική ατάσταση, ενώ προσπαθούν να κάνουν κάτι ξαφνικά γίνονται παθητικοί ή κάνουν κάτι άλλο. Ο ελεύθερος χρόνος οδηγεί πολλές φορές σε άγχος, γιατί πολλές από τις

³²⁸ B.A.T- Freizeit- Forschungsinstitut (1994): Neue Trends im Freizeitsport. Hamburg. σ. 221.

³²⁹ Ο Ινδός αμερικανός ψυχολόγος Csikszentmihalyi, Μ υποστηρίζει το Flow ως το μουσικό της ευτυχίας στα Csikszentmihalyi, Μ. (1991): Das Flow-Erlebnis. Stuttgart και Csikszentmihalyi, Μ. (1992): Flow. Das Geheimnis des Glücks. Stuttgart. σ. 236.

³³⁰ Είναι χαρακτηριστικός ο τίτλος του άρθρου βία και πλήξη στο Klinkmann, N. (1982): Gewalt und Langeweile. In: *Kriminologisches Journal* 14. σ. 268.

³³¹ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π. σ. 228-239.

ελεύθερες ώρες γίνονται χρόνοι εργασίας, υποχρεωτικοί χρόνοι, χρόνος για σχεδιασμό και για δράσεις. Οι δυνατότητες μείωσης του άγχους του ελεύθερου χρόνου για τον νέο υπάρχουν μέσω του καθορισμού προτεραιοτήτων στο λεγόμενο «άγχος – ράλι» (να πάω γυμναστήριο, να βγάλω τον σκύλο, να κάνω περιπατώ με τους φίλους κ.ά.), μέσω της ανακάλυψης του χρόνου για τον ίδιο τον εαυτό του, της χρησιμοποίησης στοιχείων Μάνατζμεντ και Αυτομάνατζμεντ και μέσω της επικοινωνίας με φίλους κ.ά.

Διακινδύνευση της υγείας στον ελεύθερο χρόνο. Στον ελεύθερο χρόνο το άτομο συχνά κινδυνεύει. Οι συνηθισμένοι τραυματισμοί³³² που το άτομο δέχεται στον ελεύθερο χρόνο του είναι: οι τραυματισμοί στο δέρμα, οι αρρώστιες κατά την διάρκεια ταξιδιών, σε χειμερινά αθλήματα, τραυματισμοί με το ποδήλατο ή την μηχανή, σε αθλήματα όπως τένις, γκολφ, πινγκ-πονγκ, στο τρέξιμο ή στο στίβο, και τέλος στο αυτοκίνητο. Η μόνη διαδικασία αντιμετώπισης των κινδύνων που έχουν οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου για τραυματισμούς, είναι η Συμβουλευτική πληροφόρηση³³³ σχετικά με την σωματική υγεία στους χώρους της εκπαίδευσης, σε αθλητικούς Συλλόγους – Ομοσπονδίες, κλινικές, νοσοκομεία, νομαρχιακές και δημοτικές υπηρεσίες που σχετίζονται με αυτές τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου και τα Μ. Μ. Ε, αλλά και από ιδιωτικούς φορείς (π.χ. γιατρούς, εκπαιδευτές, γυμναστήρια, κέντρα αναψυχής, ξενοδοχεία, χιονοδρομικά κέντρα κ.ά.).

7. ΟΔΗΓΟΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΝΕΩΝ – ΑΘΛΟΥΜΕΝΩΝ

Το μάθημα την Φυσικής Αγωγής όπως σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, απευθύνεται σε υγιή άτομα. Προϋπόθεση για την συμμετοχή στο μάθημα είναι η υγεία του νέου, η οποία βεβαιώνεται από τον ιατρό, και δεν αποτελεί τον στόχο του μαθήματος. Την ευθύνη για την προστασία της υγείας των μαθητών επωμίζεται κατά κύριο λόγο η οικογένεια και η ιατρική.

Με την σωματική δραστηριότητα, η οποία μπορεί να είναι συστηματική στα πλαίσια του σχολείου (2 ώρες της εβδομάδα), αλλά και μη συστηματική στον ελεύθερο χρόνο του νέου, οι περισσότεροι μαθητές αναπτύσσουν φυσιολογικά το μυοσκελετικό σύστημα, που είναι υπεύθυνο για την κινητική δραστηριότητα. Καθώς και τα άλλα συστήματα: ανατομικά και λειτουργικά (π.χ. καρδιοκυκλοφορικό, αναπνευστικό), ενώ καθοριστικό ρόλο παίζει και η λειτουργία των ορμονών και της θερμορύθμισης στην διάρκεια της μυϊκής προσπάθειας. Το κεντρικό βέβαια νευρικό σύστημα, κατευθύνει και συντονίζει όλα τα άλλα συστήματα.

Από κινητική άποψη η απασχόληση των νέων με την κινητική - αθλητική δραστηριότητα δημιουργεί νευρομυϊκές προσαρμογές, με αποτέλεσμα οι μαθητές να είναι ικανοί να υπομένουν ακόμα και μερικές φορές μέγιστες μυϊκες επιβαρύνσεις. Βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις που η μέγιστες επιβαρύνσεις έχουν αποβεί επιζήμιες για την υγεία των μαθητών. Οι μαθητές αυτοί είχαν προβλήματα υγείας που ή προϋπήρχαν της αθλητικής δραστηριότητας ή εμφανίστηκαν στην διάρκεια της συστηματικής αθλητικής δραστηριότητας. Για να αποφευχθούν λοιπόν τέτοια φαινόμενα, θα πρέπει να εφαρμόζεται ο ιατροπροληπτικός έλεγχος και στην αρχή της στοιχειώδους εκπαίδευσης και να συνεχίζεται ανά τριετία μέχρι το Λύκειο αλλά να υπάρχει και ως προαθλητικός έλεγχος στην εγγραφή του παιδιού με ένα άθλημα ως συστηματική άθληση. Ο οικογενειακός παιδίατρος είναι ο περισσότερο κατάλληλος επιστήμονας για να πραγματοποιήσει αυτό τον ιατροπροληπτικό έλεγχο. Ο διδάσκων θα πρέπει καλύτερα

³³² B.A.T Freizeit-Forschungsinstitut (Hrsg.) (1986): Zukunftsfaktor Freizeit, Hamburg. σ.242.

³³³ Opaschowski, H. W. (1997): ο.π. σ. 240-254.

να παραπέμψει τους γονείς ή κηδεμόνες των μαθητών στην αρχή της σχολικής χρονιάς στον οικογενειακό παιδίατρό τους, ώστε αυτός να συμπληρώσει το ατομικό δελτίο Υγείας, την ατομική καρτέλα αθλητή ή να συντάξει την Ιατρική γνωμάτευση (Εγκύκλιος 916/11-11-1986 του ΥΠΕΠΘ).

Ένας πρόσφατος οδηγός υγιεινής αθλουμένων, ο οποίος μπορεί να εφαρμοστεί με παραλλαγές και στο σχολείο αλλά και στον αθλητισμό ελεύθερου χρόνου (Φαχαντίδου / Δελιγιάννης 1998) προβλέπει τις ακόλουθες ομάδες γνώσεων - συμβουλευτικής ενημέρωσης και ενέργειες πρόληψης:

➤ **Προληπτικός έλεγχος καρδιάς και πνευμόνων**, ο οποίος θα πρέπει να γίνεται με κλινική εξέταση από τον γιατρό και να συνοδεύεται με ηλεκτροκαρδιογράφημα, ακτινογραφία θώρακα, υπέρηχο για την ανατομία και λειτουργία της καρδιάς, με σπυρομέτρηση, τεστ κόπωσης, και καταγραφή όλων των αποτελεσμάτων στην κάρτα υγείας του αθλητή ή ατομικό δελτίο νέου και δημιουργία αρχείου.

➤ **Πρόληψη ορθοπεδικών παθήσεων**, περιλαμβάνει επίκουψη για διάγνωση σκολίωσης, καλή προθέρμανση για αποφυγή θλάσης, γνώσης των κινδύνων ανά άθλημα, τεστ ματιάς για τη διάγνωση κύφωσης, εξέταση για παραμορφώσεις άκρου του ποδιού, χρησιμοποίηση ειδικών περιδέσεων.

➤ **Πρόληψη λοιμώξεων μυκητιάσεων**, περιλαμβάνει την μη επαφή με γυμνά χέρια αίματος από τραύματα, διακοπή συμμετοχής στο μάθημα ή στη προπόνηση σε περίπτωση λοιμώξεων, εφοδιασμό κατάλληλου αθλητικού παπουτσιού, που είναι αεριζόμενο, μη χρησιμοποίηση συνθετικών ρούχων (κολάν) λόγω κινδύνου λοιμώξεων, σε περιπτώσεις επίσκεψης σε πισίνα, ατομική πετσέτα και καλό σκούπισμα ανάμεσα στα δάκτυλα, ντους πριν την πισίνα και χρήση σκουφιού και σανδαλιών.

➤ **Πρόληψη ψυχολογικής επιβάρυνσης**, με την αποφυγή της βίας στα γήπεδα, του εριστικού κλίματος, την αποδοχή της ήττας, την χαλάρωση και τον καλό ύπνο πριν των αγώνα ή την αθλητική δραστηριότητα, συμβουλές από των αθλητικό ψυχολόγο, καλλιέργεια συντροφικότητας και επίσκεψη σε ωραίο φυσικό περιβάλλον.

➤ **Πρόληψη καλών έξεων**, με **αντικαπνιστική αγωγή** (με σύνθημα: ο καπνός κλέβει το οξυγόνο μας), με ενημέρωση, ότι ο αθλητισμός είναι ισορροπία, αντίδοτο των ναρκωτικών, άσκηση της θέλησης και της αυτοκυριαρχίας, ενώ το **αλκοόλ** είναι διατάραξη της ισορροπίας, ενημέρωση για το **Doping** (με θέμα καταστροφή υγείας και κλεμμένη δόξα), Πραγματοποίηση του αθλητισμού ή του μαθήματος Φυσικής Αγωγής σε καθαρό φυσικό περιβάλλον.

➤ **Υγιεινή και ασφάλεια αθλητικών χώρων**, περιλαμβάνει καλό αερισμό στο κλειστό χώρο άθλησης, καλό φωτισμό, κατάλληλο έδαφος και κατάλληλη ενδυμασία, κατάλληλα και ασφαλή όργανα άθλησης και συχνό έλεγχος τους, συχνό καθαρισμό του δαπέδου, των γηπέδων και αποδυτηρίων, σωστή χλωρίωση για τις πισίνες.

➤ **Κατάλληλη διατροφή**, σημαίνει αποδοχή της μεσογειακής δίαιτας, αποφυγή Παχυσαρκίας, ισορροπημένη διατροφή, συμβούλευση από επιστήμονες της αθλητικής διατροφής, όχι υπερβολικές δόσεις συμπληρωμάτων διατροφής, συχνή ενυδάτωση αθλητών (ισοτονικά ποτά).

➤ **Πρώτες Βοήθειες**, περιλαμβάνει την κατάλληλη γνώση και εκμάθηση των ενεργειών για την σωστή θέση ανάληψης σε απώλεια αισθήσεων, την κατάλληλη εκπαίδευση για έγκαιρη τεχνητή αναπνοή, την δημιουργία πρόχειρου νάρθηκα σε κατάγματα, και χρήση αναλγητικών και μυοχαλαρωτικών σε κακώσεις.

8. Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ.

Ο Αθλητισμός, μαζί με τον Πολιτισμό, τα Μ.Μ.Ε., τον Τουρισμό και την Κατανάλωση / Διασκέδαση είναι ένα βασικό πεδίο της επιστήμης του ελεύθερου χρόνου και της ολοένα αναπτυσσόμενης οικονομίας του. Τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς είναι η συρρικνούμενη τάση της και το μικρό μέγεθος του πληθυσμού της (10.200.000 κάτοικοι) και των νοικοκυριών της (3.187.000). Στατιστικά η μέση οικονομική επιβάρυνση το 1994 κάθε Έλληνα για τον αθλητισμό να ανέρχεται στις 65.000 δρχ. ενώ στην Γερμανία στις 90.000 δρχ. Σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται το κόστος από την αθλητική ένδυση - υπόδηση, την συνδρομή σε συλλόγους και καλύπτει από εισιτήρια σε αθλητικές διοργανώσεις μέχρι το κόστος της αγοράς της αθλητικής εφημερίδας. Το κόστος αυτό αυξάνεται σε αθλούμενους ελεύθερου χρόνου και φυσικά σε αθλητές αγωνιστικού αθλητισμού. Έτσι το συνολικό κόστος, που δαπανά ο πληθυσμός της Γερμανίας είναι 32 δισ εκατομμύρια μάρκα, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται και τα έξοδα των περίπου 900.000 αθλητικών τραυματισμών, που καταγράφονται κάθε χρόνο. Αντίθετα στην Ελλάδα ελλείπει επίσημων στοιχείων, δεν μπορεί να καταγραφεί η ποσότητα και η ποιότητα της παραγωγής του αθλητικού προϊόντος και γενικότερα του προϊόντος της βιομηχανίας του ελεύθερου χρόνου. Στην Γερμανία πρόσφατη έρευνα κατέγραψε ότι το ποσοστό, που δαπανάται για τον αθλητισμό, είναι ίσο ποσοστιαία με το 1,8 % των συνολικών εξόδων ενός νοικοκυριού και σχεδόν ίσο με το ποσό που ξοδεύεται από ένα νοικοκυριό για προϊόντα καπνίσματος και φροντίδας σώματος. Το ποσοστό δε συμμετοχής του αθλητισμού στο ακαθάριστο κοινωνικό προϊόν το 1990 έφτασε το 1,4 %, ανάλογο με αυτό της μεγάλης Βρετανίας και Ολλανδίας και ήταν περίπου ίσο με αυτό που προέρχεται από την αγροτική οικονομία ή την βιομηχανία επεξεργασίας πετρελαίου (έρευνα του γερμανικού ομοσπονδιακού Ινστιτούτου για την αθλητική Επιστήμη³³⁴).

Κατά αρχήν το ποσοστό του πληθυσμού πάνω από 14 χρόνων, που είναι αθλητικά ενεργός, ανέρχεται περίπου στο 70 %. Το ποσοστό του πληθυσμού, που αθλείται στον ελεύθερο χρόνο του, περιστασιακά χωρίς προσανατολισμό στην αθλητική επίδοση, ανέρχεται στο 30%. Περισσότερο δημοφιλής αθλητικές δραστηριότητες είναι στην Γερμανία το κολύμπι, η πεζοπορία, το τρέξιμο, το ποδήλατο, η γυμναστική, το ποδόσφαιρο και το τένις. Κύρια κίνητρα σε αυτές τις δραστηριότητες αθλητισμού του ελεύθερου χρόνου είναι η διασκέδαση, η αύξηση της κοινωνικότητας και η υγεία, ενώ το κίνητρο της απόδοσης έχει αρχίσει να υποχωρεί. Στον οργανωμένο, αυτοδιοικούμενο θεσμοθετημένο αθλητισμό σε συλλόγους το κύριο κίνητρο είναι το κοινωνικό. Σχεδόν το ένα τρίτο του πληθυσμού (37 %) είναι οργανωμένο σε συλλόγους και προσανατολισμένο σε αθλητισμό επίδοσης (34 %), ενώ μόλις το 3 % του πληθυσμού ασχολείται με αγωνιστικό αθλητισμό υψηλής επίδοσης μέσα στον οργανωμένο αυτοδιοικούμενο αθλητισμό (Weber 1995, 4).

Αντίθετα στην Ελλάδα τα αντίστοιχα στοιχεία είναι ότι το 5,8% (περίπου 600.000) του πληθυσμού είναι οργανωμένο σε συλλόγους (4.500), ενώ το ποσοστό που είναι προσανατολισμένο σε αθλητισμό επίδοσης αγγίζει το 5 % και σε αθλητισμό υψηλής επίδοσης το 0,8%.

Το προσωπικό γενικά είναι ευέλικτο από την φύση της απασχόλησης σύμφωνα με την διακύμανση της εργασίας, χρησιμοποιείται λοιπόν ποικιλοτρόπως και πολύπλευρα, δεν επενδύεται πάνω του τίποτα, δεν εκπαιδεύεται με έξοδα του εργοδότη, ούτε αναλαμβάνει πρωτοβουλίες. Ωστόσο σε σχέση με το ανταγωνιστικό περιβάλλον που

³³⁴ Weber, W. U. a. (1995): die wirtschaftliche Bedeutung des Sport. Schorndorf. (Forschungsauftrag des Bundesinstituts für Sportwissenschaft und des Kultusministeriums NRW). σ. 9.

επικρατεί στις υπηρεσίες, η ειδίκευση του προσωπικού και η συνεχή εκπαίδευσή του, είναι ένας παράγοντας βελτίωσης της ποιότητας των υπηρεσιών.

Χαρακτηριστικό είναι λοιπόν σε κερδοσκοπικού και μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα η **μερική απασχόληση και η ευελιξία του ωραρίου αθλητικών εργοδοτών**. Το 10% των Fitness-Studios π.χ. στην Γερμανία κάθε χρόνο κλείνουν λόγω της μη σταθερής ζήτησης και του έντονου ανταγωνισμού σε επίπεδο κυρίως τιμών και όχι ποιότητας. Έτσι λοιπόν για ένα συνεχές και διαρκές απασχολούμενο προσωπικό, απαιτείται συχνά ένα πολυλειτουργικό προφίλ προσόντων και όχι μόνο μία πολύπλευρη εφαρμοστικότητα στην αθλητική επιχείρηση, αλλά επίσης χρησιμοποίηση σε οργανωτικά και διοικητικά καθήκοντα, ώστε να αποφευχθούν νεκροί χρόνοι στην διάρκεια της απασχόλησης.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας του αθλητισμού είναι η δομή των προσόντων. Στους απασχολούμενους στο κράτος (51.500 Καθηγητές Φυσικής Αγωγής) ισχύει η αθλητική ειδίκευση ως κύρια προϋπόθεση, ενώ για την ελεύθερη αγορά ισχύει αυτή η προϋπόθεση μόνο εν μέρη (απασχολούμενοι στην δημόσια αθλητική διοίκηση, ενώ εξαίρεση αποτελούν οι αθλητικοί επιστήμονες). Στους αθλητικούς συλλόγους (12.000) και επιχειρήσεις (33.000) παίζει σημαντικό ρόλο στην περιοχή της υποστήριξης / Συμβούλευσης το κύρος του ειδικού για αθλητικά θέματα και εν μέρη για θέματα μάνατζμεντ (Weber 1994, 16).

Το πρόβλημα ξεκινάει από το ότι η προϋπόθεση της αθλητικής εξειδίκευσης δεν μπορεί ακόμη να αναγνωριστεί για τους 20.000 πλήρης και μερικής απασχόλησης. Αν και π.χ. σε μία επιχείρηση παραγωγής αθλητικού υλικού ένας οικονομολόγος με αθλητική επιστημονική γνώση ή με σπουδές στην αθλητική επιστήμη στο χρηματοοικονομικό know how μπορεί να χρησιμοποιηθεί. Πάνω σε τέτοιες μορφές απασχόλησης υπάρχουν τα αποτελέσματα της έρευνα του πανεπιστημίου του Bayreuth για το δίπλωμα του αθλητικού Οικονομολόγου³³⁵. Πολύ μεγαλύτερος ανταγωνισμός υπάρχει μεταξύ των αποφοίτων με αθλητικές σπουδές και αυτών σε άλλες σπουδές, για θέσεις εργασίας όπου η ειδίκευση της αθλητικής γνώσης δεν απαιτείται. Άλλα τμήματα αγορών, τα οποία είναι μικρά ακόμα αναπτύσσουν μια νέα δυναμική, όπως η εμπορευματοποίηση του αθλητισμού, η αθλητική τηλεθέαση και η αθλητική υποδομή. Το ίδιο ισχύει για το τμήμα της αγοράς εργασίας του αθλητισμού στην περιοχή της υγείας, καθώς και της πρόληψης και αντιμετώπισης των ασθενειών. Από τους 45.000 πλήρης και μερικής απασχόλησης με άμεση αθλητική σχέση σε αθλητικές οργανώσεις και επιχείρησης μόνο οι 20.000 απασχολούμενοι έχουν ως προσόν την αθλητική επιστημονική κατάρτιση³³⁶. Στις αθλητικές επιχειρήσεις μόνο το 20 % είναι πτυχιούχοι φυσικής Αγωγής³³⁷. Το ίδιο δείχνει η έρευνα των αποφοίτων του αθλητικού

³³⁵ Buchmeier, W. / Zieschang, K. (1992) Sportökonomien in Beruf und Studium. Bericht über eine Untersuchung im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung und Wissenschaft. Verlag Hofmann, Schorndorf. σ. 58.

³³⁶ Weber, W. U.a.(1995): die wirtschaftliche Bedeutung des Sport. Schorndorf. (Forschungsauftrag des Bundesinstituts für Sportwissenschaft und des Kultusministeriums NRW). σ. 18.

³³⁷ Mrazek, J. (1986): Psychosoziale Aspekte eines veränderten Sportverständnisses. In: Binnenwies, H./Thieme, B. (Red.): Freizeit- und Breitensport, Teil 2. Ahrensburg.

Mrazek, J. (1988): Fitness-Studios und Sportvereine als konkurrierende Modelle. In: Schulz, N./ Allmer, H. (Hrsg.): Fitness-Studios, Anspruch und Wirklichkeit. Brennpunkte der Sportwissenschaft (2). Sankt Augustin.

Mrazek, J. (1988): Freizeit, Gesundheit und Sport. In: Fromme, J./Stiffes, M. (Hrsg.): Freizeit im Lebensverlauf. Erkrath.

Mrazek, J./Rittner, V. (1989): Dienstleistungen von Fitness-Studios. Köln. σ. 97.

Rittner, V./ Mrazek, J. (1986): Neues Glück aus dem Körper. In: *Psychologie heute*, Ausgabe 11.

πανεπιστημίου της Κολωνίας στην Γερμανία, ότι για κάθε δεύτερη θέση προϋπόθεση είναι σπουδές στην αθλητική επιστήμη.

Χαρακτηριστικό για την αγορά εργασίας εκτός σχολείου είναι ότι ο εκάστοτε εργοδότης που προσφέρει τις αθλητικές υπηρεσίες μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε, είτε ως μη κερδοσκοπικού σκοπού σύλλογος, κερδοσκοπική επιχείρηση, είτε για έμμεσες αθλητικές υπηρεσίες, όπως εταιρίες αθλητικού μάρκετινγκ, ή αθλητική δημοσιογραφία ή η παραγωγή αθλητικού υλικού. Η ελεύθερη αγορά εργασίας δεν έχει σαφή εικόνα του επαγγέλματος, ούτε αδιάβλητες προϋπόθεσης εισόδου και τυπικές απαιτήσεις προσόντων και με τέτοιες μη δομημένες περιοχές δραστηριοτήτων οδηγεί σε μία κατάσταση ανταγωνισμού μεταξύ των διαφόρων προσόντων. Υπάρχει λοιπόν ανταγωνισμός μεταξύ αθλητικών πανεπιστημιακών αποφοίτων και άλλων πανεπιστημιακών σχολών (οικονομολόγων, κοινωνικών παιδαγωγών) και ανταγωνισμός ανάμεσα σε πανεπιστημιακών και μη πανεπιστημιακών σπουδών. Αυτό εμφανίζεται στις περιοχές υγείας και αποκατάστασης / θεραπείας, στις οποίες πολλοί πτυχιούχοι της αθλητικής επιστήμης απασχολούνται. Σημαντικό ρόλο παίζουν και τα πρόσθετα προσόντα, όπως ο συνδυασμός των σπουδών στην οργάνωση και διοίκηση του αθλητισμού με τις σπουδές στην ακαδημία προπονητών της γερμανικής ένωσης ομοσπονδιών.

Η υποαπασχόληση ισχύει κυρίως στους μεγάλους συλλόγους πάνω από 1.000 μέλη. Όσο μεγάλος ο σύλλογος, τόσο μεγάλο το ποσοστό προσωπικού με πλήρη και μερική απασχόληση. Το ίδιο ισχύει και για το έμμισθο προσωπικό με την προϋπόθεση ότι ο σύλλογος απευθύνεται σε μία μεγάλη κοινωνία μίας μεγάλης πόλης. Ωστόσο μόνο το 1/3 του προσλαμβανόμενου προσωπικού καταλαμβάνει μία θέση πλήρους απασχόλησης με εργασιακά δικαιώματα. Συνήθως με την μερική απασχόληση περιορίζονται και τα εργασιακά δικαιώματα.

Η αποεπαγγελματοποίηση των αθλητικών συλλόγων υφίσταται, αν σκεφτεί κάποιος, σε συνδυασμό με τα παραπάνω, ότι μόνο το 6% των συλλόγων είναι μεγάλοι σύλλογοι. Ωστόσο έρχεται σε αυτό το σημείο η ύπαρξη ενός μικρού αριθμού έμμισθου προσωπικού και παράλληλα ενός μεγάλου αριθμού έμμισθων με την μορφή όμως των λεγόμενων «**έμμισθων ερασιτεχνών**», που δίνουν μία άλλη διάσταση της αγοράς εργασίας των αθλητικών συλλόγων³³⁸.

³³⁸ Heinemann, K./ Schubert, M. (1994): Der Sportverein. Ergebnisse einer repräsentativen Untersuchung. Schorndorf. (Forschungsauftrag des Bundesinstituts für Sportwissenschaft und des deutschen Sportbundes: Finanz- und Strukturanalyse der deutschen Sportvereine FISAS 91). σ. 243.

9. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Αυτοί που προσφέρουν υπηρεσίες και υποδομές για αναψυχή ελεύθερου χρόνου στους νέους, προέρχονται κυρίως από τον δημόσιο, ιδρυματικό, εθελοντικό και εμπορικό τομέα, με κυρίαρχη την εμπορική Βιομηχανία Ελεύθερου Χρόνου. Ο στόχος αυτής της μελέτης ήταν να αναλύσει τον ελεύθερο χρόνο σε σχέση με τις αθλητικές δραστηριότητες και τους αθλητικούς συλλόγους των μαθητών σε σχολεία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και σε ΑΕΙ - φοιτητές στην περιφέρεια³³⁹. Για τους περισσότερους μαθητές είναι ένα όνειρο να έχουν ελεύθερο χρόνο, να κάνουν πράγματα, τα οποία αυτοί θέλουν, ελεύθεροι από μαθήματα, ευθύνες και βαριές υποχρεώσεις. Επιπρόσθετα σκοπός αυτής της μελέτης ήταν να υπολογίσει την συμμετοχή των μαθητών σε αθλητικούς συλλόγους και αθλητικές δραστηριότητες σε σχέση με την εκπαιδευτική βαθμίδα, τον τόπο κατοικίας, το φύλο, το επάγγελμα του πατέρα και της μητέρας, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και την ύπαρξη αδελφών.

Μεθοδολογία. Υποκείμενα της μελέτης, ήταν 721 μαθητές αστικών, ημιαστικών και αγροτικών σχολείων (από 10 μέχρι 18 ετών) και 35 φοιτητών στην Περιφέρεια (Παν/μιο Ιωαννίνων). Χρησιμοποιήθηκε ένα πρωτότυπο ερωτηματολόγιο για την συλλογή των δεδομένων και το SPSS για την στατιστική επεξεργασία των αποτελεσμάτων .

Αποτελέσματα. Μόνο το 31,4% (N= 226) των μαθητών συμμετείχαν σε αθλητικούς συλλόγους με μέσο όρο 3.48 ώρες / εβδομάδα, σε πολιτιστικούς συλλόγους 19,3% (N= 139, M= 2,11 ώρες / εβδομάδα). Το 68,6% (N= 494) των μαθητών συμμετείχαν σε μη οργανωμένες δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου (Αθλητισμό, ποδήλατο, περπάτημα, παρακολούθηση αθλητικών γεγονότων) και το 21,1% (N= 152) των μαθητών αναφέρει ότι, επισκέφτηκε στον ελεύθερο χρόνο του ένα Γυμναστήριο. Το Ποδόσφαιρο, το Μπάσκετ και η Χειροσφαίριση είναι οι δημοφιλείς αθλητικές δραστηριότητες σε ένα αθλητικό σύλλογο. Τα αποτελέσματα λοιπόν δείχνουν ότι, μειώνεται ο ελεύθερος χρόνος των μαθητών. Οι μαθητές απορρίπτουν την συμμετοχή τους σε οργανωμένες δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και υπάρχει διαφορά μεταξύ κατοχής και επιθυμίας των υλικών και του εξοπλισμού ελεύθερου χρόνου. Μια σημαντική διαφοροποίηση καταγράφηκε μεταξύ των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, αυτών που πραγματοποιούν με αυτές, που επιθυμούν να πραγματοποιήσουν. Επιπρόσθετα καταγράφεται μια σημαντική διαφοροποίηση των προτεραιοτήτων των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου σε σχέση με την βαθμίδα Εκπαίδευσης (Πίνακας 1). Η στατιστική ανάλυση αποκάλυψε μία στατιστικά σημαντική διαφορά της 'συχνότητας της συμμετοχής' σε αθλητικό σύλλογο ($\chi^2=21,79$, $df=2$, $p > 0.001$), σε πολιτιστικό σύλλογο ($\chi^2=5,68$, $df=2$, $p=0.05$) και στον προσκοπισμό ($\chi^2=14,60$, $df=2$, $p=0.001$), με το τόπο κατοικίας. Ενώ μια στατιστικά σημαντική διαφορά του αθλητικού συλλόγου ($F_{222}=6,97$, $p=0,001$) της 'χρόνου ανά εβδομάδα' συμμετοχής αποκαλύφθηκε σε σχέση με τον τόπο κατοικίας. Λεπτομερώς, οι μαθητές στα ημιαστικά σχολεία (M=2,99, SD=1,66) ξοδεύουν στατιστικά σημαντικά λιγότερο χρόνο ανά εβδομάδα σε αθλητικούς συλλόγους ($p=0.003$), από τους μαθητές των αστικών (M=4.01, SD=2,24) και των αγροτικών σχολείων (M=3.92, SD=2,38). Ομοίως, μία στατιστικά σημαντική διαφορά της 'συχνότητας της συμμετοχής' σε αθλητικούς συλλόγους ($\chi^2=27,96$, $df=1$, $p>0.001$) και πολιτιστικό σύλλογο ($\chi^2=9,96$, $df=1$, $p=0.002$) αποκαλύφθηκε με το φύλο, την μόρφωση του πατέρα ($\chi^2=5,85$, $df=2$, $p=0.054$), την μόρφωση της μητέρας ($\chi^2=12,63$, $df=2$, $p=0.002$), το

³³⁹ Τσοσουνίδης Α., Ζαρώτης, Γ., (2003): Ο Ελεύθερος Χρόνος των μαθητών Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου στην Περιφέρεια. 11ο Διεθνές Συνέδριο Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού.

επάγγελμα του πατέρα ($\chi^2=34,86$, $df=5$, $p=0.000$), το επάγγελμα της μητέρας ($\chi^2=13,90$, $df=5$, $p=0.016$) και με την ύπαρξη αδελφών ($\chi^2=9,13$, $df=1$, $p=0.003$). Συμπερασματικά τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι, η συμμετοχή των μαθητών σε αθλητικούς συλλόγους έχει μειωθεί και σχετίζεται με το τόπο κατοικίας, το φύλο, την μόρφωση των γονέων, το επάγγελμα των γονέων και την ύπαρξη αδελφών.

Δραστηριότητες Ελεύθερου χρόνου	Σύνολο			Δημοτικό			Γυμνάσιο			Λύκειο			Πανεπιστήμιο		
	N	M	Θ	N	M	Θ	N	M	Θ	N	M	Θ	N	M	Θ
Βόλτα με φίλους	691	4.87	3	153	5,07	2	447	4,85	4	32	4,87	4	35	4.74	4
Ακούω Μουσική ράδιο	707	5.18	2	153	4,52	5	447	5,34	2	32	5,09	2	34	5.68	1
Κάνω εκδρομές	689	2.79											34	2.62	10
Βλέπω TV	699	5.56	1	153	5,62	1	447	5,56	1	32	5,41	1	34	5.47	2
Ποδήλατο	689	4.28	7	153	5,03	3	437	4,33	7						
Αθλητισμός	685	4.48	5	153	4,41	8	437	4,69	5	32	3,61	8	34	3.24	9
Περίπατο	694	4.30	6	153	4,49	7	437	4,31	8				35	4.48	5
Τηλεφωνώ	689	4.85	4				437	4,94	3	32	5,03	3	34	5.11	3
Πηγαίνω για ποτό / χορό	689	3.34	12							32	4,09	5	34	4.29	6

Πίνακας 26: Συχνότητα των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου σε νεους και φοιτητές της περιφέρειας (όπου 6= κάθε μέρα – 1= δεν το κάνω ποτέ).

Σε μια άλλη έρευνα σχετικά με τον Πανεπιστημιακό Αθλητισμό καταγράφονται τα ακόλουθα. Η ανάλυση του Αθλητισμού Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, του Πανεπιστημιακού Αθλητισμού στερείται αρκετών ερευνητικών στοιχείων σχετικά με τα χαρακτηριστικά που έχουν τα μεγάλα ΑΕΙ και ΑΤΕΙ της πρωτεύουσας και των μικρότερων ιδρυμάτων της περιφέρειας, των ιδρυμάτων που είναι μέσα στον οικιστικό ιστό της πόλης ή αυτών που είναι σε campus και σε κάποια απόσταση από το αστικό κέντρο, κ.τλ.. Οστόσο για έναν ερευνητή της επιστήμης του ελεύθερου χρόνου και των αθλητικών επιστημών αποτελούν ερευνητικό πεδίο όπου ελέγχονται και συνεχίζονται οι στόχοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Tosunidis 2003) π.χ. για δια βίου άσκησης και άθλησης, για βελτίωση της κοινωνικής αγωγής και σύνδεσης της με την σχολική – ακαδημαϊκή εκπαίδευση. Αναμιγνύονται επίσης τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών από τα μεγάλα και μικρότερα αστικά κέντρα και τα χωρία (πλούσια ή φτωχή αθλητική, κινητική, πολιτιστική, κοινωνική συμπεριφορά στον ελεύθερο χρόνο).

Οι υπηρεσίες του Αθλητισμού Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, του Πανεπιστημιακού Αθλητισμού και της Φυσικής Αναψυχής πρέπει να είναι όσο μπορούν προσανατολισμένες στην ζήτηση και όχι στην προσφορά, να βασίζονται στις ανάγκες, στα κίνητρα, στα ενδιαφέροντα, τις προσδοκίες, και τις επιθυμίες των φοιτητών. Στην επιστήμη του ελεύθερου χρόνου, αλλά και στο μάνατζμεντ και μάρκετινγκ του Αθλητισμού ο συμμετοχικός σχεδιασμός (Opaschowski 1997, 64) μέσα από την συστηματική έρευνα των δυναμικών χαρακτηριστικών των εν λόγω χρηστών - πελατών είναι το βασικό εργαλείο για την δημιουργία ποιοτικών υπηρεσιών που έχουν προσανατολισμό την ζήτηση. Σκοπός της έρευνας αυτής είναι να αναλύσει τα βασικά

χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς στον ελεύθερο χρόνο τους και στον αθλητισμό Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ειδικότερα των φοιτητών (-τριών), ενός πανεπιστημίου στην περιφέρεια, που βρίσκεται έξω από το αστικό κέντρο.

Μεθοδολογία: Η μελέτη αυτή βασίζεται σε συλλογή δεδομένων από 964 φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων³⁴⁰ στα πλαίσια μίας μεταδιδακτορικής έρευνας. Από αυτούς ζητήθηκε να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο σχετικά με την συμπεριφορά τους στον Ελεύθερο Χρόνο και τον Αθλητισμό. Για τον υπολογισμό και την ανάλυση των απαντήσεων χρησιμοποιήθηκε η περιγραφική στατιστική μέσω του SPSS. Η έρευνα προσπάθησε να έχει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του συνολικού αριθμού των φοιτητών, σχετικά με τα βασικά χαρακτηριστικά (φύλο, τμήμα, έτος σπουδών, ακαδημαϊκό έτος, τόπος ερωτηθέντων, τόπος διαμονής κ.α).

Αποτελέσματα: Τα αποτελέσματα του ελεύθερου χρόνου των φοιτητών έδειξαν, ότι το 48,2% των φοιτητών ασχολήθηκαν ή ασχολούνται σε αθλητικούς συλλόγους 25 διαφορετικών ειδών κυρίως σε ομαδικά αθλήματα με το μπάσκετ (28%), βόλεϊ (15,5%), ποδόσφαιρο, αλλά και με το στίβο (11%) την κολύμβηση. Επίσης ένα 5,4% των φοιτητών αναφέρει ότι επισκέπτονταν - επισκέπτεται ένα γυμναστήριο. Στους πολιτιστικούς συλλόγους μόνο το 30,3% των φοιτητών αναφέρει ότι ασχολήθηκαν ή ασχολούνται με κάποιο (-α) από τα 11 αντικείμενα κυρίως όμως με το παραδοσιακό χορό (82,5%). Σχετικά με τον χρόνο που ασχολούνταν ή ασχολούνται οι φοιτητές αναφέρουν κατά μέσο όρο στην πρώτη αθλητική επιλογή τις 6 ώρες την εβδομάδα, ενώ στην πρώτη πολιτιστική επιλογή τους τις 2 ώρες την εβδομάδα. Οι φοιτητές θέλουν να ασχολούνται πιο συχνά (80%) με διάφορες δραστηριότητες άθλησης και πολιτισμού 2 φορές την μέρα (48,4%) και κάθε μέρα (33,5%). Προτιμούν μαζικές δραστηριότητες αναψυχής (74,9 %), παρά αθλητικές δραστηριότητες σε μορφή Αγώνα (22,2 %) και αθλητισμό Επίδοσης (10,4 %). Οι πιο σημαντικοί λόγοι, οι οποίοι δημιουργούν δυσκολίες στους φοιτητές να κάνουν αθλητισμό είναι το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων τους (65,7 %), η συγκοινωνία (38,7 %) και η διαδικασία ενημέρωσης (18 %). Οι φοιτητές αναφέρουν ότι ενημερώθηκαν για το πρόγραμμα του Πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου κυρίως από τους φίλους (59,5%) ενώ πολύ λιγότερο από τον πίνακα ανακοινώσεων της Φοιτητικής Λέσχης 17.6%, του Πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου (12.2%) και την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου (5.8%). Οι φοιτητές προτιμούν να κάνουν αθλητισμό με το άλλο φύλο (85,2 %), σε ένα πρόγραμμα κάτω από τις συμβουλές του καθηγητή φυσικής αγωγής (62,1 %) και θα συμμετείχαν σε διάφορες αθλητικές δραστηριότητες, εάν αυτές κοστίζουν (59,6%). Η σχολική φυσική αγωγή (56%) αναφέρεται ως η πιο σημαντική που βοήθησε να ασχοληθούν με διάφορες κινητικές και αθλητικές δραστηριότητες και ακολουθούν η παρέα (35,5%), ο σύλλογος (35,3), μόνος και η οικογένεια. Μόνο το 23,5% των φοιτητών αναφέρουν ότι δραστηριοποιούνται ακόμη σε ένα οργανωμένο αθλητικό σύλλογο.

Οι περισσότερες επιθυμητές δραστηριότητες των φοιτητών κατά τον ελεύθερο χρόνο τους είναι: να ακούνε μουσική, ραδιόφωνο (91,5%), να κάνουν παρέα με τους φίλους τους (90,4%), να κάνουν εκδρομές – ταξίδια (82,6%), να πηγαίνουν κινηματογράφο, θέατρο ή συναυλία (65,8%), να πηγαίνουν για ποτό / χορό (60,2%), να κάνουν περίπατο (58,8%) και να κάνουν αθλητισμό (53,6%) (Πίνακας 27).

³⁴⁰ Τσασουνίδης Α. (2005): Η ανάλυση του Ελεύθερου Χρόνου των μαθητών και φοιτητών στην Περιφέρεια. 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αναψυχής – Ελεύθερου Χρόνου & Αθλητικού Τουρισμού. Τρίκαλα. σ. 40-41.

Δραστηριότητες Ελευθέρου Χρόνου	καθόλου ευχάριστα		λίγο ευχάριστα		πολύ ευχάριστα	
	N	%	N	%	N	%
Ακούω μουσική, ραδιόφωνο	3	,3	75	8,2	841	91,5
Διαβάζω Εξωπανεπιστημιακά βιβλία & περιοδικά	141	15,6	402	44,5	361	39,9
Παίζω μουσικό όργανο	323	37,0	301	34,5	248	28,4
Βλέπω TV	185	20,7	422	47,3	285	32,0
Σερφάρω στο Ιντερνετ	182	20,5	401	45,1	306	34,4
Ασχολούμαι με PC	178	20,1	418	47,1	291	32,8
Τηλεφωνώ	245	27,9	304	34,6	329	37,5
Πηγαίνω για ποτό / χορό	61	6,7	300	33,1	545	60,2
Κάνω εκδρομές / ταξίδια	23	2,5	135	14,9	750	82,6
Κάνω ποδήλατο	202	22,9	353	40,0	328	37,1
Κάνω περίπατο	71	8,0	296	33,2	524	58,8
Κάνω παρέα με τους φίλους μου	10	1,1	79	8,5	842	90,4
Αθλούμαι & γυμνάζομαι	80	8,7	347	37,7	494	53,6
Πηγαίνω για σφαιριστήρια, ηλεκτρονικά, μπιλιάρδο	456	52,2	257	29,4	161	18,4
Πηγαίνω για Ψώνια, στα μαγαζιά	150	16,8	294	32,8	451	50,4
Πηγαίνω κινηματογράφο, Θέατρο ή συναυλία	60	6,6	252	27,6	601	65,8
Επισκέπτομαι μουσεία, εκθέσεις, βιβλιοθήκες	260	29,1	412	46,2	220	24,7
Παρακολουθώ αθλητικές διοργανώσεις	282	31,7	378	42,5	230	25,8
Μάθω για φωτογραφία και βιντεοσκόπηση	348	39,6	294	33,4	237	27,0
Συμμετέχω στην Οργάνωση εκδηλώσεων συμβουλευτικού χαρακτήρα	345	39,2	377	42,8	158	18,0

Πίνακας 27: Κατάταξη Δραστηριοτήτων του Ελευθέρου Χρόνου σύμφωνα με την βαθμό ευχαρίστησης των φοιτητών (-τριών) (N=964).

Τα κύρια κίνητρα των φοιτητών είναι: η γενική βελτίωση της φυσικής κατάστασης (90.7%), ο αθλητισμός για διασκέδαση και χαλάρωμα (74.5%), η ειδική γυμναστική για σχηματοποίηση του σώματος (68.4%), η θετική επίδραση του αθλητισμού για υγεία (67.0%), η γυμναστική για μείωση του βάρους (70.6%) και η εντατική γυμναστική για καρδιοκυκλοφορική υγεία (66.0%) (Πίνακας 28).

Οι φοιτητές αναφέρουν ως περισσότερο επιθυμητές αθλητικές δραστηριότητες από αυτές που προσφέρονται στο πρόγραμμα του Πανεπιστημίου την κολύμβηση (44,7%), το αερόμπικ (37,9%), το μπάσκετ (32,1%), το Βόλεϊ 32,3%, τους παραδοσιακούς χορούς (31,0%), τις ασκήσεις σε μηχανήματα ευεξίας (30,7%), το Ποδόσφαιρο (22,5%), τον Στίβο 18,4%, τα Βάρη (Bodybuilding) (12,3%), Χαλάρωση (24,8%). Ενώ οι περισσότερο επιθυμητές αθλητικές δραστηριότητες από αυτές που δεν προσφέρονταν αναφέρουν την Ιππασία (33.7%), την Αυτοάμυνα για γυναίκες (33.8%), τη Ποδηλασία (32,9%), το Rafting (30.4%), τις Καταδύσεις (26.0%), το Σκι / snow board (24,5%), τους Ευρωπαϊκούς χορούς (23,2%), την Κωπηλασία (22.2%), το Τένις (22,5%), τις Πολεμικές τέχνες (23.8%), την Τοξοβολία (22.8%) και το Ταεκβοντό (20.7%) (Πίνακας 29 και 30). Οι φοιτητές θα ήθελαν ο Πανεπιστημιακός Αθλητισμός να τους πρόσφερε αθλητικές εκδρομές (46.5 %), προγράμματα διατροφής (40,2 %), εκπλώσεις για προϊόντα και υπηρεσίες (35,7 %) (ειδικά για αθλητικά παπούτσια 41,7% και αθλητικές φόρμες 37,7%), προγράμματα δραστηριοτήτων (35.9%), και Πρόγραμμα Χαλάρωσης (32.0%).

Κίνητρα	Συμφωνία		Ασυμφωνία		Σύνολο	
Γενική βελτίωση της φυσικής κατάστασης	874	90.7%	90	9.3%	964	100.0%
Έντονη άσκηση για το καρδιοκυκλοφορικό	636	66.0%	328	34.0%	964	100.0%
Θετική επίδραση σε σωματικές παθήσεις	646	67.0%	318	33.0%	964	100.0%
Αδυνάτισμα (γενική μείωση του λίπους)	681	70.6%	283	29.4%	964	100.0%
Ειδική προπόνηση για τη διαμόρφωση του σώματος	659	68.4%	305	31.6%	964	100.0%
Αύξηση των μυών (Bodybuilding)	325	33.7%	639	66.3%	964	100.0%
Ισορροπία απο το άγχος της φοιτητής μου	623	64.6%	341	35.4%	964	100.0%
Επιθυμώ να ασκούμε ευχάριστα και χαλαρά	718	74.5%	246	25.5%	964	100.0%
ενημέρωση	480	49.8%	484	50.2%	964	100.0%
Πληροφορίες	594	61.6%	370	38.4%	964	100.0%
ρυθμίζω μόνος	469	48.7%	495	51.3%	964	100.0%
προπόνηση με συνασκούμενο	468	48.5%	496	51.5%	964	100.0%
Ενδιαφέρον για επίδοση	345	35.8%	619	64.2%	964	100.0%
βελτίωση του αθληματος	410	42.5%	554	57.5%	964	100.0%
προετοιμαστώ καλύτερα	373	38.7%	591	61.3%	964	100.0%

Πίνακας 28: Κατάταξη Κινήτρων στους φοιτητές (-τριες) (N= 964).

Δραστηριότητες	N	Percent
Ταεκβοντό	200	20.7%
Μπείζμπολ	62	6.4%
Ποδήλατο βουνού	158	16.4%
Καταδύσεις	251	26.0%
Γκολφ	61	6.3%
Χόκεϊ σε χόρτο	44	4.6%
Rafting	293	30.4%
Τοξοβολία	16	1.7%
Αναρρίχηση	220	22.8%
Canoe - kayak	185	19.2%
Θαλάσσιο σκι	178	18.5%
Πυγμαχία	190	19.7%
Πολεμικές τέχνες	75	7.8%
Ιππασία	229	23.8%
Ξιφασκία	325	33.7%
Τρίαθλο	132	13.7%
Αυτοάμυνα για γυναίκες	70	7.3%
windsurfing	326	33.8%
Τραμπολίνο	120	12.4%
Κωπηλασία	149	15.5%

Πίνακας 29: Αθλητικές Δραστηριότητες που οι φοιτητές θέλουν να ασχοληθούν.

Συμπερασματικά ο Αθλητισμός Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ο Πανεπιστημιακός Αθλητισμός θα πρέπει στα πλαίσια της παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου άρα και της παιδαγωγικής εξωσχολικού νεανικού αθλητισμού να συνεχίσει την εν μέρει σύνδεση της σχολικής παιδαγωγικής της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με την κοινωνική αγωγή και την παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και

αν μπορεί να την ενισχύσει (π.χ. με την διδασκαλία μαθήματος επιλογής διεπιστημονικής προσέγγισης θεμάτων όπως του ελεύθερου χρόνου, ή της αγωγής υγείας, ή της φυσικής - κοινωνικής αγωγής) και στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στα πλαίσια του συμμετοχικού σχεδιασμού θα πρέπει να ερευνά συστηματικά τις ανάγκες και τις επιθυμίες των φοιτητών (-τριών) π.χ. με ανώνυμα ερωτηματολόγια, ώστε να γνωρίζει και να ικανοποιεί όσο μπορεί τις ανάγκες και τις επιθυμίες των φοιτητών για Αθλητισμό, Πολιτισμό, Τουρισμό (Turco, 2002), κινητική μόρφωση και γενικά μια ποιοτική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου αλλά κυρίως να παρέχει μια αγωγή σε τέτοια θέματα για το υπόλοιπο της ζωής των φοιτητών (-τριών) .

Δραστηριότητες	N	Percent
Μπάσκετ	309	32,1%
Ποδόσφαιρο	217	22,5%
Στίβο	177	18,4%
Κολύμπι	431	44,7%
Σκοποβολή	202	21,0%
Aerobic	365	37,9%
Βόλει	311	32,3%
Πινγκ-πονγκ	157	16,3%
Κάτι άλλο	18	1,9%
Παραδοσιακούς Χορούς	299	31,0%
Βάρη / Bodybuilding	119	12,3%
Fitness / Μηχανήματα	296	30,7%
Γυμναστική με λάστιχα	89	9,2%
Ποδήλατο	317	32,9%
Ενόργανη Γυμναστική	205	21,3%
Χάντμπωλ	62	6,4%
Orienteering (Προσανατολισμός)	62	6,4%
Τένις	217	22,5%
Squash	30	3,1%
Μπαντμιντον	45	4,7%
Γιόγκα	195	20,2%
Tai Chi	73	7,6%
Σκάκι	109	11,3%
Καταδύσεις	210	21,8%
Σκι / snow board	236	24,5%
In line (Πατίνια)	136	14,1%
Ορειβασία	279	28,9%
Διατάσεις	71	7,4%
Γυμναστική για σκι	66	6,8%
Χαλάρωση	239	24,8%
Ευρωπαϊκούς χορούς	224	23,2%
Μπριτζ	35	3,60%

Πίνακας 30: Οι πιο επιθυμητές από τις υπάρχουσες αθλητικές και κινητικές δραστηριότητες

Σε μια άλλη έρευνα έγινε η ανάλυση των κινήτρων των φοιτητριών και φοιτητών στον πανεπιστημιακό Αθλητισμό μέσα από την περίπτωση του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Οι παροχές αθλητικών Υπηρεσιών τόσο σε κερδοσκοπικούς όσο και μη κερδοσκοπικούς Ν.Π.Δ.Δ. αθλητικούς οργανισμούς πρέπει να σχεδιάζονται γενικά πάνω στις βάση των κινήτρων, των αναγκών, των προσδοκιών και επιθυμιών τελικών χρηστών. Στην περίπτωση του πανεπιστημιακού Αθλητισμού είναι σημαντικό να αναλυθούν τα κίνητρα των φοιτητριών και φοιτητών, ώστε να μπορεί γίνει εύκολα η ενεργοποίησή τους και να υπάρξει ικανοποίηση των φοιτητών και φοιτητριών.

ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Σύνολο %	Sign.
		N	%	N	%		
Ευεξία / Υγεία	Γενική βελτίωση της σωματική ευεξίας	90	90.9%	193	96.5%	94.3%	.024
	Καρδιοκυκλοφορική υγεία	69	69.7%	139	69.5%	69.3%	.222
	Θετικές επιδράσεις σε σωματικά προβλήματα	68	68.7%	152	76.0%	73.3%	.506
Εμφάνιση / Σώμα	Μείωση του βάρους	59	59.6%	158	79.0%	72.3%	.001
	Σχηματοποίηση του σώματος	65	65.7%	152	76.0%	72.3%	.024
	Σωματική διάπλαση	53	53.5%	43	21.5%	32.0%	.000
Ψυχική εμπειρία	Ισορροπία από το στρες των σπουδών	60	60.6%	133	66.5%	64.3%	.031
	Ευχάριστες και χαλαρές ασκήσεις	74	74.7%	159	79.5%	77.7%	.041
Γνώσεις	Συνέχιση των οδηγιών και έλεγχος των ασκήσεων	40	40.4%	107	53.5%	49.0%	.064
	Πληροφόρηση σχετικά με τις ωφέλειες της γυμναστικής	52	52.5%	135	67.5%	62.3%	.003
Κοινωνική Διάσταση	Αυτό - Σχεδιασμός των αθλητικών δραστηριοτήτων	51	51.5%	103	51.5%	51.3%	.757
	Ασκήσεις με συνασκούμενο	47	47.5%	99	49.5%	48.7%	.344
Επίδοση	Αθλητική επίδοση	43	43.4%	64	32.0%	35.7%	.142
Κινητική Διάσταση	Βελτίωση του αθλήματός μου	52	52.5%	79	39.5%	43.7%	.009
	Προετοιμασία για το άθλημά μου	39	39.4%	73	36.5%	37.3%	.694

Πίνακας 31: Συχνότητες εμφάνισης των αθλητικών κινήτρων στον πανεπιστημιακό αθλητισμό.

Αποτελέσματα: Η περιγραφική στατιστική ανάλυση έδειξε ότι μόνο το 50,3% των φοιτητών συμμετείχαν σε αθλητικούς συλλόγους με μέσω όρο 7,05 ώρες / εβδομάδα και σε πολιτιστικούς συλλόγους 35,7% (3,59 ώρες / εβδομάδα). Το 45% των φοιτητών ανέφερε ότι είναι αθλητικά ενεργοί 2 φορές την εβδομάδα (Πίνακας 31). Η συμμετοχή στις δραστηριότητες του πανεπιστημιακού αθλητισμού ανάμεσα στις γυναίκες προέρχεται από τρία πλέγματα κινήτρων 'Ευεξία / Υγεία', 'ψυχική εμπειρία' και εμφάνιση / σώμα'. Τα αποτελέσματα από τους φοιτητές υπογραμμίζουν ότι τα τρία πρώτα κίνητρα σε μεγάλο βαθμό, είναι ομάδα κινήτρων με συνειδητοποίηση υγείας.

Σχετικά με αυτό βρήκαμε στη πρώτη θέση των πρώτων κινήτρων το κίνητρο 'γενική βελτίωση της σωματική ευεξίας'. Την δεύτερη θέση της λίστας των πρώτων τριών κινήτρων καταλαμβάνει το κίνητρο 'ευχάριστες και χαλαρές ασκήσεις', το οποίο ανήκει στο πλέγμα των κινήτρων 'ψυχική εμπειρία'.

Συμπερασματικά, από την στατιστική φαίνεται ότι οι γυναίκες δίνουν μεγάλη έμφαση στο πλέγμα 'καρδιοκυκλοφορική υγεία', 'υγεία ευεξίας', ενώ οι φοιτητές επιβεβαιώνουν ότι είναι περισσότερο ενδιαφέρονται για την 'μείωση βάρους' (εμφάνιση / σώμα). Αναλυτικά, οι φοιτητές ($M=4.82$, $SD=0.39$) δείχνουν στατιστικά μία σημαντική διαφορά σε σύγκριση με τις φοιτήτριες ($M=4.68$, $SD=0.66$) σε σχέση με τα κίνητρα: 'γενική βελτίωση της σωματική ευεξίας' ($F_{287}= 5.12$, $p=0,024$), 'μείωση του βάρους' ($F_{279}= 11.92$, $p=0.001$), 'σχηματοποίηση του σώματος' ($F_{277}= 5.12$, $p=0.024$), 'ισορροπία από το στρες των σπουδών' ($F_{278}= 4.71$, $p=0.031$), 'ευχάριστη και χαλαρή γυμναστική' ($F_{271}= 4.21$, $p=0.041$) και 'πληροφόρηση σχετικά με τις ωφέλειες της γυμναστικής' ($F_{270}= 9.28$, $p=0.003$). Οι φοιτήτριες παρουσιάζουν στατιστικά μια σημαντική διαφορά σε σύγκριση με τους φοιτητές στα κίνητρα 'σωματική διάπλαση' ($F_{267}= 28.53$, $p=0.000$), και 'βελτίωση του αθλήματός μου' ($F_{269}= 6.90$, $p=0.009$).

Βλέποντας αυτά τα αποτελέσματα από το συνολικό τυχαίο δείγμα γίνεται φανερό, ότι οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες στον πανεπιστημιακό αθλητισμό έχουν μια υψηλή 'εξωτερική' κινητοποίηση, εκτός από το κίνητρο 'ευχάριστη και χαλαρή γυμναστική', το οποίο είναι ενδογενή κίνητρο. Τα τρία περισσότερο σημαντικά κίνητρα υπογραμμίζουν ένα ειδικό ωφελιμιστικό σκεπτικό. Αλλά μακροπρόθεσμα τα 'εξωτερικά', ωφελιμιστικά κίνητρα δεν είναι αρκετά να βοηθήσουν τον πανεπιστημιακό αθλητισμό. Και αυτό πιθανώς εξηγεί την σχετική χαμηλή συμμετοχή στις δραστηριότητες του πανεπιστημιακού αθλητισμού. Η Εσωτερική κινητοποίηση μπορεί μόνο τότε να αναπτύξει το διεγερτικό δυναμικής της, όταν τα εξωτερικά κίνητρα ικανοποιούνται για μεγάλη χρονική διάρκεια.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Τόπος συλλογής των Ερωτήσεων

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Τόπος συλλογής των Ερωτήσεων	Εστίες	68	7.1	7.1	7.1
	Γυμναστήριο	104	10.8	10.8	17.8
	Σύλλογοι	12	1.2	1.2	19.1
	Τμήματα	780	80.9	80.9	100.0
	Σύνολο	964	100.0	100.0	

Φύλο

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Φύλο	Άνδρας	302	31.3	31.5	31.5
	Γυναίκα	656	68.0	68.5	100.0
	Σύνολο	958	99.4	100.0	
Απούσες	Τιμές	6	.6		
Σύνολο		964	100.0		

Τμήματα

Τμήματα	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ιατρική	138	14.3	14.4	14.4
Πληροφορική	44	4.6	4.6	19.0
Μαθηματικό	33	3.4	3.4	22.5
Φυσικό	65	6.7	6.8	29.3
Χημικό	73	7.6	7.6	36.9
Φιλολογικό	105	10.9	11.0	47.9
Ιστορικό / Αρχαιολογικό	27	2.8	2.8	50.7
ΦΠΨ	18	1.9	1.9	52.6
ΠΤΔΕ	130	13.5	13.6	66.1
ΠΤΝ	35	3.6	3.7	69.8
Επιστήμης και Τεχνολογίας Υλικών	67	7.0	7.0	76.8
Βιολογικών Εφαρμογών και Τεχνολογιών	48	5.0	5.0	81.8
Οικονομικό	123	12.8	12.9	94.7
Επιστημών της Τέχνης	50	5.2	5.2	99.9
Διαχείριση Π. & Φυσικών Πόρων	1	.1	.1	100.0
Σύνολο	957	99.3	100.0	
Απούσες Τιμές	7	.7		
Σύνολο	964	100.0		

Εισαγωγή στην Επιστημη του Ελεύθερου χρόνου με εμφαση
στην Παιδαγωγική του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού

Έτος Σπουδών

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Έτη	1	249	25.8	26.1	26.1
	2	237	24.6	24.8	50.9
	3	262	27.2	27.5	78.4
	4	133	13.8	13.9	92.3
	5	61	6.3	6.4	98.7
	6	12	1.2	1.3	100.0
	Σύνολο	954	99.0	100.0	
Απουσίες	Τιμές	10	1.0		
	Σύνολο	964	100.0		

Επάγγελμα Μητέρας

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Επάγγελμα Μητέρας	Δημόσιος Υπάλληλος	261	27.1	27.4	27.4
	Ιδιωτικός Υπάλληλος	134	13.9	14.1	41.5
	Άνεργη	30	3.1	3.2	44.6
	Ελεύθερη Επαγγελματίας	102	10.6	10.7	55.4
	Οικιακά	370	38.4	38.9	94.2
	Εργάτρια / Αγρότισσα	43	4.5	4.5	98.7
	Άλλο	10	1.0	1.1	99.8
	Συνταξιούχος	2	.2	.2	100.0
	Σύνολο	952	98.8	100.0	
Απουσίες	Τιμές	12	1.2		
	Σύνολο	964	100.0		

Επάγγελμα Πατέρα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Επάγγελμα Πατέρα	Δημόσιος Υπάλληλος	383	39.7	40.4	40.4
	Ιδιωτικός Υπάλληλος	147	15.2	15.5	56.0
	Άνεργος	18	1.9	1.9	57.9
	Ελεύθερος Επαγγελματίας	255	26.5	26.9	84.8
	Εργάτης / Αγρότης	90	9.3	9.5	94.3
	Άλλο	31	3.2	3.3	97.6
	Συνταξιούχος	18	1.9	1.9	99.5
	Κληρικός	1	.1	.1	99.6
	Ναυτικός	4	.4	.4	100.0
	Σύνολο	947	98.2	100.0	
Απουσίες	Τιμές	17	1.8		
	Σύνολο	964	100.0		

Εισαγωγή στην Επιστημη του Ελεύθερου χρόνου με εμφαση
στην Παιδαγωγική του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού

Τόπος κατοικίας

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Τόπος κατοικίας	Χωρίο	124	12.9	13.0	13.0
	Κωμόπολη	191	19.8	20.0	32.9
	Πόλη	642	66.6	67.1	100.0
	Σύνολο	957	99.3	100.0	
Απουσίες	Τιμές	7	.7		
	Σύνολο	964	100.0		

Ποία από τα παρακάτω προβλήματα υπάρχουν στο ίδρυμα σας;

Είδη προβλημάτων	Συμφωνία		Ασυμφωνία		Σύνολο	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Συγκοινωνία	373	38.7%	591	61.3%	964	100.0%
Ωρολόγιο Πρόγραμμα	631	65.5%	333	34.5%	964	100.0%
Σίτιση	36	3.7%	928	96.3%	964	100.0%
Διαδικασία ενημέρωσης	174	18.0%	790	82.0%	964	100.0%
Προσωπικό	26	2.7%	938	97.3%	964	100.0%

Από πού ενημερωθήκατε για το πρόγραμμα του πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου;

	Συμφωνία		Ασυμφωνία		Σύνολο	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
από φίλους	574	59.5%	390	40.5%	964	100.0%
από τον πίνακα ανακοινώσεων της Φοιτητικής Λέσχης	170	17.6%	794	82.4%	964	100.0%
από τον πίνακα ανακοινώσεων του Πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου	118	12.2%	846	87.8%	964	100.0%
από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου	56	5.8%	908	94.2%	964	100.0%
από κάπου αλλού	41	4.3%	923	95.7%	964	100.0%

Προτιμάτε να αθλείστε με το άλλο φύλο;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	783	81.2	85.2	85.2
Όχι	136	14.1	14.8	100.0
Σύνολο	919	95.3	100.0	
Απουσίες	Τιμές	45	4.7	
Σύνολο		100.0		

Εισαγωγή στην Επιστημη του Ελεύθερου χρόνου με εμφαση
στην Παιδαγωγική του εξωσχολικού νεανικού Αθλητισμού

Τρόπος πραγματοποίησης των διαφόρων δραστηριοτήτων στο Γυμναστήριο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ο καθένας μόνος του χωρίς την εποπτεία του ΚΦΑ	86	8.9	9.4	9.4
Ο καθένας μόνος του με την εποπτεία του ΚΦΑ	262	27.2	28.6	37.9
Σε πρόγραμμα κάτω από την καθοδήγηση του ΚΦΑ	569	59.0	62.1	100.0
Σύνολο	917	95.1	100.0	
Απουσίες Τιμές	47	4.9		
Σύνολο		100.0		

θα συμμετείχατε αν κόστιζε η προσφερόμενη αθλητική δραστηριότητα;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	542	56.2	59.6	59.6
Όχι	368	38.2	40.4	100.0
Σύνολο	910	94.4	100.0	
Απουσίες Τιμές	54	5.6		
Σύνολο		100.0		

Σε ποια είδη αθλητικών δραστηριοτήτων συμφωνείτε να συμμετέχετε;

	Συμφωνία		Ασυμφωνία		Σύνολο	
Μαζικές Δραστηριότητες Αναψυχής	722	74.9%	242	25.1%	964	100.0%
Αθλητικές επιδόσεις σε μορφή αγώνων	214	22.2%	750	77.8%	964	100.0%
Δραστηριότητες με μεγάλες επιδόσεις	100	10.4%	864	89.6%	964	100.0%

Πού ασχοληθήκατε με τον Αθλητισμό

	Συμφωνία		Ασυμφωνία		Σύνολο	
Ασχολήθηκα στην Οικογένεια	104	10.8%	860	89.2%	964	100.0%
Ασχολήθηκα στο Σχολείο	540	56.0%	424	44.0%	964	100.0%
Ασχολήθηκα στο Σύλλογο	340	35.3%	624	64.7%	964	100.0%
Ασχολήθηκα με την Παρέα	342	35.5%	622	64.5%	964	100.0%
Ασχολήθηκα Μόνος	275	28.5%	689	71.5%	964	100.0%

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

- Αριστοτέλης: *Ηθικά Νικομάχεια*. Τομ. 3, Αθήνα: Κάκτος.
- Αριστοτέλης: *Πολιτικά*. Τομ. 3, Αθήνα: Κάκτος.
- Elias, N. / Dunning, E. (1998): *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*. Μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, Αθήνα: Δρομέας.
- Θωΐδης, Ι. (2000), *Σχολείο και ελεύθερος χρόνος*. Αδημ.. Διατριβή. ΑΠΘ. Φλώρινα.
- Κορωναίου, Α. (1996): *Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου*,
- Κρασανάκης, Γ. (1984, 1996), *Κοινωνικοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου και ο Χρόνος*.
- Κρασανάκης, Γ. (1996): *Ο Χρόνος. Διεπιστημονική θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*.
- Κρασανάκης, Γ. (1999): *Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου*. Αθήνα.
- Κυριαζόπουλος, Γ. (1981): *Ελεύθερος χρόνος και πενήνήμερο εργασίας*.
- Κογκούλης, Β. Ι. (1988): *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*
- Μουρατίδης Ι., Καμπίτσης Χ., Μουντάκης Κ., Μάστορα Ι. (1998): *Όδηγός Ολυμπιακής και Αθλητικής Παιδείας για εκπαιδευτικούς*. Αθήνα.
- Παπαγεωργίου, Φ. (1996): *Leisure Policy in Greece*.
- Weber, M. (1978): *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Μεταφραση Μ. Κυπραίου. Αθήνα. Guterberg.
- Τοσουνίδης, Α. (2000). *Η Παιδαγωγική Διάσταση του Ελεύθερου Χρόνου*. Σύνδεση με το Σχολείο. Αυγερινός Χ. (Εκδ.) ΙΩΝ: Σχολική Φυσική Αγωγή, σ. 147-160, Τρίκαλα.
- Τοσουνίδης, Α. (2000). *Σημειώσεις Προγράμματος Περιφερειακού Επιμορφωτικού Κέντρου (Π.Ε.Κ.) Κοζάνης & Ιωαννίνων*. Τίτλος: Υγιεινή του Ελεύθερου Χρόνου. σ. 52. (Βλ. Βεβαίωση Σ 4).
- Τοσουνίδης, Α. (2000): *Η επιστήμη του Ελεύθερου Χρόνου: μια νέα σύνθετη Επιστήμη και μία νέα αγορά εργασίας; «Επιστημονικές Διαλέξεις 2000 – 2001 στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου» με θέμα: «Παιδαγωγική διάσταση του Ελεύθερου Χρόνου. Μια κοινωνιολογική και περιβαλλοντική προσέγγιση με εφαρμογές στην κινητική Αναψυχή και στην τουριστική Ανάπτυξη»*, σ. 14. Ρόδος.
- Τοσουνίδης, Α., Ζαρώτης, Γ., (2003): *Ο Ελεύθερος Χρόνος των μαθητών Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου στην Περιφέρεια*. 11ο Διεθνές Συνέδριο Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού.
- Τοσουνίδης, Α., (2005): *Η ανάλυση του Ελεύθερου Χρόνου των μαθητών και φοιτητών στην Περιφέρεια*. 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αναψυχής – Ελεύθερου Χρόνου & Αθλητικού Τουρισμού. Τρίκαλα.

Τσουλόφτα, Μ. (1979): Αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Αθήνα.

Τσαούσης, Δ. Γ. (1994): Ο ρόλος της εκπαίδευσης στις μετα-βιομηχανικές κοινωνίες με αφορμή ένα πρόσφατο κείμενο εργασίας του ΟΟΣΑ με τίτλο: Οι μεταβατικές κοινωνίες του ΟΟΣΑ: Το μέλλον της Εργασίας και του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα. ΜΥΕΚΠΟ.

Χαραλαμπόπουλος, Ι. (1971): Το σχολείο και ο ελεύθερος χρόνος του παιδιού. Επιστημονικό Βήμα του Διδασκάλου, τ. 1-4, σ. 25-26.

ΥΠ.Ε.Π.Θ., Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2000): Όμιλοι σχολικής δράσης. Έρευνα για τη συγκρότηση Ομίλων σχολικών δραστηριοτήτων στα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Φαχαντίδου, Α. / Δεληγιάννης Ι. (1998): Οδηγός υγιεινής αθλουμένων. Αφίσα. Θεσ/νίκη.

Ζαρώτης, Γ. / Tokartski, W. / Κοντάκος, Α. / Κατσαγκόλης, Α. (2008): Ελεύθερος Χρόνος: Φυσική δραστηριότητα – υγεία και ποιότητα ζωής. Αθήνα. Ατραπός.

B. ΞΕΝΗ

Agricola, S.(1990): Zeitsouveränität. Illusion oder Möglichkeit? Erkrath.

Agricola, S. / Haag, A. / Stoffers, M. (Hrsg.) (1990): Freizeitwirtschaft-Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal.

Athos, A. / Paskuale, R. (1981): Geheimnis und Kunst des Japanischen Managements, Kompaktwissen. Heyne. Frankfurt.

Anders, G. (Hrsg.)(1990): Vereinssport an der Wachstumsgrenze? - Sport in der Krise der Industriegesellschaften. Wirten.

Anders, G.: (1990): Sport im Wandel komplexer Gesellschaften.

American Association of University Professors (2003). The faculty role in the reform of intercollegiate athletics. Academe. 89 (1) 64-70.

Andreae, C. A. (1970): Ökonomie der Freizeit. Zur Wirtschaftstheorie der modernen Arbeitswelt, Reinbek.

Andritzky, W. (1977): Die Zeitbudgeterhebung als Instrument der Freizeitplanung. In: *Analysen und Prognose*.

Ashworth, S. (1997): Teaching physical Education. Μετάφραση-Επιμέλεια Κ. Μουντάκης, *Η διδασκαλία της Φυσικής Αγωγής*, θεσ/νίκη: Σάλτο.

B.A.T Freizeit-Forschungsinstitut (Hrsg.) (1986): Zukunftsfaktor Freizeit, Hamburg.

Benjamin (1928): Programm eines proletarischen Kindertheaters.

Benjamin, W. (1961): Illuminationen, Frankfurt - M.

Busse, G. (1994): Fachdidaktik als Freizeitdidaktik – an den Grenzen der Didaktisierung. In: *Freizeitpädagogik*.

Buchmeier, W. / Zieschang, K. (1992) Sportökonomien in Beruf und Studium. Bericht über eine Untersuchung im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung und Wissenschaft. Verlag Hofmann, Schorndorf.

Bielefelder Forschungsgruppe Freizeit (1981): Animation in Ausbildung und Forschung. σ. 180.

Bründel, H./Hurrelmann, K. (1996): Einführung in die Kindheitsforschung , Weinheim, München: Beltz.

Bleistein, R.(1978): Animation, Begriff- Geschichte - Praxis.

Buddrus, V. (1981): Pädagogik in offenen Situationen: Modelle und Analysen. Bielefeld: Pfeffer, (Bielefelder Hochschulsschriften Bd. 53.

Clemm, R. (1979): Zeitgewinn durch neue Methoden der Zeitplantechnik. Ein praktischer Leitfaden für alle Führungskräfte in Wirtschaft und Verwaltung. Kissin. Weka.

CCC (Council for Cultural Cooperation), (1973), Managing for facilities democracy, Strasbourg.

Csikszentmihalyi, M. (1991): Das Flow-Erlebnis. Stuttgart.

Csiksyentmihalyi, M. (1992): Flow. Das Geheimnis des Glücks. Stuttgart.

Dahlmüller, G. u. .a.(1974): Freizeit und Medienkonsum. In: Ders. (u.a.): Politische Fernsehfiel, Reinbek bei Hamburg.

Douglass, M.E. / Douglass, D.N. (1980): Manage your time, manage your work, and manage yourself. New York.

Doehlemann, M. (1991): Langweile? Deutung eines verbreiteten Phänomens, Frankfurt - Mainz.

Dumazedier, J. (1962): Vers une civilisation du loisir? Paris. Du Seuil.

Dumazedier, J. (1986), International Encyclopedia of the Social Sciences.

Dietrich, K. / Heinemann, K. / Schubert, M. (1990): Kommerzielle Sportanbieter: Eine empirische Studie zu Nachfrage, Angebote und Beschäftigungschancen im privaten Sportmarkt. Schorndorf.

Digel, H. (1995): Wertewandel im Sport - Eine These und deren begriffliche, theoretische und methodische Schwierigkeiten. In: Anders, G. (Hrsg.): Vereinssport an der Wachstumsgrenze? - Sport in der Krise der Industriegesellschaften. Wirten. σ. 61.

Digel, H. (1986) Über den Wandel der Werte in Gesellschaft, Freizeit und Sport. In

Droß, J. (1990): Freizeit und Schule. *Zwickauer Freizeittage*, Band I.

Deutscher Sportbund (Hrsg.) Die Zukunft des Sports. Schorndorf.

Deutsche Gesellschaft für Freizeit (1999): Freizeittrends 2000 plus. Erkrath.

Elias, N. (1984): *Über die Zeit*. Arbeiten zur Wissenssoziologie II, 2 Aufl., Suhrkamp. Frankfurt am M. σ. IX.

Emnid-institut (1975): Jugend zwischen 13 und 24, Bilefeld,

Franke, E. / Becker, P. / Digel, H. / Klein, M. / Pilz, G. A. (1983): Sport und Freizeit. Reinbek.

Freyer G.: (1982) Endlich mehr Zeit haben. Unabhängig sein, effektiver arbeiten und mehr leisten durch optimale Zeitorganisation. München: Heyne.

Freyer, W. (1991): Handbuch des Sport-Marketing. Wiesbaden.

Freericks, R. (1996): Zeitkompetenz. Ein Beitrag zur theoretischen. Grundlegung der Freizeitpädagogik.

Fromme, J. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.)(1990): Zeiterleben - Zeitverläufe - Zeitsysteme, Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefeld. Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA – Dokumentation.

Fromme, J. (1990): Freizeitpädagogik und Freizeitforschung.

Friedmann, O. (1984): Πού τραβά η ανθρώπινη εργασία;

Fourastie, J. (1966): *Die 40.000 Stunden. Aufgaben und Chancen der sozialen Evolution.*

Goldfein, D. (1977): Every Woman's Guide to Time Management. Millbrä.

Grupe, O (1974): Sport und Sportunterricht in der Sekundarstufe II. Stuttgart,

Grässier, E. (1990): *Freizeitpädagogik - Eine neue Ausbildungsdisziplin an der Pädagogischen Hochschule.*

Giesecke, H. (1983): *Leben nach der Arbeit: Ursprünge und Perspektiven der Freizeitpädagogik.*

Gesellschaftliche Daten, Hrsg.: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Freiburg 1987.

Gross, P. / Garhamme R, M. / Eckardt, J. (1988): Freizeitmarkt Dienstleistungen und häuslicher Freizeitpfad, Dortmund, (ILS - Schriften 17, im Auftrage des Ministers für Stadtentwicklung, Wohnen und Verkehr des Landes NRW).

Grupe, O. (1988): Von der Verantwortung der Person und der Verpflichtung der Organisation. In: Deutscher Sportbund (Hrsg.): Menschen im Sport 2000. Schorndorf.

Hall, E. (1985): The cultural Patterning of time. In: Gregg Y. J.: Communication and Culture, Behavior and Human Relationship. Belmont, California.

Habermas, J. (1974): *Soziologische Notizen zum Verhältnis von Arbeit und Freizeit*

Hansen, R., M./Lüdtke, H. (1977): Sozialwissenschaftliche Grundlagen einer modernen Freizeitpädagogik.

Heinemann, K. (1989): Der "nicht-sportliche" Sport. In: Dietrich, K. / Heinemann, K. (Hrsg): Der nicht-sportliche Sport. Schorndorf.

Heinemann, K. / Dietrich, U. / Schubert M. (1990): Akademikerarbeitslosigkeit und neue Formen des Erwerbsverhaltens - darstellt am Beispiel arbeitsloser Sportlehrer. Hamburg.

Heinemann, K. / Schubert, M. (1994): Der Sportverein. Ergebnisse einer repräsentativen Untersuchung. Schorndorf. (Forschungsauftrag des Bundesinstituts für Sportwissenschaft und des deutschen Sportbundes: Finanz- und Strukturanalyse der deutschen Sportvereine FISAS 91).

Hellbrügge, Th. (1960): Gesundheit und Leistungsfähigkeit im Kindes- und Jugendalter, Stuttgart.

Hoffmann, G. (1990): Der Kommerzialisierungsprozeß im Sport - Ursachen und Ausblick. In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M. (Hrsg.): Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal.

Jefferies, C. S.: Time management study Guide. In: American coaching effectiveness program. Level 2 Courses. Time management. Champaign IL: Human Kinetics, 1985.

Jouvenel, B. (1971): Jenseits der Leistungsgesellschaft, Freiburg.

Jütting, D.M.. (1976): Freizeit und Erwachsenensport, München/Basel.

Jütting, D. H. (1983): Freie Zeit – Zum Zeitkonzept und Zeithaushalt in der Industriege-sellschaft. In: Franke, E. / Becker, P. / Digel, H. / Klein, M. / Pilz, G. A. (1983): Sport und Freizeit. Reinbek.

Jütting, D. H. (1990): Freizeit - Konsumieren oder Selbstgestalten? In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M.: Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal.

Karst, U.,V. (1986): Freizeit - Einige Anmerkungen zum Verhältnis zu und zum Verhalten in der Freizeit. In: *Ganztagsschule*, τ. 1/1986.

Karst, U. V. (1977): Freizeit und Schule. Ansätze zur Entwicklung eines Lernzielkatalogs "Freizeitlehre - Kunde" für Primarstufe/ Grundschule und Sekundarstufe I/ Hauptschule.

Karst, U. V. (1978): Freizeitlehre und -kunde in der Schule.

Kozoll, C. E. (1985): Coaches Guide to Time Management. Champaign, IL: Human Kinetics.

Kroner, I./ Melville, K. (1976): Baubezogene Aspekte der unterrichtsfreien Zeit an Ganztagsschulen, Stuttgart: Institut für Schulbau.

Klafki, W. (1984): Freizeitdidaktik und Schuldidaktik - zur Notwendigkeit einer Erweiterung des Didaktikbegriffs. In: Freizeitdidaktik. Vom lehrerzentrierten Unterricht zum selbstorganisierten Lern - Environment, Nahrstedt, W. / Hey, B. / Florek, C. (Hrsg.), Bielefeld: Pfeffersche, σ. 35.

Klinkmann, N. (1982): Gewalt und Langeweile. In: *Kriminologisches Journal* 14.

Linde, H. (1963): Die Tagesschule. Tagesheimschule - Ganztagsschule - Offene Schule. Heidelberg.

Lundberg, G.M. (u.a). (1934): Leisure. A suburban Study. New York.

Mackenzie, R.A. / Maldo, K.C. (1984): Die doppelte Zeitfalle. Sinnvolle Zeitnutzung in Beruf und Haushalt. Heidelberg.

Mackenzie, R.A. (1972): The time trap. New York: McGraw-Hill.

Mackenzie, R.A. (1977): Die Zeitfalle. Sinnvolle Zeiteinteilung und Zeitnutzung. Heidelberg.

Martin, E. / Middeke, J. / Romeiss-Sracke, F. (1983): Freizeitverhalten, Hamburg (Spiegel - Verlagsreihe Märkte im Wandel.

Marx, K. (1968): Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. In: Marx / Engels: Werke. Band 42. Berlin (Dietz Verlag) 1968, 959.: Werke, Berlin 1960.

Meissner, R. (1976). Didaktische Planung und Handlungsfähigkeit der Schüler. In: Garlichs (u. a.): Didaktik offener Curricula, 2 Aufl., Weinheim-Basel.

Michels, H. (1995): Animation - Ergebnisse einer Rekonstruktionsanalyse zur freizeitwissenschaftlichen Theoriebildung.

Mrazek, J. (1986): Psychosoziale Aspekte eines veränderten Sportverständnisses. In: Binnenwies, H./Thieme, B. (Red.): Freizeit- und Breitensport, Teil 2. Ahrensburg.

Mrazek, J. (1988): Fitness-Studios und Sportvereine als konkurrierende Modelle. In: Schulz, N./ Allmer, H. (Hrsg.): Fitness-Studios, Anspruch und Wirklichkeit. *Brennpunkte des Sportwissenschaft (2). Sankt Augustin.*

Mrazek, J. (1988): *Freizeit, Gesundheit und Sport. In: Fromme, J. / Stiffes, M. (Hrsg.): Freizeit im Lebensverlauf. Erkrath.*

Mrazek, J. / Rittner, V. (1989): Dienstleistungen von Fitness-Studios. Köln.

Mobley, T. (1978): Philosophische Überlegungen über Freizeit, Freizeiteinrichtungen und Freizeidienste in den USA. In: *Freizeidienste Freizeitberufe und Freizeitwissenschaften in den USA*, Nahrstedt, W. (Hrsg.). Düsseldorf: DgFF.

Müller – Wichmann, C. (1973): Freizeitberatung. Fakten und Bedürfnisse. In: Opaschowski, H. W. (1973): *Der Freizeitberater*, Düsseldorf.

Müller-Wichmann, Ch.r (1984): Zeitnot. Untersuchungen zum „Freizeitproblem“ und seiner pädagogischen Zugänglichkeit, Weinheim/Basel.

McCann / Erickson (1982): *Der deutsche Mann. Lebensstile und Orientierungen.* Frankfurt.

Mündel, W. (1965): *Formen der Freizeitgestaltung bei Jugendlichen*, Diss. Univ. Wien.

Naul, R. (1992): Die „organisierte“ Freizeit: Vereine und Verbände. In: R u. H Werbeagentur GmbH (Hrsg.): *Freizeitinfrastruktur in Städten.* Essen.

Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Historische Voraussetzungen und gegenwärtige Situation.* Band 1, Neuwied: Luchterhand.

Nahrstedt, W. (1974): *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft: Zukunftsperspektiven und Professionalisierung.* Band 2., Neuwied: Luchterhand.

Nahrstedt, W. (1975): *Freizeitberatung. Animation zur Emanzipation?* Göttingen: Kleine Vandenhoeck.

Nahrstedt, W. (1978): *Freizeidienste Freizeitberufe und Freizeitwissenschaften in den USA. Modelle für die Bundesrepublik Deutschland.*

Nahrstedt, W. / Buddrus, V., u.a. (1979): *Freizeitschule, Selbstbestimmtes Lernen u. nicht - direktives Lehren in offenen Situation. Analysen und Modelle.* (Forschungsbericht des Landes NW 2849). Opladen: Westdeutscher.

Nahrstedt, W. / Karst, U.,V. / Roose, W. / Buddrus, V. (1979): *Freizeit als Thema in Schulen. Entwicklungsstand in Wissenschaft, Richtlinien. Unterrichtshilfen, Schuladministration und Schulpraxis.*

Nahrstedt, W. / Sandmann, J., u.a. (1982): *Der Freizeitpädagoge, Freizeitberatung - Animation - Freizeitadministration. Neue Aufgaben für Sozialarbeiter, Erwachsenenbilder und Sportpädagogen.* Opladen, Forschungsbericht des Landes Nordrhein-Westfalen.

Nahrstedt, W./ Fromme, J., u.a. (1986): *Strategien offener Kinderarbeit. Zur Theorie und Praxis freizeitpädagogischen Handelns*. Opladen, Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen.

Nahrstedt, W. (1987): Freizeit - Curricula als (hochschul-) didaktische Aufgabe. Ansätze und Inhalte von Aus - und Weiterbildungsmodellen für Freizeit-, Kultur- und Tourismusfachleute. In: *Freizeitcurricula*, Nahrstedt, W./Steinecke, A./Thevis, W. (Hrsg.). Bielefeld: IFKA.

Nahrstedt, W. (1988): *Die Entstehung der Freizeit. Dargestellt am Beispiel Hamburgs. Ein Beitrag zur Strukturgeschichte und zur Struktur geschichtlichen Grundlegung der Freizeitpädagogik*. Bielefeld: IFKA – FAKSMILE,

Nahrstedt, W. (1989): *Die Wiederentdeckung der Muße. Freizeit u. Bildung in d. 35 - Stunden - Gesellschaft*. Baltmannsweiler: Pädag. Burgbücherei Schneider.

Nahrstedt, W. (1990): Raubt uns die Freizeit den letzten Schlaf: Freizeitpädagogik rund um die Uhr?. In: Fromme, J. / Hatzfeld, W. / Tokarski, W. (Hrsg.): *Zeiterleben - Zeitverläufe - Zeitsysteme*, Dokumentation der 7. Bielefeld 1990.

Nahrstedt, W. (1990): *Leben in freier Zeit: Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.

Nahrstedt, W. (1994): Zukunft der Freizeit. In: *Freizeitpädagogik*, τ. 2/94.

Nahrstedt, W. (1995): Freizeitpädagogik - Kulturarbeit - Reisepädagogik. Zur Metamorphose einer neuen erziehungswissenschaftlichen Teildisziplin.

Opaschowski, H. W. (1976): *Pädagogik der Freizeit. Grundlegung für Wissenschaft und Praxis*.

Opaschowski, H. W. (1977): *Freizeitpädagogik in der Leistungsgesellschaft*.

Opaschowski, W.(1977): *Freizeitpädagogik in der Schule, Aktives Lernen durch animative Didaktik* Klinkhardt, Heilbrunn.

Opaschowski, H.W. (1980): *Analysemethoden in der qualitativen Freizeitforschung*. In: Ders.: *Probleme im Umgang mit der Freizeit*, Hamburg.

Opaschowski, H. W. (Hrsg.) (1981): *Methoden der Animation Praxisbeispiele* (Außerschulische Pädagogik).

Opaschowski, H. W./ Raddatz (1984): *Freizeit im Wertewandel Hamburg*.

Opaschowski, W. (1986): *Probleme im Umgang mit der Freizeit*. 2 Auflage, Hamburg.

Opaschowski, H. W. (1988): *Psychologie und Soziologie der Freizeit* (Freizeit - und Tourismusstudien Band 2.). Opladen: Leske+Budrich. σ. 89.

Opaschowski, H. W. (1989): «Was Animation bedeuten kann». In: *Von der Horst; R.. / Wegenjer-Spöhring, G.: „Begegnungen“*. 1. Göttinger Symposium. Ravensburg.

Opaschowski, H. W. (1990): *Pädagogik und Didaktik der Freizeit*.

Opaschowski, H. W. (1993): *Mehr Zeit zum Leben? In: Universitas 4*.

Opaschowski, H. (1996), *Pädagogik der Freien Lebenszeit*. Leske + Budrich. Opladen.

Opaschowski, W. (1997), *Einführung in die Freizeitwissenschaft*. 3 Aufl. Leske & Budrich Opladen.

- Palm, J.(1988): Was macht das Fitness-Studio so attraktiv aus der Sicht des Sports für alle? In: Ilker, R.-G. / Ramme, M. (Hrsg.): Gesundheits-bezogener Vereinssport. Ahrensburg.
- Postman, N. (1996): Das Verschwinden der Kinderheit. Frankfurt am Main: Fisher.
- Preuss, V. (1990): Sport und Freizeitgüter. In: Agricola, S./Haag, A./Stoffers, M. (Hrsg.): Freizeitwirtschaft - Märkte und Konsumwelten. Erkrath/Wuppertal.
- Pöggeler, F. (1979): Freizeitpädagogik als Erziehungswissenschaft.
- Rinderspacher, J., P. (1985): *Gesellschaft ohne Zeit. Individuelle Zeitverwendung und soziale Organisation der Arbeit.*
- Rinderspacher, J., P. (1987): Auf dem Weg in die Rund-um-die-Uhr-Gesselschaft? In: Hesse J, J. / Zöpel, CH. (Hrsg.): Neuorganisation der Zeit. Baden – Baden.
- Rinderspacher, J., P. (1990): Neue Zeiten für eine neue Welt?. In: Fromme, I. / Hatzfeld, W.
- Rittner, V. (1985): Sport und Gesundheit - Zur Ausdifferenzierung des Gesundheitsmotivs im Sport. In: *Sport - Wissenschaft*, 15.
- Rittner, V. (1987): Freizeit und Sport. In: Deutsche Gesellschaft für Freizeit (Hrsg.): Sport-Freizeit-Bewegung, Bd. 1. Erkrath.
- Rittner, V. (1988): Fitness-Studios im Trend. Gesundheit, Fitness, Aussehen, Befindlichkeit, Spaß. In: Ilker, H.-G./Ramme, M. (Hrsg.): Gesundheitsbezogener Vereinssport. Ahrensburg.
- Rittner et al. (1989): Sportinfrastruktur im kreis Neuss, Bd. 2. Köln.
- Rittner, V. (1989): Körperbezug, Sport und Ästhetik, In: *Sportwissenschaft*, 4.
- Rittner, V. (1989): Gesamtgesellschaftliche Entwicklungen und ihre Auswirkungen auf den Sport. In: Kultusminister Nordrhein-Westfalen (Hrsg.): Sportentwicklung, Einflüsse und Rahmenbedingungen. Köln.
- Rittner, V./ Mrazek, J. (1986): Neues Glück aus dem Körper. In: *Psychologie heute*, Ausgabe 11.
- Rüdiger, H. (1974): Freizeitpädagogik - Anspruch, Probleme und Kritik. In: *Freizeit*, Schmitz-Scherzer, R.(Hrsg.). Frankfurt A. M.: Akademischengesellschaft, σ. 133-148. και
- Rüdiger, H. (1979): Freizeit und Schule. In: *Freizeitpädagogik*, .2/1979,
- Reddin, W. (1981): Das 3-D-Programm zur Leistungssteigerung des Managements. Managerial Effektiveness. Landsberg a. Lech: Moderne Industrie.
- Ruskin, H. (1989): Ελεύθερος χρόνος, οργάνωση ελεύθερου χρόνου. *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, Λεξικό*. Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Seiwert, L. J. (1989): Das 1x1 des Zeitmanagements. Auflage 12, Speyer (GABAL).
- Seiwert, L. J. (1989): Selbstmanagement. Erfolgreiche Arbeitstechniken für Führungskräfte (Sonderdruck aus mi-Management - Enzyklopädie). Aufl. 2, Speyer (GABAL).
- Schallert, E. (1974): Die schulischen und außerschulischen Aktivitäten auf der Grundschule. Vergleichende Zeitstudie bei 11-13jährigen Grundschulern an Halbtags- und Ganztags-schulen. Examensarbeit Päd. Hochschule Berlin, Berlin.
- Schmitz – Scherzer, R.u.a (1974) Freizeit. Frankfurt A.M. Akademische Gesellschaft.
- Schottmayer, E.- Christmann, R. (1976): Kinderspielplätze, Köln.

- Schmitz-Scherzer, R. (1974): Sozialpsychologie der Freizeit, Stuttgart.
- Schwencke, O. (1987): Die Aufgabe der Kulturpolitik für Kultur - und Freizeit - Pädagogik. Das Kulturpolitische Interesse an den Erziehungswissenschaften.
- Tokarski, W. (1979): Aspekte des Arbeitserlebens als Faktoren des Freizeiterlebens. Frankfurt am Main.
- Tokarski, W. / Shmitz – Scherzer, R. (1985): Freizeit. Stuttgart: B. C. Teubner.
- Tokarski, W. (Hrsg.)(1990): Zeiterleben - Zeitverläufe -Zeitsysteme. Forschungsergebnisse zur Zeittheorie und Zeitökonomie mit ihren Konsequenzen für Politik, Planung und Pädagogik. Dokumentation der 7. Bielefelder Winterakademie vom Februar 1990. Bielefeld: IFKA – Dokumentation.
- Torkildsen G.(1993): Leisure and Recreation Management. Edition thrid. E&FN Spon. London.
- Tosunidis, A. (1997): Zeitmanagement von Nationaltrainern aller olympischen Sportarten in der Bundesrepublik Deutschland und in Japan. Eine Studie zum Zeitmanagement von Nationaltrainern. Αθήμ.. Διατριβή. Dissertation. An der Deutsche Sporthochschule Köln.
- Tosunidis A., (2003). Volunteerism – Olympic Mind – University sport. Symposium EUSA 2003 “Universities and Olympic Idea”. In: www.eusa-unisport.org.
- Turco, D., Riley, R., & Swart, K. (2002). Sport tourism. Morgantown, WV: Fitness Information Technologies.
- Time Machine (2005): Ντοκιμαντέρ του BBC, προβλήθηκε στην Ν.Ε.Τ. 19/4/2006.
- UNESCO (1977): Declaration for the leisure time of person 8/1287, 1-12-1977.
- Wachenfel, H. (1987): Freizeitverhalten und Marketing. Grundlagen des Marketing für Freizeitangebote. Heilberg.
- Wagner, H. (1989): Persönliche Arbeitstechniken. Grundlagen und Methoden erfolgreichen Selbst-Managements Aufl. 3, Speyer (GABAL).
- Wartenberg, G (1989): „Animation als Seele bauen - Plädoyer für einen phänomenologischen Animationsbegriff", In: *Freizeitpädagogik* 11.
- Weber, E. (1963): Das Freizeitproblem. Anthropologisch -pädagogische Untersuchung. München.
- Weber, W. U.a. (1995): die wirtschaftliche Bedeutung des Sport. Schorndorf. (Forschungsauftrag des Bundesinstituts für Sportwissenschaft und des Kultusministeriums NRW).
- Witting, H. E. (1964): *Schule und Freizeit. Eine Beitrag zum pädagogischen Problem der Jugendkulturhilfe*.
- World Health Organization (2002). Young people and physical activity. In: <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/news/workout.doc>.
- Zarotis, G. (1999): Ziel Fitness-Club. Motive im Fitness-Sport. Meyer & Meyer Verlag.
- Zarotis, G., Tosunidis, A., & Zarotis, I. (2002): Motive zum Fitness-Sport. In: F.I.T.-Wissenschaftsmagazin der Deutschen Sporthochschule Koeln, 7(1), 4-12.

Zarotis, G., Athanailidis, I., Pappas, C., Tosunidis, A., Mitrotasios, M., & Lagerstroem, D. (2003): Altersspezifische Motive bei Frauen im Fitness-Sport. In: Gesundheitssport und Sporttherapie, 19(3), 88-91.

Zarotis, G., Athanailidis, I., Tosunidis, A., Katsagolis, A., & Lagerstroem, D. (2003): Geschichte und Zukunft des Fitness-Sports. In: Gesundheitssport und Sporttherapie, 19(1), 15-18.

Zarotis, G., Tokarski, W., Tosunidis, A., & Pappas, C. (2003): Maenner-Fitness: Eine Frage des Alters? Altersspezifische motivationale Unterschiede bei Maennern im Fitness-Sport. In: Spektrum Freizeit, 25(1), 69-78.

Zellman, P. (1996): Freizeit: Ein europäisches Netzwerk zwischen Politik, Wissenschaft und Ausbildung. σ. 108.

Zinnecker, J. (1990): *Vom Straßenkind zum Verhauslichten Kind. Kindheitsgeschichte im Prozeß der Zivilisation*. Behnken Imke (Hrsg.), Opladen: Leske + Budrich,

Zöpel, C. (1987): Die Zeit - ein Politikfeld der Zukunft. In: Hesse J, J. / Zöpel, CH. (Hrsg.): Neuorganisation der Zeit. Baden - Baden 1987.

Σύντομο Βιογραφικό σημείωμα:

Ο Αντώνης Τσοσουνίδης του Παύλου γεννήθηκε στην Φλώρινα 26/9/2965. Σπούδασε στο Τ.Ε.Φ.Α.Α του Α. Π. Θεσ/νίκης με βαθμός πτυχίου 9.00 (Άριστα) έκανε μεταπτυχιακές Σπουδές στο Γερμανικό Αθλητικό Πανεπιστήμιο (Deutsche Sporthochschule) της Κολωνίας Γερμανία. Έχει το Δίπλωμα Προπονητή της Γερμανικής Ένωσης Αθλητικών Ομοσπονδιών (DSB) στην Ακαδημία Προπονητών Κολωνίας (Trainerakademie). Σπούδασε στο Μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών στην γνωστική περιοχή της «Επιστήμης του Ελεύθερου Χρόνου – Μαζικού Αθλητισμού», με θέμα Μεταπτυχιακής Διατριβής: «Οικονομία του Χρόνου: Χρόνος, χρονικό Ισοζύγιο, χρονικά Συστήματα». Επίσης έκανε σπουδές στο Μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών στην γνωστική περιοχή της «Κοινωνιολογίας του Αθλητισμού». Φοίτησε 7/1992 – 6/1993 στο Nirron College of Physical Education στο Τόκυο, στα γνωστικά αντικείμενα: της Ιστορίας του Ιαπωνικού Αθλητικού πολιτισμού, της πολιτικής της ιαπωνικής αθλητικής Βιομηχανίας, του Golf και του Baseball, στα πλαίσια της ολοκλήρωσης της Διδακτορικής Διατριβής και της χρήση της υποτροφίας του Γερμανικού – Ιαπωνικού Κέντρου Βερολίνου σε συνεργασία με το Ιαπωνικό Υπουργείο των Εξωτερικών. 1992-1998: Εκπόνησε την Διδακτορική Διατριβή του στο Γερμανικό Αθλητικό Πανεπιστήμιο της Κολωνίας με κύρια γνωστική περιοχή την Επιστήμη του Ελεύθερου Χρόνου και δεύτερη γνωστική περιοχή την Κοινωνιολογία του Αθλητισμού. Θέμα: «Μάνατζμεντ του χρόνου των Εθνικών Προπονητών όλων των ολυμπιακών αθλημάτων στη Γερμανία και στην Ιαπωνία». Τίτλος: Διδάκτορας αθλητικής Επιστήμης (Dr. Sportwiss.). Ορκωμοσία: 14/07/1998. (Αναγνώριση ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. 32/417/99). Από το 2002 μέχρι σήμερα εργάζεται ως ΕΕΠ – Φυσικής Αγωγής στο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στον Πανεπιστημιακό Αθλητισμό. Ήταν υπότροφος του Ι.Κ.Υ. Για 3,5 χρόνια για το εξωτερικό. Έχει δημοσιεύσει άρθρα και έρευνες στο εξωτερικό και στην Ελλάδα. Τα ενδιαφέροντα του εστιάζονται κυρίως σε Παιδαγωγικά ελεύθερου χρόνου, Κοινωνιολογικά και Οργάνωσης – Διοίκησης Αθλητισμού και Φυσικής Αγωγής θέματα.